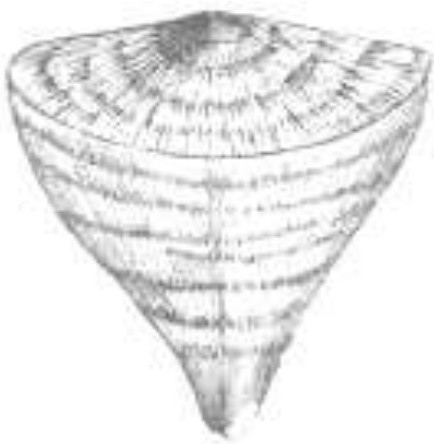

Saaristolaisen kokemus omasta kulttuuristaan Eläminen merestä ja meren kanssa

Eva Lettinen

Calceola sandalina

ISBN 978-952-68932-4-2

PDF

Raakku Kustannus 2019

www.raakkukustannus.fi

Painettu versio:

ISSN 0082-6995

ISBN 951-29-2748-9

Turun yliopisto 2004

Verkkoversio: ISBN 951-29-2835-3

Saatteeksi Raakun julkaisuun

Raakku julkaisee käsillä olevan väitöskirjan sisällöltään alkuperäisenä, vain joitakin lähdekäytäntöjä on muutettu so. kappaleiden yhteydessä olevat kirjallisuutta koskevat lähdeviitteet on siirretty alaviitteiksi.

Teksti on myös taitettu tabletissa luettavaan muotoon, joten sivunumerot eivät enää täsmää aiempien laitosten kanssa.

Väitöskirjat ovat tunnetusti hieman raskasta luettavaa - lukija voi mainiosti hypätä teoreettisen osan yli ja aloittaa suoraan nuottakalastusta käsittelevästä luvusta. Ainahan voi palata takaisin, jos kiinnostusta riittää ja teoreettiset perustelut alkavat askarruttaa tekstiä lukiessa.

Iniössä kesäkuussa 2019

Eva Lettinen

Esipuhe

Puolalainen ohjaaja Kie' slowski on sanonut elokuvan teosta: "Seminaareissani analysoimme usein sitä, miten lähellä elokuvani ovat niiden alkuperäistä konseptia. On olemassa liikkeellepaneva idea, jonka jälkeen lopullinen tulos paljastuu vuoden, kahden tai viiden päästä. Ja lopputulos on uskollinen vain alkuperäiselle idealle. Sitä ei voi samaistaa kaikkeen siihen mitä siinä välissä tapahtuu, koska siinä välissä tapahtuu niin paljon. Siihen syntyy hahmoja, sankareita, päähenkilöitä, tapahtumia, kamera tulee kuvaan mukaan, samoin näyttelijät, valot ja lukuisat muut asiat joiden kanssa täytyy tehdä kompromisseja. On totuttava tuhansiin pikku epämukavuuksiin. Eikä tulos ole koskaan sitä mitä ajattelee käsikirjoitusta tehdessään, ajatellessaan elokuvaa. Alkuperäinen idea on vain idean esiaste tai intuitiota. Se on erittäin hyvä pitää mielessä, jos haluaa tiivistää elokuvan olemuksen yhteen lauseeseen." ¹

Minäkin yritin olla uskollinen alkuperäiselle idealleni, joka tuntui tärkeältä, vaikka en aina jaksanutkaan muistaa mikä se oikein oli. Mutta idea oli, ja se tuntuu minusta edelleen hyvältä. Toivon, että se käy jotenkin ilmi tästä työstä itsestään.

Olen tehnyt tätä tutkimusta kymmenen vuotta vähä vähältä muun puuhailun ohessa. Muistan elävästi, kuinka tutkijan urani alkuvuosina nyttemmin emeritusprofessori Ari Haavio yllätti minut sosiologian laitoksen aulassa tutkimassa ikonimaalauksen käsikirjaa. "Muista nyt

¹ Stok 1994,126.

lukea välillä sosiologiaakin", hän murahti ohi mennessään. Sittemmin väitöskirjatyöni ohjaajana ja tukijana hän on saanut hokea minulle tätä samaa monet kerrat. Olen kiitollinen, että hän on jaksanut pysyä eteenpäin piiskaavana ajurina koko tämän taipaleen. Mainittakoon, että Ari Haavio oli myös mukana Kustavissa kokoamassa käyttämäni vanhempaa haastatteluaineistoa.

Professori Seppo Pöntinen työni ohjaajana on matkan varrella esittänyt kokonaisuuden muotoutumisen kannalta arvokkaita kriittisiä kommentteja sisällön jäsentelyn ja yksityiskohtien suhteen. Hänen avarakatseinen ja huumorintajuinen asenteensa on saanut minutkin naureskelemaan pahimmille kömmähdyksilleni.

Laitoksen johtaja Ilppo Vuoriselle olen kiitollinen etenkin siitä, että hän avasi minulle Turun yliopiston Saaristonmeren tutkimuslaitoksen ovet. Sosiaaliantropologian harjoittaminen Turun yliopistossa merkitsi minulle, kuten monelle tieteiden välillä liikkuvalla, kodittomuutta. Saaristomerens tutkimuslaitokselta olen saanut sitä käytännöllistä turvaa ja kannustusta, jota pitkällisen tutkimustyön eteenpäin vieminen myös taloudellisesti tarvitsee.

Emeritusprofessori Matti Sarmelalle olen erityisen kiitollinen hänen esitarkastajana esittämistään huolehtivista ja oivallisista muutoksista tutkimukseni antropologisen kokonaiskuvan selkeyttämiseksi. Ilman hänen kommentointiaan tämä työ ei olisi nykyisensä.

Tutkimusprofessori Marja Holmila toisena esitarkastajana on auttanut minua näkemään työni eräitä keskeisiä asioita, jotka olivat päässeet luiskahtamaan sivuun.

Olen iloinen, että VTT Laura Assmuth, joka on itsekin ollut mukana saaristokyläns tutkimuksessa Eestissä, on lupautunut vastaväittäjäkseni.

FT Marjut Huuskonen, FT Helena Ruotsala, FT Kaija Heikkinen ja dosentti Matti Kamppinen ovat kommentoineet käsikirjoituksen osia joissakin varsin raakileisissäkin vaiheissa.

Mieheni Sakari Koskenalho on tarkistanut lopullisen käsikirjoituksen yksityiskohtineen, painotuksineen ja luettavuuden. Hänen kanssaan olen käynyt jatkuvaa neuvottelua paikallisen elämän erilaisista tulkinnoista tutkimusprosessin aikana.

Tyttäreni Tiia ja poikani Aapo ovat vuosien mittaan muistaneet kysellä väitöskirjan valmistumisesta sellaisissakin vaiheissa, jolloin itse olen ollut taipuvainen pikemminkin painamaan koko jutun villaisella.

Tutkimusta aloittaessani sain arvokasta kannustusta Turun yliopiston Saariston kehittämisprojektilta. Taloudellisesta tuesta kiitän Maa- ja metsätalousministeriön Maaseutupolitiikan neuvottelukuntaa ja Ella ja Georg Ehrnroothin säätiötä.

Julkaisemisen tukemisesta kiitän Turun yliopistoa, joka on hyväksynyt työni julkaisusarjaansa.

Luvan kauniin merikuvan käyttöön julkaisun kannessa on antanut kuvaaja, Tertti Pietilä.

Suuren työn haastattelujen liitteroinnissa on tehnyt Tuula Särkilahti.

Kiitän myös Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston henkilökuntaa ystävällisestä palvelusta.

Lukija tulee ehkä jossain vaiheessa ihmetelleeksi rinnastuksiani saamelais- ja saaristolaisyhteisöjen kesken. Selitys tähän löytyy siitä, että liseniaattityöni aiheena oli "Ympäristön hallinta ja suomalaisten ja saamelaisten kohtaaminen".²

Lopuksi esitän lämpimät kiitokseni kaikille haastateltavilleni mukavista ja antoisista yhteisistä keskusteluhetkistä ja siitä innostuksesta, joka heistä huokui. Toivon, että työni pystyy edes jossain määrin täyttämään niitä odotuksia, joita sille mielissä asetettiin, vaikka se ei varmaankaan niitä vastaa. Erityisesti haluan kiittää museonhoitaja Elsa Aaltosta väsymättömästä tuesta ja kannustuksesta.

² Lettinen 1995.

Toivon, että ne kustavilaiset, jotka lukevat tätä työtäni, suovat minulle anteeksi sen välillä epäilemättä epäkohteliaan suorasukaisuuden, jolla yhteiskuntatieteilijä tutkimuskohdettaan kieputtelee.

Jumossa 1. lokakuuta 2004.

Eva Lettinen

SISÄLLYSLUETTELO

1. TUTKIMUKSEN AIHE, ALUE- JA AIKARAJAUS	10
2. AINEISTO JA LÄHESTYMISTAPA.....	19
Aineisto	19
Ihmisen kohtaaminen, toisen maailman kohtaaminen	37
Olennaisen määrittely omasta kulttuurista ...	49
3. KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ.....	60
Kulttuuri	60
Yhteisö ja yhteisyys	66
Kokemus ja kokemusmaailma	74
4. KALASTUS.....	95
Nuottakalastus yhteisyyden symbolina saaristolaiskylässä	95
Yhteisyys ja individuaalisuus kalastuksen ympärillä	130
5. MERI HENKISESSÄ RAKENTEESSA.....	139
Vapauden ja ihmisyyden kokemus meren kanssa	139
Paneutumisen vaatimus	156
Matkataipaleet keskeinen osa kokemusmaailmaa	162
6. VASTAVUOROISUUS, RIIPPUVUUS JA YHTEISYYS	177
Millainen on hyvä ihminen?	177
Vastavuoroisuus ja keskinäinen riippuvuus	191
7. ELÄMINEN OMASSA LÄHIYMPÄRISTÖSSÄ	219
Eläminen omassa lähiympäristössä ja sen sisältämissä merkityksissä	219
Itseriittoisuus ja omavaraisuus	240
Eriarvoisuus ja omassa lähiympäristössä eläminen	263
Toisaalta vastapooli eristyneisyydelle: kulkeminen merellä ja maailman avaruus	299
8. YKSILÖN SUURUUS JA ERILAISUUDEN SIETO	317
Yksilöllisyys ja paikallinen ihminen	318
Erilaisuuden sieto	338

9. KAKSI TEEMAA.....	347
Teema: saaristolaisyhteisö ja salakuljetus	347
Teema: saaristolaisyhteisö ja tonttikauppa ..	366
10. PÄÄTELMIÄ JA POHDINTOJA	377
Saaristolaisuuden olennaiset piirteet ja saaristolaiskylän malli yksilöllisyyden ja yhteisyyden yhteensovittamisessa	377
Näkökulmia muutokseen saaristossa	387
Ontologian ongelma ja ihmisen kunnioitus	402
Yhteenveto.....	409
Lähteet.....	416

1.TUTKIMUKSEN AIHE, ALUE- JA AIKARAJAUS

Tutkimukseni aiheena on saaristossa asuvan ihmisen oma kokemus yhteisöstään ja kulttuuristaan – mitä hän mieltää siinä tärkeäksi ja olennaiseksi. Tai toisin sanoin ilmaistuna: mitä saaristokulttuurissa koetaan olleen ja olevan olennaista saaristolaiden itsensä mielestä. Tarkastelen myös sitä, miten saaristolaiset kokevat muutoksen tapahtuneen näiden olennaisiksi koettujen asioiden ja piirteiden suhteen.

Näihin kysymyksiin pyrin saamaan vastausta pääasiassa analysoimalla kahta haastatteluaineistoa: itse 1990-luvun alussa keräämäni (H1/93 – H22/95) sekä 1950 – 60-luvuilla kerättyä aineistoa (TYSKÄ), jotka molemmat aineistot paikallistuvat Kustavin kyliin, etenkin Vartsalan puoleisiin kyliin.

Tarkastelu keskittyy haastateltavien muistissa varhaisempana olevaan aikaan eli 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alusta toisen maailmansodan jälkeiseen ajanjaksoon. 1960-luvulla alkanut markkinatalouden ja suuryhteiskunnan suoran vaikutuksen tehostuminen toimivat haastateltavien (ja haastattelijan) mielessä jonkinlaisina peileinä suhteessa menneeseen paikalliseen omavaraistalouteen. Haastateltavat ovat haastatteluhetkellä enimmäkseen 65 – 80-vuotiaita. Omissa haastatteluissani olen pitäytynyt vanhempiin ihmisiin, jotta mukaan tulisi suurempi muutostekonaisuus ja jotta haastateltavilla olisi omakohtainen kokemus vanhasta omavaraisuuteen perustuvasta elämäntavasta. Myös vanhemman aineiston haastateltavat olivat haastatteluhetkellä yleensä 65 – 80-vuotiaita.

Perheemme asui Kustavin Kivimaan kylässä kymmen vuotta ennen muuttoa naapurikuntaan Iniöön. Olin vieras, mutta kuitenkin yhteisön jäsen. Haastattelujen kannalta roolini osoittautui hyväksi: minuun luotettiin toisaalta, koska olin paikallisia ihmisiä ja siten asumisellani osoittanut arvostavani samaa elämäntapaa ja ympäristöä kuin haastateltavat. Toisaalta minuun luotettiin, koska olin irrallaan vanhoista keskinäisistä, etenkin varallisuuteen liittyvistä ristiriidoista.

Haastatteluja tehdessäni olin asunut vasta 2 – 4 vuotta Kustavissa ja useimmat haastateltavistani olivat vielä minulle outoja ihmisiä. Vuosien kuluessa tulin tutummaksi kaikkien kanssa. Kun ajattelen rooliani kirkonkylän yhteisössä, jossa asuimme kymmenen vuoden ajan, päällimmäisenä tulee mieleeni, ettei minua ainakaan tutkijana pidetty. Koska harjoitin monenlaisia elinkeinoja yhtä aikaa, ihmisillä oli ehkä vaikeuksia luokitella minua mihinkään. Kirkonkylän sovinnaisessa ilmapiirissä epätietoisuutta pätevydestäni varmaankin lisäsi kaaosmainen pihamme, hevosemme ja ainainen rakas anorakkini sekä kumisaappaat. Kun kustavilaiset tarvitsivat esimerkiksi esitelmöitsijää jostakin kulttuurintutkimukseen liittyvästä aiheesta, se raahattiin Turusta, vaikka vähemmän pätevämpikin. Tämä tietysti vähän ihmetytti ja harmittikin, mutta toisaalta oli mukavaa, kun ei tarvinnut esiintyä älykkönä. Tyydyin erään paikallisen etätyökurssilaisen minusta opettajana antamaan lausuntoon: "pätevämpi kuin päältä katsoen uskoisi". Haastateltavieni suhtautuminen minuun on ollut kuitenkin arvostavampi.

Toisaalta sosiologeille kai tyypillinen epäsosiaalisuus ei ole mitään tavatonta saaristolaisyhteisössä: persoonallisuuksien kirjo on moninainen ja jotkut ovat paljonkin kiertäneet maailmaa. Merimiesten ammattikunta on myös läsnä niin pikkukylissä kuin kirkonkylässä.

Oman näköalansa kustavilaisuuteen ja saaristolaisuuteen on tarjonnut perheemme kymmenen vuotta kestänyt puolittainen ja sittemmin vakituinen asuminen Jumon saarella, joka on perinteiltään Iniön kunnan suomalaisin. Juuri Kustaviin on Jumosta vanhastaan yhteydet

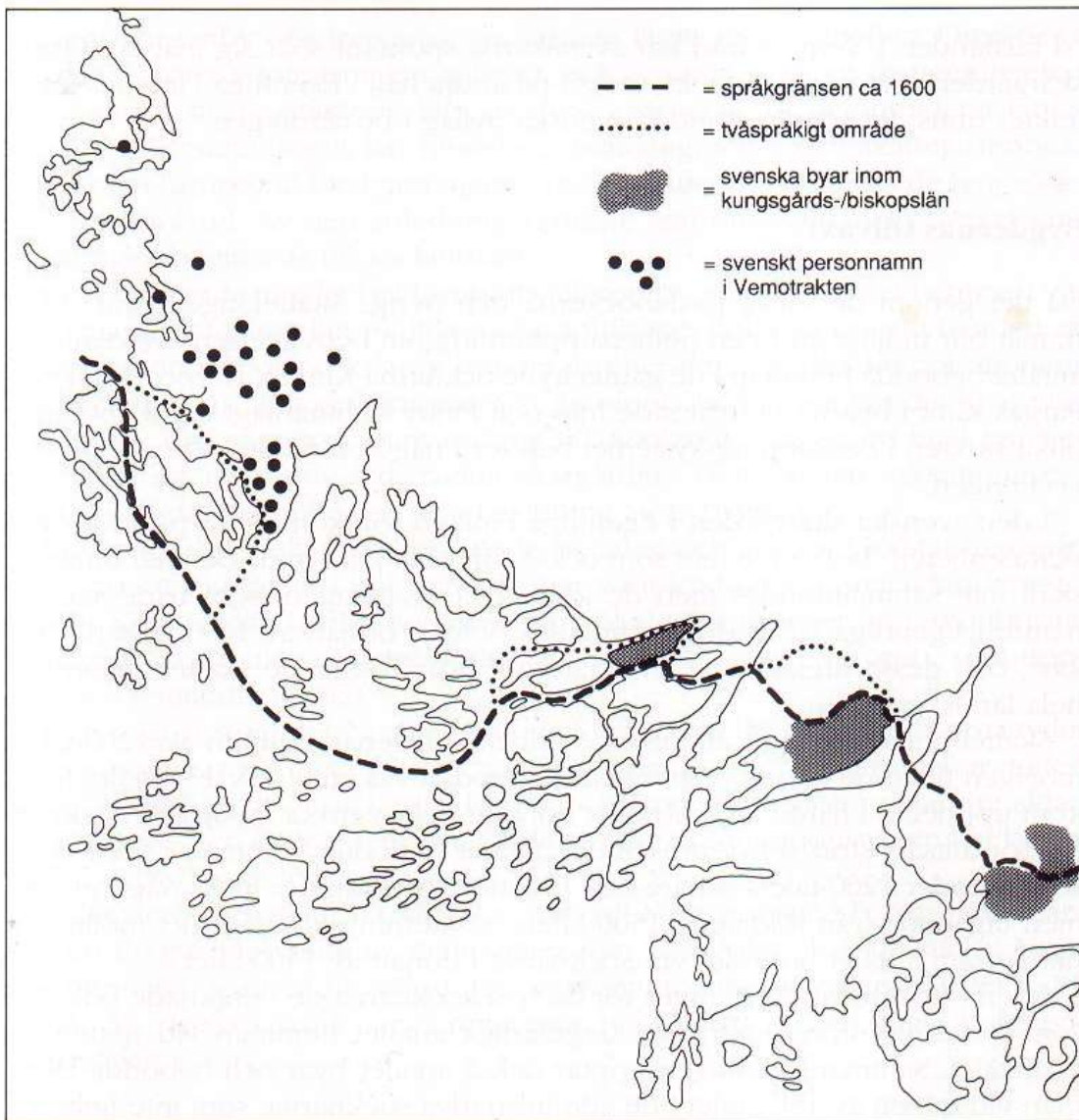
ja sieltä on siirtynyt väkeä, mutta kuitenkin kylä on osa suomenruotsalaista saaristokulttuuria. Jumon kylässä olen voinut havainnoida pienen saaristolaiskylän toimintaa osallistujan perspektiivistä, mikä Kustavin kirkonkylässä ei ollut mahdollista. Tämä mahdollisuus on auttanut minua ymmärtämään ja arvaamaan paremmin monia yhteisöön liittyviä hienoviritteisiä suhdemekanismeja, joista haastateltavat ovat puhuneet ja jotka ovat itse haastattelutilanteessa ehkä luisuneet huomioni ohi niiden vihjauksellisuuden vuoksi. Myös mieheni osallistuminen kylän miesten troolikalastukseen aukaisi uuden näkökulman yhteisöön. Vasta monivuotinen seuranta on näyttänyt monissa asioissa, mitä todella tapahtuu ja mitkä ovat vain puheita. Etenkin kyläläisten keskinäisen huomioimisen tapoja on ollut ilo seurata.

Vaikka Jumon kylä on erilainen kuin Kustavin kylät monessa suhteessa, niin ovat kylät erilaisia Kustavissakin ja erilaisia ovat Iniönkin kylät. Paitsi kieleen liittyvä kulttuuriero, Kustavin ja Iniön erilaisuus ilmenee esimerkiksi siinä, että Iniön puolella ei ole niin suuria yksittäisiä taloja kuin Kustavissa – luokkaerot ovat hieman vähäisemmät. Väittäisin kuitenkin, että tutkimieni asioiden suhteen tämä erilaisuus ei haittaa, koska Jumosta löytyy samoja mekanismeja toiminnassa kuin esimerkiksi Vartsalan puolen kylistä. Omat haastateltavani Kustavin puolelta puhuvat mielestäni merkitykseltään samoista asioista, joita olen havainnoinut Jumossa. Voidaan jopa olettaa, että vanhat saaristolaiskylän perinteet olisivat säilyneet Jumossa paremminkin, koska yhteydet mantereelle ovat olleet pitempään huonot. Tämän huomion ovat tehneet saarella vierailleet vanhat vartsalalaisetkin ja spontaanisti siitä minulle maininneet.

Historiallista taustaa. Kun maa kohoaa noin 5 m tuhannessa vuodessa, voi karttaa katselemalla pian päätellä, että suurin osa nykyistä Kustavia oli veden alla vielä ajanlaskun alussa. Merenpinnan yläpuolella olevat saaretkin olivat kovin kallioisia. Tilapäiseen

Kustavi sijaitsee Turunmaan saariston reunamilla. Sen pohjoispuolella alkaa Uudenkaupungin suomenkielinen saaristo, lännessä Ahvenanmaan ruotsinkielinen saaristo, etelässä Turunmaan ruotsinkielinen saaristo ja idässä Turunmaan suomenkielinen saaristo. Seuraavassa kartassa näkyy tarkemmin vanha kieliraja:

Kartta 2. Etninen tilanne keskiajalla.

Nationalitetsförhållandena under medeltiden.

(Orrman 1990,229.)

Kustavi nähdään olleen keskiajalla Vartsalan ja Kaurissalon puolelta ruotsinkielinen ja muilta osin kaksikielinen. Sittemmin kieliraja on siirtynyt vähitellen lounaista kohti. Nyt Kustavi on kokonaan suomenkielinen, Iniönaukon eteläpuolella ja Kihdin länsipuolella alkaa ruotsinkielinen saaristo. Vaikka Iniö lasketaankin nykyisten virallisten luokitusten mukaan kaksikieliseksi (suomenkielisiä n. 20%), se ei sitä varmaankaan yllä olevan kartan tarkoittaman luokituksen mukaan olisi.

Kolmanneksi esitän tarkemman kartan Kustavista kylineen ja keskeisine jatkossa esiintulevine paikannimineen:

Kartta 3. Kustavin kylät ja paikat, joista on puhetta.

Vuonna 1554 oli Etelä- ja Pohjois-Vartsalan, Koelsuun ja Kivimaan kylissä yhteensä 18 taloa. Viisikymmentä vuotta myöhemmin oli samoissa kylissä 31 taloa ja muissa Kustavin kylissä 33 taloa. Kustavi kuului vuoteen 1874 asti Taivassalon pitäjään. 1600-luvun puolivälissä Ruotsin postilaitos järjestettiin uudelleen, jolloin Tukholmasta

Turkuun kulkeva ns. Suuri postitie tuli Ahvenanmaalta Kumlingen, Brändön ja Vartsalan kautta Taivassaloon ja sieltä edelleen vanhaa Raumantietä pitkin Turkuun. Etelä-Vartsalaan perustettiin majatalo ja lähikylien asukkaat joutuivat vuorotellen huolehtimaan postinkuljetuksesta alueen läpi seuraavalle vaihtopaikalle.⁴

Saariston pellot olivat pieniä ja viljan viljelyä haittasi kuivuus. Sen vuoksi viljaa oli tuotava muualta. Karjanhoidon mahdollisuudet olivat myös vaatimattomat, vain lampaanhoidolle ne olivat hyvät. Sen sijaan kalastukselle oli Kustavissa erinomaiset luontaiset edellytykset ja kalaa pyydettiin myös myytäväksi. Suolakalan myyminen kaupungeissa oli helppoa, sillä kalaa syötiin paljon. Melkein joka talossa oli matkapurjehdukseen sopiva vene kaupankäyntiä varten. Saaristolaisten elämässä ns. talonpoikaispurjehduksella, jolla tarkoitetaan yleensä maataomistavan väestönosan harjoittamaa tilojensa tuotteiden kuljettamista myytäväksi kaupunkeihin, on ollut tärkeä merkitys keskiajalta asti. Uutena piirteenä merenkulussa aloitettiin 1700-luvulla rahtiliikenne, josta kehittyi 1800-luvun puolivälissä Kustaville merenkulkupitäjän maineen tuonut elinkeino. Vuonna 1853 Taivassalossa oli perunkirjojen mukaan merenkulkua harjoittavia aluksia yhteensä 20, se oli Vakka-Suomen suurin purjehduspitäjä.⁵

Kustavissa suurin osa miehistä oli jossain vaiheessa elämänsä merimiehenä ulkomaanliikenteessä. Se näyttää helpottaneen siirtymistä siirtolaisiksi valtamerien taakse – ulkomaailma oli tutumpi ja matkalipun saattoi ostaa työllään. Laivoista karkaamisetkaan eivät olleet harvinaisia. Joka tapauksessa merimiesten osuus siirtolaisten joukossa oli suuri lounaisessa saaristossa Ahvenanmaa mukaanlukien, jolla alueella siirtolaisuus oli suhteellisesti lähes yhtä voimakasta kuin

⁴ Heervä 1983,17.

⁵ Heervä 1983,17,18; Vilkuna1935,228; Heervä 1983,18; Virrankoski 1963.

Pohjanmaalla. Kustavissa siirtolaisuus etenkin Amerikkaan ajoittuu vuosille 1860 – 1920 ollen huipussaan vuonna 1906, jolloin 51 ihmistä lähti siirtolaisiksi. Vuonna 1900 Kustavin väkiluku oli kirkonkirjojen mukaan 2391. Sittemmin väkiluku on laskenut tilapäisistä nousuista huolimatta melko tasaisesti ollen vuonna 1970 n.1500.⁶

Turunmaan suomen kielisellä saaristoalueella 1900-luvun historia on vähittäistä markkinoiden vaikutuksen leviämisen historiaa – kuvausta siitä, kuinka muut taloutta organisoivat periaatteet vähitellen väistyvät. Kotitaloudellisuus eli omavaraistalous on silti ollut varsin hallitseva periaate aina toiseen maailmansotaan asti.

Käsitteet markkinatalous, tavaratalous ja rahatalous kuvaavat yleensä samaa asiaa hieman eri kannalta katsoen.

George Daltonin mukaan se mikä taloustieteilijälle on markkinataloutta on antropologille rahataloutta. Kun raha "primitiivisestä" taloudesta puuttuu, se johtuu siitä, ettei markkinavaihtoa ole taloutta integroivana periaatteena. Rahatalous on vallalla ainoastaan silloin, kun maata, työvoimaa ja tuotteita on saatavissa ostamalla ja myymällä markkinaverkoston kautta.⁷

Saaristolaisten suorat yhteydet keskuksiin ovat alkaneet jo keskiajalla. Itämeren rannoilla sijaitsevat keskukset ovat eri aikoina eri tavoin vaikuttaneet saaristolaisyhteisöihin. Dramaattisia keskusten vaikutuksia ovat olleet mm. myyntiä varten valmistettujen tuotteiden kaupan heilahtelut, kulkuyhteyksien paraneminen, hallinnon tehostuminen ja maareformit, siirtyminen omavaraistaloudesta rahatalouteen, tuotannon koneistuminen, koulun, kirkon ja massamedioiden vaikutuksen tehostuminen.

⁶ Heervä 1983,48,49,56,53.

⁷ Dalton 1987,70,74.

2. AINEISTO JA LÄHESTYMISTAPA

Aineisto

Kokoavasti hahmotellen tiedon lähteitä tässä tutkimuksessa on seuraavasti:

1. Haastateltavat, heidän kertomuksensa ja käyttäytymisensä.
2. Vanha haastatteluaineisto, jota eri haastattelijat ovat keränneet.
3. Minä tutkijana, yhteisön ulkojäsenenä ja kokijana.
4. Kirjallinen primaariaineisto ja kuvat.
5. Tutkimukset.

Tutkimusasetelmassa korostuu haastattelujen tulkinta. Tulkintaa olen yrittänyt objektivoida yrittämällä nähdä itseni tutkimusprosessissa subjektiivisena, ideoitteni ja historiani edustajana. En ole ehkä pyrkinyt vapautumaan subjektiivisuudesta, vaan tiedostamaan mitä se pitää sisällään, millaiseen konfliktiin oikein jouduin haastateltavien maailmaa kohdatessani.

Käytän tätä tiedon lähteenä, samoin kuin omaa kokemustani yhteisöstä ja sen elämästä tänä päivänä. Se muodostaa myös eräänlaisen peilin haastateltavien kertomuksissa esitettävään menneeseen elämään. Varsinaista tutkimuspäiväkirjaa pidin haastattelutyön keston ajan eli pari vuotta. Sen jälkeen pohdiskelut siirtyivät muistiinpanovihkoihin ja kirjoitustyön sisään.

Pääosassa on siis empiirinen aineisto, kaikki muu on selitystä, erilaisia selitysmalleja haastatteluista kirpoavien vastausten ymmärtämiseksi.

Haastatteluisissa pyydän ihmisiä kuvaamaan elämää yhteisössä entisinä aikoina, kuvaamaan kulttuurinsa muutosta ja vertaamaan itseään muihin. En tarkastele muutosta tai vertailua sinänsä, vaan näiden pohdiskelujen tarkoituksena on tuoda lisää tietoa haastateltavan oman kulttuurin olennaisten piirteiden hahmotuksesta.

Lähdeluettelossa vanhemman aineiston haastateltavista on annettu taustatietona nimi, syntymävuosi ja -paikka, asuinpaikka ja haastattelupaikka, ammatti tai ammatit, haastattelun kesto ja haastattelijan nimi. Oman aineistoni haastateltavien suhteen olen menetellyt toisin. Haastateltavat kertoivat minulle omalta kannaltaan varsin arkaluontoisia asioita, joita he kertoivat kun lupasin, ettei kertojan eikä kertomuksen kohteen nimiä mainittaisi. Tämän sopimuksen takia olen noudattanut varsin tarkkaa haastateltavien tunnistettavuuden häivyttämistä. Oman aineistoni haastateltavista on esitetty vain haastattelu-aika, haastattelukertojen määrä ja kesto, sukupuoli ja syntymävuosi kymmenlukuina. Jo sosiaalisen aseman mainitseminen iän yhteydessä olisi tehnyt haastateltavasta tunnistettavan. Eräs huomio tässä kuitenkin on tehtävä: ne, jotka kerrottavat asiat jo entuudestaan tietävät, tunnistavat varmaankin myös henkilöt, joista on kyse. Tällöin haittaa ei tapahtune. Sen sijaan he toivottavasti eivät tunnista kertojaa ja jos tunnistavat, pitävät sen omana tietonaan. Ne taas, jotka eivät entuudestaan asiaa tunne, eivät tunnista henkilöitäkään.

Haastateltavieni sosiaalisesta taustasta esitän seuraavassa muutaman yleisen jakauman:

Taulukko 1. Haastateltavien taustan jakaumia.

sukupuoli

nainen	15
mies	8
	yht.23

syntymävuosikymmen

1900	1
1910	10
1920	8
1930	2
1940	-
1950	2
	yht.23

pääasialliset elinkeinot ja ammatit, joista on puhetta

maatalon isäntäperheen työt	9
maatalon palkkatyöt	5
pienimutainen viljelys, karjatalous, kalastus, keräily	15
ammattimainen kalastus	3
palkkatyö	8
perheen emännän työt (jos korostuu)	3
	yht. 43

perheen maanomistus

maaton	-
--------	---

itsellinen pienipaikkainen	5
torppari	10
talollinen	5
suurtalollinen	3
	yht.23

asuinkylä, josta puhetta

Etelä-Vartsala	9
Pohjois-Vartsala	6
Anavainen	4
Koelsuu	1
Isoluodon kylät	4
Kaurissalon kylät	2
	yht.26

Jakaumia tarkasteltaessa voi huomata, että yhdellä henkilöllä voi olla useita elinkeinoja ja ammatteja. Kuten yleensäkin Turunmaan saaristossa⁸, myös Kustavin kylissä ihmiset ovat olleet vanhastaan tyypillisesti moniammattisia ja harjoittaneet useita elinkeinoja yhtä aikaa⁹. Käsite ammatti on tässä yhteydessä ymmärretty lavasti tarkoittaen erilaisia työtehtäviä.

Myös perheen omistusasemia voi periaatteessa olla merkittyinä yhdelle haastateltavalle useita, jos ne ovat olleet Kustavissa. Tässä on kyse lähinnä lapsuudenkodin ja aikuisuuden kodin mahdollisesta varallisuuserosta. Jos asema on ollut molemmissa sama, sitä ei ole

⁸ Esimerkiksi Pipping 1974.

⁹ Heervä 1983,63.

merkitty kahteen kertaan. Käytännössä tällaisia omistusaseman muutoksia, joissa molemmat asemat olisivat olleet Kustavissa, ei ollut.

Myös asuinkylä on samalle henkilölle merkitty useita, jos niistä on ollut puhetta haastattelun kuluessa. Pienimuotoisella viljelyllä, karjanhoidolla, kalastuksella ja keräilyllä tarkoitetaan lähinnä omavaraistaloutta, mutta toiminta voi sisältää myös pienimuotoista myyntiä. Kuten taulukosta näkyy, lähes kaikki haastateltavat ovat harjoittaneet kyseisiä toimintoja.

Ajattelin ensin nimetä erikseen talon isännän ja emännän roolit, mutta ne edellyttävät työnjohdollista asemaa, ja tutkimusajanjakson aikana palkollisten ja muun taloissa työskentelevän väen määrä on radikaalisti laskenut. Isommissakin taloissa isännät ja emännät ovat muuttuneet työn johtajista työn tekijöiksi. Kustavilaiset talot ovat olleet pinta-alaltaan myös varsin pieniä verrattuna mantereen taloihin. Termi "isäntäperheen työt" tuntui näinollen kuvaavammalta.

Perheen emäntiä ovat muiden töiden ohella lähes kaikki haastateltavat naiset, mutta rooli on huomioitu taulukossa, jos se haastateltavan kohdalla korostuu. Palkkatyö tarkoittaa työtä, jota on tehty säännöllisesti kyläyhteisön ulkopuoliselle työnantajalle. Käytännössä tämä on ollut lähinnä kalanjalostustyötä Vuosnaisten kalatehtaalla ja työtä lossiliikenteessä.

Haastatteluja referoidessani tulen jonkin verran viittaamaan haastateltavan taustaan ja tekemään vertailua erilaisen taustan omaavien kesken. Tällöin käytän viitteenä peitenumeroa, joka on dokumentoitu vain nauhamateriaalin yhteyteen. Haastateltavien joukossa on myös muutama varsin nuorena muualta Kustaviin muuttanut, joiden näkemyksiä on kiinnostavaa verrata paikkakunnalla ikänsä asuneiden näkemyksiin. Huomioon otettava kuitenkin on, että useimmat kustavilaisistakin ovat olleet joitakin vuosia elämästään poissa paikkakunnalta, yleensä ennen avioliittoa.

Haastateltavia valitessani oli alkukriteerinä haluni haastatella iäkkäitä saaristolaisia, joilla olisi omakohtainen kokemus vanhasta

omavaraisuuteen perustuvasta taloudesta. Valitsin pikkukylien ihmisiä, en kirkonkyläläisiä, koska kirkonkylän totesin melko pian omaksi poikkeavaksi maailmakseen. **Saaristolaisella** käsitin tässä vaiheessa vanhojen saaristossa asuvien sukujen jäseniä tai saaristokulttuuriin sisälle avioliittojen kautta kasvaneita.

Haastateltavien valinnassa oli apunani ensimmäisessä vaiheessa paikallisia, paljon ihmisiä tuntevia henkilöitä, joiden kanssa olin jo tullut tutuksi. Heidän kanssaan tehdyn yhteisvierailun avulla sain joissakin tapauksissa ensimmäisen kontaktin haastateltavaan, joka muutamassa tapauksessa muutoin ei ehkä olisikaan ollut suostuvainen haastatteluun. Yleisenä huomiona kuitenkin oli, että haastattelua pidettiin positiivisena ja tärkeänä asiana, mikä kuvanee vanhojen kyläläisten yleistä asennetta omaan kulttuuriperintöönsä: he arvostavat sitä ja itseään sen osana ja pitävät tärkeänä sen tallentamista muodossa tai toisessa.

Koska kylät ovat pieniä, voi näin jälkeenpäin todeta, että jotkin niistä tulivat varsin kattavasti haastatelluiksi. Haastateltavien valinnassa pidin silmällä ensinnäkin sitä, että erilaiset yhteisölliset varallisuusasemat ja eri elinkeinojen harjoittajat tulisivat edustetuiksi. Toiseksi, että sukupuolijakauma olisi kohtuullisen tasainen. Toisaalta poikkeavuus tavalla tai toisella ansaitsi mielestäni huomiota, sekä se, että joku tiesi erityisen paljon jostain seikasta, joka yhteisön kerronnallisessa kuvassa sijoittui tärkeäksi. Tällaisia olivat esimerkiksi nuotanveto ja salakuljetus.

Toisin sanoen pyrin haastateltavia valitessani siihen, että joukossa tulisivat edustetuiksi yhteisössä olevat erilaiset asemat, jolloin minun kysymäni asiat saaristolaisuudesta tulisivat esille mahdollisimman monesta eri näkökulmasta. Tässä on tietysti huomattava se, että kuva vanhasta yhteisöstä hahmottuu nykyisen "tynkäyhteisön" välityksellä so. niiden kautta, jotka ovat vanhasta yhteisöstä jääneet jäljelle. Miettimisen arvoinen seikka onkin se, miten haastatteluaineiston suuntautuneisuuteen vaikuttaa se, että ehkä tietyntyyppiset ihmiset

vanhasta sukupolvesta ovat jääneet paikkakunnalle. Palaan tähän ongelmaan luvussa kymmenen, jossa käsittelen kulttuurin muutoksen kokemista.

Olen siis pyrkinyt aineiston edustavuuteen antropologiassa yleisesti käytetyin ja hyväksytyin menetelmin, vaikkakaan tämä edustavuus ei ole samanlaista kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa on totuttu ajattelemaan. Kuten Pertti Töttö on viime vuosien keskustelussa vakuuttavasti tuonut esille, laadullinen tutkimus ei voi olla tilastollisesti merkitsevä, so. että siinä edustavaan näytteeseen perustuvien tulosten avulla pyrittäisiin tekemään yleistäviä päätelmiä vastaavista perusjoukoista, tässä tapauksessa muista Turunmaan suomenkielisistä saaristolaiskylistä.¹⁰

Empiirisen sosiaali-antropologisen, myös laadullisen, tutkimuksen voima on kulttuuristen merkitysten ja yhteyksien löytämisessä, mutta tämän tiedon analyysi on teoreettisen pohdiskelun asia. Tästä aineistosta tehdyn analyysin soveltaminen muualle on aina tapauskohtaista.

Haastateltavia valitessani noudatin myös hyväksi koettua lumipallomenetelmää: kun haastateltava kertoi jonkun toisen kyläläisen olevan haastattelun arvoinen, riensin hänen luokseen luottaen valinnan perusteluun, mikä se sitten olikin.

Haastattelut pyrin tekemään tunnin jaksoissa kerrallaan, minkä havaitsin hyväksi haastateltavien keskittymiskyvyn ja väsymisen kannalta. Tällä tavalla saatoin myös itse välillä kuunnella nauhoja ja pohtia, mitä jäi huomaamatta, mistä mitäisi kysellä lisää. Haastateltavien luettelosta selviää, että yleisin haastatteluaika on ollut 2 tuntia, jolloin olen käynyt haastateltavan luona yleensä kaksi kertaa. Joidenkin luona kävin 3 – 4 kertaa. Nauhurittomat kylästälyt olen yrittänyt erottaa pois tutkijan roolistani. Olen silloin ollut kuin kuka

¹⁰ Töttö 2000,50-59; Vahervuo 1971,178.

tahansa, mutta tietysti nämäkin kontaktit ovat vaikuttaneet päässäni muovautuvaan kuvaan.

Joillekin tutkijoille haastattelutuntien määrä tuntuu olevan haastattelun syvyyden mittari. Ainakaan tämänlaatuisen tutkimuksen yhteydessä määrä ei korvaa laatua. Kysymys on ennen kaikkea haastattelijan kyvystä saada kontakti haastateltavaan ja saada hänet kertomaan asioista, jotka haastateltavan mielestä ovat tärkeitä.

Kolme ensimmäistä haastattelua tein Yleisradiolle kokoamaani dokumenttia varten, mutta outoa kyllä, haastateltavien kertojanasenteessa ei huomaa eroa muihin verrattuna, vaikka nämä haastateltavat tiesivät äänensä päätyvän valtakunnan verkkoon. Aivan ilmeisesti he muistivat tämän asian vain haastattelun alkuminuuteilla, kun sen sijaan minä yritin puhua selkeämmin ohjelman koostamisen helpottamiseksi.

Haastateltavien ikä oli jo aiemmin perustellusta syystä tarkoituksellisesti korkea. Muutama koemielessä tehty poikkeus ei muuttanut, mutta rikastutti kuvaa. Haastattelujen määrä kyllääntyi haastatteluprosessin myötä. Jossain vaiheessa totesin, että haastattelu rutinoituu ja tiedän jo ennakolta varsin paljon siitä, mitä haastateltava aikoo sanoa. Siihen lopetin. Loppu olisi ollut ehkä hienosäätöä, mutta sitä ei tämän tutkimuksen tarpeisiin tarvittu, koska kyseessä ei ollut niinkään yksi kylä "lopullisine" analyyseineen vaan merkitykset, tavat kertoa, tavat tähdentää olennainen, oman kulttuurin hahmottaminen. Samojen haastateltavien haastattelu uudestaan ja uudestaan olisi ehkä syventänyt tietoa tähän suuntaan, mutta sen prosessin avaama psykologinen ulottuvuus ei mahtunut sekään tämän tutkimuksen raameihin.

Esittelen seuraavassa hieman sitä, millaisia kysymyksiä kysyin. Miten siis johdatin haastateltavia tutkimuksen kannalta "perimmäisille lähteille", jotka olin alustavasti itse määritellyt ja jotka edelleen muotoutuivat tutkimusprosessin kuluessa?

Selitin heti alkuun, että tutkin elämän muuttumista ja sitä, millainen oli yhteisö ja elämä ennen, miten he ovat sen kokeneet. Painotin erityisesti viimeksi mainittua näkökulmaa ja loin siten heille tätä atmosfääriä.

Kysyin haastateltavalta suoraan, mitä hän kokee olennaiseksi, tärkeäksi kylän vanhassa elämänmuodossa ja saaristolaisuudessa, mitä siitä on jäänyt päällimmäiseksi mieleen jne. Kysyin haastateltavalta suoraan myös saaristolaisuudesta, pyysin häntä määrittelemään sen, kun ensin olin kysynyt, kokiko hän olevansa saaristolainen. Alkuoletuksena en siis pitänyt sitä, että hän kokisi olevansa saaristolainen, vaikka minä olin hänet sellaiseksi alustavasti määritellytkin.

Pyysin haastateltavaa kuvailemaan vanhaa elämänmuotoa, kylän elämää ennen vanhaan, ihmisten entistä elämää ja vertaamaan sitä nykyiseen elämään, kertomaan mikä ero on kaikkein olennaisin.

Tämä vanhan elämänmuodon konkreettinen kuvaus on haastatteluissa kestoltaan pisin jakso.

Pyysin kertojaa kuvaamaan elämän muutosta saaristossa, mikä hänen mielestään on siinä kaikkein tärkeintä ja mitä ensiksi tulee mieleen. Mitä on kadonnut, mitä hän on jäänyt eniten kaipaamaan ja mikä hänen mielestään on joutanutkin kadota.

Kysyin heiltä, mitä he pitävät tärkeänä kulttuuriperinnössään, mikä siinä on säilyttämisen arvoista, miten he ovat kokeneet elämän ja yhteisönsä muutoksen ja miten he ovat kokeneet yhteisönsä silloin ennen, kylän ilmapiirin. Tätä kysyin monien konkreettisten kysymysten avulla, samoin kuin edellisiäkin. Kävimme yhdessä läpi vanhaa elämänmuotoa elinkeinoineen, karjanpitoa, kalastusta, yhteisiä töitä ja rientoja, erikoisia ihmisiä jne. Käytännön elämän muistelu oli tärkeä tapa päästä sisälle aiheeseen. Näiden käytännön elämän muisteluiden yhteydessä painotin kysymyksilläni ihmisten välisiä suhteita ja kanssakäymisen tapaa.

Muutamalta nuorelta haastateltavalta kysyin, millainen kuva heillä oli vanhasta yhteisöstä ja sen ihmisistä ja miten he vertaisivat sitä nykyiseen.

Edelleen kysyin, minkälainen suhde haastateltavalla on mereen, miten hän kokee meren, mikä merkitys merellä on saaristolaiselle.

Miten saaristolainen ihminen ja mantereen ihminen eroavat tosistaan vai eroavatko? Mikä saaristolaisuudessa on tärkeitä?

Miten ihmistä saaristolaiskylässä arvostettiin, millaisia ominaisuuksia pidettiin arvossa? Millaisia ominaisuuksia haastateltava itse arvostaa? Millaisia ominaisuuksia lapsissa pyrittiin kasvattamaan? Millainen on hyvä ihminen? Viimeksimainitun kysymyksen yhdistämistä edellisiin pidin erittäin onnistuneena tapana saada haastateltava syventymään omiin tuntemuksiinsa sekä kohtaamaan haastattelija kuin filosofi filosofin.

Näiden viimeisten kysymysten merkitystä kulttuurin olennaisten piirteiden hahmotuksessa jouduin myös moneen kertaan pohtimaan tutkimusprosessin aikana.

Pyysin siis vastausta tutkimusongelmaan sekä suorilla (tutkimusongelmaan suoraan viittaavilla) kysymyksillä että kysymyksillä konkreettisen elämän eri alueilta. Tarkoituksena oli kuunnella, millä tavalla haastateltava kertoo kylän ja ihmisten elämästä, millaisia asioita hän painottaa, millaisia asioita yhdistää toisiinsa – sekä analysoida, mitä ajatuskulkuja on näiden takana.

Seuraava ote tutkimuspäiväkirjasta kuvaa asennettani haastatteluprosessin melko alkuvaiheessa:

“Keskustelen haastateltavien kanssa asioista, joista he parhaiten tietävät ja jotka ovat heidän sydäntään eniten lähellä. Nämä asiat muotoutuvat ennakkotietojen, ensiyhteyksien ja haastatteluvuorovaikutuksen tuloksena. Osaltaan tietysti voi sanoa, että minä päätän, mistä asioista kukanenkin tietää ja mitä

häneltä kysytään. Pyrin kuitenkin tilanteeseen, jossa ovet olisivat auki, vaikka onkin kuljettu tiettyyn suuntaan. Tämä tapahtuu käytännössä pienten poikkeamakysymysten avulla.

En pyri saamaan haastatteluista muodollisesti samanlaisia enkä edes sisällöllisesti yhteneviä. Kukin haastattelu muotoutuu haastateltavan ja minun kohtaamisessa. Teemat ovat minun päässäni ja selkärangassani ja kysymykset tulevat tilannetta myötäillen täydellisessä epäjärjestyksessä. Haastattelutilanteessa seuraan omaa intuitiotani tilanteen eri puolista ja kertomuksista, jotka ehkä olisivat olemassa haastateltavan mielessä. Pyrin vaistoamaan myös niitä asioita, joita en osaa ennakoida.

Haastattelutilanteen pyrin luomaan mukavaksi tapahtumaksi molemmiin puolin – myös itselleni. Siitähän se alkaa.

Vastaavatko ihmisten suuntautuneisuudet heidän roolejaan yhteisössä?

Haastattelutilanteessa ihmisarkuuteni on minulle siunaukseksi. He eivät pelkää minua ja pyrkivät ottamaan osavastuun haastattelusta tuomalla siihen asioita, joita itse pitävät tärkeinä. Näin en joudu liiaksi hallitsemaan tilannetta ja sen teemoja.

Minun pitää olla se mikä olen, mitä se sitten milloinkin onkaan, mutta ei tekeytyä tyhmäksi, sillä se luo epäluottamuksen koko tutkimustyötäni kohtaan. Haastateltavilla on oikeus tunteeseen, että pystyn tekemään työni sekä mahdollisimman selkeä kuva siitä, mihin pyrin. Tällöin he voivat itse osallistua tiedonkeruuseen.

Minä puhun heidän yhteisöstään, heidän elämästään, heidän historiastaan. En omastani. Minä olen vieras täällä ja vieraana pysyn. Yritän olla hyvä vieras, toivottu vieras.” (Päiväkirja.)

Osa kysymyksistä muotoutui sen perusteella, mitä haastatteluprosessin kuluessa huomasin tärkeäksi. Osa muotoutui sen

perusteella, mitä ennakkoon olin kuullut tai mitä huomasin haastateltavan erityisesti tuntevan omakseen ja mitä hän erityisesti halusi kertoa.

Haastatteluprosessi oli vuorovaikutusprosessi minun ja haastateltavien välillä. Kysymykset muotoutuivat prosessin myötä ja vasta tämän prosessin myötä sain tuntumaa tärkeistä asioista ja siitä miten niitä oli hyvä lähestyä. Esitin suorita kysymyksiä kuten "miten koitte kylän ilmapiirin silloin?" tai "mitä meri teille merkitsee?" tai "mitä on saaristolaisuus, mitä se sisältää?" ja huomasin saavani suorita vastauksia ja että monien haastateltavien kohdalla konkreettisempien kysymysten avulla sain vastauksia samaan kysymykseen, kuten "mikä tässä nuotanvedossa oli sitä kaikkein mieleenpainuvinta näin jälkeempäin ajatellen?"

Yleisperiaatteena oli, että kokeminen otetaan sellaisena kuin haastateltava sen sanoo kokeneensa, eli että asiat olivat, kuten hän kertoo niiden olleen. Tämä oli lähtökohta. Siitä etenin tulkintaan, so. että tarina voi sisältää toisen analogisen tarinan, jonka merkitysisältö haastateltavan kannalta voi olla sama, mutta joka saadaan esiin teoreettisten käsitteiden avulla.

Tarkkasin haastattelussa sekä haastattelujen analyysissä etenkin seuraavia asioita: Miten haastateltava asiaa kuvaa, mitä hän korostaa, mitä asioita yhdistää toisiinsa ja millä tavoin? Mikä on kertomuksen näyttämöllepano kertomishetkellä ?

Takana tällaisessa menetelmässä on oletus, että näistä johtolangoista voidaan saada esille haastateltavan ajattelun perusteesejä. Miksi hän tekee juuri näin? Mitkä ovat kertomuksen puuttuvat palat tai se yhteinen pohja, jolta "oireet ilmenevät"?

Tutkimusprosessin kuluessa olen monien muiden lailla tullut huomaamaan, että laadullinen tutkimus on väistämättä myös laadullisen tutkimuksen tekemisen pohdintaa – miten se pitäisi tai voitaisiin tehdä ja mitä järkeä siinä on, tai ei ole.

Omalta osaltani laadullisen tutkimusmenetelmäni piirteitä olivat seuraavat: Olin osa tutkimusprosessia jo tiedonkeruuvaiheessa. Vuorovaikutukseni haastateltavien kanssa oli monisyinen. Valikoin muusta dokumentti- ja tutkimusaineistosta materiaalia tutkimustani varten oman arvostelukykyäni varassa. Tutkimuksella ei ole täsmällistä toistettavuutta – tätä puutetta yritän korvata yhteyksien analyysillä. Tutkimusasetelmat ja kysymyksenasettelut muotoutuivat lopulliseen asuunsa vasta tutkimusprosessin kuluessa vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa. Tosin näin jälkeenpäin voinen ilolla todeta, että alkuperäinen, varsin epämääräinen, mutta ympäröivästä yhteiskunnasta tajuamani tutkimusta vaativa kysymyksenasettelu osoittautui kantavaksi ideaksi koko tutkimusprosessin ajan.

Saaristolaisuuden ymmärtäminen kantapäähän kautta eli paneutumalla omakohtaisesti haastateltavien kerronnan kohteena olevaan maailmaan, on keskeinen piirre tutkimusprosessiani. En usko sellaisen ihmistieteen selitysvoimaan, joka pelkästään ulkopuolelta tarkkailee tutkimuskohdettaan, vaan oma kokemus on tärkeä osa tiedon sisälle pääsemiseen. On hypättävä itse uimaan ymmärtääkseen uimarin maailmaa ja sitä mistä hän puhuu.

Kyse on pyrkimyksestä haastateltavan ja haastattelun sisällön ymmärtämiseen. Tähän päämäärään pyrin siis seuraavia teitä käyttäen: havainnoimalla haastateltavia, yhteisön elämää ja omaa kokemustani yhteisön elämäntapaan kuuluvista asioista sekä tarkastelemalla haastattelujen kokonaisuutta. Tästä kokonaisuudesta arvioin tutkijana, mikä haastatteluaineistossa on tärkeää. Kyse on siis oikeastaan varsin epämääräisestä ja intuitiivisesta prosessista. Empiirisessä osassa pohdiskelu kunkin kokonaisuudesta esille nousevan yksittäisen asian yhteydessä teoreettisia apuneuvoja hyväksikäyttäen ja erilaisia tulkintoja kokeillen luo tutkimuksen kokonaisuuteen vakautta ja lisää tieteen tunnusmerkkejä.

Olen pyrkinyt jaottelemaan myös tutkimusraporttini haastatteluista saamani kokonaiskuvan mukaan. Empiirisen osan luvut ovat haastatteluissa esiinnousseita tärkeitä asioita. Ne ovat toisin sanoen minun päätelmäni koko aineiston suhteen. Haastateltavien tapa puhua näistä asioista on analyysin avain.

Tutkijan maailmankuva vaikuttaa haastatteluissa saatuun tietoon ja tulokseen erityisen herkästi, koska tiedon lähde on tutkijan suoraan ohjailtavissa. Toisaalta sama subjektiivisuus pätee muunkinlaiseen aineistoon, kun tarkastellaan aineistojen tuottamaa kokonaiskuvaa tietystä aikakaudesta ja ihmisten elämästä. Myös asiakirjojen ja dokumenttien laatijat valitsevat informaation näkökulmat ja painotukset, valitsevat todellisuuden kaaoksesta tietyt asiat, jotka nimetään olennaisiksi. Paljon on viime vuosikymmeninä keskusteltu siitä, että historiankirjoitus ja dokumenttien muistiinpanemisen tapa ovat myös vallankäyttöä.¹¹

Mielestäni tämän tutkimuksen tärkein anti ja analyysin kohde suhteessa muuhun tutkimukseen on haastateltavien kokemus ja se miten he asioista kertovat. Tämän oivaltaminen pani minut luopumaan alkuperäisestä ideasta vertailla arkistolähteitä ym. kirjallista materiaalia haastateltavien subjektiivisiin kokemuksiin – jolloin olisin käyttänyt ensin mainittuja lähdekritiikkiin ja kysymys olisi siis ollut jonkinlaisesta arkistojen ja tutkimuskirjallisuuden Kustavista antaman todellisuuskuvan rekonstruktioista. Haastateltavien antamien tietojen vertaaminen muihin lähteisiin toimi mielestäni kuitenkin tässä tutkimuksessa paremmin vertailunäkökulmana ja kehyksien antajana pohdintaan haastateltavien kerronnan merkityksistä – ei niinkään faktojen tarkisteluna. Näin ollen suurin osa siitä arkistoaineistosta, johon alustavasti tutustuin, jäi tätä työtä varten käyttämättä – esimerkiksi Varsinais-Suomen maakunta-arkiston käräjäpöytäkirja-aineisto, jossa oli varsin mielenkiintoista aineistoa Kustavin osalta,

¹¹ Esimerkiksi Thompson 1996.

samoin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kokoelma. Turun yliopiston historian laitoksen siirtolaiskirjekokoelma ja kansatieteen laitoksen arkiston Kustavia koskeva aineisto taipui ehkä hieman paremmin hyödynnettäväksi. Hukkaan heitetyksi tätä arkistoseikkailua ei toki voi mainita, sillä niiden aineistoihin tutustuminen tarkensi kokonaiskuvaa mielessäni eri puolilta. Toisaalta haastatteluaineiston toinen puoli – vanhempi aineisto – löytyi Turun yliopiston suomen kielen äänitearkistosta.

Teoreettinen pohdiskelu tulee esiin empiriasta esiinnoisseiden teemojen yhteydessä, erikseen pohdiskelen aluksi vain muutamaa tutkimuksen kannalta olennaista käsitettä. Ideana on haastatteluissa esiintulevien asioiden ja ongelmien yhteydessä pohdiskella mahdollisesti soveltuvia tulkintoja, selitysmalleja ja käsitteitä. Minulla ei siis ole yhtenäistä teoreettista aparaattia, jonka puitteista kohdetta tarkastelen, vaan ns. historiallisen sosiologian tapaan teorian käyttötapani on empiirisen analyysin yhteydessä sellaisten selitysmallien kokeilu, joista voisi olla tulkinnalle apua. Sinänsä tällainen valintatapa näin esitettynä vaikuttaa mielivaltaisemmalta kuin se itse asiassa onkaan. Olenhan sentään minä se toimija, joka valitsen värit, eli mieleiseni teoreetikot ja selitysmallit. Valinnat noudattelevat omia ajattelun mieltymyksiäni ja siis edelleen subjektiivisuuttani.

Tärkeimpiä teoreetikkoja, joihin olen turvautunut ja jotka ovat vaikuttaneet ajatteluuni tutkimusprosessin aikana, ovat varmaankin olleet mentaalihistorian uranuurtaja Carlo Ginzburg, sosiologian klassikot Ferdinand Tönnies ja Karl Marx, psykoanalyytikko Carl Gustav Jung, tiedonsosiologit Peter L. Berger ja Thomas Luckman, moraalifilosofi Immanuel Kant ja filosofisesta hermeneutiikasta Hans-Georg Gadamer. Tekstistä näkynee, millä ajattelun alueella mikin henkilö erityisesti auttoi minua eteenpäin, avasi näkökulmaa ja kohdisti huomiota joihinkin asioihin. Mainittakoon erityisesti Karl Marxille ja Immanuel Kantille yhteinen piirre ajatella ihminen

perusolemuksestaan itse itsensä luovana subjektina, jonka vastakohtana on passivinen objektina oleminen. Mielestäni tämä ulottuvuus on ollut hedelmällinen tapa jäsentää saaristolaisen ihmisen piirteitä.

Empiirisestä tutkimuksesta erityisen vaikutuksen ovat tehneet Emmanuel Le Roy Ladurie tutkimuksellaan keskiaikaisesta vuoristolaiskylästä sekä Oscar Lewis teoksellaan Sanchezin lapset, meksikolaisperheen elämää.

Varsinainen antropologinen kirjallisuus on vaikuttanut ajatteluuni ehkä eniten sellaisissa kysymyksissä kuin millä tavalla vieras kulttuuri kohdataan tai kenttätöitä tehdään. Enimmäkseen yritän analyysissä selvittää yhteiskuntatieteen ja yhteiskuntafilosofian tarjoamalla selitysmalleilla, jotka ovat minulle läheisempiä, ja joiden pitäisi nähdäkseni kyllä yltää niin antropologian kuin historiankin varsinaiseen suhde-analyysiin, lähestymistapoja lukuunottamatta.

Lienee syytä vielä täsmentää haastattelusitaattien käyttöä: Kysymys on koko haastatteluaineiston käsittelystä ja analyysistä. Esimerkit ovat vain valittuja esimerkkejä, mutta tulkinnan pitäisi yltää koko aineiston kuvaamiseen lukijalle.

Periaatteita haastattelujen referoinnissa:

Murretta olen pyrkinyt mukailemaan, mutta en ole toistanut sitä täsmällisesti. Välisanoja ja toistoa olen karsinut, jotta sanoman tarkoitus tulisi paremmin ilmi. Lainausmerkkien sisällä rivi, jossa on vain kolme pistettä

...

tarkoittaa, että tässä välissä on aineistoa, jota en ole ottanut mukaan. Kolme pistettä virkkeen sisällä... tarkoittaa myös poisjätettyä asiaa, mutta poisjätettyä on vähemmän. Haastattelijan kysymykset alkavat aina ajatusviivalla – kappaleen alussa, haastateltavan vastaukset alkavat suoraan kappaleen alusta.

Lähdemerkinässä tyyppi (H14/95) on omia haastattelujani numero 14, haastatteluvuosi 1995. Tyyppi (H3) on myös omia haastattelujani salanumeron alle piilotettuna, kunkin haastateltavan salanumero on merkitty haastatteluaineiston yhteyteen. Tyyppi (TYSKÄ 917a/67) on vanhempaa haastatteluaineistoa, nauhan numero 917a, haastatteluvuosi 1967.

Vanha haastatteluaineisto on kerätty eri haastattelijoiden toimesta vuosina 1954 – 84 silmälläpitäen etenkin murteen tutkimusta. Näkökulma on kulttuurintutkimusta ajatellen sikäli hyvä, että sanaston selvittämisen yhteydessä useimmat käytännön elämän osa-alueet tulevat esille. Ensimmäiset nauhoitukset ovat Turun yliopiston ylioppilaskunnan järjestämältä kotiseutututkimuskeskeltä Kustavissa vuonna 1954.

Vanhemman aineiston haastateltavat ovat syntyneet 1860 – 90-luvuilla ja edustavat sukupolvea, jonka maailma oli selvästi erilainen kuin oman aineistoni haastateltavien.

Kuvien tarkoituksena on helpottaa lukijan pääsyä haastateltavien maailmaan. Itselleni ne ovat olleet tutkimusprosessin aikana tärkeitä monenlaisten mietiskelyjen inspiroijina ja toivon, etteivät laatimani vähäiset kuvatekstit kahlitse lukijan mielikuvitusta. Kuvat olen saanut lainaksi haastateltavilta sekä reproja Kustavin kotiseutumuseon kokoelmista. Viimeksi mainittu on valmistanut kustavilainen valokuvaaja Ilmo Jaramo. Joitakin reproja sain käyttööni myös Taivassalon kotiseutuarkistosta. Parhaimmat reprokuvista istutin "Ossian Kuusisen maailma" nimisenä vuonna 1999 Turun yliopiston Saaristomeren tutkimuslaitoksen sarjassa ilmestyneeseen teokseen, jonka tein välityönä ja paneutumisenä yhden haastateltavan aineistoon.¹² Näitä kuvia en ole toistanut enää käsillä olevassa työssä, koska ajattelin, että lukijakunta lienee osittain sama.

¹² Lettinen 1999.

Sinänsä näin jälkeinpäin on ilo todeta, että kyseisen välityön tekeminen oli onnistunut ratkaisu: tuskastuneisuus väitöskirjatyön etenemättömyyteen hellitti, kun tuli jotain valmistakin välillä, ja samalla tuli opittua yhden avainhaastateltavan nauhat melkein ulkoa. “Ossianin” teko ja “Saaristolaismuistoja” -työnimellä yhdessä valokuvaaja Ilmo Jaramon kanssa tehtävän, suuremmalle yleisölle kohdistetun kirjan teko ovat myös osa tutkimuksen kokonaisuutta ja sen vuorovaikutuksellisuutta.

Ihmisen kohtaaminen, toisen maailman kohtaaminen

Jos menee suin päin kysymään haastateltavalta, mitä hän kokee kulttuurinsa olennaisiksi piirteiksi, jää melko varmasti vaille vastausta, joka ilmentäisi kertojan omia tuntemuksia. Vastaus on kuitenkin mahdollista saada kuuntelemalla ja houkuttamalla kertoja puhumaan siitä, mistä hän haluaa kertoa, saatuaan ensin tietää tämän hankalan yleisteeman.

Ihmistieteissä on väistämättä mukana hermeneuttinen komponentti, koska niissä tulkinta on oleellista selittämislle. Tulkinta pyrkii saamaan esille puheessa tai yleisemmin tekstissä piilevän johdonmukaisuuden tai mielekkyyden. Tämä taas edellyttää, että ymmärrämme kyseessä olevan kielen samalla tavalla kuin puhuja. Tässä ymmärtämisessä on mukana intuitio.¹³

Hans-Georg Gadamer painottaa filosofisessa hermeneutiikassaan ihmisen olemassaolon ja tietoisuuden äärellistä ja historiallista ehdollistuneisuutta. Hän korostaa välttämättömyyttä lähteä ymmärtämään muita siitä, missä itse on, omista käsityksistä ja omista käsitteistä lähtien. Ymmärtäminen on välittymistä, kohtaamista, joka vaatii liikettä. Gadamerin metaforin ilmaistuna: liikkuessamme horisonttimme (horisontti on se näkökenttä, johon sisältyy ja rajoittuu kaikki mikä on näkyvässä jostakin paikasta) liikkuu mukana ja kohdatessamme vieraan (tekstin, kulttuurin tms.) horisontin tuloksena on uutta luova tapahtuma, horisonttien yhteensulautuminen. Ymmärtämisessä on kyse prosessista, joka sulauttaa yhteen horisontteja. Ymmärtämisessä ei ole kyse oman näkökulman hylkäämisestä ja eläytymisestä katsomaan maailmaa vieraan

¹³ Taylor 1976,216-221.

näkökulmasta, sen paremmin kuin vieraan sielunelämän reprodusoimisesta itsessä. Pikemminkin on kyse kohoamisesta korkeampaan yleisyyteen, uuteen rikkaampaan horisonttiin, joka syntyy alkuperäisten horisonttien kumoutumisen ja yhteensulautumisen myötä. Tämä horisonttien yhteensulautuminen jää Gadamerin mukaan myös auttamatta metodisen ajattelun ulottumattomiin; se on tulosta keskustelusta perinteen kanssa. "Perinne itse on aito keskustelukumppani, johon olemme suhteessa kuten 'minä' 'sinään'." Tästä johtuen Gadamerin mukaan hermeneuttisissa tieteissä kyseeseen tuleva tutkimus muistuttaa enemmän osallistumista sokraattiseen dialogiin kuin metodeihin ja sääntöihin perustuvaa tieteenharjoitusta. Pitäytyminen menetelmään – myös ymmärtävään menetelmään – on vastakohta avoimuudelle astua dialogiin vieraan subjektin kanssa, este "totuuden" paljastumisen tiellä.¹⁴

Jungin ajatus teoreettisten apuneuvojen hylkäämisestä voidaan nähdä analogiseksi Gadamerin esittämien ajatusten kanssa. Jung kirjoittaa:

"Itsetuntemus ei koskaan voi perustua teoreettisiin otaksumiin, koska tiedon kohteena on yksilö, toisin sanoen suhteellinen poikkeus ja epäsäännöllinen ilmiö. Yksilölle ei olekaan tunnusomaista yleinen ja säännönmukainen, vaan ainutkertainen. Yksilöä ei ole käsiteltävä toistuvaksi yksiköksi vaan ainutkertaiseksi kokonaisuudeksi, jota ei loppujen lopuksi voida tuntea eikä verrata mihinkään muuhun. Toisaalta ihmistä voidaan – ja häntä täytyykin – kuvata myös tilastollisena yksikkönä, sillä muuten hänestä ei voida sanoa kerrassaan mitään yleistä. Tätä tarkoitusta varten häntä on pidettävä vertailtavana yksikkönä. Siitä syntyy yleispätevä antropologia tai psykologia keskimääräisine ja abstrakteine ihmiskuvineen, josta on riisuttu kaikki yksilölliset piirteet. Juuri ne kuitenkin ovat kaikkein

¹⁴ Kannisto 1984,18,19,3; Gadamer 1999.

tärkeimpiä ihmisen ymmärtämisen kannalta. Niinpä jos minä haluan ymmärtää yksilöä, minun on voitava siirtää sivuun koko keskimääräistä ihmistä koskeva tieteellinen tieto ja luovuttava kaikista teorioista voidakseni omaksua uuden ja ennakkoluulottoman asenteen. Voin pyrkiä ymmärtämään yksilöä vain jos minulla on vapaa ja avoin mieli, kun taas ihmistuntemus edellyttää kaikenlaista tietoa ihmisestä yleensä.

Oli sitten kysymyksessä kanssaihminen ymmärtäminen tai itsetuntemus, minun on kummassakin tapauksessa siirrettävä syrjään kaikki teoreettiset pohdiskelut tietoisena siitä, että samalla käännän selkäni kaikille teoreettisille oletamuksille. Koska ne paitsi nauttivat yleistä arvostusta myös ovat modernin ihmisen ainoa henkinen auktoriteetti, voidaan siis sanoa, että yksilön ymmärtäminen edellyttää 'majesteettirikosta', toisin sanoen tieteellisen tiedon huomiotta jättämistä."

Ristiriita tieteelliseen tietoon pyrkivän ja ymmärtämiseen pyrkivän asenteen välillä "ei laukea pelkästään valitsemalla joko tai, vaan siinä tarvitaan kaksitahoista ajattelua: yhdellä tavalla toimittaessa on pidettävä toinen tapa näköpiirissä.

Kun otetaan huomioon, että tieto periaatteessa on ymmärtämisen kannalta haitaksi, siitä seuraava arvio on paradoksi. Tieteellisesti arvioituna yksilö ei ole muuta kuin loputtomasti toistuva yksikkö, jota sen vuoksi voitaisiin yhtä hyvin kuvata abstraktisti yhdellä kirjaimella. Toisaalta ymmärtämisen kannalta juuri ainutkertainen yksilö kaikista tutkijalle niin rakkaista yhdenmukaisuuksista ja säännöllisyyksistä riisuttuna muodostaa kaikkein parhaimman ja ainoan todellisen tutkimuskohteen."¹⁵

¹⁵ Jung 1991,200,201.

Saaristolaiskulttuuri Turunmaan suomen kielisessä saaristossa on osa suomalaista kulttuuria. Se on kuitenkin minulle, eri puolilla Suomea ja kaupungeissa kasvaneelle monella tapaa vieras kulttuuri. Sukupolvien ajan samoilla seuduilla ja tiiviissä yhteisöissä kasvaneille kieli kätkee paljon merkityksiä, joita ulkopuolinen ei aluksi edes huomaa. Koska haastateltavien kertomukset kokemuksistaan sijoittuvat viime vuosisadan alkuun asti, tarkasteltavanani on hyvinkin erilaisia kokemusmaailmoja kuin omani. Tutkija on, halusipa hän sitä tai ei, oman kulttuurinsa näkökulmien kyllästävä. Miten oman taustan luomista painotuksista sitten voi vapautua havaitsemaan haastateltavien painotuksia ja näkökulmia, jotka eivät ehkä ole lainkaan samoja kuin ne, joiden vallassa yritän heidän todellisuuttaan hahmottaa ja selittää?

Vaikka yhteiskuntatieteissä puhutaankin kansakunnan yhteisistä kokemuksista ja kollektiivisesta muistista, kokemus sinänsä on yksilöllinen tapahtuma. Vain yksilö voi kokea jotakin, eikä tämän yksilöllisen kokemuksen tavoittaminen ole mahdollista muutoin kuin vastaanottamalla hänet tasavertaisena yksilönä, kuten "minä" "sinän".

Mitä tämä Gadamerin tarkoittama horisonttien yhteensulautuminen käytännön haastatteluprosessissa tarkkaan ottaen tarkoittaisi ja mitä se vaatii tutkijalta? Päädyin seuraaviin lähtökohtiin – jotka tietysti ovat minun dialogini Gadamerin ajatusten kanssa suhteessa omaan tutkimusongelmaani – ja joita sitten yritin haastatteluprosessissa noudattaa:

1. Tietoisuus omista lähtökohdistani ja omien näkökulmieni sidonnaisuudesta taustaani tulee kasvaa samalla kun ymmärrykseni haastateltavieni maailmasta ja heidän vastaavista riippuvuuksistaan. Haastattelijan tulee tiedostaa askel askeleelta omat selkärangassaan olevat maailmanmallit.

2. Keskustelutilanteessa tasavertaisuus ja todellinen kohtaaminen ilmenevät vasta siinä, kun molemmat asettavat alttiiksi oman käsityksensä, epäilevät omiaan siinä kuin toisenkin näkökulmia ja

molempien käsitykset muuttuvat tai rikastuvat tässä kohtaamisen prosessissa.

Haastattelutilanne ei kuitenkaan ole aito keskustelutilanne, vaan siinä informaatio kulkee enemmän yhdensuuntaisesti haastateltavalta haastattelijalle. Haastattelija ei pyri vaikuttamaan haastateltavan käsityksiin, vaikka hän epäilemättä tahtomattaan niin jossain määrin tekeekin.

3. Avoimuus, jatkuva pyrkimys ymmärtää sellaista, mitä en ennakoita ole osannut odottaa. Vakuuttuneisuus siitä, että haastateltavat tietävät jotakin sellaista, mitä minä en tiedä, tärkeitä näkökohtia, jotka minun tulisi ottaa huomioon hahmottaessani heidän maailmaansa. Tällainen alituinen valppaus yhdistyneenä herkistyneisyyteen haastattelutilanteessa avaa mahdollisuuden poiketa koska tahansa tutkijan luomasta käsitteistöä haastateltavan omille poluille.

Käsitteiden erilaisuus haastateltavan ja haastattelijan kesken on haastattelutyön arkipäivää. Joidenkin haastateltavien kohdalla tämä ongelma kärjistyi ajoittain ylivoimaiselta tuntuvaksi miekkailuksi, jossa ahdistin haastateltavaa nurkkaan kysymällä samaa asiaa jatkuvasti eri sanoin, eri tavalla, ja kuitenkin hän aina tuntui vastaavan johonkin muuhun kysymykseen. Kuulin erään tällaisen haastateltavan valittaneen myöhemmin, että hänestä tuntui siltä kuin olisin "kääntänyt hänen takkinsa nurin ja katsonut, mitä siellä on sisällä".

Havaitsin, että sellaiset tieteessä tavallisetkin käsitteet kuin "perinne" ja "yhteisö" tuovat haastateltavan mieleen jotakin aivan muuta kuin minun mieleeni, että hän tarkastelee koko asiaa jostakin eri näkökulmasta. Kysymykseeni siitä, mikä hänen mielestään vanhan yhteisön perinteissä oli tärkeää ja säilyttämisen arvoista, hän saattoi vastata, ettei osaa sanoa, ja jatkaa pitkällä ja yksityiskohtaisella kuvauksella nuotanvedon yksityiskohdista, siitä miten tikku heitetään avantoon ja katsotaan minne virta sitä vie jne. antaen ymmärtää, että on tärkeitä, että nyt tallennamme ääninauhalle tätä katoavaa perinnettä. Sain havaita, että haastateltavan kuunteleminen ja

pyrkimys aidosti ymmärtää häntä ja hänen näkökulmaansa avaa monessa tapauksessa käsitesekaannuksen ja näkökulmien erilaisuudesta johtuvan esteen. Kun annoin haastateltavan keskeyttämättä jatkaa kertomustaan kiinnostumalla edelleen siitä, huomasin, että loppujen lopuksi hän tuleeikin vastanneeksi alkuperäiseen kysymykseeni, mutta eri tavalla, eri lähtökohdista käsin kuin minun kieleni. Hänen vastauksensa on hänen kertomuksessaan, joskus jopa hänen koko haastattelun aikana tekemissään painotuksissa ja valinnoissa. Tämä haastateltavan tapa antaa vastaus on myös sinänsä mielenkiintoinen ja sisältää tietoa.

Joillakin haastateltavilla tuntui myös olevan mykkiä alueita, joilla he eivät pystyneet ilmaisemaan itseään, vaan kiersivät kysymykset. Sellaiset kysymykset, kuten "miten sinä koit ilmapiirin", saattoivat tietysti olla haastateltavan mielestä liian arkaluontoisiakin vastattavaksi, mikä sinänsä kertoo jotakin siitä, mikä yhteisössä on sallittua ilmaista tai mitä varjellaan ilmaisemasta vieraille. Toisaalta vastauksen kiertämisessä tuntui joskus myös olevan takana se, että haastateltava ei ollut tottunut puhumaan omasta kokemuksestaan eikä osannut ilmaista itseään suoraan. Tällaisissakin tapauksissa sain yleensä havaita, että haastatteluilmapiirin ollessa hyvä ja haastateltavaa kannustava, vastaus tällaisiin haastateltavalle vaikeisiin kysymyksiin itse asiassa lopulta sisältyi haastattelun kokonaisuuteen.

Toisaalta oli haastateltavia, jotka haastattelutilanteessa antautuivat purkamaan sydäntään liikuttavan avoimesti. Näistä haastatteluista minulle jäi vaikutelma, että vaikka haastattelu oli haastateltavalle varmaan avoimuudessaan kipeä kokemus, se oli myös yhteistä pohdiskelua ja todellisuuden jäsentämistä ja toi siten myös tyytyväisyyttä. Pertti Alasuutari viittaa tähän "sydämen purku" -ilmiöön arvellen sen johtuvan siitä, että haastateltavat soveltavat vapaamuotoiseen yksilöhaastattelutilanteeseen jonkinlaista sovellettua

terapiatilanteen kehystä, pyrkien sillä tavoin pääsemään käsitykseen oudon tilanteen luonteesta.¹⁶

Kun tarkoituksena on tavoittaa haastateltavan kokemus, joka on inhimillisen elämän kokonaisvaltaisimpia prosesseja, asettuu haastateltavan kohtaamiselle haastattelijan kannalta paljon vaatimuksia. Ei ole mahdollista luopua kokonaan omista ennakkoasenteista, käsitteistä, teorioista ja käsitejärjestelmistä. Haastattelutilanteessa tapahtuvassa "puhdistumisessa" voisi olla kysymys lähinnä **pyrkimyksestä**, siitä että haastattelija pyrkii vapautumaan sellaisista teoreettisista ennakkoasettamuksista, jotka eivät ole osa hänen sisäistynyttä persoonallisuuttaan, ts. jotka eivät johdattele hänen ajatteluaan ja kokemistaan ikäänkuin "selkärangasta" käsin. Sekä myös tiedostamaan "selkärangassaan" olevat teoriat. Kysymys on itseasiassa siitä, että haastattelija hylkää sisäistymättä jääneet teoriat, jotka siis itse asiassa eivät ole hänen omiaan, ja kohtaa haastateltavan ainoastaan sen varassa, mitä "hän itse todella on". Kysymys on tietysti yhtä vaikea kuin kysymys "kuka minä oikeastaan olen?" tai "miten minä oikeastaan ajattelen?", eikä lopullista vastausta voi olla, voi olla vain pyrkimystä tähän suuntaan. Samalla tavalla haastateltavan todellisen kokemuksen tavoittaminen on pyrkimystä johonkin, yhtä vaikeata kuin sen tavoittaminen, mitä minä itse olen todella kokenut. Vaikeus ei kuitenkaan ole syy hylätä siihen suuntaan pyrkimistä.

Luulen, että jokaisessa tutkimuksessa tuntuu tutkijan oma elämään asennoitumisen kaiku. Tätä en pidä vaarallisena, vaan sen ilmituloa ja tunnistamista mahdollisuutena syventää analyysin suhdetta todellisuuteen.

Ginzburgin ajatus historiankirjoituksen kertomuksellisuudesta on mielestäni analoginen haastattelijan subjektiivisuuden ongelmalle – haastattelijakin luo tavallaan kertomusta. Todellisuuden olemasaolo ei

¹⁶ Alasuutari 1995,130.

sivuutu kertomuksen puutteen tunnustamisella vaan lisää kapasiteettia lähestyä sitä.

"Kun nykyään korostetaan historiankirjoituksen (minkä tahansa historiankirjoituksen) kertomuksellista ulottuvuutta, asia liittyy (kuten on nähty) relativistisiin asenteisiin. Ne itse asiassa pyrkivät mitätöimään käsitteiden fiction ja history väliset eroavaisuudet kuten myös erot mielikuvituskertomusten ja todenmukaisuutta vaativien kertomusten välillä. Vastoin relativistisia pyrkimyksiä on korostettava, että kun tiedostetaan paremmin historiankirjoituksen kertomuksellinen ulottuvuus, ei kavenneta sen tiedollisia mahdollisuuksia vaan päinvastoin parannetaan niitä. Juuri tästä pitäisi alkaa historiankirjoituksen kielen radikaali kritiikki, josta tähän mennessä on ollut vain joitakin mainintoja." ¹⁷

Taina Ukkonen kirjoittaa, että lähdekritiikki muisteluaineistojen suhteen tarkoittaa etenkin aineiston tuottamisprosessin näkyväksi tekemistä ja muistelijoiden omien muistelu- ja kertomistapojen tarkastelua.¹⁸

Tutkimuspäiväkirjan käytön avulla olen pyrkinyt paitsi pohdiskelemaan tutkimuksen problematiikkaan liittyviä asioita, myös edesauttamaan oman asenteeni ilmituloa tutkimuksen eri vaiheissa. Analyysin yhteydessä olen koettanut saada päiväkirjaani etäisyyttä tarkastelemalla sen henkilöä objektina, tutkimusprosessiin osallistuneena tutkijana, joka kuuluu menneisyyteen. Tätä varsinaista päiväkirjaa pidin haastattelutyön keston ajan eli parisen vuotta, kuten jo mainitsinkin.

Parhaimmillaan tutkimuspäiväkirja on ollut myös apuna yrittäessäni päästä samaan maailmaan haastateltavien kanssa, tavoittamaan takana

¹⁷ Ginzburg 1996,117.

¹⁸ Ukkonen 2000,97.

olevia merkityksiä tutkijan omalla kielellä, tutkijan omasta kokemuksesta. Tämä liittyy pyrkimykseen tavoittaa kertomusten ontologinen pohja omakohtaisesti, itse kokien. Päiväkirja antaa mahdollisuuden eri kielillä kerrottujen (tutkijan ja haastateltavien) kertomusten vertaamiseen: puhuvatko ne samasta vai eri asioista? Enimmäkseen oma kokemukseni haastateltavien esiinnostamista asioista näkyy toki vain kirjoitustyön sisässä, koska tällaista objektivointiin otollista päiväkirjaa pidin vain edellä mainitun ajan.

Minulle on ollut tärkeää, että olen myös käytännössä opetellut ja vuosikausien ajan harjoittanut niitä taitoja, joista haastateltavat puhuvat ja jotka saaristolaiselle ovat tärkeitä: merellä kulkemista, verkkokalastusta, meren läsnäolon kokemista ja luopumista kiireestä. Moni asia on tullut ymmärrettävämmäksi, kun olen astunut tähän samaan maailmaan. En usko, että minun olisi ollut mahdollista tajuta haastateltavien monien varsin niukkojen vihjeiden merkitystä ilman omakohtaista paneutumista mereen ja omavaraistalouden eri puoliin. Tällä tavalla kasvatin itsessäni "pienten" asioiden ymmärrystä, so. arkipäivään kuuluvien asioiden ja erilaisten tekemisten merkityksen oivaltamista. Etenkin meren ja isojen kotieläinten läsnäolon henkinen ulottuvuus olisi ollut ymmärrykseni tavoittamattomissa ilman tätä paneutumista, koska nämä teemat eivät sisälly haastateltaville tuttuun kerrontatapaan, vaan niihin itsestään selviin asioihin, jotka kaikki tuntuvat tietävän ja joista ei tarvitse puhua.

Keskipohjalaisten kalastajien ja hylkeenpyytäjien työvuoden muuttumista tutkinut Outi Tuomi-Nikula toteaa samoin, että "Ilman omakohtaista hylkeenpyynnin ja siinä vallitsevien olosuhteiden kokemista olisi tuskin ollut mahdollista ymmärtää mm.

hylkeenpyynnin riippuvuussuhdetta luonnonolosuhteista."¹⁹

Todettakoon vielä, että mainittujen taitojen opettelu ei ollut pelkästään "tutkittavien maailman tavoittoittelua", vaan myös

¹⁹ Tuomi-Nikula 1982,26.

perheeni toimeentulon kannalta tärkeää toimintaa. Apurahatutkijain ja freelancereiden taloudellisen aseman romahtaminen lamavuosina, jolloin minulle luvatut määrärahatkin leikattiin ja mahdollisuudet tehdä radioon ohjelmia ratkaisevasti huononivat, panivat minut ajattelemaan saaristolaisen mahdollisuuksia melko omavaraiseen elämiseen ja liikkumiseen, riippumattomuuteen suuryhteiskunnasta ja sen raha-hanoista. Kun halusin jatkaa niitä henkisiä harrastuksia, joita olin pitänyt tärkeinä, päätin panostaa omavaraisuuteen. Fär-saarilla käynti avarsi myös näkökulmaa tähän suuntaan: ihmiset jopa Torshavnissakin, saarten pääkaupungissa, hankkivat pitkälle itse ruokansa ympäristöstään: kalastamalla, lampaanpidolla, juurikasviljelmillä, hanhikatrailla. Eikä sitä pidetty erikoisena vaan luonnollisena asiana, osana pitkää perinnettä. Tällainen riippumattomuus suuryhteiskunnasta, so. keskuksista, on aina ollut saaristolaisten voimavara. Samanlainen reaktio on tapahtunut Venäjällä suuryhteiskunnan koneistojen romahtaessa. Venäjällä vuonna 1998 tehdyn tutkimuksen mukaan 55% väestöstä kasvatti puolet tai yli puolet elintarvikkeistaan omin voimin, vaikka samaan aikaan 73% ihmisistä asui kaupungeissa.²⁰ Luvussa on mukana ilmeisesti viljelyn ohella myös keräily ja pyynti.

Rene Gothoni kertoo tutkittavien kokemisen ymmärtämisen tavoittelusta kirjoituksissaan pyhiinvaeltajana olostaan Athosvuorella Kreikassa. Gothoni nimittää kokemustaan pyhiinvaeltajana "totaaliseksi osallistumiseksi".²¹

"Ihmisten käyttäytymisen analysoiminen kulttuuritapojen ja uskonnollisten arvojen, asenteiden ja normien valossa taas merkitsee, että tutkija elää mahdollisimman läheisessä yhteydessä heidän kanssaan. Minun kenttätyössäni se tarkoitti, että

²⁰ Kuorsalo 1999,140.

²¹ Gothoni 2000,70; Gothoni 1997.

perehdyin pyhän Athosvuoren pyhiinvaeltajien mielenlaatuun – pyhiinvaeltajana olemiseen – ja sen perustana oleviin uskonnollisiin arvoihin, asenteisiin ja mittapuihin.

Erillään pysyttelevästä tutkimustavasta ei kenttätyössä ole mitään hyötyä. Tarvitaan rohkeutta hylätä ennalta omaksutut näkökannat, mennä mukaan ja antautua kyseiseen uskonnolliseen suhteutustaustaan ja hyväksyä, että Jumala, josta pyhiinvaeltajat puhuvat, on heille koettu todellisuus.”²²

”Eläytyminen on kaiken kenttätyökimuksen perusedellytys. Voidakseen ylipäättään harjoittaa kenttätyötä tutkijan on ’sekaannuttava’ tutkimusaiheeseen ja sen problematiikkaan varautuen kaikkeen siihen, mitä sekaantumisen ’toisten asioihin’ saattaa merkitä niin tunteenomaisessa kuin eettisessä mielessä. Tutkimukseni Athoksella on tästä hyvä esimerkki. Se edusti mitä aidointa osallistumista ja eläytymistä, suorastaan elämistä pyhiinvaeltajana. Minusta ei voi tulla kromosomi, mutta minusta tuli pyhiinvaeltaja. Tässä on eräs luonnontieteiden ja humanististen tieteiden ero.”²³

”Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä korostaa, ettei kysymys tietenkään ole Jumalan objektiivisesta olemassaolosta, vaan siitä että tietyissä olosuhteissa myös tutkija saattaa aidosti kokea persoonallisen elävän Jumalan läsnäolon. Tällöin tutkija on onnistunut pääsemään kyseisen uskonnollisen diskurssin aaltopituudelle.”

”Näin osallistuvan havainnoinnin sivutuloksena tutkija tavoittaa proskinitis-sanana (kumartaminen) elämykselliset eli fenomenaliset merkitykset. Hän saa ensikäden tietoa ’kokeellista’ tietä ja sen myötä intersubjektiivisen käsityksen siitä

²² Gothoni 2000,72,73.

²³ Gothoni 1997,142.

uskonnollisesta kokemuksesta ja ilmiöstä, jota sana proskinitis tavalliselle kreikkalaiselle pyhiinvaeltajalle merkitsee."²⁴

Gothoni kiteyttää, että kenttätutkimuksessa tutkija on psykodynaamisen kolmion keskellä: kolmion kulmina ovat eläytyminen, etääntyminen ja sitoutuminen. Eläytyminen eli samaan maailmaan meno, on kaiken kenttätutkimuksen perusta. Etääntyminen eli etäisyyden otto taas on kaiken kriittisen tutkimuksen edellytys.²⁵

Etääntymisellä hän tarkoittaa ihmisen älyllistä kykyä tilapäisesti irrottautua tunne-elämästään ja lakata tuntemasta yhteenkuuluvuutta. Se tarkoittaa asioiden tarkastelua etääntyneestä intersubjektiivisesta terveen järjen näkökulmasta. Sitoutumisella hän puolestaan tarkoittaa sellaista subjektiivisuutta, jonka liian tunteenomaisesti sitoutunut tutkimus helposti tuo mukanaan. Jos tutkija on sitoutunut, hänellä on ennalta määrätty tutkimusintressit, jotka tekevät vakavan esteen kriittiselle ja puolueettomalle tutkimukselle. Tästä johtuen kenttätutkimus edellyttää sukkuloimista eläytymisen ja etääntymisen välillä kaiken aikaa varoen lankeamasta sitoutuneisuuden ansaan.²⁶

Pertti Töttö kirjoittaa, että "Kaikki tutkimus on tutkijan ja kohteen vuoropuhelua, joka tapahtuu aineiston avulla. Aineisto on aina tutkijan ja kohteen välissä, se ei ole koskaan 'pala' kohdetta, joka antaisi tutkijalle välittömän kosketuksen 'itse todellisuuteen'."²⁷

Omakohtainen paneutuminen samaan maailmaan pyrkii antamaan tutkijalle myös välittömän kosketuksen "itse todellisuuteen", josta haastateltavien puheissa on kysymys.

Eräs sosiologi-kolleega ihmetteli jossain vaiheessa, oliko näiden vanhojen saaristolaisten ymmärtäminen minulle todella niin vaikeaa.

²⁴ Gothoni 1997,146.

²⁵ Gothoni 2000,73,74.

²⁶ Gothoni 1997,142,143.

²⁷ Töttö 2000,66.

Hänelle itselleen se ei tuntunut olevan mikään ongelma. Ymmärtämisen vaikeus on mielestäni tärkeä metodinen asenne itsestänselvyyksien välttämiseksi ja toisaalta myös niiden huomaamiseksi. Kysymys on pitkälti siitä, millaisia asioita halutaan tutkia. Portti toisenlaisessa kulttuurissa elävän ihmisen kokemisen ymmärtämiseen on ahdas. Vanhaan saaristolaiseen elämään ja maailmaan on yhtä pitkä matka nykyajan ihmisen kiireisestä elämästä kuin erakkomunkin majaan. Itsensä suuresti oppineeksi tunteva nykyajan suoritusyhteisössä ja massamedian puristuksessa elävä ihminen voi kuvitella muutamassa päivässä ymmärtävänsä luonnossa ja perinteisessä yhteisössä elävää ihmistä. Todellisuudessa hän ei ole ymmärtänyt vielä mitään, ainoastaan sen, mitä hänelle on ehkä haluttu näyttää, mikä on käsitetty hänelle mahdolliseksi tajuta.

Kustavilainen kalakauppias Ossian Kuusinen toteaa tästä asiasta kuvatessaan haastattelijalle itseään edeltävien sukupolvien ihmisten maailmankuvaa:

"Ei nykyise ihmise osaa ollenka ajatella vanha ihmiste ajatustapaa. Ei ne siihen pääse kute elä sitä tunne-elämää ku ne ova eläne. Ei ne pääs siihe sisälle vaik ne kuin koittasi."(TYSKÄ 911/1967.)

Olellaisen määrittely omasta kulttuurista

Olellaisen määrittely omasta kulttuurista on oman ainutkertaisuuden määrittelyä. Tässä pyritään kuitenkin tavoittamaan myös sitä, mitä ihmiset kokevat kulttuurissaan olellaiseksi, tärkeäksi, riippumatta muista. Vertaamista muihin ja muutokseen käytetään apukeinona määrittelyssä, mutta ei ole tarkoitus hahmottaa itseä

muiden kautta niin, että etsittäisiin poikkeavia piirteitä ja nimettäisiin ne sitten elämää määrittäviksi keskeisiksi asioiksi.

Miten yksityinen ihminen kokee kulttuurinsa? Mitä pitää siinä tärkeänä so. miten painottaa asioita? Tämä ei ole ollenkaan sama asia kuin ulkopuolelta määrättyt kulttuurin erityispiirteet sen mukaan, mikä on ko. kulttuurille erityistä eli miten se poikkeaa muista. Erityispiirteet ei ole sama kuin ominaislaatu. Erityispiirteet eivät välttämättä ole kulttuurin jäsenille ollenkaan tärkeitä asioita. Saaristolaisuuden ominaispiirteet ovat tässä tutkimuksessa niitä, mitä he itse pitävät tärkeinä, niitä mitkä heidän elämässään, heidän omassa kokemuksessaan korostuvat. Sitä ei ole keskuksen ajattelussa määritelty erikoislaatuiseksi verrattuna muihin paikalliskulttuureihin.

Yhteisöllistä identiteettiä koskeva teoreettinen keskustelu on ollut viime vuosikymmeninä vilkasta. Lauri Hongon mukaan teoreettisten identiteetikriteereiden muotoilun ohella tarvitaan tässä keskustelussa enemmän tietoa siitä, kuinka ihmiset itse kokevat itsensä, ne faktorit jotka yhdistävät tietyn ryhmän jäseniä tai tietyn alueen asukkaita. "Och det är viktigt att identitetskriterierna inte beskrivs bara i vetenskapliga termer utan också med folkets egna ord.", hän kirjoittaa.²⁸

Itsemäärittely sisältää tietysti myös rajankäyntiä me – he, jos niin halutaan asia nähdä, mutta argumenttien ei tarvitse olla, eikä niitä ehkä pidetäkään, tosina samassa mielessä kuin oman elämän määrittelyjä. Ihminen on kuitenkin aina parempi asiantuntija itsensä kuin muiden suhteen, oman kulttuurinsa kuin muiden kulttuurien suhteen. Myös haastateltavat epäröivät tehdessään vertailuja. Se ei kuitenkaan estä heitä tuomasta esiin erilaisia näkökulmia.

Toisaalta minun vierauteni panee haastateltavat varmaankin itsetiedottomasti tarkkaamaan ja vertaamaan erilaisuuttaan minuun. Toisaalta vertaaminen toisiin sanallistaa, hahmottaa oman olemuksen ominaislaatua. Vertaamisen minuun, toisiin yhteisöihin,

²⁸ Honko 1982.

manterelaisiin, ruotsin kielisiin, kaupunkilaisiin, ajan myötä tapahtuneeseen ihmisen muutokseen, ei tarvitse olla oman erityislaatuisuuden hahmotusta suhteessa muihin, vaan se voi olla myös tapa hahmottaa itseä sinänsä: mikä on olennaisinta, mikä seuraavaksi olennaista, mikä vähemmän olennaista omassa ja kyläläisten elämässä, tavassa elää.

Heikki Kirkinen (1984) puhuu kyläyhteisön ulkoapäin kuvatusta ja sisältäpäin kuvatusta identiteetistä. Edellinen tarkoittaa sitä objektiivista asiointilaa, jossa kylä elää elämäänsä: kylän juuret, sen yleisluonne ja jatkuvuus historiallisena yksikkönä, jolla kehityksen kuluessa on säilynyt tietty "samuus" eli omaleimainen yksilöllisyys, tapa jolla kylä liittyy laajempaan taustaan, muuhun maailmaan. Sisältäpäin kuvattu identiteetti tarkoittaa yksilön tai yhteisön sisäistä kokemusta näistä asiointiloista.

Seppo Knuutila kuvaa turhautumista identiteetin käsitteeseen siinä vaiheessa, kun alettiin kovin yksityiskohtaisesti määritellä, mistä se koostuu ja mitä se on. Aiemmassa identiteettikeskustelussa määritelmässä etusijalla olivat yksilön suhde ryhmään ja sen kulttuuriin, joka puolestaan samaistettiin yhteisön elämäntapaan arvoineen, normeineen ja käytösmuotoineen. Knuutila toteaa tämän ajatuksen identiteetistä olevan sisällöllisesti lähellä Jacques Le Goffin mentaliteetin määritelmää, jonka mukaan **mentaliteetti** on kulttuurisesti määräytynyt, aikakaudelle ominainen, yhteisön kaikkia jäseniä koskeva ajattelutapojen ja tunteiden järjestelmä.²⁹

Oma ongelmansa on tietysti se, onko tällainen ihmisen oman kulttuurin olennaisen kokemisen tavoittaminen ylipäätään mahdollista. Tai kuinka voisimme saada edes jotain selville siitä, millaisena haastateltava todella koki yhteisönsä ja siis myös

²⁹ Knuutila 1996,70,71; Le Goff 1978,244-262.

kulttuurinsa ja sen muutoksen? Millaiseen tärkeysjärjestykseen hän mielellään asiat panee, mitä kokee olennaiseksi, mitä toissijaiseksi?

Voiko olennaista saavuttaa yksityistapausten, so. muutaman haastateltavan avulla? Voiko olennaista ylipäättään saavuttaa ja kannattaako yrittää? Vai onko kaikki yhtä tärkeää, kaikki kertomukset samanarvoisia?

Haastateltavat ovat tietysti toisaalta yksityistapauksia, mutta toisaalta he eivät sitä ole. He eivät ole mikään satunnainen joukko kulttuurinsa edustajia, vaan edellä jo kerrotulla tavalla valittuja edustajia. Heidän kertomaansa ei käsitellä tilastollisina sarjoina, vaan tietyt haastateltavat nousevat etusijalle, koska tutkija katsoo heidän ilmaisevan jotakin paremmin, edustavan paremmin. Lapissa ja Ruijassa kulttuurintutkimusta tehnyt Lassi Saressalo toteaa tästä asiasta: "Avaininformantti ei ole minulle elävä perinnevarasto, vaan ihminen, joka on tiedostanut oman kulttuurisen erilaisuutensa ja osaa myös välittää tämän erilaisuuden keskeiset sisäiset tuntemukset ulkopuoliselle tarkastelijalle".³⁰

Tämä asenne kertoo paitsi kunnioituksesta haastateltavaa kohtaan, myös valikoivasta aineiston hankinnasta ja käsittelystä, jossa painottaen tutkijan ymmärrykseen nojautuvaa "avaininformanttien" etsintää, löydetään heidän avullaan sitä, mikä kulttuurissa on keskeistä. Kyse ei tällaisessa tutkimusprosessissa ole sarjoista, vaan olennaisuuden tavoittamisesta sellaisten edustavien yksityistapausten avulla, jotka löydetään tutkijan ja "kentän" vuorovaikutuksen avulla.

Mikrohistoriallinen menetelmä menee tässä vielä pitemmälle: se pyrkii etsimään paitsi yksityistapausten myös ns. edustavien poikkeusten avulla syviä yleisiä kulttuurin juonteita.

Matti Peltonen jakaa mikro- ja makrotason suhteen jäsentelyn uuden mikrohistorian piiriin luettavissa tutkimuksissa kolmeksi eri tyyppiä: johtolangan, miniatyyrin ja marginaalin ideoiksi. Johtolanka on oire,

³⁰ Saressalo 1996,35.

jälki ja vihje, joka viittaa johonkin suurempaan, se on osa kokonaisuudesta. Miniatyryrin mallissa tutkittava ilmiö tulkitaan jonkin laajemman maailman pienoismallina. Marginaalin mallissa taas jokin äärimmäinen ilmiö edustaa jotain laajempaa kenttää ikään kuin puhtaaksi viljeltynä.³¹

Pohtiessaan italialaisen mikrohistoriallisen tutkimuksen tuloksia ja tilannetta, Ginzburg (1996,193) kirjoittaa:

"Kuten on nähty, kohde voidaan valita, koska se on tyypillinen...tai toistuva ja sen vuoksi sarjoitettavissa...Italialaisissa mikrohistoriallisissa tutkimuksissa kysymys vertailusta on vastaanotettu käyttämällä erilaista ja tietyssä mielessä päinvastaista lähestymistapaa, nimittäin poikkeavuuden (anomalian) eikä vastaavuuden (analogian) kautta. Ennen kaikkea niissä oletetaan, että kaikkein poikkeuksellisin dokumentaatio voi olla antoisin."

Kysymys on siitä, että selitettävään yhteisöön nähden poikkeuksellinen aineisto tai yksilö voidaan katsoa hyväksi tietolähteeksi analysoitaessa ympäröivän kulttuuripiirin ominaispiirteitä. Poikkeusyksilö tai poikkeuksellinen tapahtuma voi tuoda esiin asioita, jotka vaikuttavat yhteisössä, mutta eivät ole näkyviä – ja sisältää siten kuvaavuuden voimaa. Omassa aineistossani tällaisia Ginzburgin tutkiman harhaoppineisuudesta syytetyn mylläri Menocchion tapaisia poikkeusyksilöitä ei ole, mutta haastattelutilanteessa monet kyllä minun mielestäni tuntuivat aika erikoislaatuisilta ja "omantapaisiltaan". Sinänsähän mitään keskivertoihmistä ei ole olemassakaan ja toisaalta yhteisölliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet synnyttävät poikkeavuutta.

³¹ Peltonen 1999,131,132.

Sen sijaan pyrkimykseni saada määrällisesti vähäisestä haastateltavien joukosta irti mahdollisimman paljon, erilaisia tulkinnan ja selityksen tapoja hyväksikäyttäen, sekä tarkastelun kohteen siirtäminen yksittäisestä kyläyhteisöstä siinä ilmeneviin piirteisiin (saaristolaisuuden tunnusmerkkeihin), lähentää tutkimustani mikrohistorialliseen lähestymistapaan.

Keskeinen seikka edellä mainitussa tutkijan ja "kentän" vuorovaikutuksessa on tietenkin vuorovaikutuksen laatu. Ymmärtävä ja eläytyvä tutkimusote, siis tutkijan oman mielen käyttö tutkimusvälineenä, näkyy tässä tutkimuksessa myös kokonaiskuvan hahmottelussa so. yrityksessä hahmotella koko aineiston perusteella niitä asioita, jotka haastateltavien mielessä ovat tärkeitä ja olennaisia vanhassa elämänmuodossa, olennaisia verrattuna nykyiseen, olennaisia itsessään, olennaisia muistoissa. Se näkyy yrityksenä jäsentää empiirisen esityksen runko myös tämän haastateltavilta saadun kokonaiskuvan mukaisesti. Se on pyrkimystä ymmärtää haastateltavien maailmaa, nähdä sanojen taakse, nähdä asioiden merkityksiä ja painotuksia, joita ei havaitse ja ymmärrä tätä maailmaa tuntematta. Tässä apuna on paneutuminen samaan elämään ja taitoihin, joista on puhe, sekä eläminen samassa paikallisympäristössä. Näin varsin pienistäkin vihjeistä voidaan päästä sellaisten olennaisten asioiden jäljille, jotka ovat haastateltaville itsestään selviä ja joita he eivät ehkä huomaa tuoda erikoisesti esille.

Juha Manninen kirjoittaa, että "mentaliteetin käsite on aina teoreettinen konstruktio, sillä mentaliteetit eivät näy aineistossa suoraan eivätkä ole 'annettuja', vaan ne on pääteltävä lukuisien erityyppisten vihjeiden perusteella." Seppo Knuutila lisää, että tällaisen tiedon (so. vihjeiden) "tunnistamisen ehtona taas on aineistojen hyvä

tuntemus ja lukutaito, tietoja koskeva tietämys sekä kokemus siitä, miten ne erilaisissa merkityksenantoprosesseissa avautuvat.”³²

On myös varmaan tehtävä selväksi, etten niinkään tavoittele olennaisten asioiden tärkeysjärjestystä, vaan olennaisia, olennaisiksi koettuja asioita, joita pohdin erikseen ja yhdessä, mitä näkökulmia ja merkityksiä ne avaavat yhteisöön ja sen elämään. Esiintuodut asiat ovat haastatteluissa esiin tulleita asioita ja siinä mielessä haastateltavien painotuksia.

Syksyllä 2000 minulla oli tilaisuus esitellä tutkimukseni ja tutkimustulosteni pääpiirteitä kustavilaisille otsikolla ”saaristolaisten kokemus omasta kulttuuristaan” Turun yliopiston juhlaluentosarjassa. Luentoni herätti vilkkaan keskustelun. Jälkeenpäin eräs osallistujista, vanhan kustavilaissuvun jäsen, kertoi minulle ajattelevansa, että vihdoinkin joku tutkija (joiden ”horinoita” hän yleensä ei tuntunut kovin korkealle arvostavan) on kyseessä olevan tutkimuskohteen suhteen ”oikeilla jäljillä”. Tässä arviossa on kyse juuri siitä, mihin pyrin: luomaan kokonaiskuvan, jonka tutkimuksen kohteena olevatkin vielä mieltävät todellisuuttaan vastaavaksi.

Oman suuntautuneisuuteni vaikutusta kokonaiskuvan hahmotteluun pyrin tekemään tietoiseksi, ainakin jälkikäteen.

Tutkimusprosessin kuluessa mietiskelin usein, mitä oikein halusin varsinaisesti tietää. Näillä perusideoilla on hankala taipumus piiloutua prosessin edetessä ja moninaisten ongelmien astuessa kuvaan, kuten Kie’slowski sanoi. Se lienee jonkinlaista ajan kestämisen vaikeutta. Ehkä kiinnostukseni voidaan kiteyttää niin, että tavoitteeni oli ymmärtää jotakin olennaista siitä henkisestä ilmastosta, minkä sukupolveni on menettänyt ja menettämässä omassa laajemmin ajatellen yhteisessä suomalaisessa kulttuurissamme. Vanhat ihmiset muistavat sen vielä, heillä on tuntuma siihen, he elävät vielä sitä ja minullakin nuorempien ihmisten tavoin on jonkinlainen tuntuma ja

³² Knuuttila 1994,59; Manninen 1989,71.

aavistus siitä. Mutta mitä se varsinaisesti täsmälleen ottaen oli, on suuri kysymysmerkki. Mikä oli se erilainen kokemus yhteisöstä, erilainen suhde toisiin ihmisiin, erilainen elämänrytmi? Mitä se merkitsi yksityisen ihmisen kannalta, miten se kokemus elämästä oli erilainen kuin oman sukupolveni vai oliko se pohjimmaltaan?

Tässä oli siis kyseessä mentaalisen orientoitumistavan muutos. Eli keskittymisen tavan muutos, painotuksien muutos. Siten näissä pohdiskeluissa ei ollut kysymys pelkästään saaristolaisuudesta vaan suomalaisen ihmisen muutoksesta. Ei liene tässä tarpeen tarkemmin esitellä näitä tutkimuksen tekijän perimmäisiä, varsin intuitiivisia ongelmanhahmotteluja, mutta varmaankin tutkijan tämänkaltaisen suuntautuneisuus vaikuttaa hänen saamansa aineiston suuntautuneisuuteen. Tässä mielessä on odotettavissa, että keräämäni aineisto on suuntautunut kulttuurin mentaaliseen puoleen ja että kiinnitän huomioni piirteisiin, joissa ilmenee erilaisuutta verrattuna oman sukupolveni elämään.

Analyysissa näkökulmani on sosiaaliantropologinen eli kiinnitän erityistä huomiota ihmisten keskinäisiin suhteisiin. Tämän näkökulman looginen seuraus on se, että myös tutkimustulokset ovat sosiaalisia suhteita ja tästä näkökulmasta tarkastelen myös haastateltavien määrittelyä omasta kulttuuristaan.

Näkökulmissani on tiettyjä yhtymäkohtia antropologiassa toisen maailmansodan jälkeen syntyneen ns. etnoscience-suuntauksen näkökulmien kanssa.

Etnoscience eli etnotiede syntyi vastauksena kielitieteessä ja filosofiassa tapahtuneeseen kehitykseen, joka vaikutti voimakkaasti historia- ja yhteiskuntatieteisiin. Puhutaan ns. lingvivistisestä käänteestä (Kalela 2001). Antropologian piirissä tämä vaikutus alkoi viime vuosisadan puolivälissä kritiikkinä silloisia vakiintuneita etnografian

kuvauksen ja analyysin tapoja kohtaan. Suuntaus otti nimekseen "The New Ethnography" ja levisi nopeasti Yhdysvalloissa.³³

Antropologiassa menetelmällisen kiistan voidaan nähdä kiteytyvän Kenneth Piken muotoilemien käsitteiden "emic" ja "etic" ympärille. Emisistinen lähestymistapa on yritys kuvata jonkin kulttuurin jotakin ilmiötä lähtemällä siitä, mitkä ovat tuon kulttuurin eri elementtien keskinäiset suhteet kyseisen ilmiön toiminnassa; lähdetään siis liikkeelle tutkittavana olevan kulttuurin sisältä käsin. Etisistisessä lähestymistavassa tutkija pysyttelee kulttuurin ulkopuolella nähdäkseen sen erilliset tapahtumat suhteessa muiden kulttuurien vastaaviin tapahtumiin, ei niinkään suhteessa tuon kulttuurin omiin sisäisiin tapahtumiin. Pertti J. Pelto nimeää emisistien ja etisistien välisen kiistan kenties ajan tärkeimmäksi teoreettiseksi erimielisyydeksi sosiaalianthropologiassa, koska siihen kietoutuivat kaikki metodiset lähtökohdat.³⁴

Keskeisiä kiistaan liittyviä kysymyksiä olivat: Tarkastellako yksittäistä kulttuuria siitä itsestään käsin selityksiä hakien vai verrattuna muihin kulttuureihin ja niistä tehtyihin yleistyksiin? Mikä on kulttuurin jäsenille ominaisten mentaalisten hahmotusten ja heidän omassa ympäristössään tapahtuvan käytännön toiminnan välinen suhde?

Kielitieteen ja siihen liittyvän filosofian vaikutuksesta etnotieteilijät korostivat kielen ja siihen liittyvien ajattelun rakenteiden merkitystä ihmisten toimintaa selittävinä tekijöinä.

Etnotieteen keskeisenä ideana ja antina antropologialle oli kulttuurin itsemäärittelyn aseman korostaminen, vaikka itse ajatus kulttuurin itsemäärittelystä ei ollut antropologisessa kenttätyössä toki uusi. Etnotieteen piirissä tehtyjä tutkimuksia on arvosteltu siitä, että ne ovat monasti jääneet merkittävää tietoa lisäävässä mielessä vaatimattomiksi.

³³ Harris 1969,568.

³⁴ Pelto 1980,67,79.

Kompastuskivenä tutkimuksissa näyttää olleen pitäytyminen varsin monimutkaisten ja yksityiskohtaisten luokittelumenetelmien kehittelyyn, joiden toivottiin lisäävän analyysin yksiselitteisyyttä ja täsmällisyyttä luonnontieteellisten esikuvien mukaan.

Luokittelumenetelmien tavoitteena oli myös löytää tutkittavien oma sisäinen maailman jäsentelyn tapa, joka piti vain saada työstettyä kielestä ulos. Menetelmien soveltuvuusalue jäi toivottua suppeammaksi.³⁵

Sosiologian pariin samoja lähtökohtia kuin etnotieteessä on tuonut mm. Harold Garfinkel kehittälemänsä etnometodologisen tutkimussuunnan kautta. Talgot Parsonsin toimintateoriasta ja Alfred Schutzin fenomenologiasta keskeiset vaikutteensa saanut Garfinkel lähti käyttämään fenomenologisia käsitteitä arkitiedon analyysissä. Etnometodologia korostaa merkityksen paikallista, hetki hetkeltä etenevää määrittelyä sosiaalisessa kontekstissa. Tämä lähtökohta pohjautuu Schutzin käsitykseen ymmärtämisen luonteesta. Schutz ei käsittele ymmärtämistä filosofisena vaan käytännöllisenä ongelmana, jonka sosiaaliset toimijat ratkaisevat rutiiniluontoisesti ollessaan tekemisissä toistensa kanssa. Hän torjuu esimerkiksi Husserlin yritykset hahmotella ymmärtämisen yleispäteviä ehtoja. Schutzin mukaan ihmisillä ei voi olla keskenään samanlaisia kokemuksia mistään, mutta sillä ei ole merkitystä, koska ihmiset jatkuvasti toimivat olettaen, että heidän kokemuksensa ovat riittävän samanlaisia käytännöllisten tarkoitusten kannalta. Sosiologiaan vakiintuneita etnometodologian suuntauksia ovat keskusteluanalyysi ja etnometodologinen työn tutkimus.³⁶

Tässä tutkimuksessa samanlaisuutta etnotieteen kanssa on kulttuurin jäsenten omien kokemusten ja määrittelyjen nostaminen tutkimuksen keskiöön, jolloin samalla ymmärtämisen osuus tulee keskeiseksi.

³⁵ Pelto 1980,68,72,73.

³⁶ Heritage 1996,16,64,65.

Tosin antropologisessa kenttätyössä nykyisin lähes kaikki tutkijat lähtevät siitä, että tietoa on kerättävä niin paljon kuin mahdollista "osallistujien näkökulmasta" käsin ja että ne merkitykset ja tulkinnat, joita kulttuurin jäsenet itse antavat, ovat olennaisen tärkeitä tulkinnassa. Tämä asiain tila osoittaa, että emisistisen lähestymistavan pääperiaatteet ovat yleisesti hyväksytyjä kenttätyötä tekevien tutkijain parissa, vaikka ankaran emisistinen lähestymistapa olisikin jo harvinaisempi.³⁷

Eroavuutta tässä tutkimuksessa etnotieteeseen nähden puolestaan on se, että ymmärtämistä edesautetaan myös oman vastaavan kokemisen ja toiminnan avulla sekä se, että tutkittavien puhetta tulkitaan myös havainnoimalla yhteisön toimintaa. Myös se on erona, että haastatteluaineistosta esiin nousevia yksittäisiä teemoja analysoidaan historiallisen sosiologian tapaan yhteiskuntatieteellisiä tulkintoja ja selitysmalleja apuna käyttäen. Ei siis pitäytymällä haastateltavien puheeseen siinä mielessä, että tästä puheesta itsestään käsin etsittäisiin sen omat ikäänkuin piilossa olevat teoriat käyttämättä hyväksi muita teorioita. Nämä muut teoriat ovat aina tulosta muiden kulttuureiden tarkkailusta ja sisältävät näin vertailevan elementin.

En pitäydy kulttuurin analyysiin omasta ympäristöstään irroitettuna tekstinä, vaikka tämä näkökulma ajoittain tarkastelussa korostuukin vuosikymmenten välisten erojen ja yksittäisten kylien jäädessä sivuun. Takana on oma näkemykseni kulttuurista prosessina, jota ei tästä johtuen ole syytä erottaa ajasta ja paikasta eikä siten myöskään toiminnasta. Takana on myös tietoteoreettinen näkemys, jonka mukaan ihmisen puhe kuvaa tavalla tai toisella sitä todellisuutta, jossa hän elää ja toimii. Tämä olettamuksen mukaan tutkijalla itselläänkin on mahdollisuus kokea ainakin osaksi niitä asioita, joista haastateltavien kanssa on puhetta, ja siten mahdollisuus myös tätä kautta syventää ymmärtämystään heidän puheestaan.

³⁷ Pelto 1980,81.

3. KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Kulttuuri

Erojen tekeminen antropologian ja sosiologian välillä on monessa mielessä väkinäistä ja hyödytöntä, kun tutkimuksen kohteena on kulttuuri.

Antropologiassa kulttuurilla tarkoitetaan ihmisyyhteisön jäsenille ominaista opittua käyttäytymistä, yhteisöllisiä perinteitä (tapoja, sosiaalisia suhteita) sekä niiden aineellisia ja esineellisiä ilmenemismuotoja (kulttuurin välineitä).³⁸

Tässä määritelmässä kulttuuri on suuri kokonaisuus. Elämisen tapa, esineistö, sosiaaliset suhteet, ajattelun mallit ovat osia tästä kokonaisuudesta.

Samanlaisia yleisiä kulttuurin määritelmiä esittävät niin sosiologian kuin filosofiankin oppikirjat painottaen milloin mitäkin puolta: tietoisuutta, symboleja, oppimista.³⁹ Kulttuurin käsitteen alalla vallitsee, kuten ikävä kyllä useimpien muidenkin ihmistä koskevien käsitteiden kohdalla, suuri määritelmien sekamelska. Tuntuu siltä, että tarkemmassa määrittelyssä useimpien keskeisten käsitteiden kohdalla päädytään helposti konseptioon, jonka Jung mainiosti (joskaan väitöskirjan tekijän mielestä se ei ollut kovin hauskaa) kiteytti määritellesään persoonallisuutta: persoonallisuus = Tao. Palaan tähän

³⁸ Sarmela 1993,12.

³⁹ Esimerkiksi Ahlman 1976,16 ja Allardt 1983,56.

hänen määrittelynsä uudelleen luvussa kahdeksan, jossa pohdinnan aiheena on yksilö.

Kysymys näyttäisi olevan nykytieteessä vallitsevasta paradigmaattisesta näkökulma-periaatteesta, joka johtaa käsitteet vääjäämättä "Taoon", samoin kuin eri tieteenalat esittelevät itsensä kaikenkattavana kehikkona, jonka sisällä muu todellisuus ja muiden tieteenalojen tarkastelut tapahtuvat. Hämmästykseni huomasin muinoin maantieteen opintojeni yhteydessä, että maantieteilijätkin ovat tähän taipuvaisia: kaikkihan tapahtuu maan pinnalla.

Vai onko persoonallisuus jotenkin erityinen käsite?

Jotakin samaa tarkoittanee Matti Kortteinen kirjoittaessaan: "Minusta on hyvin hankalaa osallistua sellaisiin keskusteluihin, joissa lähdetään liikkeelle 'kulttuurin', 'kollektiivisen tajunnan', 'yksilön', 'merkityksen' tai 'rakenteen' käsitteistä. Kysymys on erittäin korkean tason abstraktioista. Abstrakti keskustelu tällaisista käsitteiden välisistä suhteista tahtoo väkisinkin liueta siihen osaan ulkoavaruutta, jossa mikään ei enää oikeastaan merkitse mitään koska kaikessa jo jollakin tavalla on kaikki."⁴⁰

Eräs lähestymistapa tähän ongelmaan on hahmottaa kulttuurintutkimuksen keskeisiä piirteitä merkityksen käsitteen avulla. Esimerkiksi Pertti Alasuutarin mukaan kulttuurintutkimuksessa ei ole tärkeää tietty tapa määritellä kulttuurin käsite, vaan keskeistä on se, että korostetaan yhteiskuntaelämän merkitysvälitteisyyttä. Merkitysvälitteisyydellä hän tarkoittaa sitä, että todellisuus ei esittäydy ihmiselle "sellaisenaan", vaan aina sen suhteen kautta, mikä hänellä on maailmaan.⁴¹

Tässä tutkimuksessa painotan kulttuurin kokemista. Näkökulma lähtee yksilöstä, jäsenyys alkaa hänestä, hänen kokemuksestaan elämästään omassa kulttuuriympäristössään. Mitä hän haluaa siinä

⁴⁰ Kortteinen 1992,12.

⁴¹ Alasuutari 1995,49,51.

painottaa kertovana kokijana. Oikeastaan pyydän haastateltavia itse määrittelemään kulttuurinsa rakenteellista järjestystä, mikä sinänsä on tietysti melko mahdoton tehtävä, mutta sellaisenakin mielenkiintoinen. Tehtävä sisältää kaksi vaikeaa ongelmaa: 1) Haastateltava ei tiedä, mitä käsite "kulttuuri" tarkoittaa eli mitä hänen pitäisi määritellä. 2) Haastattelija ei pysty eliminoimaan omaa vaikutustaan haastateltavaan.

Aineistosta lähtevä käsitteen määrittely, kuten tämän tutkimuksen tapauksessa pyrkimys ymmärtää, miten haastateltavat itse omaa kulttuuriaan jäsentävät, on tavallaan toisen pallon pyörittämistä oman, tutkijan valitsemien käsitteiden pallon rinnalla. Se ei voi olla ennakkoluulotonta siinä mielessä, että se olisi käsitteetöntä, koska silloin analyysi olisi mahdotonta.

Mikrohistoria tai historiallinen sosiologia eivät nähdäkseni tarjoa apua varsinaiseen analyysiin, vaan opastavat kohteen lähestymisessä, valinnassa, yhteyksien etsinnässä. Matti Peltonen kirjoittaa: "mielestäni mikrohistoria ei ole tutkimusmetodi, vaan jotakin laajempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategiaan ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin." Viime vuosien keskustelussa historiallisen sosiologian ongelmista on nostettu esille mikrohistorian suosima abduktiivinen päättely, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että tutkimusprosessissa esiin nousevien tosiasioiden pohjalta muotoillaan uusia hypoteeseja. Ne pyrkivät selittämään (mielellään) kaikki esiin nousseet tosiasiat. Teoreettisilla taustaoletuksilla perustellaan sitä, minkä tyyppisiä hypoteeseja voidaan valita. Tällainen etenemistapa mahdollistaa samanaikaisesti historiallisen herkkyyden ja teoreettisten tulkintojen tuottamisen ja tarjoaa historialliselle sosiologialle keinon ratkoa teorian ja empirian yhdistämisen ongelmia.⁴²

⁴² Peltonen 1999,21; Suoninen 2001; Niiniluoto 1983,154-156.

Analyysissä on valittava jotakin, mistä lähteä liikkeelle, toisin sanoen määriteltävä jossain muodossa sitä, mikä kohteessa on mainitsemisen arvoista. Ilman näitä valintoja ei ole mitään analyysia. Suhteen analyysi, ihmisen analyysi, ja siis myös kulttuurin analyysi, lähtee siitä, minkä katsotaan olevan tärkeää. Tärkeä ja olennainen ovat tässä mielessä synonyymeja. Haastattelija ei voi vain avata nauhuria, hänen täytyy kysyä jotakin ja silloin hän heti joutuu tekemään valintoja, tukeutumaan käsitteisiin.

Jo varsin laveasti laadittu kulttuurin määritelmä tai elämänpiirin hahmotelma on tätä tärkeysjärjestysten tekemistä tutkimukseen, kuten kaikki käsitteet, joilla havaintoja jäsenellään.

Myös reaalin toimiva kulttuuri on tätä tärkeysjärjestysten, näkökulmien tekemistä. Kulttuurin jäsenet tekevät sitä reaalisessa elämässä, valitsevat ja painottavat tiettyjä asioita ja elämän puolia.

Tarkasteltaessa ihmisen kokemusta omasta kulttuuristaan, kulttuuri on siis jotakin, joka toteutuu ihmisen ympärillä ja jossa hän on osallisena, eli jonka hän voi tästä syystä kokea.

Analyysin tehtävä on paljastaa toiminnan takana olevat ideat ja periaatteet.

Huomaan myös oman kulttuurikäsitteeni muuttuneen tämän tutkimusprosessin myötä. Aiemmat laajojen rakenteiden painotukset ovat vaihtuneet tutkimuksen yksilöllisestä näkökulmasta johtuen pienten asioiden ja tapahtumien painotukseen, joka avaa elämää koskevia merkityssisältöjä, jotka ovat vähintään yhtä laajoja elleivät laajempia, kuin suuret institutionalisoituneet rakenteet. Ihminen kohtaa kulttuurinsa avulla koko elämänsä, ajan ja maailman, kokonaisuuden, jossa asuu tieto ja tiedon tuolla puolen oleva. Kokonaisuuden, jonka "solan läpi" Sören Kierkegaardin sanoin "vain yksityinen ihminen voi kulkea".

Teoksessaan "Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed" Kierkegaard kuvaa yksityisen ihmisen kategorian keskeistä merkitystä filosofialleen:

"Den Enkelte, yksityinen ihminen, on se kategoria, jonka läpi uskonnollisessa mielessä ajan, historian, ihmissuvun on kuljettava. Eikä Thermopylain solan vartija ollut yhtä hyvässä turvassa kuin minä seistessäni tuossa kapeikossa, jota nimitän yksityiseksi ihmiseksi, saadakseni edes huomion kiinnitetyksi tähän kategoriaan...

Tuon solan läpi ei kuitenkaan kukaan kulje, tämä on merkillepantavaa, tulematta ensin yksityiseksi ihmiseksi; päinvastainenhan on kategorinen mahdottomuus..."

"En voi kyllin usein toistaa, että tiedostava henki on eksistoiva henki, että jokainen ihminen on sellainen erikseeneksistoiva ihminen. Se, että tämä on kevytmielisesti jätetty ottamatta huomioon, on aiheuttanut paljon sekaannusta." ⁴³

Tässä tutkimuksessa käytän **kulttuurin** käsitteen kehikkoa lähinnä siitä näkökulmasta, että kulttuuri on elämisen tapaa ja tapaa hahmottaa todellisuus. Se on tapaa tarkastella todellisuutta, olla ja toimia siinä, se on tapaa painottaa asioita ja niiden eri puolia. Voisi toisaalta myös sanoa, että tarkastelen yleisen kulttuurin määritelmän⁴⁴ sisältämiä asioita kokemusmaailman käsitteen näkökulmasta. Eli tässä tapauksessa: kulttuuri on se alue, joka on "avattu todellisuuteen" – Heideggerin sanoin ilmaistuna – ja kokemusmaailma on sen alueen sisällön rajaamista.

⁴³ Torsti Lehtisen suomennos Kierkegaardin tekstistä teoksessa Lehtinen 1990,56,57.

⁴⁴ Em. Sarmela 1993.

Aiemmin esiin tullut Le Goffin mentaliteetin määritelmä tulee lähelle paitsi kulttuurin, myös kokemusmaailman käsitettä ja käytänkin mentaliteetin käsitettä haastatteluiden yhteydessä varsin paljon, koska se tuntui olevan käsitteenä haastateltavillekin intuitiivisesti tuttu.

Entä miten suhteutuvat toisiinsa käsitteet kulttuuri ja paikalliskulttuuri? Tässä tutkimuksessa tutkittava kulttuuri on paikalliskulttuuria. Yksityisen ihmisen ja hänen elämänsä näkökulmasta jokapäiväisessä elämässä ja toiminnassa toteutuva kulttuuri on paikalliskulttuuria tai pienen ryhmän kulttuuria. Tästä näkökulmasta laajemmat kulttuurit ovat (arkipäiväiseen käyttäytymiseen liittyvien asioiden suhteen) näiden kulttuurien yhteisistä piirteistä tehtyjä yleistyksiä ja analogioita. Toisaalta myös paikalliskulttuuri on yleistys – jokainen ihminenhan elää omaa elämäänsä, jonka viipaloiminen erilaisten käsitteiden varassa on sinänsä kulttuurisidonnaista.

Mikään kulttuuri ei ole homogeeninen kokonaisuus. Kulttuuri, myös paikalliskulttuuri, koostuu enemmän tai vähemmän erilaisissa elämäntavoissa ja kokemusmaailmoissa elävistä ihmisistä, joiden persoonallisuuden rakenteet poikkeavat varsin paljon toisistaan ja jotka ovat enemmän tai vähemmän sisäistäneet kulttuurin perusnäkemykset ja pelit.

Periaatteessa voidaan ajatella ihmisellä olevan kapasiteettia kasvaa mihin kulttuuriin tahansa. Kulttuuri määrää sen suunnan, mihin hänen kokemuksensa kulkevat ja miten hän ne tulkitsee. Kullakin ihmisellä on kulttuurin tarjoamien mallien lisäksi hänen henkilökohtaiset mallinsa, jotka liittyvät hänen omaan historiaansa ja persoonallisuuteensa. Yksilöt edustavat enemmän tai vähemmän määrin kulttuurin suosimaa suuntautuneisuutta.

Myös alueellinen ja elinkeinoittainen vaihtelu voi olla suuri. Eri kylät voivat elää melko erilaisissa maailmoissa, vaikka alueellinen etäisyys ei olisikaan suuri. Etenkin harjoitettavat elinkeinot näyttävät luovan

tällaista erilaisuutta. Merellä kalastavan näkemys kylään ja yhteisöön on toinen kuin maalla jatkuvasti elävän. Maataomistavan ja kauppamerenkulun luonteista talonpoikaispurjehdusta harjoittaneen, kylän sosiaaliseen eliittiin kuuluvan suvun jäsenten yhteydet ulkomaailmaan ovat pitkään olleet toisenlaiset kuin yhteisön vähäväkisten. Eliitin maailmankuva, samaistumisen ja ihailun kohteet ovat olleet toisenlaiset ja näkyneet myös kotien sisustuksessa, pukeutumisessa, käytöstavoissa. Se näkyy myös paikallisessa historiankirjoituksessa ja -keskustelussa, jossa silmiinpistävässä asemassa on talonpoikaispurjehduksen ajan omistavan talonpoikaiston historia. Tämä ylivalta on menneen yläluokan tulevaisuuteen asti yltävää valtaa. Köyhempien luokkien maailma ei säilynyt kirjoitetussa historiassa, vaan esineistössä ja kertomusperinteessä.

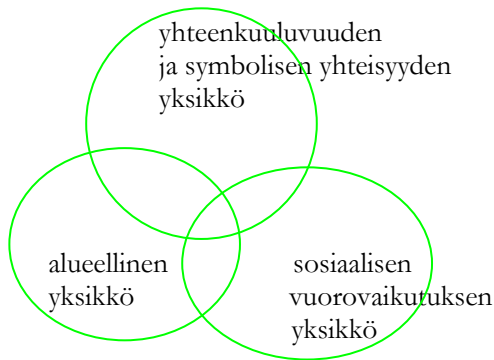
Yhteisö ja yhteisyys

Yhteisöä voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Se voidaan nähdä suhteita korostavan yhteiskuntatutkimuksen tapaan ihmisyksilöiden muodostamana kokonaisuutena, joka rakentuu yksilöiden välisistä suhteista. Suhteet voivat toteutua yksilöiden välisinä tai erilaisten ryhmien välisinä suhteina. Yleensä puhutaan yhteisöstä silloin, kun yksilöiden välillä on ainakin periaatteessa mahdollista arkipäivään liittyvä henkilökohtainen vuorovaikutus ja kun joukossa voidaan nähdä jäsenneltyä toiminnallista kokonaisuutta.

Heikki Lehtosen⁴⁵ mukaan empiirisen tutkimuksen näkökulmasta yhteisö voidaan käsittää 1) alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä

⁴⁵ Lehtonen1990,17.

2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä tai 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä. Näiden kolmen lähestymistavan lomittumisesta hän esittää seuraavan kaavakuvan:

(Lehtonen 1990,18.)

Kaavio kuvaa empiirisen yhteisökäsitteen erilaisia vaihtoehtoja. Eri käsitystapojen leikkausalueet mukaanlukien kaavio tarjoaa yhteensä seitsemän erilaista tapaa käsittää yhteisö.

Lehtosen mukaan vuorovaikutusta korostavassa näkökulmassa tarkastelun kohteena ovat ryhmämuodostelmat ja niiden ilmentämä vuorovaikutus. Alueellisuus ei ole näiden tutkimusasetelmien keskeinen piirre, vaikka ne voidaankin paikantaa alueeseen. Yhteisö ja yhteisöllisyys viittaavat tiettyihin yhteiskuntatieteen tutkimuskohteina keskeisiin ryhmämuodostuksen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tapoihin. Tällaisina ne ovat olleet mukana ongelmanasettelussa sosiologian syntyajoista lähtien.⁴⁶

Vaikka Lehtonen arvostelee klassisen sosiologian "romantisoitua" yhteisökäsitystä, hänkin tunnustaa sen tekemän perusluokituksen, jossa vuorovaikutus jaetaan statukselliseen ja sopimukselliseen.

Lehtosen hahmottelun mukaan **yhteisyys** sisältää ensinnäkin, että yhteisön jäsenillä on jotakin yhteistä. Yhteisyys voi ilmetä toimintana

⁴⁶ Lehtonen 1990,14-17.

tai tunteina; vuorovaikutuksena tai symbolisena yhteenkuuluvuutena. Tietoisuusmuotona yhteisyys "esiintyy jaettuina uskomuksina, tunteina ja subjektiivisina kokemuksina". Toiminta voi puolestaan johtaa symbolisen yhteisyyden kehittymiseen ja symbolinen yhteisyys yhteisöllisten vuorovaikutusmuotojen kehittymiseen. Lehtosen mukaan on "tärkeätä huomata periaatteellinen ero, jonka mukaan yhteisö edellyttää vuorovaikutusta ja tietoisuus ja tunteet riittävät 'vain' symboliseen yhteisyyteen". Yhteisö käsitetään monasti juuri päinvastoin olettaen, että yhteenkuuluvuuden tunne olisi yhteisön tärkein tunnusmerkki. Yhteinen asuinpaikkakaan "ei loogisesti edellytä sen paremmin yhteistä toimintaa kuin tietoisuusmuotona ilmeneviä jaettuja symbolisia tunnuksiakaan".⁴⁷

Tässä tutkimuksessa lähestymistapa yhteisöön ylläesitetyn kaavakuvan hahmotelmassa olisi kai kolmen pallon yhteinen leikkaus painottuneena ylimpään palloon.

En erota yhteisöä ja paikalliskulttuuria juurikaan toisistaan, vaan tarkastelen niitä yhdessä: ajattelen, että kulttuuri toteutuu yhteisössä ja sen toiminnassa, vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.

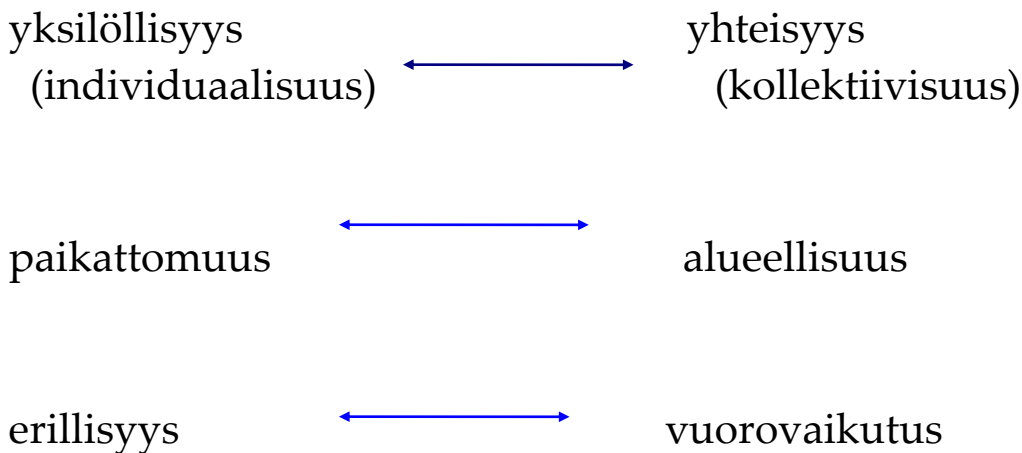
Tarkasteltavana on yhteisö kulttuurisena elämäntapana suhteessa ympäristöönsä. Toisaalta pohdin näitä asioita yksilön silmin, yksilön hahmottamana kokonaisuutena. Kysymys on myös siitä sisäisestä mentaalista asenteesta ja orientoitumistavasta (mentaliteetista ja ilmapiiristä), joka on kulttuurin sisällä ikäänkuin punaisena lankana, yksilölle tärkeänä näyttäytyvänä perusjuonteena.

Lehtosen yhteisyyden käsitteen hahmottelu on melko epämääräinen empiirisen tutkimuksen kannalta tarkasteltuna. Hän myös pyrkii toisaalta puhumaan toiminnallisesta yhteisöllisyydestä ja symbolisesta yhteisyydestä, mutta toisaalta kirjoittaa, että myös yhteisyys voi ilmetä toimintana ja vuorovaikutuksena. Kaavakuvassa puolestaan kaksi alinta palloa, alueellisuus ja vuorovaikutus, on määritelty neutraaleina,

⁴⁷ Lehtonen 1990,23,24,26,219.

mutta ylimmässä pallossa, jossa on kyse tietoisuudesta, määrittely sisältää valmiin suunnan.

Jos ajatellaan Lehtosen esittämässä kaaviossa olevia lähestymistapoja yhteisöön itse yhteisön piirteiden ulottuvuuksina, saadaan seuraavat ulottuvuudet:

Näistä tämän tutkimuksen huomion kohteena on etenkin yksilöllisyys ↔ yhteisyys. Kun puhun seuraavassa yhteisyydestä, tarkoitan tätä ulottuvuutta, jonka toisessa päässä on siis yksilöllisyys.

Tarkoitan jatkossa **yhteisyydellä** yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuutta, joka voi ilmetä monella tavoin: tunteena, yhdessäolona, yhteistoimintana. Yritän selvittää, miten se saaristolaisyhteisön kohdalla ilmenee, millainen sen yhteisyys on, mitä se pitää sisällään.

Tässä tutkimuksessa on siis tarkoitus empiirisen aineiston avulla tarkastella konkreettisesti saaristolaiskylän yhteisyyden sisältöä.

Intuitiivisesti ajatellen tutkimuksen kohteena olevia kustavilaisia kyliä voidaan pitää tyypillisinä Turunmaan suomen kielisen saariston kylinä. Osa kylistä on edelleen lossiyhteyksien takana, osa 70-luvulta lähtien siltojen kautta yhdistyneenä mantereeseen. Toisaalta voidaan

kysyä, miksi kylien pitäisi olla tyypillisiä ja missä suhteessa tyypillisiä. Eihän Le Roy Ladurien (1984) Montaillou ollut välttämättä tyypillinen keskiaikainen kylä eikä tutkimuksen arvo perustunut kylän tyypillisyyteen vaan kuvauksen kattavuuteen.

Tässä tutkimuksessa haastattelut keskittyvät muutamaankylään ja haja-haastatteluja on muista kylistä. Kyliä kuitenkin käsitellään tavallaan yhtenä kylänä, eri kylien asioita sekoittaen. Tarkoituksena ei ole luoda mitään keskimääräistä kylää. Tutkittavat kylät ovat toisaalta hyvin erilaisia, toisaalta hyvin samanlaisia. En oikeastaan tarkastele asioita, joiden suhteen kylät ovat samanlaisia tai erilaisia, enkä yhteisiä piirteitä ja niiden toteutumista. Tarkastelen tiettyjä, haastateltavien esiinnostamia piirteitä ja niiden toteutumista eri kylissä.

Eri kylien asioiden sekoittaminen on pääasiassa haastateltavien henkilöllisyyden salassapidon takia tapahtunut ratkaisu.

Huomautuksia tämän ratkaisun puolesta:

1. Myöskään haastateltavat eivät elä vain yhdessä kylässä vaan erilaisten siteiden ja yhteyksien takia monessa kylässä yhtä aikaa.

2. Näkökulma on yksilön näkökulma yhteisöön ja kulttuuriin.

Yksittäisen yhteisön täsmällinen rakenne ei ole tärkeä.

3. Niin kuin muisti monessa tapauksessa sekoittaa eri kylistä tulevat piirteet, niin myös tässä sekoitetaan tiedot koskemaan yhtä kylää, jota ei siis sinänsä ole olemassa. Yhteisö, kulttuuri, valta, vapaus elävät elämäänsä ja ilmenevät tässä samassa kylässä. Toisaalta näin tapahtuu vain lukijan kannalta. Itse tiedän, mitä kylää mikin tieto koskee ja tarpeen tullen pohdin kylien erilaisuutta.

Entä millaista informaatiota yhteisöstä ja yksilön ja yhteisön suhteesta itse haastattelutilanne voi antaa?

Haastattelut, kerrontatilanne ja niiden sisältämä eritasoisen informaation virta voidaan jakaa alustavasti kahteen osaan:

1. Mitä haastateltava kertoo?

Tämä voi olla yhteisössä sallittu näkemys tai kokemus, tai se voi olla minulle luottamuksellisesti kerrottu näkemys, jota haastateltava ei voi esittää yhteisön julkisuudessa. Minun pitäisi osata erottaa nämä toisistaan. Se, että haastateltava esittää ilmiselvästi yhteisössä sallitun näkemyksen, ei tietenkään välttämättä tarkoita sitä, etteikö se samalla olisi todella hänen omansa. Ihmiset ovat erilaisissa rooleissa yhteisössä ja tarkastelevat sitä eri näkökulmista. Kuitenkin jokainen on myös yksityinen ihminen ja kokee yhteisön omasta elämästään lähtien. Missä määrin hän on näkemyksissään samaistunut yhteisön hyväksymään totuuteen tai missä määrin hän peittää omaa sisäistä kokemustaan, on mielenkiintoista ja kuvaa ihmisen ja yhteisön suhdetta.

2. Mitä hän jättää sanomatta?

Tämä voi olla sellaista, mitä hän odottaa tai olettaa minun tietävän. Kiinnostavaa on tässä yhteydessä sellainen tieto, jonka sanominen on sen itsestään selvyuden takia turhaa tai sitten kiellettyä, mutta jonka kaikki tietävät.

Toisaalta se voi olla sellaista, mitä hän ei tiedosta tai sillä hetkellä muista.

Tai sellaista mitä hän tahtoo minulta salata.

Eri haastatteluja ja muuta aineistoa verratessa monet asiat tulevat ilmi. Esimerkiksi haastateltava voi kertoa, ettei jonakin ajankohtana kylässä ollut riitoja ja toisaalta muiden haastateltavien mukaan riitoja oli. Eteen nousee kysymys, miksi haastateltava käyttäytyi näin ja mitä se kertoo? Silmiinpistävää esimerkiksi on, että köyhemmät haastateltavat pitivät yhteisöä ongelmallisempana kuin varakkaammat. Varakkaat talolliset eivät nähneet ristiriitoja.

Mielenkiintoinen ilmiö on se, että välillä jotkut haastateltavat tuntuvat puhuvan kuin radioon kaikelle kansalle, vaikka en silloin tehnytkään radiohaastattelua. He haluavat tuoda esiin tietyn kuvan yhteisöstään ja saaristolaisesta elämäntavasta. Millainen tämä kuva on ja miksi he näin tekevät? Tällaiset haastatteluhetket antavat itseasiassa varsin paljon tietoa yhteisöstä, vaikkei niiden antama kuva ehkä olekaan se, minkä

haastateltava kokee todeksi. Haastattelun muiden osien vertaaminen tähän "radio-osaan" voi olla varsin antoisaa.

Tutkimuspäiväkirjaan kirjasin haastatteluprosessin aikana seuraavia mietelmiä:

"Kertomus ei ole sama kuin kokemus. Kokemus on se, miten ihminen kokee todellisuuden, muisto on se, miten hän muistaa kokeneensa. Nämä molemmat ovat ihmisen sisäisiä tunteja. Kertomus taas sisältää sosiaalisen elementin, kertomus on kohtaamista kertojan ja kuulijan välillä, ja kohtaamista sisäistetyn sosiaalisen elementin kanssa.

Sinänsä huomionarvoista on ymmärtää, kenet kertoja mieltää kuulijaksi. Tämä ideaalinen kuulijakuva vaikuttaa epäilemättä siihen, millainen kertomuksesta tulee. Kuulijakuvassa voivat näkyä erilaiset pelot, esimerkiksi siitä, mitä toiset yhteisön jäsenet sanovat.

Ehkä ihanteellisin kuulijakuva on tasavertainen asetelma kuulijan ja kertojan välillä siten, että kertoja unohtaa mikrofonin olemassaolon. Mikrofoni on todistaja, joka voi vetää syytteeseen, se voi rangaista. Joku, joka ei ole läsnä ja jonka tarkoitusperiä kertoja ei tunne, voi mahdollisesti myöhemmin syyttää häntä. Kertojan täytyy tietää, miten nauhoja käytetään ja hänen täytyy luottaa siihen, että puhut totta." (Päiväkirja.)

Kokemus on sosiaalisen tulkinnan myllytyksessä, monen tulkinnan takana vielä seuraavassa sarjassa: haastateltava tulkitsee kokemuksensa itselleen, tulkitsee sen tutkijalle, tutkija tulkitsee ja vielä lukija tulkitsee.

Kuten jo totesin, tässä tutkimuksessa ei mielestäni ole syytä erottaa kulttuuria ja yhteisöä kovin tarkasti toisistaan: kulttuuri toteutuu yhteisön kautta, sen toiminnassa. Kulttuuri on tapaa, jolla asiat

tehdään, tapaa jolla maailma jäsennetään ja asiat liitetään toisiinsa. Sen ytimenä on perusasenne asioihin, elämään, maailmaan. Tämä asenne ilmenee toiminnan ja tiedostuksen tavoissa. Tarkoitin siten tässä **yhteisöllä** paitsi kylää ihmisryhmänä, myös prosessina eli toiminnassa suhteessa itseensä ja ympäristöönsä. Elämäntapa, suhde luonnonympäristöön ja perinteet toteutuvat yhteisön arkisessa toiminnassa.

Konstruoidun kylän jäsenet ovat tyyppisiä, esimerkkejä. Ei ole tarkoitus saada kuvaa tietyn kylän toiminnasta sosiaalisena kokonaisuutena, vaan löytää yksilöiden erilaisia kokemuskohtia kylän elämäntavasta ja kulttuurista ja selittää niiden merkityksiä kulttuurin olennaisten piirteiden hahmotuksen kannalta.

Tutkimuksen näkökulma on yksityisen ihmisen näkökulma. Ihmiset ovat yhteisössä erilaisissa rooleissa ja asemissa ja heidän kertomuksensa kokemuksestaan ovat osittain ristiriitaisia keskenään, osittain samansuuntaisia. Olen mielessäni jakanut **kokemuksen yhteisöstä** haastatteluja tehdessäni alustavasti yksilön kannalta kahdenlaisiin asioihin:

1. Sellaisiin, jotka kuvaavat, miten ihminen kohtaa yhteisön ja millaista elämää yhteisö hänelle tarjoaa.

Mitä yhteisö antaa, mitä se ottaa?

Yksilön oman tilan ja vapauden tunne vai painostavuus monien sääntöjen verkossa?

Millaisen arvostuksen yhteisö tarjoaa itselle: yhteisön arvoperusteet suhteessa omiin arvoperusteisiin (hyvät ominaisuudet, hyvä ihminen). Tähän liittyy yksilöiden erilaiset asemat ja roolit ja se miten ne koetaan.

Mitkä tärkeiksi koetuista asioista ovat sallittuja, mitkä kiellettyjä, mitkä niillä rajoilla liikkuvia?

2. Toisaalta sellaisiin, jotka rakentavat ihmisen kuvaa yhteisöstään ja omasta identiteetistään sen jäsenenä yleensä.

Mikä yhteisössä on tärkeää, mikä sen perinteessä ja omaleimaisuudessa on tärkeää?

Mikä sen muuttumisessa on keskeistä, miten eri sukupolvet eroavat toisistaan?

Missä määrin haastateltava samaistuu ja tuntee vastuuta yhteisöstään?

Kokemus ja kokemusmaailma

Tutkimuksen kohteena eivät siis ole haastateltavien välttämättä tietoiset käsitykset, vaan heidän kokemuksensa omasta kulttuuristaan so. vanhan polven saaristolaisten kokemus saaristolaisuudesta. Kysyin tätä asiaa sekä suoraan että konkretisoitujen kysymysten avulla. Tarkoitus on ymmärtää, päästä mahdollisimman lähelle sitä kokemusta, mistä hän kertoo. Mitä minä siis tarkkaan ottaen tarkoitan, kun kysyn, miten ihminen kokee jotakin/kulttuurinsa?

Suomen kielessä sanan "kokea" ala on laaja, sillä kuten Ilkka Niiniluoto kirjoittaa, voimme "kokea" yhtä hyvin katiskaa kuin järkytyksiä, voimme oppia kokemuksesta ja saada näin "käytännön kokemusta", jolloin voimme puhua "kokemuksen syvällä rintäänellä". Toisaalta kokemus merkitsee myös aistihavaihtoa ja sen kautta syntyvää tietoa – tähän kuuluvat sanat "kokeilla" ja "koe".⁴⁸

Filosofisessa sanastossa kreikkaan pohjautuva "empiirinen", kokemusperäinen, on ollut vastakohtana "rationaaliselle", järkiperaiselle. Empiirisen ja rationaalisen tiedon välinen erottelu on latinan termeillä "a posteriori", kokemuksen jälkeen, ja "a priori", ennen

⁴⁸ Niiniluoto 2002,9,10.

kokemusta. Empirismen piirissä 1600- ja 1700-luvulla John Locke erotti toisistaan ulkomaailman olioiden vaikutuksiin perustuvan "ulkoisen havainnon" ja ihmismielen omia tiloja tarkkailevan "sisäisen havainnon". Immanuel Kantin filosofian keskeinen teesi oli, että ulkoinen kokemus ei ole passiivista vaikutteiden ottoa, vaan mieleen sisäänrakennetut havainnon muodot (esimerkiksi aika ja avaruus) ja ymmärryksen kategoriat (esimerkiksi kausaliteetti) jäsentävät tietoaamme. Kantin mukaan tietomme ei näin ollen kohdistu "olioihin sinänsä", vaan ilmiöihin eli fenomeeneihin.⁴⁹

Arkipuheessa, so. siinä maailmassa, jossa haastateltava vastaa, kysymys jonkin asian kokemisesta on mielestäni hyvin kokonaisvaltainen ja siirtää vastaajan mielen varsin epämääräiseen tilaan, jossa hän koettaa noukkia ajattelun ja tuntemusten sekamelskasta jotakin olennaista vastattavaksi. Millaisena koet lapsuutesi? Miten koit isäsi? Millaisena koet uuden työsi? Kysymys siirtää vastuun vastauksesta subjektille selkeämmin kuin monet muut kysymykset: kysymys on hänestä, miten hän kokee.

Määrittelen **kokemuksen** yksilön mentaaliseksi tavaksi ottaa maailma vastaan. Tätä tapaa ohjaavat ihmisen kulttuurissaan omaksumat käsitteet ja merkitykset sekä hänen yksilöllisestä historiastaan johtuvat reagoitumallinsa. Kokemus voi sisältää mielen ja aistien koko potentiaalia ideoista psyykkisiin ja fyysisiin tuntemuksiin: nimittäin ne niistä, jotka ovat läsnä kulloisessakin maailman vastaanottamistilanteessa. Keskittymisen tavasta riippuu, millaiset mielen potentiaalit ovat kokemisessa läsnä: äärimmäistä tarkkaavaisuutta vaativa tehtävä sulkee tehtävään nähden ulkopuolisen maailman kokemisen pois, oman mielen tilojen ja muistiin varastoituneiden kokemusten havainnointi käyttää eri tavalla mentaalisia apuneuvoja kuin kokemus, johon liittyy sen toteaminen, että on kylmää ja että on lähdeittävä liikkeelle pysyäkseen lämpimänä.

⁴⁹ Niiniluoto 2002,10,11.

Skeemateorian mukaan ihminen hahmottaa asiat aikaisemmin oppimansa perusteella ja ne painuvat mieleen skemaattisessa muodossa. Uusien ärsykkeiden ymmärtäminen on muistamista tai tulkintaa, mihin eivät pelkät perustason kategoriat ja niiden prototyypit riitä, vaan tarvitaan laajempia tietorakenteita, skeemoja. Skeemat ovat mentaalisia rakenteita, jotka varastoivat ja järjestävät aikaisempaa kokemusta ja havaintoja. Skeemat esittävät tietoa kaikilla abstraktiotasoilla. Muistijärjestelmä sisältää lukemattoman määrän tietopaketteja, jokainen paketti spesifioi joukon muita paketteja (alaskemoja). Skeema koostuu siis alaskemoista, nämä edelleen alaskemoista jne. Ihmisen muisti, hänen kokemuksensa ja käsitejärjestelmänsä, muodostaa laajan ja monimutkaisen verkoston, joka on täynnä sisäisiä kytkentöjä. Olennainen piirre mielen tietorakenteissa on niiden aktiivinen rooli kognitiivisissa prosesseissa: ne ohjaavat havaintojen tulkintaa, samalla itse muuttuen ja täsmentyen kokemusten myötä. Muisti on joustava ja avoin järjestelmä, joka pystyy oppimaan ja muuttamaan sisäisiä rakenteitaan. Luonnollinen seuraus tästä on, että ihmiset voivat tulkita saman kokemuksen eri tavoin.⁵⁰

Jo keskiajan kielentutkijat erottivat toisistaan sanaan liittyvän olion, johon sana viittaa, sekä **merkityksen**, so. ihmismielessä olevan käsitteen, joka välittää sanan ja olion välisen yhteyden. Merkitysten luonne koettiin problemaattiseksi jo keskiajalla ja uudella ajalla on esitetty lukuisia erilaisia merkityksen teorioita.⁵¹

Yllä mainitussa merkityksen määrittelyssä merkitys ei ole yhtä kuin se mihin sana tai (yleisemmin) merkki viittaa – kuten usein näkee selitettävän – vaan näistä viittauksista vain se osa, joka pysyy mielen sisällä. Arkikielessä tällaista erottelua ei sen sijaan yleensä tehdä, vaan esimerkiksi kenkien jalkaan laitto merkitsee, että aiotaan lähteä ulos, jolloin ajatellaan poistumista reaalisenä tapahtumana. Yllä olevan

⁵⁰ Leino 1987,39,40,41; Ukkonen 2000,106.

⁵¹ Niiniluoto 1975,28,29.

määrittelyn mukaan kenkien jalkaan laitton merkitys olisi siis se mielessä oleva käsite tai hahmotus, joka kytkee kenkien jalkaan laitton tapahtuman näkemisen ja odotettavissa olevan uloslähtemisen tapahtuman toisiinsa.

Huomattakoon tässä vielä, että merkitys voidaan ilmaista useammalla kuin yhdellä tavalla, mikä mahdollistaa siten myös tulkinnan. Tulkinnan tehtävänä on ilmaista merkitys selvästi, silloin kun se tulkinnan kohteena olevassa tekstissä on sekavasti ilmaistu.⁵²

Onnistunut tulkinta siirtää merkityksen ilmaisun toiselle kielelle siten, että merkitys pysyy samana. Tulkinta perustuu siihen, että ymmärrämme ilmaisun kielen ja ymmärtämisessä on mukana intuitio.⁵³

Erityisenä tieteenalana syntyi fenomenologia, jonka perusajatuksena on tajunnassa olevien merkitysten, noemojen, tutkimus. Ehkä tunnetuimman fenomenologin Edmund Husserlin ajattelun mukaan mentaalisen ilmiön perustyyppi on **elämys**. Elämykseen kuuluu aina merkitys, noema, joka toteutuu yksilöllisinä esiintyminä, noesiksina. Merkitys antaa elämykseen kuuluville aistimuksille muodon. Toisiinsa kytkeytyneet elämykset muodostavat **elämismaailmoja**, jotka ankkuroituvat ihmisten toiminnan kannalta keskeisiin asioihin. Matti Kamppisen mukaan "suomeksi sanottuna" Husserlin käsite "elämismaailma tarkoittaa jaettuja merkityksiä ja niihin kuuuluvaa toimintaa, joka tulee itse asiassa varsin lähelle kulttuurin käsitettä."⁵⁴

Itse käytän mielummin nimityksiä **kokemus ja kokemusmaailma**, koska ne ovat lähempänä arkikieltä, vaikka kysymys lienee melko tavalla samasta asiasta. Kamppisen rinnastusta elämismaailman ja kulttuurin käsitteiden kesken tarkentaisin siten, että elämismaailman käsite siirtää näkökulman selkeästi yksilöön, vaikkakaan tässä

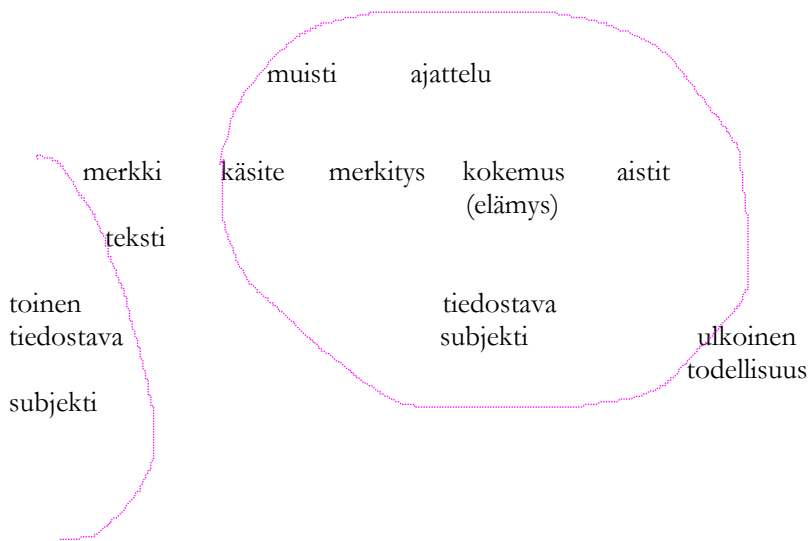
⁵² Taylor 1976,217.

⁵³ Taylor 1976,219,220.

⁵⁴ Kamppinen 1994,52,53.

tulkinnassa Husserlin elämismaailma ei missään nimessä ole subjektiivinen, vaan kyseisen joukon yksilöille yhteinen. Siitä huolimatta näkökulma on yksilön tavassa orientoitua maailmaan.

Esitän seuraavassa yksinkertaisen kaavion kokemiseen liittyvistä mentaalisen prosessin osista:

Käsité on tässä hahmotelma asiaintilasta, pieni kokonaisuus olioista, ilmiöistä ja niiden välisistä suhteista. Käsité tässä merkityksessä on ei-sanallinen⁵⁵ ja tulee lähelle merkityksen käsitettä. Edellisestä virkkeestä muuten hauskaasti näkyy, että olemme tekemisissä varsin hankalasti määriteltävien käsitteiden kanssa.

Kaavion suhteen on huomattava, että olen siinä vain esittänyt mentaalisen prosessin osat, joista yleensä eri teorioissa on kyse – en niiden keskinäistä järjestystä tai koostumusta. Mielen rajan olen merkinnyt katkoviivalla sen kuvaamiseksi, että tämäkään raja ei ole ehdoton, vaan esimerkiksi merkkeihin kuuluvat sanat liikkuvat myös mielen sisällä, vaikkakin ne kuuluvat etenkin subjektien väliseen vuorovaikutukseen.

On myös huomattava, että kokemus on luonteeltaan prosessi, jatkuvaa liikettä. Jo 1600-luvun filosofeille kokemus tarkoitti mielen

⁵⁵ Vrt. Niiniluoto 1975,31.

liikettä: jonkin ulkoisen syyn yksilössä aiheuttamaa muutosta, jonka mieli jollakin tavalla kokee tai havaitsee.⁵⁶

Kokemusmaailma on siis mielen sisäinen aparaatti, joka toimii suodattimena ja suuntaa uutta kokemusta vuorovaikutuksessa ympäröivän todellisuuden kanssa. Sen sisältämät merkitykset suuntaavat kokemusten aiheuttaman toiminnan tarpeen. Kokemukset varastoituvat muistiin, mutta kokemusmaailma ei ole samaa kuin muisti, sen paremmin kuin se olisi samaa kuin ajattelu. Tiedostava subjekti voi myös kokea paitsi ulkoista todellisuutta, myös sisäistä todellisuuttaan, mielen virtaa.

Tässä luonteeltaan empiirisessä tutkimuksessa kysymys on yksilön kokemuksesta omasta kulttuuristaan. Kysymys on siis toisin sanoen etenkin siitä kokemusmaailmasta, jonka hän on saanut mieleensä kulttuurinsa jäsenenä, ja siitä kokemuksesta, joka liittyy hänen suhteeseensa kulttuuriinsa. Vaikka haastateltavat elävät edelleen toisaalta osana samaa kulttuuria, josta on puhe, toisaalta monet keskeiset kulttuurille aiemmin ominaiset piirteet ovat hävinneet. Kyse on siinä mielessä osin menneestä maailmasta, muistiin palautetusta kokemusmaailmasta. Siinä ovat läsnä niin tietoiset kuin tiedostamattomat piirteet, tietoiset arviot ja tuntemukset.

Koska kokemusmaailma on luonteeltaan varsin kokonaisvaltainen, sen sanallinen ilmaisu on vain osa todellisuutta. Myöskään analyysiprosessin tarkoituksena ei ole pitäytyä haastattelujen sanalliseen muotoon, vaan tavoittaa niitä merkityksiä, joihin haastateltavan sanat viittaavat so. niitä mielen sisäisiä hahmoja ja kokonaisuuksia, jotka kuvaavat hänen kulttuurinkokemistaan ja joita muisti tuo tietoisuuden piiriin haastattelutilanteessa ja joita haastateltava koettaa sovittaa johonkin järkevältä vaikuttavaan sanalliseen muottiin.

⁵⁶ Pietarinen 2002,237.

Pohdin hetken tätä järkevyyden, **rationaalisuuden** käsitettä, jonka kanssa empiiristä kulttuurintutkimusta tekevä väistämättä joutuu tekemisiin.

Rationaaliseen ajatteluun liitetään yleensä sellaisia tuntomerkkejä kuin johdonmukainen ja ristiriidaton päättely, perustellut mielipiteet, kyky ennustaa ja hallita, so. tuottaa tai torjua ympäröivän luonnon tapahtumia. Järkevyyden, rationaalisuuden, on sinänsä "paljon moniulotteisempi käsite kuin edistys- ja kehitysuskon täyttämässä länsimaailmassa aikaisemmin tajuttiinkaan".⁵⁷

Monien mielestä paljon tärkeämpi ja elämää hallitsevampi osa siitä tiedosta, jonka perusteella suuntaamme elämäämme ja teemme ratkaisuja, koostuu ei-rationaalisen tiedostuksen kautta.

Tähän ei-rationaaliseen alueeseen kuuluu koko valtaisa alitajuinen havainnointimme, tunnehavainnointimme, aistihavainnointimme jne., herkistyneimmillään samanlainen vaistonvaraisuus kuin eläimillä.

Sana "ratio" on latinaa ja merkitsee järkeä. Ilkka Niiniluoto kuvaa rationaalisuutta systemaattisena järjen käyttönä antamaan perusteita uskomuksille, toiminnalle ja arvostuksille. Näin hän myös erottaa kolme rationaalisuuden muotoa. Hän tähdentää, että inhimillisessä todellisuudessa järki, tunne ja tahto liittyvät aina yhteen tavalla tai toisella. Ne voidaan erottaa toisistaan vain abstraktion tasolla funktionaalisesti, toimintatavan näkökulmasta. Käytännössä järjenkäyttöön liittyy aina tunnetiloja ja tahtomista, tahdon käyttöön tietoisuus omasta pyrkimyksestä ja sen vaatimasta energiasta. Ihminen kykenee myös tiedostamaan omia tunteitaan. Kailan tarkoittamaan "syvähenkisyys", voimakkaimpiin tunteisiin, liittyy olennaisesti itsetiedostuksen kyky. Tunteilla on myös tiedollinen tehtävä, esimerkiksi evoluution kautta välittyvää eloonjäämisen kannalta tärkeää tietoa hyvästä ja pahasta. Kongnitiivisten tunneteorioiden mukaan emootiot ovat myös eräänlaisia maailmaa koskevia

⁵⁷ von Wright 1987,14,20,21.

arvostelmia, jotka voivat olla tosia tai epätosia. Jaques Monodin mukaan myös aivojen looginen kyky on tulosta evoluutiosta, jolloin asettaessamme rinnakkain kokemuksen ja logiikan, me itse asiassa vertaamme tämän hetken kokemusta esi-isiemme kaikkeen kokemukseen.⁵⁸

Näin ajatellen rationaalinen ajattelu ei ole "syvempää" tietoa todellisuudesta ympärillämme, vaan oma osa-alueensa tiedostuksessa. Parhaimmillaan se on apuvälineenä muun tiedostuksen jäsentämisessä.

Entä mitä ihmiset kokevat ja mitä mitä tilaa kulttuuri antaa sen ilmaiseksi? Millaisia käsitteitä ja malleja kulttuuri tarjoaa ihmiselle hänen sisäiselle oman kokemuksensa kohtaamiselleen, sisäisen itsen kohtaamiselleen?

Ihmisen oma kokemus on vaikeasti lähestyttävä asia, ja tuo lähestymisen vaikeus kertoo paljon asianomaisesta yhteisöstä ja kulttuurista. Se, mitä ihminen kertoo kokeneensa voi olla aivan jotakin muuta mitä hän todellisuudessa koki. Yhteisöllisestä näkökulmasta sekä hänen kertomuksensa että myöhemmin mahdollisesti selviävä todellinen kokemus (sekä näiden eri välimuodot ja vaiheet) ovat yhtä tärkeitä ja antavat arvokasta tietoa siitä, minkä katsotaan olevan sallittua ilmaista tai tunnustaa itselleen.

Alice Millerin kuvaus lapsen todellisuuden kohtaamisen vaikeudesta terapiatilanteessa ja siitä kuinka vanhempien suojelemiseksi lapsen todellisuus peitetään näkyvistä⁵⁹ lähestyy kulttuurin perustavia henkisiä rakenteita. Kysymys on luopumisesta omasta kokemuksesta ja toisen kokemuksen hyväksymisestä sen tilalle, toisen kokemuksen asettamisesta todellisuudeksi. Kysymys on vallankäytöstä ja

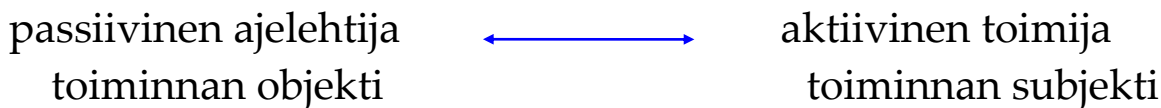
⁵⁸ Niiniluoto 1993,51,63; Monod 1973,162.

⁵⁹ Miller 1986.

luopumisesta omasta suhteesta todellisuuteen. Vanhempien jälkeen tilalle tulee yhteisö ja yhteiskunta.

Tämä näkökulma liittyy tärkeään toiminnalliseen orientaatiotapaan: onko ihminen ympäristönsä suhteen aktiivinen toimija vaiko passiivinen virran mukana ajelehtija? Jotta ensin mainittu olisi psykologisessa mielessä mahdollista, on ihmisen tunnistettava oma kokemuksensa ja oma tahtonsa.

Ulottuvuutena esitettynä:

Myös tässä ulottuvuus voi kuvata eri teorioiden näkökulmaa ihmiseen, mutta sen avulla voi myös hahmottaa, missä määrin jokin yksittäinen ihminen tai ihmisryhmä on aktiivinen subjekti, missä määrin objekti.

Käsitys ihmisestä minuutensa tuottavana olentona ja "ihmisluontoa" korostava näkemys ovat samalla tavalla perusluonteeltaan vastakkaisia ja liittyvät nähdäkseni juuri tähän subjektin ja objektin aseman vastakkaisuuteen. Bergerin ja Luckmannin (1994,237) mukaan tässä keskeisessä antropologisessa vastakkainasettelussa marxilaisuus ja etenkin meadilaiseen sosiaalipsykologiaan perustuva sosiologinen näkökulma eroavat useimmista freudilaisista tai ei-freudilaisista psykologisista lähestymistavoista.

Marx hahmottelee ihmisen olemusta jo tuotantonsa varhaisessa vaiheessa "Taloudellis-filosofisissa käsikirjoituksissa", joissa hän määrittää ihmisen itse itsensä työn avulla luovaksi olennoiksi. Peruslähtökohtana on ihminen aktiivina subjektina, mutta työn yhteiskunnallisessa prosessissa syntyy vieraantunut työ, jonka suhteen

ihminen onkin jo objektin asemassa. Siten syntynyt tilanne on ristiriidassa ihmisen olemuksen kanssa.⁶⁰

Myös Immanuel Kant hahmotteli ihmisen olemukseksi tahdon, jolla hän tarkoitti kykyä, jolla ihminen itse määrää toimintansa tiettyjen lakien mielikuvan mukaan. Hän myös kirjoittaa, että "Jokaisen järjellisen olennon tahto on yleinen lakiasäätävä tahto. Tahto ei siis ole vain (moraali)lain alainen, vaan on sillä tavalla sen alainen, että sitä täytyy myöskin pitää itselakiasäätävänä ja vasta sen vuoksi lain alaisena." ⁶¹

Kant käsittää ihmisen itse itsensä so. moraalilakinsa säätävänä olentona. Muistettava on, että Kantin hahmotelma ihmisestä on tässä a priori, ennen kokemusta, jolloin kysymys on enemmänkin siitä, miten asioiden **pitäisi** olla.

Tämä ei ole psykologinen tutkimus eivätkä sen resurssit riitä haastateltavien syvempään yksilölliseen analyysiin. Yksilön sisäisen maailman ja yhteisön ylläpitämisen maailman kohtaaminen ilmenee kuitenkin syvästi kokemuksessa, joka on tutkimuksen painopisteenä. Yksilön sisäisen maailman tarkastelu on tästä johtuen tarpeellista, mutta sellaisin näkökulmin, jotka on tämän tutkimuksen puitteissa mahdollista hallita eli yhteisön arvojen ja normien, yksilön ja yhteisön suhteen näkökulmasta (mm. vapaus, uskollisuus omalle kokemukselle vai yhteisön säännöille) ja kulttuurin tarjoamien käsitteiden näkökulmasta.

Yksilön suhteen on pakko tyytyä hänen kertomukseensa ja haastattelutilanteessa tapahtuvaan kohtaamiseen ja lähteä niistä liikkeelle. Kun ihminen kertoo, että hänen isänsä opetti häntä lempeästi ja ymmärtäväisesti kalastamaan, minun on tyytyminen tähän kertomukseen riippumatta siitä onko se totta. Jos minulla olisi

⁶⁰ Marx; Oizerman 1976.

⁶¹ Kant 1931,123.

mahdollisuus oppia tuntemaan haastateltavani tarkemmin ja pitemmän ajan kuluessa, voisin tulla tietämään, ettei asia todellisuudessa ollutkaan aivan tällä tavoin. Tällaiseen resurssini eivät kuitenkaan riitä. Sen vuoksi kysymys todellisesta kokemuksesta on pakko pyyhkiä monissa tapauksissa pois ja rajoituttava kertomukseen, mikä ei sinänsä ole yhtään sen vähemmän mielenkiintoista.

On tärkeää, mitä haastateltava haluaa minun tietävän.

Taina Ukkonen kirjoittaa muisteluaineistojen analyysin ongelmia pohtineeseen Luisa Passeriniin viitaten, että elämänkerralliset muistot ovat aina esittäjän näkökulmasta (kokemuksellisesti) tosia ja tutkijan tehtävä on ratkaista, missä mielessä ja missä tarkoituksessa ne ovat tosia. Hän viittaa myös omiin kokemuksiinsa ja toteaa, että on vaikeaa olla katsomatta muistelua ensisijaisesti unohtamiselle ja vääristymille alttiina, mennyttä todellisuutta kuvaavana lähteenä, vaikka pyrkimyksenä olisi muistelijoiden kokemusmaailman ja omien tulkintojen tavoittaminen ja vakavasti ottaminen.⁶²

Kaija Heikkinen toteaa Salmin siirtokarjalaisten etnistä identiteettiä koskevassa tutkimuksessaan muistitiedon käyttöön liittyvät ongelmat, joista hän nimeää keskeiseksi sen, voiko 1970-luvulla kerätty nauha-aineisto paljastaa jotakin merkittävää ihmisten tavasta kokea 1910- ja 1920-luvuilla tapahtuneita asioita. Voivatko kerrotun sisältö ja kertomistapa muotona antaa vihjeitä jostakin ajallisesti aikaisemmasta? Tutkimuksessa käy ilmi, että haastateltavien tulkinnat rajakarjalaisten historiasta eivät käy yksiin haastattelijoiden tulkintojen kanssa. Heikkinen kiinnittää huomiota siihen, että huolimatta haastattelijoiden ja siirtokarjalaisten uuden ympäristön suomalais-nationalistisista tulkinnoista, toinen jopa vastakkainen tulkinta murtautuu aineistossa esiin. Hän kiinnittää myös huomiota siihen, että haastateltavien kerronnassa on tapa sitoa puhuttu omaan kokemukseen, jolloin kerrottu tuo esille etenkin perheen, suvun ja kyläpiirin kokemuksia ja

⁶² Ukkonen 2000,93,95.

arvoja. Toisaalta kerrontaa luonnehtii eräänlainen neitseellisyys: tapahtumista on selvästi keskusteltu vähän eikä selkeää yhteistä tulkintaa ollut muodostunut. Heikkinen pitää näitä kerronnan piirteitä merkkeinä siitä, että kerronta heijastelee reaalisia tunteja ja että kyse on kokemustason aktualisoitumisesta. Hän päätyy näkemykseen, että salmislaiset haastateltavat kertovat historiallisista tapahtumista yhdensuuntaisesti sen kanssa, miten väestö oli aikoinaan tapahtumiin suhtautunut.⁶³

Seuraavassa ote tutkimuspäiväkirjasta, johon olen kirjannut mietteitäni tästä kertomuksen ja kokemuksen välisen yhteyden ongelmasta haastatteluprosessin aikaan:

"Kertomus menneestä elämästä on yhtä totta kuin elämä itse. Se on osa meidän todellisuuttamme tänä päivänä. Kertomukset muuttuvat ajan myötä ja vaikuttavat toisiinsa. Mitä enemmän ne vaikuttavat toisiinsa, sitä yhteisempi kertomusten totuudesta tulee kaikkine ristiriitoinen, jotka jättävät ovia auki ja kaikkine yhteisymmärryksineen, jotka ovat sopimuksia siitä, kuinka me haluamme todellisuuden olleen.

Kertomusten totuus on sitä, kuinka me haluamme todellisuuden olevan.

Todellista elämää emme saa kiinni summaamalla kaikki kertomukset yhteen, siten saamme vain kuvan siitä, mikä on kertomusten todellisuus (vaikka asiakirjatkin käsitettäisiin kertomuksiksi, summaus ilmentää vain kulttuurin omaksumaa näkökulmaa – sallittua näkökulmaa – todellisuuteen).

Kaikkien kertomusten todellisuudesta voimme vain arvailla, millaista oli todellinen elämä, voimme verrata sitä muista lähteistä saatuihin tietoihin, kyseisen ajan muihin kertomuksiin,

⁶³ Heikkinen 1989,99,339,340,342.

asiakirjojen kertomuksiin, perinteen kerääjien kertomuksiin, valokuvien, tutkijain kertomuksiin. Voimme päätellä kertomuksiin sisältyvien faktojen perusteella, millaista elämä mahtoi olla, mutta se on kaikki arvailua. Kun tarkoitetaan elämää kokonaisvaltaisena prosessina olemisen ja kokemisen kesken, ei sen todellisuudesta saa lopullista otetta kertomusten ja faktojen avulla, vain viittauksia ja erilaisia näkökulmia. On mahdotonta jäljittää loppuun asti sitä, miten ihmiset ovat elämän todella kokeneet, miten kokeneet suhteet toisiinsa. Kukin ihminen on ainutlaatuinen olento, hänellä on oma historiansa, jollaista ei kellään yhteisössä ole, ja hän on toisaalta yhteisten kokemusten kantaja.

Ihmisen sisäisen ja ulkoisen kokemusmaailman vuorovaikutus sisältää hiuksenhienoja vivahteita, jotka antavat ulkoisille kokemuksille täysin erilaisia sisäisiä merkityksiä. Nämä merkitykset lopulta arvottavat ihmisen oman todellisuuden, antavat eri asioille erilaisen paikan ja vaikutuksen hänen elämäänsä. Hänen elämisen mentaliteettinsa so. sisäisen ja ulkoisen maailman vuorovaikutuksen luonne tai tapa sisältää ne keskeiset arvot, joiden varassa hän maailmaansa hallitsee. Se on hänen yksilöllinen tapansa kohdata elämä, vaikkakin tapa voi olla yhteinen monien muiden kanssa. Sopeutuuko ihminen ulkoiseen todellisuuteen, ympäristöönsä, vai kapinoiko hän sitä vastaan, onko hän ristiriidassa vai sovussa ulkoisen ja sisäisen maailmansa kanssa, nämä ovat kysymyksiä mentaliteetista ja kuvaavat elämän hallinnan tapaa.

Kertomukset kuvaavat elämän hallintaa ja niihin sisältyvä kertomus arvoista kuvaa elämän hallinnan tapaa.

Kuinka aito se kertomus on, ja kuinka paljon se sisältää kertojan ja tutkijan kohtaamisesta aiheutuvia vääristymiä, on oma ongelmansa, ja liittyy tutkijan haastattelutaitoon sekä hänen omaan mentaliteettiinsa. Sen vuoksi haastatteluun liittyviä

ongelmia on kaikin puolin pohdittava ja tutkijan omaa elämän kokemisen tapaa tiedostettava.

Mutta yhtä mielenkiintoista, kuin yrittää jäljittää todellisen elämän kuvaa kertomusten antaman kuvan perusteella, on kertomusten totuus sinänsä. Se miten ihmiset halusivat ja haluavat nähdä menneen elämän ja millaisen kuvan he haluavat minulle siitä antaa.

Siitä, kuinka pitkälle ihminen pystyy pitäytymään kertomuksessaan siinä, millaisen kuvan hän haluaa tutkijalle antaa, jos kuva ei vastaakaan hänen omaa näkemystään:

Nimittäkäämme vieraskoreata kertomusta vieraskertomukseksi.

Haastattelun alussa vieraskertomuksesta kiinni pitäminen on helpointa. Sitä mukaa kun haastattelu jatkuu, haastateltava mahdollisesti väsyä, hän joutuu pohtimaan eri asioita ja eri puolia menneessä elämässä, mitä enemmän elementtejä kertomukseen tulee, mitä useampia puolia, mitä enemmän kertoja joutuu pinnistelemaan muistiaan ja uppoutumaan menneisiin tapahtumiin, sitä vaikeammaksi hänelle tulee pitää kiinni vieraskertomuksesta. Varsinkin, jos ristiriitaisuuksien sattuessa häntä ei panna tilille niistä, ja siten rohkaista pitämään kiinni loogisuudesta, jolloin hän saattaa terästyä myös vieraskertomuksen suhteen, joka sinänsä on looginen kyhäelmä – kuvitelma siitä, millaisen kertomuksen tutkija haluaa tai ansaitsee.

Ristiriitaisuuksien sattuessa haastattelija voi suin päin mennä mukaan uuteen näkökulmaan ja siten mahdollisesti päästä pois vieraskertomuksesta todellisen kertomuksen sisälle." (Päiväkirja.)

Kulttuurin ja kokemusmaailman yhteys ilmenee **kokemusmaailman suuntautuneisuudessa**, millä tarkoitan sen tapaa valita keskeiset alueet ihmiselämän erilaisista mahdollisuuksista ja elämänpuolista, joiden määrän voi katsoa teoriassa olevan rajaton. Kokemusmaailman

suuntautuneisuutta ilmentävät ne keskeiset mallit, joiden avulla elämää tarkastellaan. Yksilöt omaksuvat kasvatuksessa nämä mallit, ja ne hallitsevat yksilöiden kokemusmaailmaa tietynlaisina keskittymisen tapoina ja valintataipumuksina.

Erik Allardt kirjoittaa tästä samasta asiasta, että "ihmiset ja ryhmät sopeutuvat ympäristöihinsä käsitejärjestelmiensä avulla, mutta sama ympäristö voidaan kohdata erilaisten käsitejärjestelmien avulla".⁶⁴ Hän viittaa A.F.Wallaceen, jonka mukaan⁶⁵ kulttuurien erilaisuus kuvastuu juuri käsitejärjestelmien erilaisuudessa. Wallace vertaa kulttuureja sokkeloa kuvaavaan karttaan. Kulttuuri tarjoaa merkkejä ja ohjeita sokkelossa kulkemiseen.

Käsite ja käsitteiden erilaiset järjestelmät ovat tässä mielessä kulttuurin omaksuma hahmotelma, malli, kartta todellisuudesta. Se on kulttuurin jäsenten omaksuma hahmotelma asiaintilasta ja osa maailmankuvaa. Kieli ja käsitteet myös ohjaavat yksilöiden kokemusta, ajattelua ja toimintaa tiettyyn suuntaan ja kuvastavat heidän maailmaansa jäsentäviä perussuhteita. Tässä mielessä käsitteiden omaksuminen ei tarvitse välttämättä olla tietoista, vaan käsitteet kuvaavat kulttuurin jäsenten tapaa toimia ja olla suhteissa toisiinsa ja ympäristöönsä. Tällaisten käsitteiden sisältö heijastelee yhteisön omaksuman elämäntavan painottumista, kulttuurin suuntautuneisuutta.

Tutkimuksen aikana kävi esimerkiksi ilmi, että haastateltavieni käyttämässä ilmaisussa "saaristolainen se on tottunu siihen merielämäisse" on aivan erilainen merkitys kuin manterelaisen ilmaisu periaatteessa samasta asiasta "ne on tottuneet siihen mereen". Manterelaiselle meri on paikka, mielikuva kauniista tai vaarallisesta elementistä. Saaristolaiselle meri on elämä, konkreettisten elinkeinojen, liikkumisen ja mietiskelyjen ympäristö, elävä elementti, "äiti", suuri

⁶⁴ Allardt 1983,34.

⁶⁵ Wallace 1970.

kokonaisuus, jonka läsnäolo tuntuu saaren keskelläkin. Eri todellisuudessa elävät ihmiset puhuvat eri kieltä. Sanoilla on heille eri merkitys, ne viittaavat eri asioihin, jotka samassa todellisuudessa elävät heti ymmärtävät – esimerkiksi juuri mereen ja kalastukseen liittyvät. Harva osaa ilmaista itseään sanallisesti hyvin siinä mielessä, että kulttuuriset rajat tässä asiassa ylittyisivät ja toiseen todellisuuteen kasvanut ymmärtäisi, mistä oikeastaan on kysymys. Astuminen samaan todellisuuteen, samaan maailmaan, niin pitkälle kuin mahdollista, on keino ylittää tätä kuilua, tutkimusmenetelmä ymmärtämisen lisäämiseksi.

Yhteiskuntatieteelliset käsitteet voidaan myös nähdä oman tieteellisen kulttuurinsa käsitteinä. Tällä tavoin tiedeyhteisöä edustavan haastattelijan käsitteet voidaan nähdä samalla lähtöviivalla kuin haastateltavien käsitteet, ja niiden sisältämiä ajattelun lähtökohtia voidaan analysoida rinnakkain. Tällaisessa analyysissä haastattelijan tulee olla objektivoitu, ei sama kuin tutkimuksen subjekti, vaikka kyse olisikin samasta henkilöstä. Toisin sanoen niitä käsitteitä, joden avulla analyysi tehdään, ei voida asettaa samalle lähtöviivalle haastateltavien käsitteiden kanssa, koska silloin samalla menetetään analyysin mahdollisuus.

Toisaalta käytettäviin käsitteisiin on sisäänrakennettu tutkimustulosten luonne, kuten Martin Heidegger kirjoittaa teoksessaan "Maailmankuvan aika".⁶⁶ Hänen mukaansa nykyisen tieteen olemus on tutkimuksessa ja tutkimuksen olemus on puolestaan siinä, että

"tieto järjestyy tietyksi menettelyksi vain yhdellä olevan osa-alueella, luonnossa tai historiassa. Tutkimusmenettely (Vorgehen) ei tarkoita pelkkää metodia, menetelmää (Verfahren); sillä menettely tarvitsee valmiin, avoimen alueen, jolla se liikkuu.

⁶⁶ Heidegger 2000,11,12.

Tutkimuksen perustoimenpide on tällaisen alueen avaaminen. Se toteutuu siten, että jollekin olevan osa-alueelle, esimerkiksi luontoon, projisoidaan määrätty luonnontapahtumien pohjapiirros. Projektio (Entwurf) luonnostelee ennalta tavan, jolla tietämisen menettelyn täytyy sitoutua avattuun alueeseen. Tämä sitovuus muodostaa tutkimuksen kurinalaisuuden."

Peter Winch puhuu käsityksistä, tarkoittaen ilmeisesti ihmisten tietoisia käsityksiä, mutta samaa ajatusta voidaan soveltaa myös siihen, mitä edellä tarkoitettiin käsitejärjestelmillä. Winchin mukaan ihmisen sosiaalisia suhteita lähimmäisiinsä leimaavat hänen käsityksensä todellisuudesta. Sosiaaliset suhteet ovat todellisuuskäsitysten ilmauksia. Hän ottaa esimerkiksi munkin suhteet munkkitovereihinsa ja luostarin ulkopuolisiin ihmisiin. Näiden suhteiden selostaminen huomioonottamatta niitä uskonnollisia käsityksiä, joiden ympärillä munkin elämä pyörii, olisi hyvin pinnallista.⁶⁷

Tässä ollaan tekemisissä yhteiskuntatieteiden keskeisen probleeman kanssa: millainen on ihmisten käsitysten ja toiminnan suhde, miten ne vaikuttavat toisiinsa? Winch sanoo, että tämä sosiologian keskeinen ongelma, yhteiskunnallisten ilmiöiden luonteen selvittäminen, kuuluu itse asiassa filosofian piiriin.⁶⁸

Sama ongelma tulee esiin antropologiassa käydyssä keskustelussa emic- ja etic-näkökulmien kesken. Kielitieteestä vaikutteita saanut emistinen kanta väittää, että inhimillisten toimintojen syyt löytyvät pääasiassa toimivien henkilöiden omaksumista määritelmistä, uskomuksista, arvoista ja ideologioista. Etisistit taas etsivät inhimillisen toiminnan selityksiä etupäässä ympäröivistä oloista, ihmistä ympäröivän todellisen maailman olosuhteista. Ensimmäisen kannan mukaan on tärkeämpää kerätä ihmisen toiminnasta kielellisiä esityksiä,

⁶⁷ Winch 1979,29.

⁶⁸ Winch 1979,46.

jälkimmäisen kannan mukaan tärkeämpää on tehdä suoria havaintoja toiminnasta. Tässä jälkimmäisessä erottelussa ollaan tosin Knuuttilan mukaan jo varsin "karkean erottelun poluilla". Suuntausten jyrkimmät erot ovat tasoittuneet 1980-luvun kuluessa ja esimerkiksi idealismin ja materialismin rajat eivät kulje enää luotisuoraan suuntausten välillä. Tässä yhteydessä Knuuttila viittaa esimerkkinä mentaliteettihistoriaan, jossa yhteiskuntahistorialliset vaikutussuhteet ja alistettujen elämänhallintaan liittyvät kysymykset ovat kiinteässä yhteydessä maailmankuvatutkimuksen kysymyksiin.⁶⁹

Selvyden vuoksi täsmennettäköön, että kun aiemmin sanoin, että ihmiset elävät erilaisissa todellisuuksissa (maailmoissa), en tarkoita, että nämä todellisuudet olisivat "todellisuuksia" so. pelkästään kielellisen konstruktion tuotteita, vaan että on erilaisia tapoja tarkastella todellisuutta ja elää siinä, erilaisia asemia, keskittymisen tapoja, painotuksia, näkökulmia. Se, että kulttuurien omaksumat todellisuus-kuvat poikkeavat varsin paljon toisistaan ja puhuvat eri asioista ja samoista asioista eri tavalla, ei lainkaan tarkoita sitä, etteikö niiden kuvaamia asioita olisi myös todellisesti olemassa eli siis olemassa myös näiden kielten ulkopuolella. Nämä ovat kaksi eri asiaa.

Jorma Kalela kirjoittaa yhteiskuntaa ja kulttuuria tutkivissa tieteissä tapahtuneesta lingvistisestä käännteestä, joka alkoi 1960-luvulla ja jonka ansiosta todettiin kestävämmäksi väite, että kieli olisi tiedon välittämisen neutraali väline. Tämä muutti myös todellisuutta koskevaa ajattelua. Kalelan mielestä "objektiivista todellisuutta" tavoittelevaa tutkimusta on vaikea pitää mielekkäänä, jos hyväksyy ajatuksen, että todellisuuskäsityksiä ehdollistaa aina se kieli, jolla ne ilmaistaan.⁷⁰

⁶⁹ Pelto 1980,80; Knuuttila 1992,35.

⁷⁰ Kalela 2001,13,14.

Harri Englund on kirjoituksessaan etnografian metodologiasta tuonut hyvin esille toisen näkökulman: käsitys, jonka mukaan maailmaa voidaan lähestyä vain käsite- ja selitysjärjestelmien kautta, ei ole ristiriidassa maailman todellisuuden kanssa. Mikäli teoria toimii, mikäli sen ilmaisu- ja selitysvaimat osoittautuu havaittujen ilmiöiden suhteen hyväksi, voimme olettaa maailman todellisuudessakin olevan teorian kaltainen.⁷¹

Pertti Töttö puolestaan kirjoittaa, että sellainen konstruktionismi, jonka mukaan on olemassa vain erilaisia puhetapoja, jotka tuottavat kukin erilaisen "todellisuuden" (eli todellisuutta koskevan puheen), mutta ei ole olemassa todellisuutta, jonka keskenään kilpailevia kuvauksia nuo puhetavat olisivat "käy kyllä laatuun, jos sillä tarkoitetaan eettistä kantaa, että eri kulttuureita (jotka ovat kai laajimpia todellisuutta koskevia puhetapoja) ei ole mielekäästä tarkastella keskenään kilpailevina todellisuuden kuvausyrityksinä, vaan periaatteessa tasaveroisina järjestelminä, jotka rakentavat kullekin yhteisölle sen tarpeita vastaavan "todellisuuden" (tavan luokitella, nimetä ja selittää ympäröivää todellisuutta). Mutta tietoteoreettisena kantana väite, että puhetavoista riippumatta ei olisi olemassa todellisuutta, on helppo osoittaa kestävämmäksi."⁷²

Näiden pohdintojen jälkeen siirryn empiirisen aineiston esittelyyn ja erittelyyn. Yhteenvetona tämän luvun teoreettisista pohdinnoista suhteessa seuraavaan empiiriseen tarkasteluun voisi vielä tiivistää, että empiirisen aineiston analyysi on tapahtunut seuraavia reittejä kulkien: 1. Kulttuurin olennaisiksi koettujen piirteiden esiinnousu aineistosta on tapahtunut aineiston kokonaisuudessa painottuneita asioita tutkijan taholla miettien ja niiden merkityksiä tulkiten. Tulkinnessa apuna on

⁷¹ Englund 1994,214,215.

⁷² Töttö 2000,89.

ollut tutkijan paneutuminen samaan maailmaan, kokemisen ympäristöön, josta haastateltavat puhuvat.

2. Haastateltavien itsensä painottaman erillisen teeman, nuottakalastuksen, sisältämiä merkityksiä avaten on pyritty tähän samaan: mitä niin tärkeitä nuottakalastus sisältää, että haastateltavat nostavat sen teemana niin voimakkaasti esille?

3. Haastateltavien vastauksia suoriin kysymyksiin siitä, mitä he kokevat kulttuurissaan tärkeäksi, on verrattu edellisiin kohtiin.

4. Esiinnoussutta listaa olennaisista piirteistä on pantu arvioitavaksi keskustellen paikallisten ihmisten kanssa ja myös heillä tekstiä luettaen.

5. Empiirisen osan jäsenitys noudattelee aineistosta esiinnousevia tärkeitä teemoja.

6. Yksittäisiä esiin tulevia asioita pohditaan tutkijan mielestä mielekkyyttä lisäävillä tulkinnoilla ja selitysmalleilla, jotka ovat peräisin kulloinkin mainituilta teoreetikoilta.

4. KALASTUS

Nuottakalastus yhteisyyden symbolina saaristolaiskylässä

Jossain vaiheessa kutakin haastattelua kysyin vanhan yhteisön kokonaisuutta, mikä siinä haastateltavan mielestä oli tärkeää ja toisenlaista verrattuna nykyiseen. Kysymys oli mahdollisimman avoin, toistin sen useassa eri muodossa pitkin haastattelun kulkua. Kysyin, mitä haastateltava mieltää paikalliskulttuurinsa perinteeksi, mitä hänelle tulee ensimmäiseksi mieleen vanhasta elämäntavasta kylässä yms. Yleensä haastateltava koki kysymyksen vaikeaksi ja jäi ensin sanattomaksi sen suhteen. Kysymys näytti kuitenkin jäävän muhimaan haastateltavan mieleen ja vastaus siihen tuli myöhemmin varsin selkeänä haastateltavan kertoessa vapaasti kylän entisestä elämästä.

Ajan oloon huomioni kiinnittyi siihen, että keskeisiksi mielletyistä asioista korostui nuotanveto koko kylän voimin. Nuotanveto oli asia, josta poikkeuksetta kaikki haastateltavat halusivat puhua, jonka he halusivat tuoda esille ja jota he ylpeänä esittelivät oman kylän kuvaajana ja saavutuksena. Erään haastateltavan kohdalla kirjoitin päiväkirjaani:

"Haastattelun aikana minua ärsytti se, että haastateltava ei paneutunut yhteisön ilmastoa, arvoja jne. koskeviin asioihin vaan selitti nuotanvedon yksityiskohtia. Mutta tämähän on tulos tämäkin. Jos hän haluaa kertoa työn yksityiskohdista, se on jotakin mitä hän haluaa minulle kertoa ja josta hän on ylpeä.

Minun kysymykseni ovat minun kysymyksiäni. Hän kertoo olennaisen toisella kielellä, jota minun täytyy oppia ymmärtämään. Nuotanveto on jotakin hyvin tärkeää. Kaikki haluavat puhua siitä. Heidän koko äänensävyensä muuttuu kun he puhuvat siitä, he ikäänkuin ryhdistäytyvät." (Päiväkirja.)

Aloitan saaristolaisuuden olennaisten piirteiden pohdiskelun siitä, mikä haastateltavien mielestä oli niin tärkeää, että sitä kaikkein pontevimmin tuotiin esiin. Ja siitä, miksi tämä aihe koettiin niin keskeiseksi, millaisia erilaisia merkityksiä, millaisia suhteita yhteisön, ihmisen, luonnon välillä, se mahdollisesti sisälsi.

Katsokaamme ensin, miten nuottakalastuksesta kerrotaan. Mitä asioita sen yhteydessä tuodaan esiin? Mukana on myös vanha haastatteluaineisto, jossa siinäkin puhutaan paljon nuottauksesta.

Kuva 1. Laupusten nuotalta.

Haastateltavat kertovat, että entisaikaan helmi-maalis-huhtikuu käytiin nuotalla jääoloista riippuen, kolmesta kuuteen päivänä viikossa riippuen kalan tulosta. Joskus saatettiin vetää luoma kaksikin kertaa peräkkäin, jos saalis oli erikoisen hyvä. (H14/95.)

Ihmiset muistavat nuotanvedon kokemuksena hyvin eri tavalla. Hevosella kalaa Iniön ja Kustavin nuotilta Uuteenkaupunkiin ajanut haastateltava muistelee:

"Se ol vähä semmost kurjamais, mut siel oltii vaa". Iniön aukolla ei mitään suojaa ollut, hevoset ajettiin "siihe kallion varjoon vähän vaa". "Ajova hevoses märjäks kunei pidet hevosel mittän arvo ja siel sit päivä joutus paleltuma siel tuules. Niitten tul kova vilu, ja niitten täyry ajaa taas sitä ennenko ne pysys henkis. Mut minäki lähdin niinpal aikasin et...ei mul ol hevonen märkän ikän kun mä pääsin nuotan tykön ja se säilytys hyvi, ei sil koskaan vilu ollu. Mut semmoset ko ol niin mahtavia, he kui hee tuliva ja käsitettii hevone märjäks." (TYSKÄ 1119/1968.)

Haastateltava korostaa olosuhteiden rankkuutta. Hän oli itse hevosen kanssa mukana ja paheksuu voimakkaasti sellaisia, jotka eivät huomioineet hevostensa hyvinvointia jäällä, vaan keskittyivät oman mahtavuutensa esiintuomiseen. Itse hän huolehti hevosestaan aina.

Nuottaukseen myöhemmin osallistuneen haastateltavan muisto on hieman toisenlainen, vaikka hänkin muistaa, että aukoilla oli kylmä "kuin Pohjoisnavalla":

"Mun täytyy sanna et ensin se tunnu ain et nyy se alkaa taas nuotankäyminen, mut kun siel jonku aikaa käve niin se ol niin et oikeen tykkäsi men, et sen ties mitä siel päivä ja sit ol ain tietysti se jännitys et mitä siel saadaa saaliiks. Ja hevosekki iha opesis sen et nyy mennään nuotal ja ne tykkäsis sin men. Mist se sit johdus,

se voi ol et nämä muutama hevose kun ne saiva keskenäs seurustel ja niil ol heinäsäki mukan siel ja ne söivä siel. Ne oikke, ne tiesi sen ja ne oikke tykkäsi sin men. Semmose hevose kun oli muute vähän laiskoi, niin kyl ne sin vaan tykkäsi men, kyl ne sit vaa juoksemaankin pääsivä." (H14/95.)

Nuottaus oli raskasta työtä. Kello 8 aamulla pyrittiin olemaan luomalla ja kello 8 illalla saapui nuottamies kotiin, jos hänen piti viedä vielä kala Kivimaalle. Ennen saattoi nuottamies vuoronsa mukaan joutua viemään kalan hevosella jäätietä pitkin Naantaliin ja sieltä maatietä Turkuun asti, aina ei ollut vaihtomiestä. Jäällä aukolla oltiin säiden armoilla. (H14/95.)

Haastateltavien kertomuksissa nuottauksesta korostuu muutenkin luonnonolosuhteiden ankaruus ja niiden kestäminen. Tärkeä osa talvинуottausta oli etenkin suojautuminen säätä vastaan ja ankarien sääolojen kestäminen. Mitä merkityksiä tähän sisältyy? Omasta kokemuksestani olen huomannut, että ankarien luonnonolojen kohtaaminen aiheuttaa tunteen elämän reaalityettien pelkistymisestä. Ja arvokkuuden tunteen, kun on selviytynyt kohtaamisesta luonnonvoimien kanssa. Varangissa useampaan otteeseen kalatehtaalla töissä ollessani kiinnitin huomiota siihen, että vaarallista työtä tekevät kalastajat olivat kylän sosiaalisissa yhteyksissä sopuisaa väkeä. Silloin ajattelin, että he saivat merellä käyttää miehistä aggressiivisuuttaan, josta johtuen heidän ei tarvinnut enää uhota kylässä.

Kuva 2. Nuotanvetoa tynnyrpelillä 1960-luvulla Etelä-Vartsalassa. Kustavin kotiseutumuseon kokoelmat.

Matti Kortteinen (1997,43,50) on kiinnittänyt huomiota siihen, että näiden – tässäkin tutkimuksessa kyseessä olevien – sukupolvien tapa kuvata työtään ja elämäänsä noudattaa tarinatyyppiä, jossa 1. On kovaa, 2. On pakko selviytyä ja 3. Selvitään ja ollaan siitä ylpeitä. Näissä tarinoissa ihmiset jäsentävät omaa moraalista arvoaan ja tarinan tyyppi on hyvin syvällä kulttuurissa, Kortteinen puhuu kulttuurisesta muodosta.

Kuvauksissa nuotanvedosta näkyy selvästi tämä sama muoto: kysymys oli pärjäämisestä ankarissa oloissa. Toisaalta luonnon keskellä työskentely vahvistaa omaa voimantunnetta ja terveyttä:

Nuotalla oli hyvä henki, jokainen teki työnsä "se oil oike semmost kivaa ja se ol siit semmost et siel pysys todellas terveenä, kun rupes siel käymään , kun ei siel varmaan ollu raikkaas ulkoilmas mittään bakteerei eikä muit nii kyl siin oikeein

semnoseks karskiks tuil. Ja naamaltas ja muutoin, ihan ruskii ko joku kettu ko siel kevään. Kyl ne oikein tunnettii, et ne on nuottamiehii, kun ne jossain oli toisten joukos." (H14/95.)

Lausunnon loppuosa korostaa luonnossa pärjäämisen puolta kettu-analogialla. Erottuminen toisten joukosta jo fyysisen erilaisuuden takia korostaa nuottamiesten nauttimaa arvostusta yhteisön taholta. Heidät huomioidaan nimenomaan nuottamiehinä, missä he liikkuvatkin. On myös pantava merkille, että haastateltava ei kuvaa nuottausta pelkästään raskaana ja kovana puurtamisena, josta pitää selvittää, vaan että siellä toisaalta oli myös kivaa.

Nuottapaikat tunnettiin perusteellisesti ja niissä vedettiin pitkiä aikoja, jolloin nuottauksen työvaiheet antoivat paikoillekin nimiä (kyse kesänuotasta seuraavassa):

"Vahetuskari nime siit saanu kon nämä Isoranna nuattapaati ko siält koottis...rupesi soutama ni siin ol vahetus siin karin kohral justi siin sit vahetus et soutajitte vahetus. Juu ko semmose pirullise suure aero ko oli kolme sylttä kummingi." (TYSKÄ 22-23/1954.)

Nuotan vetäminen vaati paljon tietoa ja kokemusta kalastuspaikoista, virtauksista, kalan käyttäytymisestä. Nuottapomo valikoitui kylän vanhimmista miehistä, jotka tunsivat nuottapaikat ja nuotan vetotavan niissä sekä osasivat ilmanalasta päätellä, koska kalaan kannatti lähteä. Tieto kulki isältä pojalle. Olivat myös isoimpia talollisia, mutta tämä ei ehkä ollut se tärkein tekijä pomouden kannalta. Merkitsevää sen sijaan oli se, että oli suuri osuus nuotasta. Kaikilla osakkailla ei ollut täyttä osuutta, jolloin he eivät joka kerta olleet mukana vedossa. Nuotta oli iso kapistus: Isossaluomassa nuotta oli 1 km pitkä, toistakymmentä ihmistä oli mukana ja 2 – 4 hevosta. Itse työssä ei ollut varsinaisesti

johtajaa, jokainen teki oman työnsä, työvaiheita vuoroteltiin. Vaikeimpia tehtäviä kaikki eivät tehneet. Esimerkiksi uittajan työ oli vaikea, etenkin jos virta kävi tai tuiskutti niin, että avantoreiät täyttyivät heti. Jos uitto ei kulkenut, koko nuotta pysähtyi, kun sen olisi pitänyt olla koko ajan pienessä liikkeessä. Joku läksi tällöin maista auttamaan uittajaa, kun näki että apua tarvittiin. Nämä ns. päiväläiset menivät aina auttamaan sinne, missä apua tarvittitiin. (H14/95.)

Se, ettei työssä varsinaisesti ollut johtajaa, kuvanee sitä, että jokainen tunsi työn hyvin sekä kokonaisuuden että oman osuutensa kannalta.

Kertomuksissa nuotanvedosta korostuu yhteinen työprosessi, joka vaati taitoa ja sitkeyttä. Haastateltavat eivät mainitse sen yhteydessä taloudellista eriarvoisuutta erityisesti. Eriarvoisuus ei ole tässä heidän mielestään siten tärkeää, vaan se, että kaikki osallistuvat ja saavat osan saaliista tavalla tai toisella so. kalana tai rahana.

Vartsalassa oli myöhemmin vähäväkisten (mukana talollisia, torppareita, itsellisiä) nuotta erikseen, "Sälänuotta". Nimitys tuli siitä, että joidenkin mielestä osakkaat olivat vähän sieltä ja täältä sekä vehkeet sitä sun tätä (H14/95).

Korvaan tarttuvaa haastateltavien tarinoissa oli, että Sälänuotta mainitaan usein vähättelevään sävyyn. Myös rymättyläläisillä on ollut samantyyllisiä nuottakuntien nimityksiä: ikivanhoista nuottakunnista pisimpään on toiminnassa säilynyt "Pirtu", nuorempia nuottakuntia ovat "Ahne", "Konjakki" ja "Porho".⁷³

"Juu kyllä, nii hän (johtaja) sit määräs mihi mennä, mihin paikka ja kui veretä. Täytyhän kaikis vähä joku, muuto siit tule huano meininkki, jos kaik ruppe määrämä. kyl hiuka semmone täyty ol.
– Neuvoteltiinko siinä niinku yhdessä kuitenkin?"

⁷³ Anttila 1968.

Ei siin mittä paljo neuvotelttu, kyl hän sit sen katto mikä virta oli ja sit määräs ja kosk mentti nuatal, jos oli oikke kovi pakkassi ni ei sit menty, ei siäl pärjänny sillo sit ja se ol semmone käret ja kaik palenu, ei siin, mut kyl siin tavalla lämmiäs sai ko se, se ol semmone, puu kuljetta jää alt et naru tule, eihän sitä muute voi vettä. Reiä ova määrätysl pääs, siält tule naru ja saa vettä. Molemmil pualil oli semmone, se sanotti uitoks, et saatti se menemä.

– Oliko tämä semmonen kokenut kalastaja tämä joka oli niinku johtajana siinä?

Marko vai, ei hän talo isäntä oli, ei hän mittä muut kalastanu ko nuataveros oli, ei hän kesäl mittä kalastan.

– Tiesiko hän hyvin sen nuotanvedon?

Kyl se tiäs, se oli sillo jo vanhemp miäs ja hän ol tiätyste, häne isäs ol jo vetäny ni siit se oppin o, eihän sitä, jos luke kirja ni eihän siit mittä opi, kyl se kokemus täyty ol ja kaikis töis, se o semmone, kyllä." (H5/93.)

Haastateltava viestittää tässä ohimennen myös merkitsevällä vilkaisulla maisterille itselleen, ettei kirjaa lukemalla opi mitään.

Lasten mukanaolo työssä koski vanhempien lasten osalta myös nuottausta. Aiemmin silakankalastukseen perustuvassa kesänuottauksessa pieniäkin lapsia oli mukana. Vartsalassa muistellaan mielellään kuttua, joka oli mukana kesänuotalla pienten lasten takia ja söi myrkyllisen kasvin, näsiän, johon kuoli. Myös useat haastateltavista olivat olleet nuoresta pitäen nuotalla, jotkut jo lapsesta asti. Äidittömässä torpassa isä saattoi panna nuoret poikansa nuotalle ja jäädä itse kotiin hoitamaan karjaa. (H4/93; H7/93; H13/94; H19/95.)

"Mä isän mukan ensmäisi kerroi olin ja kyl se siäl sit oppis sit vaan mut monta kertaa vaan tunnu silt et sin tul simmossi poikki ko oli koulu lopettanu nii tuliva ja melkeen sit , joku oli sit

semmonen vähän karskemp mies niin sanosiva tommot et jaha lähres sit uittama tost vaa ja tai jotai tommost nii se oil vähä ensmäisil kerroil semmost et sen ymmärtää ettei se ollu et tul oikei semmosel taval et ajattel et ois tarvin autta tai taik ei ois ensmäisil kerroil joutun heti tommossi hommihi. Mut kyl he siit vaa kehittys ja oli mut et. Moni tul kysymää multakin et niinko et kui tämä täyty tehdä ja tätä. Mä koitin sit ain kaunist kyl selittä, mitä mä nyt omalt osaltani osasi.

– Minkälaista tämä nuorempien opettaminen oli, oliko se tämmöstä lempeää opettamista vai oliko se ivallista, vai minkälistä, miltä se tuntu?

Se riippu ihan niinpaljo siit sit et kun siel ol niinkinpaljon porukkaa, niin ol joukos simmossi molemppi, et kyl sen sit huomias, et en mä ton työ men mittä kysymän tai tolt mittä et silt saa semmosen vähän harmittavaisen vastauksen. Et kyl mar se saa sanna et se hiukan sen tyyppist o et ajattelisin et mää opettasin vähä melkein niinko lempeämmin, et joskus tunnu silt et ko keskenkasvunen poik ja semmonen kutei ole enne tämmöses hommas ol nii kyl se ois tarvinnu niinku paremmin vastaan tulla. Jos oil joku heikkoluontosempi niin vois peljästyä melkein siihe et en mä enää sin nuotal tulekaa et kyl mä sit mene vaik jonkis muual, et kyl tämä on niin kamala et. Mut ku siihe perehtys nii en mää tierä se sit, mää tykkäsi kyl tavallas, et mun täytyy sanna et mää ole sitä nuotta. Siihen aikka kun käytti niin ensin se tunnu ain." (H14/95.)

Kyseessä oli ilmeisesti kuitenkin melkoinen koettelemus, johon täytyi joka vuosi ajaa itsensä sisään, ennen kuin taas alkoi viihtyä.

Nuotanvetoon oppiminen vaati kärsivällistä mielenlaatua. Työ jäällä sujui "luonnikkaasti" jokaisen itsenäiseen panokseen ja taitoon nojautuen. (H14/95.)

Kylän vähävaraisten kannalta nuottakunnan aputyövoiman tarve oli tärkeä. Päiväläisinä saattoivat toimia varsin nuoretkin henkilöt. Palkaksi saatiin kalaa, mikä kevättalvella oli tärkeä lisä köyhän talon ruokapöytään.

Anttila mainitsee, että Rymättylässä 1930-luvulla, jolloin teknisten uudistusten takia nuotanveto sujui entistä vähäisemmällä väellä, jäälle saapuneen tilapäisen aputyövoiman määrä saattoi silti edelleen nostaa nuottaväen luvun useaan kymmeneen siihen katsomatta, kuinka monta nuotalla välttämättä tarvittiin. Voimassa oli edelleen vanha periaate, että jäälle saapuneet saivat aina työtä ja illalla palkakseen määrämitan kaloja.⁷⁴

Kun tulee puhe villavaatteiden teosta, naiset yleensä aina mainitsevat talvinuotalla niitä erikoisesti tarvitun. Etenkin naiset korostavat itse tehdyn merkitystä nuottauksen yhteydessä. Talvikalastuksessa, etenkin nuotalla ja kalan ajossa keskuksiin, tarvittiin paljon lämpimiä vaatteita. Naiset kehräsivät villat kotona ja kutoivat sarkavaatteiksi, villapaidoiksi, villahousuiksi, sukiksi, lapasiksi. Kutominen oli jokapäiväiseen elämään kuuluva askare. Haastateltava (H2/93) mainitsee sukankutimen olleen ennen "ihan aina mukana", kun naiset läksivät kylästelemään, jouten ei saanut olla. Kulutus oli suuri sen ajan saappaissa. Nuotalle kudottiin lapasia, joissa oli puoliksi villaa, puoliksi hiuksia, koska hius oli lämmin kastuessaankin. Paikkakunnalla oli myös muutamia naisia, joilla oli neulekone ja joilla monet teettivät talvikalastuksessa tarvittavat isommat neuleet. Näitäkin varten langat kehrättiin kotona tai annettiin jonkun taitavan kehrääjän tehtäväksi, koneessa luistavaa lankaa kun ei kaikilta kehrääjiltä syntynyt. Talvinuotalle tehtiin myös liinakankaasta essuja, jotka kyllästettiin vernissalla vedenpitäviksi. (H3/92; H2/93; H4/93.)

⁷⁴ Anttila 1968,89.

Kuva 3. Talvinuotan saalista Etelä-Vartsalassa. Kustavin kotiseutumuseon kokoelmat.

Kylän yhteisellä nuotalla oli erityinen asema kylän sosiaalisessa kanssakäymisessä. Haastateltava (H4/93) kertoo, että oli vanha sanonta, jonka mukaan kirkkotie ja talvinuotta täytyy rauhoittaa, eli siis rauhoittaa keskinäisestä riitelystä. Tätä monet haastateltavat tuovat esiin. Kirkkotien ja nuotankäynnin rinnastus kuvastaa nuotan keskeistä asemaa erityisesti, koska uskonnon asema tuolloin oli vahva.

Nuottakunnat kyllä riitelivät keskenään, mutta nuottakunnan sisällä ei riideltä – tätä haastateltavat erityisesti painottavat. Tämä ei tarkoita, etteikö sisäisiä ristiriitoja olisi nuottaan osallistujien kesken ollut, ne vain painettiin nuottauksen ajaksi taka-alalle.

Vertailun vuoksi mainittakoon, että Rymättylän varsin alkoholipitoisissa peijaisissa eli nuotan lopetusjuhlissa, joihin myös päiväläiset ja hevostmiehet osallistuivat, saattoi nuottauksen aikana

piilossa pysynyt tyytymättömyys purkautua ja syntyä ankaraakin sanakopua. Haastateltavan nuottamiehen mukaan sanaharkkoja osattiin kuitenkin pitää juopottelupuheina, joita ei otettu täydestä eikä niitä jälkeenpäin muisteltu.⁷⁵

Lopetusjuhlilla näyttäisi siis olleen myös jonkinlainen sisäisten paineiden purkamisen tehtävä.

" – Mites se mahto vaikuttaa tämmösiin keskinäisiin suhteisiin kylässä se nuotta?

Ei se ei siin mittä. Kyl mar se hyvi vaikutti, se ymmärtä ko sit ol miähekki siäl yhres ni kaik ne oli sit niinko omas taik semmossi paljo semmost seura. Se tiätä." (H5/93.)

Nuotankäynnin merkitys kylän yhteistunteelle oli suuri, koko kevät-talven miehet siellä yhdessä olivat. Haastateltava käyttää ilmaisua "ne oli sit niinko omas". Hän kuvaa toisessa yhteydessä kylän ilmapiiriä, että "oliva ni ko yhtessi, et ne oli kaik niinko semmossi omassi".

"Kyl aika hyvä henki oli.

– Niinku siinä työssä?

Työs ol, juu se ol. Ja kyl se ol oike semmonen , semmoset puheet kun siel nuotta-ajal puheltti niin ei niit sit ois saanu missään niin kauhiaste, et siinä ol jopa oike semmonen perinne semmonen, et se nuotta-ajan puhet oliva semmosia.

Nii semmonen etei niit sit mitä nuot-tiel puhella niin ei niist sit niin väle et kun tullaan kottiin ja tänne niin naisväel ja tämmösil nii ol syytä puhella, mitä siel puhella, et tämmöst mä kuulin et sanotti.

– Et se oli semmonen niinkun oma?

Juu se oli vähän niinkun semmonen oma.

⁷⁵ Eskelinen 1993,189.

– Mut siellähän oli naisia mukana joskus kuitenkin?

Juu kyl siel naisii mukan oli ja ennenvanhaan oli sit enemmänkin. Niinko munkin äitin puhel et hän on paljon nuotal käyny ja toi sillon oli kutei naiset käyttäny housujakka niinkon pitkii housui paljon et ol hame pääl ja monta kertaa se hameen helma jäätys sit jo semmot et se kopisi iha, et tietää ettei semmonen paljo mittää lämmitäkää enää. Ja muutonki niin tietää sit ku tuulee ja tuiskuttaa tuol nii kummost siel sit on hame pääl ol tuol nuotal." (H14/95.)

Vaikka haastateltava mainitsee naisväen, kyseessä lienee kotiväki. Koskapa naisia oli nuotalla mukana, hänen mainitsemansa nuottauksen ajan puheet eivät voineet olla erityisesti naisilta varjeltuja sukupuolittuneita puheita. Kysymyksessä on ennemminkin nuottatapahtuman eristäminen muusta yhteisöllisestä kanssakäymisestä erityiseksi tapahtumakseen.

Nuotalla vakituisesti työskennellyt nainen (H12/94) kertoo itseään kohdellun nuottaporukassa erittäin hyvin, jopa mielestään paremminkin kuin miehiä. Hänen vähäisempi fyysinen voimansa huomioitiin aina hienotunteisesti, eikä koskaan annettu ymmärtää, että hän sen takia olisi huonompi kuin muut. Hän myös koki olleensa yksi joukosta, naiseutta ei millään tavalla korostettu, paitsi että hän kertoo huomanneensa, ettei häntä haukuttu samalla tavalla kuin miehiä, jos hän teki virheitä.

Kuva 4. Laupusten nuotalta.

Nuotanveto oli sosiaalinen tapahtuma. Hevosella vietiin kalaa kaupunkiin, ostajat tulivat hevosineen jäälle. Haastateltava kertoo, kuinka iniöläiset myivät pullaa ja kahvia nuottaväelle (H19/95).

Nuotta oli monenlaisten yhteisten tapausten ja juttujen lähde. Tapahtuma sisälsi myös kunnon juttujen vaatimaa jännitystä. Haastateltava kertoo ryöstäytyvästä hevosesta:

"ja Pohjois-Vartsala nuatta sai sillo nii valtava silakkasaali, mä en tiät mitä se on kilois, mutta oli seittämäsata nelikko ja nelikko, olikse kolmekymment kilo ku nelikos oli. Ja siält tuli sit yks miäs hakema apauhevossi, et saatti kalat pois siält jäält. Määki jourusi lähtemä semmose pualhullu hevose kans. Se meni se naapuris se isänt ko hänel ol kaks poikka ko kävevä sit nuatal, et ei hän käynny ni hän sano, no hän tule sun kansas ja hänel ol ori hevone, et kyl meil komia hevose molemil oliva. Hän men edel nii kyl sä peräs sit, kyl se peräs tule kauniste ja tuliki, mut ku mentti siäl sit, siäl o järvi siin nii mist me mentti yli järve ja ku me sin järve rannal päästi ni eiks tää hevone lähti ... täyrestä painama. En mä voinu muut ko pisti pitkäs itten sin kalakopa pohjal ja ajatteli et mene mihis tahrot mut kyl hän tiän tiäs, et nuattaluamal mentti, juu kyl se vanha miäs oris kans jäi niinko tyhjä. Se oli semmone ilkiä, et hänen täytys ain olla etumainen ja se ol ostettu armeijalt, et se ol vähä semmotto piinattu hiuka hulluks." (H3/92.)

Nuottaukseen liittyi itse nuotanvedon lisäksi muita yhteisiä työtapahtumia ja juhlia. Haastateltava kertoo, että nuottakauden loppuksi pidettiin juhlat.

"Joo sit oli ain keväl juhla, nuatta hajotetti.

– Minkäslainen se oli se juhla?

No tanssit oli ja viinaa kans ... ja kahvi ja voileippi, se oli semmost niinko nuatan päättäjäiset sit, ko se täyry hajotta ain semmotto kappaliks. Ei semmost isso nuatta voinu yhten paikka pistä kaikki yhres." (H5/93.)

Nuotan parannus eli korjaus keräsi myös ihmisiä yhteen. Parantamiseen erikoistuneet, yleensä vanhemmat ihmiset, kävivät taloissa. Haastateltava kertoo, kuinka nuotta vedettiin joulun jälkeen tuvan keskelle orsista riippumaan. Siinä sitä oli helpompi parantaa.

"Siin ennen ko nuatal mentti talvel, ni sit parannetti nuatta, et nuatat tuatti tuppä ja se ol tavallisest sit iha joulu jälkke ja en tiär sit kui joulsiivo käve. Sit viätti kaik matto ulos ja mahdottomä paljo sitä nuatta vedetti, koko latti ol täyn ja sit tonne orre ylitte ja siit sit haetti niit rikkentynei paikoi verkost tai nuatast. Ne ol sit ne eri ihmise ko osasi nuatta paranta, et seki ol aika tarkka et sai kudottu sen läven kokkose palan siihen.

– Ketäs ihmisiä ne yleensä oli?

No ne ol sit semmossi, kyl ne varma kalastaji sit paremi oli.

– Miehiä vai naisia?

No sekä että. Kyl toi tämä (miehen) äitiki...kyl hänki käve parantamas ja hän sit jälkkipäite aika kaua ni. Hän eli pitkän elämän ja aika myöhässe vaiheis hän sit vaa tykkäs parantta ja hän ol iha ilone ko ihmise veivä hänel parannettava.

– Kestikö se kauan tämä nuotan parantaminen?

Kyl se varma pari päivä kesti, sitä parannetti mones paikka ko se ol mahdottomä iso se nuatta, et joka paikas sit joku osa parannetti ja sit ne tual sit vast tual jäl ko ruvetti vetämä ni siäl ne jamatti yhteen. Jamaaminen on semmost ko ne yhdistetä ne osat sitte. Ja mä luule, et kyl ny tuis kiuk ko joulsiivo ollu ja joulu o juur viätet ja sit ruveta semmost tomust nuatta vetämä tuppä. Sitä ol kyl iha koko latti täyn. (H8/93.)

Yhteisen työn arvostus meni siis edelle yksityisen tuvan siivon. Tuvan siisteys yleensäkin oli erilaista kuin nykyään, työn jäljet näkyivät etenkin talvisaikaan: höylälästä, villat ym. Myös iso nuotta asetettiin tuvan siivoa arvokkaamaksi.

Pyödyksen valmistaminen, korjaus ja vetokuntoon saattaminen oli hamppu- ja puuvillaverkkojen aikana paljon työtä ja kokoontumista vaativa tehtävä. Eskelinen kuvaa rymättyläisten nuottakuntien varsin tiivistä yhteistä nuotan kokoamista vuoroin eri osakasten tiloissa,

jolloin osakas tarjosi paitsi tilat, myös ruuan ja juomat. Kokoaminen aloitettiin yleensä pysyvän talventulon ja aukkojen jäätyksen aikoihin yhteisestä sopimuksesta. Sitä ennen osakkaat olivat tehneet tai kunnostaneet erikseen osuutensa verkoista, koho- ja painovälineistä yms. tarvittavasta. Nailonnuottien aikaanakin yhteistä työrupeamaa on tarvittu nuotan koontiin ja mm. kivien laittoon alapauloihin, mutta tästä on jo suoriuduttu päivässä parissa.⁷⁶

Nuotan taloudellinen merkitys oli varsin suuri. Nuotanvedossa mukana ollut talollinen haastateltava arvioi hyvänä nuottavuotena saaliin osuuden noin neljäsosaksi vuotuisesta kalansaaliista. Ne jotka siihen osallistuivat, odottivat nuottauksen alkamista: saatiin kalaa, hevonen sai tienestiä, saatiin taloissa väkeä työllistettyä, jaettiin myös nuottauksen lopuksi ylijäämä rahana, mitä ei monista lähteistä saatu. Ei se niin paljon ollut ja vuosittainen vaihtelu oli suuri, mutta eivät silloin vaatimuksetkaan olleet suuret. (H14/95.)

Kuinka pitkästä perinteestä Vartsalan kylän yhteisessä nuotassa on kyse? Entä miksi nuottaus alkoi, mihin se oli vastaus?

Jukka Pennasen kokoavasta esityksestä (Pennanen 1986) talvinuottakalastuksen historiasta ja tekniikoista Suomessa todetaan, että tiedot talvisesta nuottakalastuksesta ulottuvat yhtä kauas kuin historialliset tiedot. 1500-luvulla se näyttää olleen merialueilla niin merkittävää, että Olaus Magnuskin katsoi aiheelliseksi siitä kirjoittaa. Myös Åbo Tidningar-lehdessä vuonna 1793 ilmestyneessä Taivassalon (johon kuului tuohon aikaan myös Iniö, Kustavi ja Velkua) pitäjänkuvauksessa mainitaan silakankalastuksen nuotalla ja verkoilla olleen merkittävin kalastusmuoto. Myös tuolloin lähdettiin kesällä kauemmaksi merelle kalastamaan muutamaksi viikoksi – kirjoittajan mainitessa Ahvenanmaan Sundin ja Finströmin pitäjät, sekä

⁷⁶ Eskelinen 1993,146-164.

Uudenkaupungin edustalla sijaitsevan Vekaran saaren. Tällöin yövyttiin paikalle itse rakennetuissa taloissa ja majoissa. Talvinuotalla kirjoittaja mainitsee olleen 12 – 18 osakasta. Mainitaan myös, että kala suolattiin suuriin ammeisiin, josta sitten syksyllä siirrettiin pienempiin itse tehtyihin astioihin myyntiä varten.⁷⁷

Pennanen jakaa talvinuotanvedon kahteen eri tyyppiin saaliin jaon mukaan: vanhakantaiseen omavaraistalouteen perustuvaan ja ammatimaiseen rahatalouteen perustuvaan. Edellisessä saalis jaetaan kaloina, jälkimmäisessä rahana, jolloin saalis on säännöllisesti markkinoitava. Vanhakantaista talvinuotan eli jäänuotan vetoa on nimitetty Suomessa yleisesti rahenuottaukseksi ja se on ollut yleistä koko Suomessa. Tätä nuottausta harjoitettiin yleensä syksyllä ohuen jään aikana, jolloin avantojen rikkominen ei ollut kohtuuttoman raskasta, sekä keväällä, jolloin avannot pysyivät sulina. Nuottaus kohdistui suomukalaan ja saalis oli tärkeä osa ruokataloutta keväällä, jolloin talvivarastot olivat loppuillaan. Pyydyksenä oli tavallisesti sama nuotta, jolla pyydettiin avovedenkin aikaan, eli esimerkiksi 1900-luvun alussa pyydys oli tyypillisesti 6 – 8 m korkea, ympärysmitaltaan 120 –180 m ja siinä oli olematon 8 x 8 m peräpussi.⁷⁸

Rahatalouteen perustuvan talvinuottauksen syntyyn on vaikuttanut säännöllisen rahan tarpeen ilmaantuminen omavaraistalouden rinnalle. Tällaisen talvinuottauksen kehkeytyminen liittyi siihen, että pyynti kohdistui pieniin parvikaloihin, merialueella silakkaan, alussa myös kuoreeseen eli norssiin.⁷⁹

Rymättylässä saalis jaettiin ennen kaloina osakkaiden kesken, jotka sitten lähtivät kuljettamaan osuuttaan myytäväksi Turkuun. Jo vuosisadan vaihteessa alkoi nuottakuntien keskuudessa yleistyä tapa, että osakkaat vuorotellen veivät kuorman Turkuun ja jako tapahtui

⁷⁷ Lencquist 1999,23,24,25.

⁷⁸ Pennanen 1986,14,16,18.

⁷⁹ Pennanen 1986,18.

sitten rahana. Tämä menettely vakiintui viimeistään 1. maailmansodan jälkeen. Silti vielä vuonna 1967 silloisesta kuudesta nuottakunnasta vain yksi oli Anttilan mielestä luokiteltavissa liiketaloudelliseksi yritykseksi, joka ei enää liittynyt pitäjän kansanomaisen yhteistoiminnan perinteeseen. Muissa nuotissa osakkailla oli edelleen vanhaan tapaan yhtä suuri osuus ja osakkaita oli yleensä viisi.⁸⁰

Nuottaus sinänsä on siis vanha ilmiö ja kesäinen silakkanuottakin Kustavissa vanha tapa. Sen sijaan talvista silakkanuotta on vedetty jään alta 1800-luvun alkupuolella vain yhden nuottakunnan voimin ja nuottakuntaan kuului osakkaita eri kylistä.⁸¹ Myöhemmin tapa levisi Kustavin eri kyliin, kuten haastateltavat kertovat.

Kaikkien kylien vesialueilla ei ollut nuotanvetoon sopivia paikkoja, esimerkiksi Kiparluodon puolella ei ollut tällaisia ja ennen sotia kylä vetikin nuotta Lokalahden puolella. Nuottaus kesti vain muutaman vuoden ja lopetettiin sitten kannattamattomana, nuotta myytiin Rymättylään. Nuottauksessa oli mukana 12 miestä ja 4 hevosta. Talot olivat mukana ja myös torppareilla oli osuuksia, esimerkiksi kertojalla. Yksi miehistä kokosi porukan kun alettiin vetää, tiesi luoman. Haastateltavan mukaan nuotalla oli hyvä yhteisymmärrys. Tämä nuotta oli osuuskunta. (H13/94.)

Laupusissa oli yksityinen nuotta, jossa vetäjät olivat palkkalaisia. Ossian Kuusinen mainitsee nuotan omistajan ainoana senaikuisena kustavilaisena kalakuninkaana. Haastateltavan (H19/95) mukaan tämä nuottamies toi isänsä kanssa talvinuottauksen Kustaviin Maskusta, ja Kustavissa olisi aiemmin ollut vain kesänuotat. Alhoniemi kuitenkin mainitsee silakkaa vedetyn nuotalla jään alta Kustavissakin jo 1800-luvun puolella, mutta vain yhdellä nuotalla. Tähän nuottakuntaan kuului osakkaina useita eri kylien taloja ja se vietti suuruutensa päiviä vähän ennen vuosisadan vaihdetta. Nuotan osat kudottiin kotona, se

⁸⁰ Anttila 1968,94,99.

⁸¹ Alhoniemi 1960.

oli materiaaliensa vuoksi raskas ja kömpelö, se vedettiin ihmisvoimin saattimesta jäälle, päiväläiset saivat palkkansa kalana ja saalis jaettiin osakkaiden kesken vedon jälkeen – kysymyksessä oli siis tältä osin vanhakantainen nuotta Pennasen tarkoittamassa mielessä. Olettaa sopii, että rymättyläläiseen tapaan myös kustavilaiset nuotta-osakkaat lähtivät kukin erikseen myymään kuormaansa, jolloin kysymyksessä ei ollut omavaraistalous – kuten Pennasen vanhakantaisen nuottauksen määritelmään olisi kuulunut. Nuottaa myös vedettiin paksun jään aikana tammikuusta huhtikuuhun.⁸²

Vaikka haastateltavan antama tieto ei näin ollen näytä pitävänkään paikkaansa, on sinänsä huomion arvoista, että hän nostattaa kyseisen nuottakuninkaan mainetta tällä tavoin lisää. Ilmeisesti haastateltavan kuvaamassa Laupusten nuotassa oli myös kyseessä Kustavin ainoa puhtaasti ammattimainen iso talvinuotta Pennasen tarkoittamassa mielessä.

Vartsalalaisten nuotat olivat osuuskuntia, kuten kesänuottakin oli ollut. Saalis jaettiin kalana ja nuottauksen päätyttyä rahana, kuten aiemmin on jo tullut esiin. Viimeisessä vartsalalaisessa nuotassa Titanikissa eli "Sälänuotassa", oli työssä osakkaita ja palkkalaisia. Samasta ruokakunnasta saattoi toinen olla osakkaana, toinen palkkalaisena. Kaikki kala myytiin ja raha jaettiin osakkaiden kesken. Palkkalaiset saivat palkan. (Keskustelu haastateltavan H12/02 kanssa, Päiväkirja.)

Pennasen jaottelua ajatellen kustavilaiset nuotat ovat siis toteuttaneet molempia toimintamalleja: vartsalalaiset nuotat ovat olleet samaan aikaan osana omavaraistaloutta ja toisaalta rahan hankinnan lähteenä.

Kesänuotat Ahvenanmaalla ovat myös aihe, jonka kaikki haastateltavat tahtovat mainita, vaikkei sitä heidän eläessään ole enää suuremmiten ollutkaan – 1. maailmansodan jälkeen tehtiin vain

⁸² Alhoniemi 1960.

muutama retki. Ahvenanmaan puolelle lähdettiin kalaan muualtakin kuin Kustavista. 1800-luvun puolivälin jälkeen korppoolaisia, houtskarilaisia, iniöläisiä ja kustavilaisia mainitaan käyneen sadoittain silakankalastuksessa Brändön, Kumlingen ja Vårdön lähetyvillä. Tätä jatkui yleisesti aina 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.⁸³

Ilmeisesti kesänuotta on ollut hyvin vahvana aiheena edellisen sukupolven kerronnassa. Haastateltavat kertovat kesänuotasta mainiten etenkin pitkät venematkat nuottapaikoille, yöpymiset veneissä ja rantakalan syönnin yhdessä rannassa vedon jälkeen. Mainitaan, että naisia oli perkaamassa ja että myös lapset kuuluivat retkikuntaan – jopa ihan pienetkin, koska heitä varten piti mukaan ottaa lypsävä vuohi. Myös tässä kesänuotassa oli kyse silakanpyynnistä. Suomukalan pyynnissä käytetyt pikkunuotat eivät korostu samalla tavoin haastateltavien kerronnassa. (H4/93; H5/93; H7/93.)

" – Oliko näillä vanhemmilla tapana kertoa tämmösiä vanhoja tarinoita ja semmosia?

Oli juu kyllä.

– Oliko oikein semmosia hyviä tarinankertojia?

Ni no en tiärä sit kyl mar ne kaikki oli. Minunki isoäitin viimettes, hän tuli semmoseks, et muisti jota nuaruureaikkaissi meininkei.

Puhus valla semmossi sit, ko hän oli ollu tual Oolantis nuatal joskus, suvi semmost kesänuatta ol veretty... Niit häne miälesäs sit tul viimetteks, hän rupes puhuma semmossi, kummst siäl ol.

– Niin se on ollut tuhatkaheksansataluvun puolella?

Sillon täyry men vaa sit sinneki nuatal ja ei sillo ollu mittä semmossi et ois raha saan tääl, eikä sitä missä muhallaka paljo ollu, ei sillo ollu mittä tehtai ei mittä semmossi semmossi määri ko nyy o. Sillo täyry maast koitta otta elantos ja.

⁸³ Alhoniemi 1960; Andersson 1945.

– Muisteliko hän sitä nuotanvetoa tämmösenä hyvänä aikana vai huonona?

Joo kyllä. Niinko siäl oltti viikko ain reisuus. (haastateltava ei kuule hyvin)

– Ja sitte takasi tänne Vartsalaan?

Joo hakema ruakka taas.

– Just joo. Se on sitte aika lähellä tuossa?

Ei kaukan se o. Lähel Marjahaminaa.

– Kuitenkin niin pian takaisin sit?

Voordö ja Foksö, ne ova siin Marjahaminan tällä puolen.

– Oliko siellä sellaisia vesiä, jotka jotenkin kuulu niinku tälle kylälle?

Ei siäl sai vapaste kalasta silakka.

– Ei mitään vuokraa tarvinnut maksaa?

Ei mittä vuakra maksettu.

– Oliko siellä sitten jotkut tämmöset tota kalatuvat tai mis oltiin yötä?

Ne oli venees, seili vaa laitetti pääl ja siäl nukutti.

– Ettei mitään kalamajoja ollut siellä?

Sit kalat sualatti kaik siäl, ei sillo tuarenas mihikkä viäty.

– Menikö nämä aina niin kuin samoille vesille sitten?

Joo kyllä, ne oli ne paikat siäl sit ko sitä vetivä. Minä en ol koska siäl ollu nuatal et, se ol hävinny sit jo semmose kesänuatat."

(H5/93.)

Nähdäkseni kesänuottauksen tekee kerronnan aiheena vahvaksi se, että se on yhteisöllinen tapahtuma eikä vain se, että mennään kauas Ahvenanmaalle, jossa moni on toki liikkunut yksinäänkin. Olennaista on myös se, että kesänuottaus kaukana merellä sisältää saaristolaiselämän keskeiset elementit: kuljetaan kauas merelle, kalastatetaan yhdessä, yövytään veneissä.

Silakan verkkokalastuksessa syksyllä Kihdin puolella vartsalalaiset kokoontuivat yhteen. Verkon laskua ei saanut aloittaa ennen kuin kaikki olivat paikalla. Myös silakan syyskalastuksen tekee kerronnassa vahvaksi aiheeksi se, että kalastuksen yhteydessä yövyttiin yhdessä rannassa odotellen aamun sarastusta ja verkoille lähtöä. Tällöin tarinoita kerrottiin yhteisillä tulilla ja nuoremmalle polvelle pääsi välittymään sellaista kertomusperinnettä, joka siirtyäkseen vaatii tällaisen kehikon. Yhteinen rantakalan syönti verkoilta tulon jälkeen muistetaan myös useimmiten mainita.⁸⁴

Nämä yhteiset hetket olivat ainutlaatuisia ja mieleensyöpyneitä. Varmaankin myös kesänuottauksen aikana oli samanlaisia yhteisiä hetkiä, jotka olivat tärkeitä kertomaperinteen välittymisessä. Yhteisenä ateriana aina mainittu rantakala tuntuu edelleen olevan vanhojen saaristolaisten mieliruokaa.

Vanhemman aineiston haastateltava kertoo lähivesissä vedetystä kesänuotasta seuraavaan tapaan:

" – Eikö silakkanuottaa vedetty suvella?

Juu kyl veretti sillo viäl ko mää ole nuar ollu ni sillo veretty.

Kaksiki silakkanuatta o ollu tosa Pohjois-Vartsalas. Toinen tääl Tröömin bual ja toine sit taas siäl Kihtim bual.

Ne oliva semmos nuattapyryyks nin niis ol kaks simmost suurt paatti ja sitte se kahres paatis se nuatta ja siit ne se lasketti semmotto ymbyrän. Sit maal ol semmone vintti ko sit taas maal se vintatti siältä sit. Paatti jälles veretti siäl rannal se nuat. Kyl mar siält mont kertta tul iso joukongin kaloi. Paatti va päästettin kala nuatast.

– Paljonko nuotalla oli ihmisiä?

⁸⁴ H12/94; Aaltonen 2002,24-27.

Kyl mar siäl oli. Kuus talot o ja jos kaks henkki talost kyl mar siäl kakstoist henkki kaiket ol.

– Se oli talojen yhteinen nuotta?

Ni oikke ol. Jokattil ol osa, kaks henkki oil talost. Kyl se nii oil et niit kuus oil.

– Sitten pienemmällä nuotalla vedettiin suomuskaloja?

Ju kyl niit semmonengi oil sanotti vähänuataks. Ko se ol pikkane see suhten ko nee o ko silakkalo pyydetti." (TYSKÄ 19/1954.)

Inalla eli pikkunuotalla eli vähänuotalla vedettiin syyskausi haukea lahdista.

Kahdella veneellä soudettiin ja neljä henkeä tarvittiin. Yksi veto ei kestänyt kuin 10 – 15 minuuttia ja mitä pikemmin se kävi sen parempi oli: kalat eivät päässeet pakoon. Talollisetkin harrastivat ennen inan vetoa, mutta se loppui, "ko siihen tarvitti neljä henkki väkki ni se tulis nin kamalan kalliks ete se kalantulo vasta sitä enä niinku yleensä kalastus o sil taval taantunu". (TYSKÄ 25-26/1954.)

Toisin sanoen riippuvuuden kasvu markkinoista lopetti inan käytön. Omavaraistaloudessa palkat ja tuotteet eivät olleet markkinoiden määräämän aika-ja hintavertailun alaisia. Kärjistetysti sanoen taloissa ollut ylimääräinen väki veti joutessaan inaa. Kyseessä lienee sama mekanismi kuin talvinuotan loppumisessa "kannattamattomana".

Miten haastateltavat kertovat talvinuottauksen loppumisen syistä?

Haastateltava, joka ei itse ollut mukana nuotalla, kertoi loppumisen syistä seuraavasti:

" – Mistä ne riiteli?

En tiärä, oliko tuloista ja toinen ei noussu niin aikaisin kun toinen, että sai orottaa ja näin, että siinä oli, se meni ihan sitte, he vuokrasivat sen sitten poies koko sen nuatta-apajan misä he kävivät ja toiset rupes sitten vetään nuattaa.

– Ketkä sitten alko vetää?

Ne oli mulle sitte vieraita, kyllä ne kustavilaisia oli, mutta noin niistä mä en sitten tiärä että, juu mutta kyllä...meni sitten ihan.

– Tuliko sieltä kalaa kuitenkin?

Tuli.

– Ettei se siihen kaatunut?

Ei, ei se siihen kaatunut, no joskus oli sitte huonostikin tietysti ja silloin niitä riitoja sitte olikin. Laskettiin huanoon paikkaan ja se ei tienny ja se ei tienny ja, et noin.

– Oliko siinä joku päällikkö?

Oli, oli kyllä ja, mutta mä en sitten muista, mikä siitä oli ja sen kans sitten tulikin usein, että se ei tierä, toinen olis tietäny enempi kun toinen ja siinä se. Ei ihminen o niin yksmiäline.

...

Kyllähän se huononi sitte saantiki sillä tavalla, että noin kai maar he siitä vähän tienannukki olis, mutta liian vähän ja niihin osuuksiin se juur sitten, että jollan oli isompi osa ja jollan torpparilla pienempi että mitä se olis tarvinnu ja toinen taas näin ja näin. Se o nii harvoin ko ollaan yksmiälisiä loppujen lopuks, vaikka ensin innostuttan kauheesti, että saaraan se." (H11/94.)

Itse nuotalla mukana ollut haastateltava vastaa kysymykseen vähän toisella tavalla. On myös huomioitava, että selostus koskee toista kylää, jossa nuottaa on vedetty enemmän:

"No palka nousiva ja hiukan ja tämä silakan hinta men niin alas. Ja sit tunnu siltä ja et saaliit pieneeni et ei tullu enää semmot ko sillo alkuaikoina. Ja ehkä hiuka loppus simmose miehekki mitä täs ol, et löysivä vakinaissi työpaikoi, nii ei he sit saanu työmiehiikää et ois joutunu sit jostai muualt hommama siihe. Se ol paree kun ol osakkai nii jos men huonomminkin nii he kärsisi sen et ei se ollu niin täyspainost eikä joka päivä niin palkkaa

saanukkaa nii ei se ollu niin sit välii. Mut semmonen mies kun otettii jostain muualt, sille joutu maksamaan sen täyden palkan. Ja hevose ol sama juttu, kon siin tarvittii hevossii. Alkuaikon kun nuotat ol raskeempii niin tarvittiin neljä hevost,mut sit kolmellakin pärjättiin ja niil täyty ain maksaa se palkka. Kun ei hevossii kaikil ollu, ne hevosse palkat maksettiin kaikil, niin se loppusumma jäi monta kertaa aika olemattomaksi." (H14/95.)

Toisin sanoen talvinuotta toimi vain omavaraistalouden pohjalta siinä suhteessa, että ulkopuolinen palkattu työvoima ei mahtunut kannattavuuden raameihin. Niin kauan kuin työvoimaa riitti omasta takaa, se kannatti. Ennen taloissa oli paljon ihmisiä: piika, renki, pikkupiika, aikuistuvia tai aikuisia poikia ja tyttäriä, kulkumiehiä tilapäistöissä. Kaikille ei ollut työtä vuoden ympäri, samoin torpissa ja pikkupaikoissa oli ajoittain joutilasta väkeä. Näistä kaikista nuottaporukka saatiin koottua, "sitä oikein odotettiin et kosk lähdetään". (H14/95.)

Haastateltava oli toistakymmentä vuotta nuottaa vetämässä. Viimeksi hän oli nailon-nuotassa, joka perustettiin vanhojen nuottien loppuessa. Tämä nuotta taas loppui silakan vähetessä vesistä. Rysäkalastus hiipui samasta syystä samaan aikaan, rysiä ei kannattanut enää pitää. (H20/95.)

Verrattaessa eri haastateltavien antamia lausuntoja nuottauksen loppumisen syistä toisiinsa, voi havaita, että itse nuotalla paljon mukana ollut painottaa loppumisen syinä taloudellisia tekijöitä eikä mainitse eripuraisuutta olennaiseksi asiaksi. Toisaalta eripuraisuuden korostaminen voi olla kotona olevan naisen näkökulma. Kotona käytävässä keskustelussa eripuraisuus on saattanut korostua eri mittasuhteisiin, kuin mikä sen merkitys on ollut miesten tosiasiallisessa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Yleensä tuodaan esille, että sopu oli nuotan sisällä hyvä ja riitoja käytiin lähinnä nuottakuntien välillä.

Silakankalastuksen taloudellinen merkitys oli nuotanvedon erityisen symbolisen aseman perustana. Tämä taas liittyy tietysti kalan ja kalastuksen erityisasemaan ja silakan korostumiseen erityisenä kalana kalojen joukosta.

Kalastajan kunnioitusta kaloja kohtaan kuvastaa se hartaus, jolla hän kalojen käyttytymisestä puhuu. Erityistä kunnioitusta silakkaa kohtaan kuvastaa se, että sana kala tarkoitti juuri silakkaa, muilla kaloilla oli nimi. Silakasta käytettiin ennen myös nimitystä haarkala. Ossian Kuusinen esittää arvelun haarkalan etymologiasta:

"...silakkala se haarkala ko sillon ko se saattu o ja nimi luultavaste lähte siit ko se o nii hauras kuolema. Se kuole ni helposten koht ikä se kuivil oteta ni luultavaste se lähte siit.

...yleensä tääl o semmonen käsitys ollu vanhempan aikan et sillo se on kala ko se on tuore ja sit se muuttu vast silakaks ko se on täyssuolat. Että sil taval sitä vanha aikkan käsitetti ja yleensä kala sana ni sil ymmärretti juur vaa tota silakka. Että jos toinen kysy toiselt et "Onk siäl teijän puales kaloi saattu?" "Ei silakkaloi ol paljon tullu, mut kyl maar hiuka heuei o saattu". Ni et ei hauki kala ol. Että semmone ajatustapa sil yleensä ol." (TYSKÄ 25-26/1954.)

" – Miksi niitä silakoita sanottiin?

Kaloks niit vaa sanotti. Silakkaloks vaa.

– Eikö niillä muuta nimeä ollut?

Ne peratti ne kala ni sit tul ja sualatti ni sit tul silakoi niist.

– Mutta silloin kun ne meressä vielä olivat, niin mitä ne silloin olivat?

Ne oli silakkaloi." (TYSKÄ 19/1954.)

Ennen kalastus oli arvostettu elinkeino, kala oli arvostettu ruokatavara, haluttua myös mantereella. Saaristolaiskylän vauraus perustui silakankalastukseen ja siihen liittyvään yhteistyöhön. Silakka oli pitkään tärkein vaihdon väline ulkomaailman suuntaan.

Ossian Kuusinen kertoo lapsuusvuosistaan Lokalahdella silakan merkityksestä poikkeusoloissa:

" – Kummosi jutui tai kertomuksi te olette kuullu näist nälkävuasist?

No semmone se ol et äitvainaki puhel et vaik hän siäl meitä mökki siäl ol vähä syrjäviäres ettei hän missä liiketiävarrel ollu et yks aamu hän rupes laskema ko niit rupes nii paljo tulema ja kaksikymmentviis kerjäläist ol päivällisse saare sit jo tullu ja ei hänel ollu sit yhtikä mittä muut enä antta ko kaks sualast särkki ol ja ne hän sit anno mut ei hänel sit enä mittä muut ollukka.

– Voi kamala, ei ne nälkävuade tääl ol varma Kustavis niin paljo vaikuttanukka?

Ei kun tääl ol kalaa.

– Ja sitä on varmaan joka vuas sentään saattu?

Nii kyl sitä o saattu sit vaa ja ikä silak'kalaaki ni sitä enemmän sentä ain o saattu ko sitä ite o jaksat syämä kyl et kyl se vielä ol mut että kyl se ruan puute sillo ensmäise maailmasora jälkkenki sillo kahreksantoist ni kyl se sillo melkke samalaist ol." (TYSKÄ 912/67.)

Silakan säilyvyys turvasi saaristolaiskylät myös nälkävuosien yli. Ehkäpä kerjäläisten ja muiden kulkijain tulo mantereelta lisäsi myös kylän yhteistunnetta selviytyjänä. Ossian jatkaa suoraan edellisestä:

"Et muista semmosenki sit kerran ko ol silak'kala tuare kalalasti sit viätti Turkku ei täält ulkotiält saanu kulkki kukka sillo se ol kaik kiället ettei siin saan ku pikkuvenhel sai sousta mut ei mittä

suuremmal venhel mutta tualta ni Taivassalo ja Kustavi välisest tost Tuulvere pualelt siält sit mentti Turkku ja kalalastin kans. Ja sit ei kellä saan enemä antta ko kaks kilo ja ol määrätty hinta sit mitä sai otta ja poliisi ol sit vaari pitämäs ettei saanu kellä se enemä antta ja määrät hinta sit mitä siit sai otta. Mnää muist kuimont penni se mahro ol. Nii sit ko ol kaik myyty siin ni ei uskaltan ollenka syämä ruvet. Jos joku näk ruakka ni sit tul paat täytte niit ja mikä pyys osta mikä ilmaseks et he nyy vaa kualeva ei uskaltan ruakka näyttä ollenka ennenko sit ko rannast tul erinäsi.

– Mut kyl se kamalaa aikaa ol.

Juu no sit ol yks semmone leskiakka siäl niinko se ol tos tälpual Uudenkaupunki kotosi Kalannist ja se ol minu niinku hiuka sukkuki ja se satu ranttan tulema ja tuns viäl sit minu ja sano et tääl o niin kova puute ruast et ei mnuul ol kahten viikkon leippäkä ollenka ollu. Mnää puheli et sittäs ole valla saan suär peruni. Ei mul yhtä peruna kans ollu ol et ko olis peruniaki. Mnää sanosi milläs sä sit ole elän nii mnää sai puutarhurilt hiuka osta punajuuri ja rannast mä ole saanu hiuka osta tuaret silakka ja niit mnä sit ole koettan syär mut mnä ole tullu nii heikoks sit ette mnä jaksasis ny enä mittä ja ku piräs tyäs käymä ja ku en mnää nyy vaa enä jaks. Mnää sanosi mnuul o paperpussis tosa hiukan tommossi piäni peruni. Mnää oli sillo juur muuttanu paikka et ol uut maat ja semmossi piäni peruni ol tullu mut niit ol sitt sentä eli hiuka ja mnää sanosi et mnuul o tosa paperpussis tommossi piäni peruni et otaks sää semmossi. Ja äm ol vähä ilone et hän saa sentä viäl kerra peruniaki. Ja jos joskus tavallisen aikan olis semmossi piäni peruni tarjon jolla turuämmäl ni olis ympäräs korvias saanu." (TYSKÄ 912/67.)

Haastateltava kertoo, että ennen ei kalavesiä oltu jaettu. Silloin ei niin pidetty väliä, mihin verkot pantiin. Samaa aikaa muistellen hän toteaa

myös, että silloin oli kyllä paljon mukavampaa, enemmän oli yhteisymmärrystä. (H5/93.)

Ammatikseen ikänsä kalastanut haastateltava kertoo, että ennen sai silakkaa verkoilla pyytää mistä vaan. Suomukalasta vain maksettiin veden vuokra. Troolaaminenkin oli aluksi monta vuotta vapaata. Eikä silakasta saisikaan ottaa vuokraa, kun "se on semmost kalaa kun kulkee vaan vedest läpitte. Se suomuskala niinko on siin vedes olemas". Ensimmäisten troolareiden "ei mitään tarvinnu maksaakaan, ne veti joka paikas tääl näi. Jälkeen keksisit se, et silakastaki täytys vuokra maksaa, vaik se on semmonen kulkevainen kala". (H20/95.)

Myöhemmin rysäpaikat myytiin vuosittain vuokralle, mutta silakan verkkokalastus oli edelleen vapaata. Oli tietyt vanhastaan tiedetyt paikat, joista silakkaa sai verkoilla. Vesien jaon jälkeen vedet olivat yleensä talollisten omistuksessa, jotka eivät itse enemmälti kalastaneet. (H12/94.)

Meren antama vauraus oli siis ennen yhteisessä käytössä ja viimeiseksi tämä käytäntö koski juuri silakkaa. Silakan taloudellinen merkitys saaristolaisille oli suuri. Sitä pyydettiin koko kylänkin yhteistyönä ja sitä sai ennen vapaasti pyytää. Nämä ovat piirteitä, joiden osalta silakan merkitys saaristolaisille rinnastuu peuran ja poron merkitykseen saamelaiselle kulttuurille.⁸⁵

⁸⁵ Lettinen 1995.

Kuva 5. Nuotta selvitetään Norpin Isossarannassa. Kustavin kotiseutumuseon kokoelmat.

Mitä nuotaveto sitten oikeastaan piti sisällään? Mikä siinä oli niin merkityksellistä ja tärkeää, että se tuotiin haastatteluissa niin voimakkaasti esille? Listaan seuraavassa yhteen sellaisia asioita, jotka ilmenevät nuotavedossa ja jotka nousevat myös haastatteluaineiston kokonaisuudesta esille saaristolaisuuden olennaisina piirteinä:

- 1) Nuottaus oli elannon ottamista merestä, työskentelyä ja selviämistä ankarissakin talvi-oloissa. Selviämiseen ja kalanpyyntiin liittynyt taito ja perintönä kulkenut tieto, jolla saaliit saatiin vedettyä jään alta. Tämä on konkreettista tekemiseen liittyvää perintöä, tärkeä perinteen laji, jossa korostuu konkreettisen työn ja siihen paneutumisen arvostus.

- 2) Nuotanvetoon kuului olennaisena yhteistyö, se on koko kylän yhteisyritys. Nuottakunta ei ollut omistussuhteiltaan koko kylän yhtiö, vaan lähinnä talollisten osuuskunta, jossa myös torppareilla oli puoliosuuksia. Saalis ja raha jaettiin osuuksien mukaan ja osuus edellytti tietynsuuruista työpanosta. Köyhä väki sai osansa päiväläisinä työskennellen. Nuottakunnan toimintaan kuului riippuvuus jokaisen mukanaolijan, joista useat maata-omistamattomia kyläläisiä, työpanoksesta ja yhteispelistä sekä jäällä että pyydysten valmistuksessa ja korjaamisessa. Hyvä saalis ja sen silloinen merkittävä rahallinen arvo lisäsivät yhteistyön positiivista arvoa, mutta myös tappiot nieltiin yhdessä. Nuotanveto tuntuu olleen kylän yhteisyyden voimannäyte. Haastateltavia kunnella ja Jumon kylän toimintaa seurattaessa keskeiseksi pohdintaa herättäväksi kysymykseksi nousi mielessäni se, missä määrin nuottakalastajien liittoa voi pitää kylän menetettynä "sieluna", ytimenä? Rinnastaisin sen suoraan Jumon troolikalastajien liittoon, joka on selvästi luonut kylään hyvän hengen. Voi myös kysyä, onko sellaisessa kylässä, jossa tällainen kalastajien liitto on ollut, erilainen henki? Mainittakoon, että Jumossa troolia on vedetty myös parivetona, mikä Ahvenanmaallakin on ollut tavallista. Varhaisemmat troolarit olivat tavallisesti koneiltaan melko heikkoja ja etenkin saariston sisällä troolin käsittely kahdella veneellä oli helpompaa.⁸⁶
- 3) Silakan arvo oli ennen suuri, se oli saaristolaiskylien vaurauden perusta, sen säilyvyys talven yli turvasi myös nälkävuosien yli. Saaristossa ei nähty nälkää kuten mantereella, vaan kerjäläisten parvet päin vastoin tulivat saariston turviin nälkävuosina. Myös muina aikoina silakka oli haluttua mantereella, jonne sitä myytiin suuret määrät aina siihen asti, kunnes keskitetty markkinatalous mitätöi sen rehukalaksi Norjasta tuodun perkuujätteen rinnalle.

⁸⁶ Stora 2003,285.

4) Omavaraisuus. Kaikki tehtiin omassa kylässä, mitä nuottaan ja nuotanvetoon tarvittiin. Pyydysten teko ja korjaus oli keskeinen osa omavaraisuutta. Vaikka 1900-luvulla nuotta isona pyydyksenä ostettiin jo muualta, oli sen kunnossapidossa paljon työtä. Verkonteko oli keskeinen osa kalastusta enemmän harjoittavien talouksien töitä. Kesänuotan vedossa tarvittavat veneet, hevosten välineet rekineen, jäällä ja kuljetuksissa tarvittavat vaatteet tehtiin itse. Kylmyys korosti naisten työn tärkeyttä vaatteiden valmistuksessa.

Nuotanvedon korostuminen haastateltavien kerronnassa selittyy nähdäkseni sillä, että nuotanvedossa yhdistyvät kolme saaristolaiskulttuurin keskeiseksi piirteiksi miellettyä asiaa, jotka toistuvat pitkin haastattelujen kulkua ja joihin keskityn myös jatkossa: eläminen merestä ja työskentely sen ehdoilla, yhteistyö kyläläisten kesken ja omavaraisuus. Näiden kaikkien tekijäin symboli tuntuu olevan silakka.

Joskus kuulee väitettävän, että talvinen nuottakalastus ei ole Kustaville ominaista, vaan kalakauppa Tukholmaan. Tällöin verrataan Kustavia Rymättylään ja rannikon muihin pitäjiin nuottapitäjänä, jolloin Kustavin nuottakalastus näyttää varsin vaatimattomalta. Samalla haetaan Kustavin ominaispiirrettä siitä näkökulmasta, miten se eroaa kaikista muista. Se, miten ilmiö eroaa kaikista muista ei kuitenkaan ole sama kuin se, mitkä ovat ilmiön omat piirteet ilmiöstä itsestään käsin tarkasteltuna.

Ulkopuolinen katse on vertaileva, erikoisuutta tai samankaltaisuutta toisten vastaavien ilmiöiden kanssa hakeva, ilmiötä tarkastellaan suhteessa suurempaan joukkoon. Tällainen erikoisuus tai samankaltaisuus kulttuurin ulkopuolelta katsoen ei välttämättä ole lainkaan keskeistä kulttuurin sisällä ihmisten elämässä. Jos näkökulma

vaihdetaan ilmiöstä lähteväksi, olennaiset piirteet hahmottuvat toisella tavalla.

Talvinuottaus on tärkeämpi ihmisille Kustavissa, se on se, minkä he ensimmäiseksi mainitsevat ja jossa useimmat ovat itse olleet mukana. Kalakauppa Tukholmaan ei ole koskettanut kaikkia samalla tavalla eikä sillä ole samanlaista tapahtumallista symboliarvoa kuin nuotanvedolla. Kalakauppa on ollut enemmän yksityisyritteliäisyyttä. On myös pantava merkille, että ihmiset eivät siis painota yksityisyritteliäisyyttä oman kulttuurinsa kuvaajana, vaan yhteistyötä. Tässä tulevat kuitenkin esiin yhteisöllisen aseman erot. Suurimmat talolliset painottavat talonpoikaispurjehdusta ja siihen liittyvää yritteliäisyyttä, mikä sekin liittyi yhteistyöhön, mutta varakkaampien talojen keskinäiseen yhteistyöhön. Nuotanveto oli enemmän koko kylän yhteistyötä.

Mietin myös, olinko itse, tai muut toimijat nykyisyydessä aiheuttaneet sen, että juuri nuottaus korostui haastateltavien kertomuksissa? Kustavin kotiseutumuseolle koottiin kustavilaisten valokuvista näyttely talvinuottauksesta, joka oli esillä myös kunnantalolla. Oliko tiedotusvälineissä ehkä juuri puhuttu paljon nuottauksesta?

Haastateltavat olivat ehkä keskinäisissä puheissaan saaneet käsityksen, että tutkimuksessani on kyse perinteen tallentamisesta. Sosiaaliantropologisesta tutkimuksesta heillä ei nähdäkseni voinut olla käsitystä vaan he tulkitsivat tuloni perinteen tallentamiseksi. Tästä näkökulmasta he pyrkivät kuvaamaan kulttuuriaan, usein myös näköjään tietoisesti jälkipolville, ja näin korostui nuottakalastus. Haastateltavien keskuudessa ja yhteisössä syntyi myös haastattelutyön aikana ja jälkeenpäinkin puhetta perinteen tallentamisen tärkeydestä jopa niin paljon, että kunnantalolla pidettiin kokouksia muistitiedon keruusta ja kotiseutuarkiston perustamisesta.

Mielestäni sillä ei ole juuri merkitystä, oliko nuotanveto haastatteluaikana erityisesti esillä yhteisön julkisuudessa vai ei.

Merkittävää on se, että haastateltavat kokivat asian niin voimakkaasti omakseen ja se, mitä he sisällöllisesti siitä tahtoivat kertoa.

Toisaalta talonpoikaispurjehdus suurilla purjealuksilla on ollut myös hyvin esillä yhteisön julkisuudessa, mutta siitä puhutaan hieman vieraana asiana, se ei aiheuta samanlaista tunteiden paloa kuin nuottaus. Kyseinen osa talonpoikaispurjehdusta oli kuitenkin enemmän yläluokan toimintaa ja omakohtainen muistitieto siitä on aiempien, jo edesmenneiden sukupolvien omaisuutta.

Talonpoikaispurjehduksen heikko asema identiteetin kannalta voi liittyä myös siihen, että toimintaan osallistuneen heikomman osapuolen näkökulma on vaiettu – esillä on ollut korostetusti suurtaalollisten näkökulma. Ehkä heikompi osapuoli on muuttanut pois paikkakunnalta eikä siten ole enää edustamassa itseään tai sitten vaikenee. Vain joissakin yksittäistapauksissa haastatteluissa tulee esille puhetta merimiesten oloista purjealuksilla heidän itsensä silmin kerrottuna. Sama aineiston vinous vaivaa muutenkin tätä tutkimusta: maaton väki on kylistä lähtenyt tutkimusajanjaksona, so. 1900-luvun vaihteesta 60-luvulle, kaupunkeihin ja Amerikkaan – maanomistajat ovat jääneet.

Heikomman osapuolen äänen kuulumiseen yhteisön julkisuudessa liittyy myös seuraava huomio: yhteisön elämää seurattessani olen jatkuvasti pannut merkille ihmisten yleisen tavan välttää julkista eripuraa. Ristiriitojen lietsontaa pelätään, ja riitaa vältetään nimenomaan siten, että heikompi osapuoli vaikenee, vähävaraiset vaikenevat.

Nuotanvedosta sen sijaan tuntuvat vapaasti ja mielellään puhuvan kaikki, eikä siinä näytä olevan tällaista estettä.

Yhteisyys ja individuaalisuus kalastuksen ympärillä

Kalastukseen liittyi myös muuta yhteistyötä: kalan käsittelyä, säilytysastiatin tekoa, pyydysten valmistusta ja paikkausta, kalastukseen ja kalan kuljetukseen tarvittavien veneiden ja rekien valmistusta, kalan kuljetusta myytäväksi, kalastuksessa ja kuljetuksissa käytettävien erityisten vaatteiden valmistusta jne. Lisäksi useat muutkin kalastustavat kuin nuottaus vaativat yhteistyötä. Käytännössä yhteistyö tapahtui joko yhteisenä työprosessina tai keskinäisenä vaihtona, jolloin itse työt tehtiin perhekunnittain. Joissakin rannikon kylissä kalastukseen liittyvästä käsityöstä (esimerkiksi säilytysastiat, verkot, villavaatteet ja pienveneet) kehkeytyi kylän ulkopuolelle myyntiin asti harjoitettava elinkeinomuoto. Vakka-Suomessa esimerkiksi puuastioiden teko kehittyi merkittäväksi kotiteolliseksi elinkeinoksi jo viimeistään 1400-luvun alkupuolella. Astiatin valmistusta tehostettiin mm. siten, että kokonaiset kylät valmistivat yksinomaan yhtä astialajia. Elinkeinon nousu perustui vakkasuomalaisten omin aluksin tapahtuvaan Itämerenpurjehdukseen, joka avasi kaukaisemmatkin markkinat. Kustavissa tällainen toiminta oli vähäisempää, enemmän kylän omavaraisuuteen liittyvää, mutta myös myytäväksi tehtiin jonkin verran käsitöitä. Myöhemmässä vaiheessa päinvastoin ostettiin kalan säilytyksessä käytettäviä puuastioita Pyhämaalta.⁸⁷

Etenkin silakkaa perattiin yhteisvoimin rannassa. Perkuu tapahtui muutaman kalastajan kutsusta ja heidän hyväkseen. Kyse oli rysä- tai verkkosilakasta. Lähinaapureita kerääntyi jatkuvasti eri paikkoihin tämän taloudellisen toiminnan puitteissa ja he saivat palkan kaloina tai rahana.

⁸⁷ Virrankoski 1963,251,252; Vilkuna 1935,182 lähtien.

" – Oliko naiset mukana paljon tässä kalastuspuuhassa?
No oli ne aika paljo mukana. Harrastetti semmost
kevätkalastustaki, nii lasketti silakkaverkoi ja sit oli semmossi
rysi. Ei ne kaike siäl kalastamas kovi paljo, et jossaki tapaukses oli
soutama. Mut sit ko kala tuatti rantaa, nii sit naiset oli perkkamas.
Oli semmose suuret altta, mihi lyätti sit kala ja siin ympäril
seisotti ja peratti. Et kyl meitä äitiki oli paljo kala perkkamas. Ja se
sualatti ja sit se viätti syksyl Turkku myytäväks." (H3/92.)

Kuten nuottauksen yhteydessä jo mainittiin, silakan syyskalastus verkoilla oli yhteinen tapahtuma, vaikka jokainen kalasti erikseen omaan lukuunsa. Taavetti Aaltonen kertoo tästä syyskalastuksesta Kihdillä 1870-luvulla seuraavasti: Vartsalalaisten veneet lähtivät purjeilla kohti kalastuspaikkoja. Perillä odoteltiin, kunnes kaikki olivat paikalla ja vasta sitten laskettiin verkot. Kihdin puoleisia vanhoja kalastuspaikkoja käytettiin vielä sotien jälkeenkin. Monella oli niissä kalamajoja, mutta myös veneissä yövyttiin, jos majoja ei ollut. Verkkojen laskun jälkeen tarinoitiin iltakaudet tulen ääressä, kunnes mentiin hetkeksi nukkumaan ja aamuvarhaisella lähdettiin nostamaan verkot. Myös muutama nainen oli tällaisessa kalastuksessa aktiivisesti mukana. Haastateltava kertoo naisen asemasta, että mies oli kyllä määräävässä asemassa, mutta kun hän oppi sen työn niin oltiin jollain tavalla tasa-arvoisia.⁸⁸

Kaurissalolaiset kalastajat kertoivat, että kalaonnea on parannettu muutamalla punssilla: kun pyydykset oli laskettu, kokoontui aukkoon useita veneitä yhteen vaihtamaan kuulumisia ja tällöin oli tapana tarjota ryypyt. Yhteiseen kokoontumiseen ja rituaaliin voitiin näin siis

⁸⁸ Aaltonen 2002,24-27; H12/94.

liittää myös pyyntionnea tuottava merkitys, vaikkakin useimmat tätä tarkoitusta edistävät taidat olivat yksityisesti tehtäviä.⁸⁹

Kalastuksessa käytettävien veneiden rakennus oli myös sosiaalinen tapahtuma, jossa naapuriapua tarvittiin ainakin jossain työvaiheissa.

Seuraavassa haastateltava (H13/94) korostaa toisaalta kalastajan yksinäisyyttä, toisaalta myös kanssakäymistä ja talkooapua:

" – Oliko siinä jotakin yhteistyötä naapureiden kanssa tässä lampaiden kanssa?

Ei, kyl jokane sit piti. Jokanen piti omas ja kalastaja ol o hyvi semmone, ettei se ol koska oike sopeutunu toisten kans, et kaik ova ollu oma ite vaan.

– Tääl on aika hajallaan nämä talot ollu?

Oliva hajalla, mut tääl ol paljo, sillo ko määki lapsen olin, ko käytti silakverkol. Ni niist verkkopaikoist ol kauhi puute, kon täältäki semmone kahreksan paatti täält lähti menemä silakverkol ehtosi...

– Niin ennen oli tätä kanssakäymistä sitten?

Oli, paljon paljon oli, kyllä sillo ol kaikki, jos pärekato lyätti taik otetti peruni ylös taik, ni semmost talkoohenki. Ja sillo oli porukkaa, mä muista meilläki ko täsä peruni oli, nii kyl parikymment henkki sit helpol sai talkkoporukka, et otetti ylös. Samate lehti pruukatti talkkol tehr." (H13/94.)

" – Mites tämä veneen teko, oliko siinä jotain, et ois tehny joku muillekin veneitä, vai tehtiinkö ne itte?

Kyl tosa oli siin ni meä naapurisaki se Prännär, ni sil oli, et hän teki ain jolla ja sit se Pohjola Hermanni, hän teki tavallisest yhre soutuvene joka kesä, ja joku osti sit. Meil o ne koton sit tehty ain, et mitä on tarvittu.

⁸⁹ Grönros 1980,81,82.

– Nämä isommatkin?

Nii nykki nämä, mik meil o nykki käytös ni on tehty, me tehti ite siit tääl ko o tämä halli ny et. Mut sillon ko isäpappaki viäl eli, ni tehti ne puuvene, ni kyl ne koton tehti.

– Menikö siinä kauan yhdessä?

Se ol semmone kute ollu mittä huanei, et se tarvit sit kevääl tehrä semmottos ko lumi sulii, et tul tämmöne kuiva ajajakso, mikä nykki o ni, sillo sen pystys ulkon tekemä. Et sai se sit nii paljo, et sai se hyvin tervatuks ja sit ruvetti niit kaarei pistämä sisäl.

Kylhän siin sitä. Siin pruukas ol sit pari kol miäst, ko ne lyätti ensi se kehikko. Sit hän yksinäs pruukkas sitä valmista sit, et semmone vuas siin men, ko muut ja täyry tehr.

– Niin ne on jotain tämmösi kahdeksan metrisiä?

Ne ol kaike ol yhreksänki se toine ja toine ol kahreksa, seittemä ja pual ja toine yhreksä. Niil sit seilatti, et ne ol semmose malliseks tehty.

– Tehtiin purjeet täällä itte kans sitte?

Juu tehti." (H13/94.)

Haastateltava on kylästä, jossa talvinuottaperinne jäi heikoksi nuotanvetoon sopimattomien vesien takia. Verkkokalastus on tapahtunut muuallakin yksilöllisesti.

Verkonteko tapahtui enimmältään kalastajien torpissa omaan käyttöön. Myös vieraille kudottiin, jolloin verkonteko aiheutti vaihtosuhteita. Poikkeuksetta kaikki haastateltavat mainitsevat verkonteon keskeisenä entisajan työnä saaristolaiskylässä. Verkonteko hallitsi enemmän kalastavien talouksien talvista puhdetyötä, lapsesta alkaen siihen oli opittava.

" – Minkä ikäsestä te aloitte tekemään töitä kotona?

Ku mää olen viiden vuoren vanhan jo nuotal ollu, ko siin rannan eres nuottaa vedettiin niin mä olen ollu apurin siin. Ja aina täyryys

ol. Ja kon kouluun mentiin niin aina ennenkon kouluun lährettiin niin meidän täyrys vesi kantaa navettaan ja tuppaan ja puut tuppaan. Mitä ko mamman täyry mennä päiväl talon töihin sit ja. Ku mä olen ollu kahrentoist ikkänen ni sit mamma ei enää tarvinnu mennä talon töihin.

Pistäis nykyaikase lapset tekemään tonne.

(oli vanhin lapsista)

Siihe aikaan kaik lapse jousiva, ei se ollu mittään meil, kyl se ol joka huushollissa. Ainakin siel (kyläs) kon joka huushollis ol lapsii et kuus ja seittemän ja ykstoistakin näil torppareil. Niin se ol pakko, ja kon vanhemmaisat täyry käyrä töis et sai assuu rakennuksessais. Ei se ol mittään helppoo silloin sit ollu.

– Oliko teillä tätä verkonkutomista?

Ol. Meil ol määrätty määrä mitä me kurotaan, vanhemmil.

Kurottiin jottan katiskaa noitaki, nii meil ol se määrätty määrä kun kurotaan ja verkot parannetaan, sit pääs menemään...

Kyl mää viiren vanhan verkkoo kurosin ja paransin verkoi. No kun se ain ol se hanko siin tuvas ja kurotti, siihen aikaan tehtiin koton nee. Ja kyl se kivaa työt ol. Ja sit ko sai sen määrätyn määrän niin sit ol valmis ja sit ol sen päivänen työ tehty. Ja tommose kaik kassiliina ja haaviliina niin ne oliva meiän lasten työ ko ne tehtiin. Ja sit se verkon parannus, mut se ol kaikken kauheempaa hommaa, simmost hienoo verkoo ja sit tommost ohkas lankaa, eik ne saanu solmut tulla suureks, ne täyry pienen. No ei kai sitä, kun sit koitti vaan et äkkee sai sen tehryks, niin ei se koskaan ollu kiitettävä homma.

Ja sit ku nuottaa tehtiin. Me jouruttiin siel olemaan nuottaa jamamas ja tekemäs. Kyl me elettiin tosa verkonmeininkis. Ja kon rant ol lähel, ko lattiaakin pestiin niin me mentiin ne rätit mereen viruttamaan, se ol ihan niin liki." (H19/95.)

Lapsille oli määrätty tietty päivätinki, jonka jälkeen vasta sai mennä ulos leikkimään, mitä monet haastateltavat muistelevat. Verrattuna Kortteisen aineistoon (Kortteinen 1997) huomio kiinnittyy taas siihen, että haastateltava ei vain kerro työtä olleen paljon, vaan myös että se oli kivaa. Verkon parannus oli ja on vaikeampaa kuin kutominen, tähän työhön käytettiin myös erikoistuneita vanhoja ihmisiä.

Naispuolinen haastateltava (H12/94) mainitsi yhdeksi tärkeäksi syyksi siihen, että hänet hyväksyttiin kalastusporukan jäseneksi sen, että hän oli hyvä parantamaan. Parannus vaati erikoista käsityösilmää, eikä se kaikilta sujunut.

Kalastajien perheissä lapset saivat pienestä pitäen osallistua verkontekoon ja muutenkin perheen päivittäisiin töihin paljon enemmän kuin nykyään. Mutta myös sellaisissa perheissä, joissa kalastettiin vain omiksi tarpeiksi, saatettiin kutoa verkkoa toisille:

"Juu sit kurotti verkoi ja oikei sitä talvinuattaaki kurotti ja verkoi ole mäekin kutonu, ahvenverkko, mä muista se yks talo isäntäki tul pyytämä, et jos mää kutoisi hänel verkoi ja mä kudon, kyl äitiki kutos sitä vähä, etten mä yksi sitä iha kaikke kutonu. Mä oli sit nii onnelline, et mää saa siit hiuka raha ja arvas kui mun kävi.

– No?

Se tuli hernepussin kans ja makso herneitten kanss, mikä oli äitil hyvä, mut mää oli nii katkera ko mä ajatteli et mä saa muutama markan nii mää sit säästän ja äidil ostan jota joululahjoiks tai ittellen jottain. Mut se oli semmost aikakaut. Mut sit mä oli syksyl, mä pääsi markkinoil ja mul ol pualukoi ja mä möi ne pualukat sit ja sit mä osti äitil rahakukkaro.

– Olik se Turussa?

Joo.

– Minkä ikäinen sä silloin olit?

Mä oli sillo sit, mä täyti sillon, oli sillo keväl täyttäny ykstoist ja sit mä läksinki jo marraskuus nii mä läksin sit pois kotto." (H3/93.)

Haastateltava olisi halunnut ostaa jotakin ylimääräistä, mutta palkka menikin isättömäksi jääneen perheen perustarpeisiin.

Haastattelukatkelmassa huomio kiinnittyy lasten olosuhteisiin, josta tulee puhe myöhemmin luvussa kahdeksan.

Erityisenä aihepiirinä haastatteluissa tulee useaan otteeseen esille **kateus**. Se yhdistetään tavallisimmin kalastukseen.

"Sanotaan ettei kukkan o niin kattelline ku kalamies. Kyl mar sillon joskus aikan ehkä kalastuksessakin hiukan ollu on sillon kun enemmän on kalastettu suuremmas määrin. Kyl mar ne kalantulo ja kalantiero mitä saanu ja o vähän koitet piret salas ja koitet kalojakki kuljetta melkei simmotte ettei naapur näe."
(H14/95.)

Hänen omana aikanaan ei kuitenkaan ole ollut tällaista, ammattimainen kalastus oli tästä kylästä loppunut jo aiemmin. Haastateltava on harjoittanut kalastusta omiksi tarpeiksi ja ollut nuotalla mukana. Hän kertoo, että hän on pyrkinyt tietoisesti suojelemaan itseään kateudelta. Hän ei tietoisesti kiinnitä huomiota, jos lasketaan viljakuormia tai kurkkusäkkejä. Haastateltava kertoo, ettei hänelle jää mieleenkään, jos toinen kertoo paljonko on saanut satoa. Tekee vain omat työnsä ja pyrkii välttämään kateuteen liittyviä asioita. Kateutta ei kylässä ole hänen mukaansa siinä määrin, että pyrittäisiin tuottamaan vahinkoa toiselle, mustamaalaamaan tms. (H14/95.)

Toinen kalastusta harjoittanut haastateltava tokaisee kysymykseeni, pyrittiinkö saalista salaamaan toisilta, että kaikkihan sen joka tapauksessa näkivät, kun yhteisessä kylänrannassa oltiin ja kala lähetettiin myytäväksi (H5/93).

Ensin mainittu haastateltava on kuitenkin monien muiden tavoin kuullut esittämänsä sananparren, muttei niinkään itse ole päässyt sen

todenmukaisuutta toteamaan. Mikä tässä hokemassa sitten on näyttämöllepano yhteisön elämän kannalta?

Nähdäkseni kateus nostetaan esille, koska siinä ilmenee jokin ristiriita, se on jollakin tavoin epätoivottava ja asiaankuulumaton. Miten? Ainakin voi päätellä, että se vaikeuttaa kalastajien yhteistyötä, hajottaa kylän yhteistunnetta. Kateuden lisääntyminen on yleensä seurausta kilpailusta ehtyvistä resursseista. Jos kateus kuuluisi itsestään selvästi pelin sääntöihin, kuten kilpailuun perustuvassa markkinataloudessa, sitä ei nostettaisi esille eikä siihen kiinnitettäisi huomiota. Se olisi itsestään selvyys, ei ongelma.

Toisin sanoen mainittu sananparsi ei siis välttämättä ilmennä sitä, että kalastajien keskuudessa olisi kateutta enemmän kuin muissa ryhmissä, vaan ehkä ennemminkin sitä, että se on ryhmän sisällä ongelma.

Kateus on ristiriidassa toisista riippuvuuden kanssa. Toisista riippuvuus puolestaan on meren sanelema ehto. Työskentely merellä sisältää vaaran alituisen olemassaolon. Keskinäinen luottamus rakentuu kokemukseen perustuvalla tietoisuudella, että vaaratilanteessa jokainen tekee kaiken voitavansa toisen hengen pelastamiseksi. Keskinäinen suhde rakentuu siis tietoisuudelle, että oma henki voi olla toisen käsissä. Tämä selittäisi osaltaan sitä, miksi kalastajien liittoa pidetään niin tärkeänä. Vaaran elementti korostaa kalastajien keskinäisen suhteen syvyyttä. Keskinäinen luottamus on yhteinen etu ja korostuu tietysti silloin, kun työskennellään yhdessä, mutta myös erikseen kalastavat voivat yhtäkkiä tarvita toisten apua.

Kateuden olemassaolo selittyy mallilla, jossa onni on nollasummapeli: onnea on vain rajallinen määrä, mistä on saatava itselle mahdollisimman paljon. Toisen onni on toiselta pois.

Kun resurssit ehtyvät suhteessa niistä nauttivien määrään, onnea todella on rajallinen määrä.

Tämän suuntaisesti selitti myös kalastusta ammattimaisesti harjoittanut haastateltava, jonka mielestä kateus on kalastuksessa luonnollinen asia. Hän kertoo vasta myöhemmin tajunneensa, että

heihin tulokkaina suhtauduttiin pohjavireeltään jotenkin nurjasti aluksi monia vuosia sen takia, että kalastuksessa oli kilpailua.

Paikkakuntalaiset kokivat, että haastateltavan perhe tuli heidän reviirilleen. Siihen aikaan kalastuspaikat huutokaupattiin ja huutajien määrän kasvu nosti hintoja eikä paikkoja riittänyt kaikille. Kun kilpailu myöhemmin väheni, myös suhtautuminen haastateltavan perheeseen muuttui. (H12/94.)

Myös kylien välisiä kalastusta koskevia riitoja selitetään kateudella.

"Se o semmost ko se ois tarvin sit tuurittai tehrä sitä nuatta tämä kylä ja sit se Pohjois-Vartsala ni siin ol semmost sit jollan taval vähä, kyl siin jota oikeuttaki vähä käytti ja ku se oli Etelä-Vartsala maast ulkon se vesi ja tämä kylä oli hakenu ne luva mut, se ol sentähre semmost, tuli heiän kansas. Kateus o ain semmost."
(H5/93.)

Saaristolaiskylässä kalastukseen liittyi siis monenlaista yhteistyötä, jossa toisten kyläläisten ja naapureiden apua tarvittiin. Toisaalta kalastukseen liittyi varsin iso individuaalinen alue, jossa jokainen teki työtä itsekseen ja omaan lukuunsa.

Yhteistyön tärkeyttä ja toisaalta kilpailun kiristymistä resursseista kuvastaa kateuden voimakas paheksunta.

Kustavissa näkyy sama kehityskulku kuin Pyhämaan Kettelissä ja Merikarviolla, joissa siirtyminen koko kylän yhteistoimintaa vaativasta silakan nuottakalastuksesta individuaalisempiin kalastusmuotoihin – kuten verkko-, rysä- ja troolikalastukseen, joissa tarvittiin korkeintaan muutaman ruokakunnan yhteistyötä – tapahtui kalan vähenemisen vuoksi. Mainituissa paikoissa kala siirtyi myös ulommas merelle, jossa kalastus ammattimaistui.⁹⁰

⁹⁰ Anttila 1970,262-264.

5.MERI HENKISESSÄ RAKENTEESSA

Vapauden ja ihmisyyden kokemus meren kanssa

"Kyl me niin elettiin sen meren kanssa", kirjasin päiväkirjaani haastateltavan huokauksenomaisen kiteytyksen lapsuudenkodin muistoista, kun nauhuri oli jo suljettu, mutta mieli vielä täynnä heränneitä muistikuvia.

Kuva 6. Matkalla kalastamaan.

Hetkeä aiemmin olimme käyneet seuraavaa keskustelua:

" – Mitkä siinä saaristolaisuudessa ovat tärkeimmät asiat? Jos pitäis nyt aivan luetella et mikä siinä on tärkeintä?

No ainakin tämä on jollain taval semmonen vapaamp. Jos tost tuol ikä. Niin tai kyl toi Kivimaakin kyl on saaristolaisuut, mut et tämä on kumminkin semmost omaa vapaut, vaik en mää osaa sitä oikeen ilmasta et kuis se on. Mut en mää kumminkaan meis mantere asumaan. Mä pääsen menemään. O vapaa meri ko mene ton kalastamaan ja olemaan ja pääsee saareen mökilles ja. Niin mitä tähän sanoa. Mitä se on.

– Miltä itsestä tuntuu?

Kyl tämä tuntuu oikeen kivalta. Ja tietyst kun ikäs on asunu tääl niin ei sit ymmärräis. Vaik ajattelis et mä jourusin Taivassalon asumaan niin en mää en viihryisis en. Kyl mar sit kun meren rannal ois. Kyl mä ensin sillon kun mä tän tulin nin kamalaks otin, kun koton ol aivan meren ranta etei sattaa metrii ollu rantaan ja tääl on sit et kilometri. Sitä mä kaipasin sillon niin paljon sitä. Ja mitä mä olen koton kalastamas tottunut käymän ja tääl ei ollu muut ko oih. Ja vesi kaukaa kantamises. Et kyl se muutus paljo.

– Miten te koette tuon meren? Mitä se teille merkitsee?

Kyl se on hyvä. Kyl se on paljon.

– Minkälainen se meri on? Miten te koette sen?

En mä ossaa sitä oikein sanna, se on vaan semmonen. Se on vaan niinkon semmonen mä luulen, et se on sama kon noil maanviljelijöil on, kon on tottunut koko ikäs oleman tuol pellol, et tämä on mul semmonen. Et koht kon lapset asti kon siel ol kalastamas ja, se ol semmonen vaa. Semmonen et se ot niinko minut vastaan ja mää otin hänet vastaan et se, en mää

hiukkaakaan tuol paateis pelkää. Niin en mäa ossaa sitä sen paremmin sannoo. Ikä siinäkin se Blumkvistin Anna vai mikä toi on Ahvenanmaal, et se on hänen elämäs ja se on samal taval mul et se on jollain taval et siit huokuu joku simmonen elämä. En mä ossaa sen paremmin sannoo, ja niin on mun siskon kans sanonu, et se ois vähä kauhia jollei mert ois.

...

Kun ol koton tottun et mennään meren pesemään ja siin samas mennän uimaan, siin ol kaik. Ja talvel ko se tul jäähän niin pääs sin koukui laskeman ja. Ja talvel kun tul jäähän niin siel saatiin pihattoon vesikin ikä elukoil laahattiin ja kaiket se on mul ihan eri taval, kun semmosil kun ova ikä maapaikas." (H19/95.)

Meri otti hänet vastaan ja hän otti meren vastaan, haastateltava kuvaa ja käyttää merestä pronominia "hän". Meri on hänen elämänsä ja samalla merestä huokuu "joku simmonen elämä", haastateltava koettaa kuvata kokemustaan. Merestä huokuu jotain, jota loogisesti ajatellen ei siis ole siellä, minne se huokuu, koska silloin se ei voisi huokua tai ei voisi ainakaan huomata sen huokuvan. Merestä huokuva elämä on siis voimallisempaa, suurempaa, kuin maalla oleva. Tämä selittää äiti-mielikuvan kohdalleen: meri on elämän lähde. Lopuksi haastateltava kuvaa samaa arkipäivän tekemisen kautta: jokapäiväiset askareet tehtiin meren läsnäollessa ja siitä ammentaan.

Anni Blomqvistin luoman henkilöihahmon "Maijan" mainitsee toinenkin haastateltava tehneen vaikutuksen. Ahvenanmaan Simskälassa elänyt Anni Blomqvist julkaisi vuosina 1968-1973 viiden romaanin sarjan, joka kertoi elämästä Myrskyluodossa. Åke Lindman ohjasi romaanien pohjalta elokuvan, joka näytettiin myös televisiossa. Haastateltava sanoi tarinan olleen totta kaikki, samanlaista elämää kuin mitä itse on elänyt. Tämä ikänsä kalastanut haastateltava kuvasi saaristolaisuuden olevan sitä, että "meri näkyy ja humisee". Kun on

aina asunut meren rannalla ja tottunut, että sinne pääsee menemään, ei sitä ilman enää viihdy.⁹¹

Se että haastateltava ei voi viihtyä ilman merelle pääsemisen aina auki olevaa mahdollisuutta, kuvastaa paitsi tähän mahdollisuuteen liittyvää vapautta, myös merelle menemisen keskeistä asemaa elämän kokonaisuudessa. Merellä on ikäänkuin ihmisen toinen koti.

Ikänsä kalastanut haastateltava epäilee, että saaristolaisen täytyy olla saaristolainen syntyjään. Mantereelta tulevalta menee kauan oppia meren kanssa sinuksi, jäiden oppimisen hän mainitsee toisena. (H13/94.)

Merenskorostaminen on hänelläkin ensimmäisenä saaristolaisen määrittelyssä.

Myös mantereelta avioliiton kautta saareen tullut haastateltava, joka on toiminut vuosikymmeniä ammattikalastajana ja tullut siten tutummaksi meren kanssa kuin moni muu kyläläinen, korostaa meren vaikutuksen asemaa omassa saaristolaisiksi kasvamisessaan. Hän pitää itseään enemmän jo saaristolaisena kuin ne paikkakunnalla kasvaneet maatalonemännät, jotka eivät ole paljon merellä liikkuneet, vaan joiden työ on ollut pihapiirissä. Eräs haastateltavista, joka itse on juuri tällainen maatalonemäntä, korostaa samoin merellä liikkumisen tärkeyttä saaristolaisen ominaispiirteenä, tosin tarkoittaen ilmeisesti myös pakkoa liikkua omalla veneellä muiden yhteyksien puuttuessa. Molempien mielestä tärkeä omaa saaristolaisuutta määrittelevä asia on meren läsnäolon välttämättömyys viihtyvyyden kannalta – ilman sitä viihtyminen on mahdotonta. Meren näkee, haistaa ja kuulee, vaikka se olisi metsän takanakin. (H12/94; H21/95.)

" – Mitä meri sulle merkitsee henkilökohtaisesti, miten sää sen koet?

⁹¹ H20/95; Steinby ja Waller 1993, 123-133, 200.

Kyl se semmonen on, et se täytyy osat suhtautuu siihe oikial taval, et sen täytyy tietää se. Se on kaunis kyl mont kertaa ja hieno ja siel on kivakin sillo kulkkii, mut se voi yhtäkki muttuu et ei se ol ko tunnis tai jossai hetkes se muuttuu ihan eri et siin saa ol.

...

Kyl se paljon rauhottaa taik simmotte. Kun lähtee joskus paatin kans ja menee jonkus rannal. En määkään ol mikään heittouistin-kalastaja mut kumminkin. Samaten joskus linnustamaankin menee vaikkei, ei se saaliskaan siin niin tärkeä ole, mut samal siel voi katel kaikkia sitä luonnon. Täytyy sannoo, et mul se paljon merkittee." (H14/95.)

Katkelma kuvastaa haastateltavan vaikeutta ilmaista sanallisesti kokemustaan, sitä mitä hän siitä valitsee kerrottavaksi: meri vaatii paneutumista, se on arvaamaton, rauhoittaa.

Jokaisella kyläläisellä on jonkinlainen vene, paatti. Kylässä asui kalantilainen mies, joka suhtautui eri tavalla mereen, oli selvästi manterelainen. Hänellä ei ollut paattia eikä hän kalastanut ollenkaan. (H14/95.))

Haastateltava on monien muiden tavoin huomannut, että manterelaiset pelkäävät merta ja pelkäävät mennä veneeseen.

"Tääl tulee heti se lapsest jo sit mennään siihe paattiin, kasvataan siihen. Ei sitä otet miksikään erilaiseksi, se on yks elementti, siihen täytyy suhtautua, olla varovainen. Ei valkkiakaan liika lähel saa mennä ettei se ota vaatteisiin kiinni tai polta, et se on melkein sama, vesi.

– Mites lapsena opetettiin tossa rannassa olemaan, peloteltiinko että sieltä joku nappasee tai jotakin?

Ei sunkaan tämmöst oil. Mut se on ehkä, et saaristolaiset on aika huonoi uimaan...oisik se see et ko asutaan lähel rantaa ja

vanhemmaise ei kerk pitämään vahti et jos tapahtuu jotain, niin ei päästet rantaan suoranaisesti, ei yksin kumminkaan." (H14/95.)

Nuorempi haastateltava kuvaa suhdettaan mereen samalla hartaudella kuin vanhemmat, vaikka elämäntapa on jo toinen:

" – Miten sä ton meren koet, mitä se sulle merkitsee?

Kyl se mul semmonen asia, se on tärkeä asia et mä pysyn niinko kunnos...sillon kun mä kävin lukioo ja kaikkee, mä huomasin et se on psyykkisesti mulle niin tärkeä asia, et mä olisin varmaan ihan toisenlainen ihminen, jos mä joutusin asumaan sisäsuomessa tai jossain isos kaupungis. Mää jotenkin tuntisin sen et mä en vois hyvin. Kyl mä siel varmaan pärjäisin, mut kyl mul sisäl olis semmonen olo et mä en hyvin vois." (H22/95.)

Haastateltava ei pelkää merta, mutta kunnioittaa sitä. Hän tietää omasta kokemuksestaan, että meri kyllä kaiken voittaa. Tämä on hänen mielestään hyvä kokemus: ihmiselle on hyvä huomata, ettei hän tässä niin tärkeä ole. Haastateltava sanoo, että kaipaus rantaan pitää ihmisiä täällä. (H22/95.)

Sama haastateltava jatkaa:

"Tuttavan mies on kotosin Vartsalasta ja se joskus on sitä sanonu, et mikä sil on kun sen täytyy sit ajaa auton kans lossirantaan tai tonne Grönviikin rantaan, et melkeen päivittäin sen täytyy käydä, ei sil oo mittään asiaa sinne. Et se vaan käy siel, kattomas. Niin kyl se jotain semmosta samaa varmaan on. Ja hekin asuu täs Kivimaalla." (H22/95.)

Haastateltava painottaa erityisesti sanaa "kattomas". Merelle asettuu tässä sama turvallisuutta luova merkitys kuin vanhemman polven

kertomuksissa. Nyt vain elinkeinollinen ja konkreettiseen tekemiseen liittyvä turvallisuus on taka-alalla ja psyykkinen turvallisuus etu-alalla.

Haastateltavat tuntuvat yleisesti kokevan meren henkisen tasapainonsa turvaajaksi. Mistä tässä on kysymys? Miksi meri saa tällaisen aseman?

Miksi haastateltavat korostavat meren merkitystä saaristolaisen ihmisen määrittelyssä ja elämässä? Miksi se on niin tärkeä, mitä se oikein sisältää saadakseen näin tärkeän aseman?

Saaristossa paikallisessa luonnonympäristössä eläminen on elämistä meren kanssa. Joka ei elä meren kanssa, ei ole oikea saaristolainen, tämä näkökanta toistuu haastateltavien puheessa.

Meri helpottaa, parantaa, on suuri äiti. Sitä rakastetaan ja kunnioitetaan, siellä liikkuminen ja sen tunteminen on saaristolaiselle tärkeää ja arvostettua.

Mikä meri on? Meri on jokin jossa ollaan. Merellä ei olla sen päällä vaan sen sisässä, ilma kuuluu siihen, meri on maailma. Meri ei ole paikka, vaan maailma, meri on elämä, "siin ol kaik", kuten haastateltava tämän luvun alussa lainatussa katkelmassa totesi (H19/95). Kalastuksen tuntemus avaa tutun horisontin vielä alaspäinkin – pohjan muotojen, laadun ja virtausten tunteminen on tärkeää. Tuttuus ja oppiminen luo turvallisuuden tunteen, merestä tulee emo, elannon antaja.

Kalastuksessa saalis ei ole koskaan ennalta määrätty, vaikka kertynyt kalastamisen taito vähentää sattumanvaraisuutta. Silti sattuma on aina pelissä mukana ja saalis on siten aina myös toisaalta lahja. Tämä kalastukseen liittyvä piirre tukee merelle annettua emo-mielikuvaa.

Kuva 7. Silakkaverkkovene rysän kupeessa.

Nenetsien (samojedien) poronhoitoa käsittelevässä tutkimuksessaan Tuula Tuisku kirjoittaa, että nenetseille tundra ei ole pelkkä paikka, vaan se on myös ilmiö ja elämäntapa. Epäilemättä hän tarkoittaa tällä sitä merkityksen laaja-alaisuutta, jonka tundra on nenetsien elämässä saanut. Samaan tapaan kuin meri on muovannut saaristolaiskulttuurin, tundra on muovannut nenetsien kulttuurin. Vielä nykyisinkin nenetsiporonhoitajalle tundra on sekä asuinpaikka, työpaikka että kulttuurin perusta. Tundra on ollut nenetsien elinpiiriä ja nenetsiyhteisö ja -kulttuuri ovat kehittyneet siellä. Se on henkisesti edelleen heidän omaa aluettaan, jossa he ovat isäntiä ja jonka he tuntevat ja tietävät, miten käyttäytyä ja toimia siellä. Monelle vanhemmalle nenetsille kylä on yhä

vierasta aluetta, eivätkä he osaa käyttäytyä sen normien mukaan eivätkä tunne olevansa siellä kotonaan.⁹²

Myös Helena Ruotsala painottaa poromiehen luonnonympäristön kulttuurisia merkityksiä, jotka ovat syntyneet siitä, että samoilla paikoilla ovat menneet sukupolvetkin tehneet samaa työtä. Näin lähiympäristön paikat on ladattu historiallisella merkityksellä, vaikkei ihmiskäden jälki siellä näkyisikään. Tällainen paikallishistoriallinen merkitys on tärkeä ihmisen identiteetille ja henkiselle hyvinvoinnille.⁹³

Myös saaristolaisen merelliseen ympäristöön kuuluvat yhteisön, suvun ja perheen historiaan liittyvät merkitykset, jotka näkyvät esimerkiksi paikannimissä. Kalastajat tuntevat varsin paljon eri pyyntipaikkoihin liittyvää muistitietoa ja kalastavat usein samoilla paikoilla kuin heidän vanhempansakin kalastivat, vaikkei kylän vesiä olisikaan jaettu.

Haastatteluista käy ilmi, että mereen yhdistyvät voimakkaat vapauden mielikuvat. Sisämaasta nuorena naitu, kymmeniä vuosia saaristossa asunut haastateltava kuvaa näkemystään saaristolaisista:

" – Mut mikä se tämmönen saaristolainen niinku oikein saaristolainen niin, mitä se sitte sisältää, minkälainen se on? No se sisältää sitten vaan sen että he on nyt omia, vapaita, omilla saarillansa, rannoillansa, lähtevät veneellä merelle, että noin se on semmosta vapautta ja tämmöstä näin, että ei siinä oo kellään, et se on kaikki sitä omaa ympäristöö tällai, sitä ei kahlitte kukaan tai tällai näin että.

– Oliko (kylässä) tämmöstä?

Oli, juu kyllä. Että se on ihan näin että, mutta sitä ei tuu semmoselle, joka on niinku sisämaassa ollu. Ei se koe sitä

⁹² Tuisku 1999,19,20.

⁹³ Ruotsala 2002,330.

semmosena suurena vapautena että, mä en soutaa ees osaakkaan, että kun lähtisin tolle merelle, että tää on tämmöstä vapaata, oon itte oma herrani täällä ja tällai näin että. Mutta kyllä nää niinku vapaampia on tällai niinku tual sisämaassa, ainakin ny ku vertaa ny (kotikylään) ja siihen niin noin kyllä nää niinku semmosia vapaampia on, että en tiä jos toi tekee sitte ko meren kans on oltu aina tekemisissä ja sen armoillaki jollain tavalla, mutta.

– Niinku millä tavalla vapaampia?

Sillai vaan, että kyllä tuolla niinku sisämaassa siinä on se, ei niillä oo semmosta sitte, vaikka ne on omalla alueellansa, mutta ei ne oo toisen kans sillai sitten niinkun tekemisissä niinkun tääl, että tääl on niinku naapurisuhteet taikka kyläyhteisö parempi niinku siellä, siellä vaan kukin omat asiansa ajaa eikä hualehdi toisista niin noin." (H11/94.)

Haastateltava onnistuu kuvaamaan varsin osuvasti asiaa, josta muutkin puhuvat, johtuen ilmeisesti siitä, että hänellä sisämaasta tullessa on vertailuperustaa omaan syntymäkylään ja sen ihmisiin. Koska haastateltavalle ei ole syntynyt samanlaista intensiivistä suhdetta mereen kuin hänen vertailukohtanaan käyttämille paikallisille, hän ei havaitse eikä tulkitse vapauden kokemuksia synnyttäviä tekijöitä luonnonympäristöstä lähtevinä, kuten nämä tuntuvat tekevän, vaan tulkitsee ne itselleen tutulla yhteisöön liittyvällä vapaudella. Siihen hän sitten tuntuu jotenkin myös sotkeutuvan. Varsin pian haastateltava vaihtaa vapaus-käsitteen merkitystä positiivisesta vapaudesta (vapaudesta johonkin), negatiiviseen vapauteen (vapauteen rajoituksista). Haastattelun jatkossa (luku kuusi) haastateltava kuvaakin vapautta jo vapautena puuttua toisten asioihin, mitä hän itse ei pidä loppujen lopuksi ollenkaan hyvänä asiana. Samalla hän liittää samat määreet, jotka kuvasivat saaristolaisen vapautta merellä – olla oma herransa, jonka

asioihin ei kukaan puutu – kuvaamaan sisämaan haja-asutuksen ihmistä.

Mereen liittyvä vapauden merkitys on tärkeä. Meri on saaristolaiselle vapauden ja riippumattomuuden symboli: Mereen yhdistyy vapaus liikkua ja tehdä omalla, yhteiskunnasta riippumattomalla ajalla ja tavalla. Vapaus kalastaa. Vapauden tunne kaukana kylästä, oman ihmisyyden kokeminen osana luontoa. Oman pienuuden kokeminen. Kylän pienuuden käsittäminen kosmoksessa konkreettisenä asiana, kun katselee kylää kaukaa.

Kuvaavaa on, että monet kalastuksen kanssa paljon tekemisissä olleet ihmiset eivät pidä kirjolohta kalana ollenkaan eivätkä halua sitä syödä – "ei se mun suussani mais kalalt" (H19/95). He perustelevat eroa ensimmäiseksi sillä, että kun se kala vankeudessa pidetään. Myös syötävän kalan pitää olla vapaa.

Kuolassa nuorten poromiesten, jotka asuivat vielä viikkoja poropaimenessa tundralla, vapaudessa korostui luonto: se, että työpäivän pituuden määrää luonto, sää ja kelit, ei kukaan toinen ihminen; se, miten luontoa osataan lukea, tulkita ja käyttää eilen, tänään ja huomenna. Poromies Kittilästä puolestaan vastasi kysymykseen, miksi hän pitää poronhoidosta: "Poromiehen työn viehäytys on siinä, että saapi taistella luonnon kanssa ja sen kanssa on pystyttävä tulemhan toimhen. Työ on vappaata, luonto määrää milloin aamulla lähethän töihin ja milloin illalla tulhan kotia."⁹⁴

Sitä, että luonto määrää ja asettaa rajoja, ei siis koeta vapauden menetyksenä.

Entä onko meri julkinen paikka, kuten kuulee väitettävän? Ainakin merellä tekeminen on julkista, näkyy kauas ja on myös muiden silmälläpidon tarvitsevaa – jos jotain sattuu, apua tarvitaan. Sen sijaan

⁹⁴ Ruotsala 2002,410.

meren kokeminen ei ole julkista. Meri on myös pyhien kokemusten paikka, eikä ole tässä suhteessa mitenkään julkinen. Tarkoitan tässä pyhällä vain laveasti arkipäiväisen vastakohtaa; meri on erityislaatuisten arjesta erottuvien kokemusten paikka. Tähän viittaavat haastateltavien kuvaukset meren suuruudesta ja ihmisen pienuudesta, meren rauhoittavasta vaikutuksesta, sen herättämästä kunnioituksesta, valtavasta ihmisen ylittävästä voimasta ja arvaamattomuudesta, sen kauneudesta, mielikuvat merestä emona, jne.

Kalastusta ammattimaisesti vuosikymmeniä harjoittanut, merellä paljon työskennellyt haastateltava kertoo saaristolaisen suhteesta mereen:

" – Mitä te tuolla saaristolaisuudella ymmärrätte, mitä se on? Ei sitä varmaan ossaa oikein selittää. Se on kun vertaa oikeastas kun on maalainen tai on kaupunkilainen, niin siin on määrätyt eronsa. Ja sit saaristolaisel ja manterelaisel, silläkin on määrätyt eronsa. Saaristolainen suhtautuu siihen mereen jollan taval toisel taval, kun joka on ihan sisämaan ihminen. Ja sit meri on sil jotenkin simmonen tärkeä elementti, vaikkei sitä siel niin paljon oliskaan, niin sitä kuitenkin kaipaa.

...

Se on vähän toisenlaist. Ei sitä oikein ossaa selittää, minkä tähden se on...

– Voitteks te vähän kuvata, et minkälaisena elementtinä te koette ton meren, tai mikä ois semmonen saaristolainen tapa kokea se meri, mitä siinä on tärkeetä?

Mää olen kokenu meren semmosena sanotaan vastustajana. Et sitä ei pidä uhmata, se on suuri ja siin on voimaa paljon, mut sitä ei myöskään pidä peljätä. Vaan suhtautuu siihen jotenkin niin kuin seikkailuun, tavallaan. Ja sit kun se oli se työmaa, niin meren ehdoil täytyy ain olla, ei . Jos sen näkee et se on vahvempi, niin

sillon antaa periksi, mut sit tehdä mitä voi... Ja siinä mielessä se on joku semmonen innostava ja semmonen et tavallas maa on samallinen siinä mieles kun sitä jottain tekee sen kans et nauttii siit et saa jottain kaunist aikaan siin et jonkun kasvamaan tai näin pois päin, mut meres ei voi sil taval tehdä, et se on sit jollain taval erilainen. Mut juur se et meri sillon kun se myrskyäkin, niin sillon on kovaa maata jalkojen alla, niin se on ihana elementti. Taik se et on semmonen vene et siihe voi luottaa. Nii ei sekään ol ollenkaan, sinne voi joukkoonkin mennä ihan mukavasti ja nauttii siitäkin. Kaunis kesäpäivä nii siel voi vaikka ajelehtia tuol merel. Mut se vaan et ja sen suuruutta niin sitä täytyy ihaila. Ja todella kun joskus kun tuol oli tuol paatissakin niin kyl sitä niin pikkuseks ittens tuns. Oikkein mahtavat laineet kävi ja. Ja sil taval.

– Mites arvelisit et meren kokee ... nämä saaristolaiset täällä niinkun samalla tavalla kuin te?

No mä luulen et ne jotka on meren kans ollu enemmän tekemisissä, niin niil voi olla samantapaistakin ja kyl kaikillakin jotenkin semmonen et kyl se meri on semmonen mahtava elementti, mut ne jotka on vähemmän ollu tekemisissä, ne varmasti pelkää." (H12/94.)

Mereen pitää ihmisen sopeutua, koska se on voimakkaampi, mahtava elementti.

Kuten on käynyt ilmi, haastateltavat eivät pysty sanoin ilmaisemaan kokemustaan, he puhuvat merestä ja merenkokemuksestaan viittein, konkreettisin kuvin ja vertauksin. Itse kokemus jää kertomatta. Voikin kysyä, jääkö kokemus aina sanallisesti tavoittamatta ja keskustelussa kertomatta, koska ihmiset sivuuttavat sen itsestäänselvyytensä tai liian hankalana asiana pukea sanoiksi?

Kyse ei liene pelkästään eri kielestä, siitä että kun haastattelija odottaa vastausta omalla kielellään, jää tunne, että vastaus jää antamatta.

Kokemusta on vaikea kuvata, vaikka kielikin olisi sama. Haastateltavien ilmaukset "ottaa vastaan", "pysyn kunnos" jne. viittaavat varsin suuriin ja vaikeasti sanoin kuvattaviin henkisiin tapahtumiin. On myös huomioitava, että meren kokemisessa ei ole kysymys yhdestä ainutkertaisesta tapahtumasta, vaan jatkuvasta prosessista – merihän on koko ajan läsnä.

Haastattelujen aikaan kirjoittamani päiväkirjapohdiskelu pyrkii ymmärtämään meren läsnäolon erään puolen merkitystä oman kokemukseni kautta. Kuvauksen kohteena oleva kokemus on meren rannalta, mutta mielestäni analoginen merellä tapahtuvaan kokemukseen. Myöskään haastateltavat eivät rajoita meren läsnäoloa rantaviivaan, vaan se tuntuu koko ajan myös saarella.

"Kaukana on ihmisten kylä. Kestää oman aikansa, kun metsässä vaeltaa ja vaikka meri puhuu koko ajan korvaan, sitä ajattelee vain ihmisten asioita, vanhoja tunteitaan, mielikuviaan, ei näe ympärilleen. Kunnes alkaa taas nähdä ja kokea. Kaukana on ihmisten kylä. Miten pieni se onkaan luonnon keskellä, miten mitätön. Värit ja valot, tuulen tuoksu ja puhallus kaukana taipuvien oksistojen yli, se on todellisempi maailma, todellisempi kuin tuhat sosiaalista verkkoa, ihmisen illuusiota, jotka kertovat vain hänestä itsestään.

Miten pieni se maailma on, ihmisen maailma, tuulen ja meren maailman keskellä pieni saareke.

Sen pienuuden näkemisestä syntyy vapaus. Luonnon näkemisestä, oman itsen, sisimmän itsen näkemisestä osana luontoa syntyy vapaus. Asioille syntyvät uudet, todellisemmat mittasuhteet.

Siinä on jotain muuta, kuin astuminen maailmasta toiseen, ihmisen maailmasta luonnon maailmaan. Siinä on astumista illuusiosta todellisuuteen. Ihmisen luomasta sosiaalisesta illuusiosta elämän todellisiin elementteihin. Sosiaaliset illuusiot

ovat olemassa, jotta ihmisen sopeutuisi elämään yhteisössä. Se puoli on ottanut meissä ylivallan. Todellisuus on häipynyt kauas horisonttiin. Luonnossakin vaellamme omissa ajatuksissamme, emme ole läsnä tila-ajallisessa hetkessä. Saati, että tiedostaisimme luonnon olevan kaikkialla, kodeissammekin, joka hetki läsnä.

Siinä on ylisosiaalisuuden kirous.

Miten oli ennen?

Luonnonelinkeinot ovat aina olleet lähellä luontoa, hiljaisuutta, ajatuksen vapautta.

Vapaus ei synny suhteessa sosiaaliseen todellisuuteen, joka aina on jonkinlainen illuusio. Vapaus syntyy suhteessa luontoon, joka on se suurempi kokonaisuus, jossa me elämme." (Päiväkirja.)

Timo Klemola kirjoittaa artikkelissaan filosofian käytännöllisestä harjoituksesta, että kun ihmisen mieli on tyyni ja ajatus ei nouse, olemisen paljastuu hyvin konkreettiseksi kehossa ja maailmassa olemiseksi, jossa eksistenssi on maailmassa ja maailma eksistenssissä. On vain kohtaaminen, olemisen tapahtuminen. Hän vertaa Heideggerin fenomenologian eräitä piirteitä zen-budhalaisiin mietiskelyn harjoitukseen. Heidegger vaatii laskevan, representoivan ajattelun korvaamista mietiskelevällä ajattelulla. Hän kehoittaa meitä pysähtymään siihen kohtaan, missä katsomme maailmaa, aistimme sen kehomme aisteilla, kohtaan ennen käsitettä siitä, mitä aistimme. Ihmisen eksistenssin peruskokemus on suorassa kohtaamisessa todellisuuden kanssa, missä representoiva ajattelu ei nouse. Olemme läsnä omana itsenämme, kokonaisena ihmisenä, kehona ja mielenä. Heidegger puhuu myös ajattelusta käsityönä ja tämä mietiskelyn tapa on zen-perinteessäkin käytössä. Käsityössä ihminen kadottaa itsensä tekemiseensä hyvin luonnollisella tavalla. Mieli on eräällä tavalla

tekemistä täynnä. Tämä on monille ihmisille tuttu arkinen kokemus, jota zen-perinteessä hiotaan loputtomiin.⁹⁵

Sama pysähtyminen siihen kohtaan, jossa representoiva ajattelu ei nouse, on havaittavissa Päiväkirjan katkelmassa ja yritystäni tulkita tuon kokemuksen merkitystä tuolloisen mielen sisältöni voimin myöhemmin kotona tietokoneen ääressä. Vyörytyksestä nousee esiin luonnon suuruuden ja ihmisen pienuuden havaitseminen, todellisuuden tunnun liittyminen vapauden kokemukseen ja oman olemuksen kokeminen voimakkaana. Miksi juuri nämä asiat yhdistyvät toisiinsa ja yhdistyvät kuvattavaan kokemukseen tällä tavoin? Tässä on toisaalta myös yritys lähestyä kylästä erkaantuvan sielunmaisemaa.

Mereltä kylä näyttää pieneltä. Merellä ihminen kokee itsensä pieneksi. Nöyryys luonnon edessä on rinnastettavissa uskonnolliseen kokemukseen. Rantaantuli on itsestään tietoinen toisella tavalla, itsevarma. Hän tuntee olevansa osa luonnon kokonaisuutta, joka on suurempi kuin yhteisön kokonaisuus, yhteisön luoma maailma. Yksinäisyys luonnon keskellä tuo aikaa ajatella, oppia tuntemaan omat ajatuksensa ja erottaa ne muiden ajatuksista, kohdata itsensä – mitä on monasti pidetty persoonallisuuden kehittymisen keskeisimpiin asioihin kuuluvana.

Meri on suuri luonnonelementti tunturimaan ja jäätikön tapaan. Millainen on suuren luonnonelementin läheisyyden vaikutus ihmiseen, yhteisöön, sen arvoihin ja maailmankuvaan? Suuren luonnonelementin tunnusmerkkejä on, että siellä on hyvin vähän ihmisiä valtavalla alueella ja ihminen joutuu yksin vastatusten luonnonvoimien kanssa. Tärkeää on, että näkee kauas, jolloin suuruuden kokemus syntyy. Suuren luonnonelementin läsnäolo avaa toisen suuren luonnonelementin, joka muuten pysyy yleensä tietoisuuden

⁹⁵ Klemola 2002,19.

ulkopuolella, nimittäin taivaan: ilmakehän ja sen läpi näkyvän avaruuden.

Ihminen suuren luonnonelementin keskellä on sosiaalisen kontrollin ulkopuolella. Yksin olo tällaisessa ympäristössä kiinnittää ajan päivän kiertoon. Aika ajatella tukee itseyyttä, itsen tuntemusta. Kyky erottaa oma tahto muiden tahdosta tukee itsenäisen toimijan piirrettä. Samoin sitä tukee suuren luonnonelementin arvaamattomuuden aiheuttama vaatimus toimia ja tehdä nopeita päätöksiä.

Ihminen on osa luontoa ja osa yhteisöä. Luonnon keskellä työtään tekevä ihminen tulee tietoisemmaksi siitä, että hän on osa suurempaa luonnon kokonaisuutta. Tämä seikka nostaa hänen arvoaan suhteessa yhteisöön samaan tapaan kuin uskonnollinen kokemus jumalan olemassaolosta. Hän tietää, että selviytyy varsin riippumattomana luonnossa (tässä tapauksessa merellä), jossa on jatkuvasti luonnonvoimien koeteltavana. Riippumattomuus luo vapauden tunteen, jonka useimmat haastateltavat yhdistävät mereen.

Merensuunnille tarjota vapaus on vapautta poistua yhteisöstä osaksi luonnon kokonaisuutta sekä fyysisessä että psyykkisessä mielessä.

Yksilölle merkityksellinen ero luonnonympäristön ja yhteisön tarjoaman vapauden välillä on, että merensuunnille tarjota vapaus on luonteeltaan olemassaoloon ja selviytymiseen pohjautuvaa vapautta, yhteisön tarjota vapaus on luonteeltaan yhteisön hyväksyntään pohjautuvaa vapautta.

Yritykseni ymmärtää sitä, miksi haastateltavien puheissa meri nousee niin tärkeäksi saaristolaisuuden määrittelijäksi, perustui siis tässä oman kokemukseni erittelyyn merestä ja merellä olosta. Tästä näkökulmasta pyrin tulkitsemaan haastateltavien antamia vihjeitä, joita olivat etenkin mereen yhdistetty vapaus ja merensuunnille ylivoimainen suuruus ihmiseen verrattuna, sen rauhoittava vaikutus sekä merellä liikkumisen taitojen arvostus.

Kuva 8. Etelä-Vartsalasta.

Paneutumisen vaatimus

Paikalliseen luonnonympäristöön paneutuminen on saaristolaistaitojen avain.

Kun haastateltava määrittelee saaristolaisuutta, yhtenä keskeisenä asiana hän mainitsee:

"Ja tietyste ne on tottunu tähä merielämäisse sit tuol merelläkki, et ossava kulkea tuol sulanveden aikana paatitten kans. Tietävät kummosel myrskyl siel uskalta men ja ossava ottaa ne aallo ja muut tämmöt ettei vesi tul paattii. Sit kun tulee jää nii osataan kulkki siäl, et harvemmin oikkke varsinaiset saaristolaiset jäihin menevä, kyl se sit on erikoine. Ne tunteva sen jään jo siit värist ja laadust ja kuis se jää on tullu ja muut. Et olen tosa huomannu, esimerkiksi viimetalven yks (mökkiläinen) kun pyys et mää oisin aurannu tonne yhteen saareen tien ja hän sano et hän on pitäny

tämmöst kirjaa et on niin paljon ollu pakkast et kyl ny varmaan kestää, ettei mittään hättää et uskaltaa. Mää olin kyl sitä vähän vastaan, et en mää men mittään takkamaan, et ko siihen on tullu lunt niin paljon jään päälle...sattu sit hytitön traktor siin ol jäähdyttäjä rik, et en mää päässy, ol onnikin sit, etten mää päässy et vaik kyl mar mä voinu olisin sitä kokki paremmin, mut täst naapurist kun hän myöhemmin mein niin hänel men traktoris jäihi... Ei se ol sitä et ei sitä voi missään pakkaslasist tommosist kattoo et ny uskaltaa lähtii et se täytyy ol semmonen sormituntuma siihe." (H14/95.)

Jäällä liikkumisen oppiminen edellyttää paitsi perinteisen tiedon ja opastuksen saamista, **oman tajun** kehittymistä arvioimaan kulloinenkin tilanne. Kyse on todellisuuden tajusta, mikä tässä yhteydessä on kiintoisa pohdinnan kohde filosofisessa mielessä. Ihmisen täytyy pystyä käyttämään koko tajuamisen kapasiteettiaan, rationaalinen tieto ei riitä. Variaatioiden määrä on liian suuri, jotta kaiken pystyisi opettelemaan ennakoita: lämpötilojen muutokset, lumipeite, virtaukset, jään muodostuminen, sen laatu jne.

Samanlainen ennustettavuuden vaikeus on säätilassa merelle veneellä lähdettäessä. Kuten aiemmassa luvussa olevassa lainauksessa (H12/94) haastateltava kertoo, meren kanssa työskentelevän kalastajan on oltava meren ehdoilla, tunnustettava sen yliverlainen voima, mutta oltava myös pelkäämättä sitä. Kovallakin kelillä "sinne voi joukkoonkin mennä ihan mukavasti", kun tuntee veneensä käyttäytymistavat erilaisessa merenkäynnissä, so. "on semmonen vene et siihe voi luottaa".

Luonnon sisäinen kokeminen ja ymmärtäminen edellyttää ihmisen hiljentymistä ja avointa vastaanottamista. Lähes kaikkien saariston perinteisten elinkeinojen menestyksekkäs harjoittaminen vaatii luonnonympäristön tilojen ja muutosten omakohtaista tajuamista eikä

mallioppiminen siihen riitä. Saariston ihmisellä täytyy olla oma taju ympäristöstään, mikäli hän aikoo siinä selviytyä.

Kalastuksen menestyksellä harjoittaminen edellyttää paitsi perinteisen tiedon ja opastuksen saamista, omakohtaisen tajun kehittymistä eri kalalajien liikkeen, virtauksien, säätilojen muutosten ja pohjan muotojen suhteen. Kalastaminen on paneutumista omaan ympäristöön:

" – Sitä piti vähän tiättä sit kummottis se kala missäkin paikas liikku.

Juu nii ja se ol niin tarkka et toinen ko ol tarkka ni se vois samankaltasest vedest ja samankaltasil pyyryksil saar kaks sitä määrä mitä toine sai. Se täyty niin tarkka olla siin et tiätä se merepohja laadu ja viäl ilmanki laadu ni vähä et miltaval kala liikku ja mimmosel ilmal ja milt suunnalt ja mimmosest pohjalaadus ja minkvärine se o ja mikä syvyys siin o ja mikä o syvemp paikka ja mikä matalemp ja mitä se kala paremi rakasta ja kulke. Et siin o kaik niin et ei se ol nii summis ruvet kalastama siin täyty siihe syventty ja oikee kasvat ennen ko kunnon kalastaja tule. Ei se ol niin et ruveta ja et ne sin vette heitetä vaa.

– Kyl se vähä mä usko et täsä o vinha perä.

Ja juu sentähde niit o semmossi oikee kalakuninkoi ko o ni tarkka ottanu ne kaik ne kala ominaisuude et ja ne heiä kulkutiäs ja se ilmalaadu et mitä se niihin vaikutta viäl ilmanpaineiki." (TYSKÄ 913.)

Orvar Löfgren kirjoittaa poikien kasvamisesta kalastajiksi eteläruotsalaisessa kalastajakylässä, Buassa: Suuri osa meriympäristöön liittyvästä tiedosta ja taidosta siirretään vuosien varrella nuoremmille suullisesti. Toinen osa tästä perinnöstä puolestaan ei taivu verbaaliseen muotoon, vaan se opitaan jäljittelemällä ja itse kokeilemalla. Näissä jälkimmäisissä taidoissa on

kyse taidosta nähdä, tuntea ja tulkita muuttuvaa ympäristöä: merilintujen käyttäytymistä, tuulen ääntä, erilaisia sään merkkejä jne. Kalastaja voi aamulla herättyään kuunnella hetken tuulen sointia ja todeta, ettei edes kannata mennä rantaan neuvottelemaan toisten kanssa, tointaako kalastamaan lähteä vaiko ei.⁹⁶

Helena Ruotsala kirjoittaa Kittilän Kyrön paliskunnan ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiivien poronhoitoa tarkastelevassa tutkimuksessaan, että poronhoitajan kyky, taito ja tapa toimia porometsässä on pitkäaikaisen harjaantumisen tulosta. Taitojen ja ominaisuuksien lisäksi myös tunteet ja herkkyyys, eräänlainen intuitiivinen oppiminen ja toimiminen, kyky vastaanottaa ja lukea ympäristön antamaa palautetta, ovat osa tätä harjaantumista ja poronhoitajan ympäristösuhdetta. Poronhoitajien tietämys ympäristöstä eroaa yhteisössä muiden, eri ammatissa toimivien naapureiden ympäristötiedosta, koska se ei ole näille tarpeellista. Osa tiedosta on sanatonta tietoa, jota voidaan oppia seuraamalla luonnon merkkejä ja eläinten käyttäytymistä. Näköaistin lisäksi myös kuulo-, haju- ja tuntoaisti ovat tärkeitä. Sään muutokset voidaan aistia etukäteen ja lunta on kokeiltava, jotta sen laadun tuntee. Ruotsala kertoo, kuinka haastateltava poromies vastasi kysymykseen, millä perusteella hän valitsee siitosporot tai vaatimet, joille laitetaan kello: haastateltava vain näkee sen porosta, omia poroja kun oppii aina tuntemaan. Sen enempää hän ei osannut asiaa perustella.⁹⁷

Ihmisen läheinen sitoutuminen saariston luontoon, eläminen sen kanssa ja sovussa sen kanssa tekee hänestä saaristolaisen. Nähdäkseni on kysymys paljon enemmästä kuin vain elinkeinoista, jotka ovat sopeutuneet paikalliseen ympäristöön – itseasiassa mentaalista orientoitumistavasta, joka on varsin vastakkainen keskusjohtoisen teknistyneen yhteiskunnan edellyttämälle orientoitumistavalle.

⁹⁶ Löfgren 1977,143-147.

⁹⁷ Ruotsala 2002,332.

Mitä tämä mentaalinen orientoitumistapa pitää sisällään ja millä tavoin saariston luonto on asettanut sen ehdot?

Ote tutkimuspäiväkirjasta:

"Skiftesvikin "Tuulen poika" oli vaikuttava. Ihmisen elämätkuva muovautuu täysin toiseksi, jos hän leipänsä eteen taistelee/veljeilee luonnonvoimien kanssa tai sosiaalisen yhteisön kanssa. Saaristolaiset kalastajat ym. edustivat ennen ensimmäistä realiteettia, me nykyisin jälkimmäistä.

Koko elämisen tapa alkaa myötäillä sitä realiteettia (todellisuutta) josta leipä on riippuvainen.

Tuuli, sateen tulo, jäiden lähtö, kalan ja riistan liikkeet pyritään hallitsemaan. Tiedolla, kokemuksella, on erilaisia uskomuksia, riskin ottoa, tapoja pyrkiä hallintaan.

Samoin yhteiskunnan suhteen: pyrimme tuntemaan sen järjestelmiä, käyttäytymistä, on lotto ja muut uskomukset hyvän elämän tulosta. Tämä kaikki on pyrkimystä hallita ympäristöä, josta leipä on otettava tavalla tai toisella." (Päiväkirja.)

Saaristolaistaidot ja saaristolaiselämä edellyttävät paneutumista ja aktiivisen subjektin roolin ottamista. Teoreettisessa osassa toin esiin tämän nähdäkseni tärkeän näkökulman tarkasteltaessa ihmisen orientaatiotapaa suhteessa ympäristöönsä: onko hän aktiivinen toimija vai passiivinen ajalehtija. Tämä on tärkeä asia identiteetin, itsekäsityksen kannalta. Luonnonelinkeinojen harjoittaminen yleensä vaatii ja samalla myös kasvattaa aktiivisen toimijan ominaisuuksia ihmisessä. Suuren ylivertaisen luonnonelementin läsnäolo, sen kanssa toimeentuleminen, siitä elannon ottaminen edellyttävät kestävyyttä ja joustavuutta toimia erilaisissa ennakoilta ennustamattomissa tilanteissa käsillä olevia apuneuvoja hyväksi käyttäen ja kykyä itsenäiseen nopeaan päätöksentekoon.

Veneen koko ja omat merimiestaidot on osattava suhteuttaa tuulen odotettavissa oleviin muutoksiin, aallokon kokoon ja muotoon, karikkojen ja suojapaikkojen tuntemukseen jne. Vasta pitkäaikaisen omakohtaisen kokemuksen tuloksena syntyy taitava merellä kulkija, joka osaa arvioida oikein veneensä ja omat mahdollisuutensa, jolloin kovallakin kelillä "sinne voi joukkoonkin mennä ihan mukavasti".

On myös osattava heittäytyä kokonaisvaltaiseen eläytymiseen, vaistonvaraiseen intuitiivisuuteen – tietoa sanotaan intuitiiviseksi, jos se on luonteeltaan katselevaa (latinan sana *intueor* tarkoittaa "katsoa", "nähdä") eli riippumatonta järkeilystä ja käsitteistä ja toisaalta välitöntä ⁹⁸– tai millä nimellä tätä keskittymisen tapaa sitten tahdommekin nimittää. Esimerkiksi pienen veneen ohjaus vaikeissa keliolosuhteissa ei onnistu ilman tällaista kokonaisvaltaista keskittymistä. Se on valmiutta reagoida sekä säännöllisiin että ennalta-arvaamattomiin äkillisiin tapahtumiin. Luonnonvoimien ehdoilla ja armoilla toimiva ihminen joutuu heittäytymään tämän keskittymiskykynsä varaan selviytyäkseen. On oltava yhtä aikaa rento ja valpas.

Palatakseni mainittuun ulottuvuuteen passiivinen ajelehtija aktiivinen toimija, tässä on edelleen kysymys aktiivisen toimijan roolista. Sopeutuminen ympäristöön, tässä tapauksessa mereen, on tapa hallita liikettä sopeutumisen ja myötäämisen avulla. Se ei suinkaan ole virran mukana ajelehtimistä.

Arvelen, että juuri tähän aktiivisen subjektin rooliin liittyy se, miksi merellä pyytämisen ja liikkumisen taidot ovat haastateltavien mielestä niin tärkeitä saaristolaisen ihmisen määrittelyssä.

Aktiivisen luovan toimijan rooli tuntuu olevan tärkeä identiteettiä luova tekijä sellaisessakin ympäristössä, jossa ulkopuolinen ei äkkipäätä arvaisi siihen olevan edes mahdollisuutta. Kortteinen mainitsee, että konepajassa pitkän linjan koneistajat kouliutuvat

⁹⁸ Korkman 1999,449.

työssään käsistään taitaviksi, oppivat tuntemaan erilaiset terät, aineet ja menetelmät, värinöiden ja tärinöiden erot, näkevät lastusta ja kuulevat äänestä, mutta se varsinainen asia, mitä he pitivät työssään tärkeimpänä, oli "se, mitä tapahtuu päässä ennen kuin tekee mitään, silloin kun katsoo piirustusta". Tärkeintä on kyky luoda uusia menettelytapoja, keksiä uutta, ylittää tätä kautta toistoluonteisen työskentelyn rajat. Kortteisen tulkinnan mukaan tämä on kulttuurisesti tärkeintä siitä syystä, että silloin kun tähän pystyy, pääsee irti nöyryyttävästä kontrollisuhteesta työnjohtoon.⁹⁹

Matkataipaleet keskeinen osa kokemusmaailmaa

Kysyessäni haastateltavan mielestä tärkeimpiä muutoksia, joita elämän aikana on tapahtunut, monet haastateltavat korostivat matkataipaleita ja niiden merkityksen muutosta yhteyksien nopeutuessa.

⁹⁹ Kortteinen1997,152.

Kuva 9. Verkoille menossa lentäjänlakki päässä Etelä-Vartsalan vesillä vuonna 1952.

" – Jos pitäis luonnehtia saaristolaista ihmistä, niin miten sinä luonnehtisit, mitä siinä on tärkeintä?

Mä ajattelen et se on sopeutunu siihe luontoon enemmän, et se näkee nämä vuodenajan vaihtelutkin eri tavalla. Ja ossaa melkeen ennustaa jo ilmoistakin, et mitä on tulossa ja mihen päin, näkee taivaan merkeist ja tämmöst. Et se on erilainen ko semmonen ko tulee jostain muualt se ei tämmössi huomioi. Sit kaikkii tuol luonnos näkee jälkii, niin niihinkin se ossaa, et jos on joku vaik

aamukastees niin se näkee et siit on joku hirvi menny tai ja kattoo siit et mihen päin se on menny...

Mää olen huomannu se, et ne kun täs lossis kulkeva niin saaristolaise, ne suhtautuva eri taval, vaik se lossi onki toisel puol tai on menos juur, ni ei siihe mittä sit, et katos ei ollukkaa ny hyvä lossituur. Semmone ne ruppee, et on maar se lossi, kyl täsä saa ain orottaa ja ain se sattuu noin, et se on toisel pual. Ne on niiko enemmän tuskastunu ja kiiruullissi, hätässi, et tarttis kaik tapahtu nii hetkes, vaik sit ku päästää kottis nii onkki aikaa...

Et ois see hetken ollu siin lossil ja kattonu vaik linnui ja liikennet. Et ollan niin kärsimättömii tai hermostuneii puolin. Et nee kon tääl on, ne ottaa sen et se kuuluu siihen luonteeseen, et sit täytyy ottaa sen verran aikaa et." (H14/95.)

Matkataipaleiden teko muovaa tietyn elämänrytmin ja kasvattaa tietynlaisia ominaisuuksia. Haastateltava tuo esiin mentaliteettieron kaupunkilaisten ja saaristolaiden välillä. Saaristolainen on olemassa tässä ja nyt, tila-ajallisessa hetkessä. Tälle vastakkainen orientoitumistapa on kaupunkilaisen kiireisyys.

Kulkuyhteydet ovat myös luonnon, meren armoilla, saaristolainen on "sopeutunu siihe luontoon enemmän" myös kulkemisen ja vauhdin suhteen.

Kulkuyhteydet vaativat myös yhteistyötä ja omavaraisuutta.

"Se ol vähän niinko vuorottaissi talvisel aika hevosel ajettii meijeriin. Se kulk semmotto vuoros, ajettii sen kylän maito kenen talon vuoro oil. Se ol semmonen lasti sit hevosen koppiloks sanottii. Ja väliste ol aika huono...ko ei tienny et mil konstil ois päässy kulkemaan. Simmotte määki olen ollu joskus, ko hevosel o päässy toho Pirisholmin saareen tält ja ol vesikelkan mukaan ja on lykät miehis siit meijeriin. Et se on melkes päivänen homma ollu, ko se reis tehtiin, ei sit paljo muut ol pystyny tekemään. Et kyl se

simmosel taval on ollu, et kauhiast on menny aika. Et ei nykyään vois ajatellakaan, et otetaissi se jo merkilliseks, et se on päivänen hom ku sä lähdet, kannullinen maitoo, ja sä lähdet viemään sitä tonne meijeriin, niin ei semmost enää kukkaan tekisis, et kyl sen täytyy pikasest käydä.

...

Et kyl se sillo niin saaristolaist oil. Ja tietyste sit elettiinkin simmosel taval eril, et meres saatii kalaa ja otettii sit semost mitä oli ja säästettiin sit talvivaraa. Syksyl tehtiin teurastuksia ja suolattiin lihaa ja samaten kalaa, ajateltiin et jos tulee semmonen kaus, et ei pääs kalastamaankin, niin sitä ol suolas sit kalaa. Et oltiin sil taval omavaraissii enemmän, et pystyttii, et ei tullu simmost, et vaik ei päässy mistään hakemaankaan niin ol sentään jossain tiinus ain jotain, et ei semmost tul ko nykyään, et se katotaan vaan jääkaappiin, et jos se on tyhjä, sit täytyy lähteä hakemaan." (H14/95.)

Merellä ja jäillä kulkijan on osattava luopua päämäärästään, lykätä niitä tuonnemmaksi, mikäli sää- ja jääolot panevat vastaan. Fär-saarelaisten sanonta "jos sää sallii", mikä lisätään kaikkiin aikomuksiin, on tuttu asenne meren rannalla asuville ihmisille ja kuvastaa suuren ylivertaisen luonnonelementin läsnäoloa. Sanonta ilmentää nöyryymistä ja luopumista päämäärien pikaisesta saavuttamisesta, ilmentää sopeutumista meren ja ilmakehän ailahteluihin. Elinkeinojen harjoittaminen tai matkataival saavat odottaa suotuisampaa hetkeä. Tämä asenne johtaa tietynlaiseen mentaliteettiin suhteessa aikaan ja päämääriin.

Saaristoluonto sisältää pitkät välimatkat ja meriluonnon arvaamattomuuden. Saaristolainen sopeutuu siihen: hänellä ei ole kiire. Välimatkat luovat eristyneisyyttä muista kylistä ja kaupungeista, niiden tarjoamista mukavuuksista ja nautinnoista: saaristolainen sopeutuu tyytymällä siihen mitä hänellä on.

Matkat ja aika kuuluvat tällä tavalla yhteen. Kyseessä on tärkeä osa elämisen tapaa, tapaa tehdä asioita, elää ajassa.

Matkataipaleiden luonteeseen liittyy haastateltavan (H14/95) mainitsema kiireettömyyden piirre saaristolaisena sopeutumana luonnonympäristöön.

Myös yhteistyö pitkillä matkoilla oli tarpeen. Vuorotellen vietiin koko kylän maito meijeriin samalla kertaa. Samoin kirkonkylään ja kaupunkiin matkaaja toimitti erilaisia asioita muiden pyynnöstä. Sulan veden aikana veneeseen mahtui samalla muitakin kyläläisiä kyytiin.

Vuonna 1916 syntynyt haastateltava kertoo eräänä vuonna susia tulleen paljon jään yli Kustaviin. Silloin lapset kulkivat yhdessä metsän läpi susikelloja kilkuttaen kuuden kilometrin koulumatkan Rahista Pöylin kouluun (TYSKÄ 27/54).

Tällaisella taipaleella saattoi toki olla aikuinenkin mukana, mutta muutoin lapsia opetettiin pienestä pitäen itsenäiseen matkantekoon.

"ja kotei ollu maanteitäkä. Ko Kivimaal lähdettiin niin hevosen kans mentiin. Ja kon Kivimaal lähdettiin niin mä muistan suvellaki, et paljain jaloin mentiin ja vast sit kun päästiin liki kirkonkylää, niin sit sai kengät jalkaan pistää. Pistäis nyy noit kakarii menemään, niin voi voi.

...

Mä muistan ko me ensmäinen moottorikin, semmonen pikkanen, ko sanottiin hötöks, kon pit semmost kauhiaa jumputust. Ko naapur niin paljon sit ne ol kattellissii. Se ol ensimmäisii moottoriveneitä (kylässä) ja sitä sanottiinkin hötöks.

– Osaatteko itse liikkua merellä itsenäisesti?

Juu, sillon ol pakko. Ei pappu montaa kertaa opettanu, et kui se pistetään käyntiin. Niin pappu sanos vaan, et nyy mennään, et mene sin ja mene sin. Niin se ol osattava. Ei se ol mittään, et tommossii kurssi tuol käyrään. Ja kun mä olin vanhin, niin mun täyrys itte sit ja mun täyry viel toissii opettaa.

– Entä jos koneeseen tulee joku vika, osaatteko korjata?

Kyl sillen alkuvuosinakin, ko mun miehen sairalas ol ja meil oli itel niit moottorei, niin kyl mä ite läksin sen kans menemään. Lasten kans saareen hakemaan puit. Ja kyl mä näit nykyaikasii paatei, ku vaan avaimest väännetään. Mut en mä enää men mihenkään.

– Entä osasitteko silloin korjata yksinkertaisia moottorivikoja? Ei mittään muut, ko sit täyty kattoo va, jos kynttil ol kastunu. Ei niis koneis sillen ollu mittään muut, ko puhallettiin kynttilä vaan kuivaks ja sit mentiin taas. Ne oliva niin yksinkertaisia konei, ei ne mittään rikki ollu. Kun sen sai käymään, niin kyl se niin kauan klonksut, ko vaan tankis jotain vaan oil. Ja kon lähdettiin, kon seittemänkin kilometrtii ol simmoseen saareen, silloseen Juusluotoon, kon meil ol kalanpyydyksii meres. Niin semmoseenkin vaa uskallettii lähettää, pappa uskals lähettää tommossii kakarii keskenäs sinne. Kyl siin hyvä luotto hän meihin ol. Ja sit taas takasin tulttiin, niin oltiin niin paljon miesmäissii, et kyl reis tul tehryks. Siihen aikaan ol se luottamus paljon enemmän ko nyy on. Pistettiin leippää ja piimää fölii vaa, ko lährettii.

– Minkä ikäisiä te olitte?

Mää olin joku tommonen kahdeksan tai yhdeksän ja velje oliva seittemän ja toinen nuorempi. Ja siel painetaan keskenäs vaa. Mut ko mä muistan, etei siihen aikaan tommosii kauhioi merenkäynejäkkään ol ko nyy on, tommossii kauhioi myrskyi. (H19/95.)

Naispuolisen haastateltavan maininta, että ennen koneet olivat aina kunnossa, on ehkä liioiteltu ja liittynee siihen, ettei hän itse joutunut niitä korjaamaan. Toisaalta esimerkiksi silloiset kuulamottorit olivat vahvatekoisia ja yksinkertaisia, eikä niissä ollut paljon rikkoontuvia osia, kuten myöhemmissä koneissa.

Merellä liikkumiseen ja kalastukseen liittyvät taidot ovat edelleen suuresti arvostettuja. Kun itse aloitin verkkokalastuksen ja jatkoin sitä yleensä varsin pitkään syksyllä pahoissakin ilmoissa ja että reissasin lasten ja koiran kanssa jatkuvasti pikku veneellämme Iniönaukon yli Jumoon, sain huomata, että moni vanhempi mies molemmin puolin aukkoa antoi minulle tunnustusta. Myös se huomioitiin tarkasti, että vene on puuta, että siinä on keskimoottori, jota osaan käyttää ja jonkin verran myös korjata.

Haastateltavista naisista useimmat osasivat kulkea lähivesillä perämoottorilla. Moottorivikaa he eivät kuitenkaan yleensä osanneet korjata.

Veneellä liikkumisen taidon kuulumista saaristolaisnaisen taitoihin kuvaa erään nuoremman naispuolisen haastateltavan toteamus, ettei hän kehtaisi sanoa, ettei hän osaa ajaa venettä (H22/95). Tosin myös monet haastateltavista naisista eivät osanneet kulkea itsenäisesti merellä. Nämä olivat maatalojen naisia, mutta katsoivat kuitenkin veneellä liikkumisen kuuluvan saaristolaisuuteen.

Veneellä liikkumisen taidon symboliarvo saaristossa on toinen kuin autolla ajotaidon mantereella. Jälkimmäisen puuttumista ei pidetä Suomessa naiselle häpeällisenä.

Seuraava haastateltava oli myös varhaisella iällä luotettu venekuski, joka kokosi itsenäisesti kalaa isolla veneellä jo 15-vuotiaana:

" – Kuinka pitkä tämmönen vene oli?

Se oli joku semmone ykstoist meetteri pitkä ja siihe mahru semmone pari tuhat kilo elävää kalaa. Keväsi se pakkas piäneks tulema, silloin ko kutuaika oli, kala on helppa ni. Muistan ko mä oli semmone viirentoist ikkäne ja sai sit viistuhhat markka raha taskun ja kauhia suuren paatin nii kyl se pist kakara pään totiseks ko rupes kulkema viarail vesil, vaik määki sitt oli piänest saare tottunu paatil kulkema, mut kuitenkin se oli." (H13/94.)

Haastateltava kertoo tulleen tuntemaan hyvin vedet ja kaikki rannikolla asuvat Pyhämaahan asti se mukaanlukien.

" – Käytiinkö täältä usein kaupungissa?

Kyl mar Uureskaupungis seilipaatil käyti sillo. Ni täl ollu kauppakki oli niin piänest merkityksest ja ei muual sit ollu kon Kivimaal. Ni kyl kaupungist enemmän ostoi tehti ja sit kute likemmällä mittän kaupoi ollu ni. Syksyl sit jo talvivara ni semmone viljaki ostetti. Syksyl sit jo koko talveks, ni sitte kaupunkimatka tehti syksyl ussenki markkinoste ja vähä myöhemminkin kans.

– Kauanko semmoinen matka kesti?

No se läksi tuulest yksioma.

–Jos sattui huono tuuli, niin montako?

Nii meni vuarokaus ja jos oikein kova myrsky ete päästy ollenka. Sit sai vartto et myrsky meni ohi.

– Ja jos tyyntä...

Mitä se oli ko pari tunti, ku hyvä tuuli oli, ko purjeil mentti.

– Menikö se niin pian?

Juu, kolme penikulmaa.

– Ja sitten jos tuli tyventä, sai odottaa myös?

Nii sit soudetti vaa. Sillo ol leipämottor käytänös.

– Jouduttinko joskus soutamaan koko matka?

Kyl mar sitä joskus souretti koko matkaki ja tyven ol, taik jos hiukan tuul vaa ja ol vastatuuli ni.

– Kuinka kauan se silloin kesti?

Kyl se ol eri pitkä aika. Kuip paljo viitti soutta.

– Käytiinko Turussa koskaan?

Kyl mar Turus kans käytti ja syksysi markkinoil kumminki silakka viämäs..." (TYSKÄ 25-26/1954.)

Pitkät venematkat markkinoille kaupunkeihin tiesivät monen vuorokauden yhtäjaksoista merellä oloa. Aiemmin kesänuotan vetopaikoille Ahvenanmaalle kulku tiesi samanlaista pitkää merimatkaa. Pitkille venematkoille lähdettiin mielummin parikin venettä yhdessä kuin yksin, siltä varalta, jos jotain sattuu (TYSKÄ 1121/1968).

"Ei sunkka hän sentä kon kerra viikkos. Niinko syksyl pual kumminkis, ko rupes kaiken, ko rupes uussi peruniki tuama, niin sillon kumminkin sit hän. Et meil niinko itteki kasvatetti myytävä varte sitä varhaisperuna, et oikke enemä, mitä olis tommotte tarvittu omas taloudes. Nii sit hän kuitenkin kävi. Ja sit ko marjoi ja niit rupes tulemaan.

– Kestikö se kauan tämä turkumatka sitte?

No se riippus ilmoist. Kyl se väliste kesti, ko toi ol ihan tyyntäki ja kun ei muut ollu, ko seilimeininki. Ko mä muista yhrenki matka, ko me mentti, ko melke kotorannast souretti. Mä en oikke tarkka enä muist, ni ne o unhottunu, kui lähel me oltti Turku ko... jossan tosa mailt niinko Askaiste suunnal olti, nii sit vast rupes tuulema et.

– Te souditte sinne asti?

Me soudetti iha. En mä muista, mä en ollu, jos mä joku yhdenkahdentoist ikäne oli. Ja mä makasi siäl, ko siin ol semmone, mikä kajutaks sanotti. Ja sit pappu huus, et laiska, tules soutama. En mä ... Pappu kotonaki sit puhel, et flikka senko nukkus vaan. Minä käsiti ylös, et soutama. Ja mamma sano, et oliko siit jotta appu? Ja jos ol tai ei, mut töihin täyty tottu. Mut kyl ne minust oli semmossi, kyl mä niinko meni mielelläs pappan kans sin Turku. Ja sit ol kauhia touhu se, ku sai myydä sitä tavara siäl. Se ol sit olevinas, et nämä ... myynti. Lapsellist ihmismäisytt." (H2/93.)

Lapset oppivat jo varhain melko pitkienkin merimatkojen rytmin, tuulen odottelun, soutamisen ja yhdessäolon veneessä, jossa väistämättä ovat vallalla hierarkiset suhteet: vain yksi voi olla kapteeni, jonka määräysvaltaan muut alistuvat. Lyhyemmät kirkkomatkat kuuluivat myös lasten varhaiseen kokemusmaailmaan. Haastateltavien tapa kertoa matkanteosta merellä on poikkeuksetta pohjasävyltään myönteinen.

" – Kävikö ihmiset ahkerasti kirkossa täältä?

Joo, se oli sillo. Ko määki oli viäl semmone kakara, ni se ol joka pyhä. Ja täyry Ströömi ylitte souutta, eihän sillo mittä ollu. Ja mä ole monta kertta sanon, taik ihmetelly viäl, et sillo. Ko sillo lähretti, meekki tual lähretti, ei sillo mittä autoi, ko käveltti ... toisel pual Kaalviki, taik ton ja siält lähretti soutama. Ja sit repus oli kaljaa ja leippä. Ja siin vähä enne kirkko, ni sit muijase ni pistetti eri kenkä jalkka. Ne huanomal kulkiva siihe saare, sit pistetti parema kenkä ja silki päähä. Ei ny ol ussema vaatekertta, ko kirkko lähretä. Siihe aikka ol semmost ja joka pyhä siäl melke käytti, jollei oike paha ilma ollu. Sillo ol semmone määräys, sin täyry mennä kakaritte ja kaikkie.

– Oliko se tämmönen yhteinen iso kirkkovene, menikö kaikki omilla veneillä vai?

Ei. Nii kyl tääl yhtese vene jaa oliva, mut kyl sit oli semmose, ko oli kaks kolme vaa. Semmone niinko piän vene, ko souretti yli. Kyl tääl ollu oike semmone kirkkovene ollu.

– Oliko ne hauskoja nämä kirkkoretket?

No tiätyst siin jota sit semmost vaihtelu oil, eihän siihe aikka mittä ollu semmossi oikeastas muutaka. Mut se oli vanhaihmoste määräys sit, sin täyry mennä vaa." (H5/93.)

Kuva 10. Lampaiden vienti saareen Etelä-Vartsalassa.

Haastateltavat kertovat matkustamisesta veneellä Anavaisissa. Yhteiset matkataipaleet kuuluivat osana arkipäivään ja varmaan kiinteyttivät yhteenkuuluvuutta kyläläisten kesken.

"Hänellä oli moottorivene, millä vietiin maidot meijeriin ja hän kuljetti postii ja oli juhlapäivä ku oikein oli kaunis päivä ja pääsi moottoriveneellä Kivimaalle ni. Nyt ei o mittää ko istuu autoon ja

menee, ei siinä o mittää kauneutta, mutta kun merellä menee oikein kauniina päivänä.

– Kuin usein tuolla Kivimaalla käytiin yleensä?

Siellä käytiin noin joka päivä, koska noin tää oli sen maitomoottorin kuljettaja, että taloista vietiin maito ja sitte hän toi posti. Ainoastaan kelirikko sitte, eihän moottori kulkenu ku kesäaikana ni, sillon sitten vietiin harvemmin niin noin hevosilla yli jään ja sitte ku oikein oli paha kelirikko niin ei postika sitten tullu. Että ku joku Kivimaalle väkisin pääsi jostain niin se oli sitten kerran viikossa ko tuatiin sitte posti.

– Mites usein te kävitte Kivimaalla?

En minä käyny ku pari kolme kertaa vuaren mittaa.

– Entäs muut siellä?

No ei, kun kauppatavarat oli siellä niin kyllä ne kerran viikossa kävi sitten aina sieltä ne mökkejen muijatki ne kauppatavaraa ostamassa, mutt ei siinä muuta, se tuatiin sitte viikolla sitte se mitä sitte tarvittiin, kaffet, sokerit ja he osti yleensä taloista jauhot. Ja sitte ryynejä ja herneet ja tämmöset niin noin se mitä siinä sitte oli, että kaupastaki ny jottain tarttee tuara, mutta kuitenkin näin.

– Ai he kerran viikossa kävi sitten kuitenkin Kivimaalla?

Juu, juu

– Ja veneillä mentiin sitten?

Juu kyllä, se maitomoottori kuljetti sitten ihmisiä, että siinä oli sitten matkustajiakin sitten. Ei siihen montaa mahtunut, olihan siellä sitten ittellänsä niitä veneitä sitte, jotka menivät." (H11/94.)

Haastateltava ei käynyt kirkonkylässä kuin pari kertaa vuodessa, mutta monet naiset kylästä kävivät kerran viikossa maitoveneen kanssa. Myös Kiparluodossa isomman paatin omistaja, joka kävi toripäivisin Uudessakaupungissa, otti kyytiin kyläläisiä, joilla ei ollut matkaan soveliasta venettä. Monilla tällaisia veneitä kuitenkin oli ja he matkasivat perhekunnittain. Myöhemmin tuli keskeisille reiteille

pieniä lossiveneitä, joissa niissäkin istuttiin yhdessä. Myös karja rahdattiin jonkun isännän isolla veneellä tai ruuhella saareen laitumelle. Matkanteko yhdessä tuntuu haastateltavien kerronnassa olleen tärkeä sosiaalinen tapahtuma. (H11/94; H13/94; H5/93.)

"Mut jollain taval mä ajattelen et kyl sekin aika vaan kivaa ol. Et kyl meil varmaan paremp lapsuus ol mitä nykyajan lapsil ko ajattelee. Ei meilt mitään puuttunu ko jalkine ja tommossi ei me ollu niin hienoi sit ko muite ihmiste oliva. Mut kyl meil ain vaa vaatet ol ja sit odotettiin sit isopappatta kon se tul niin sit ol kon juhlat ko see toi ain kaikenkaltassii.

– Mikä siinä oli parempaa verrattuna nykyajan lasten kasvamiseen?

Ol paljon enemmän se yhteisömeininki. Ettei ollu tommost luokkaa. Ko sunnuntaisinkin oltiin, mut ei me ennen yhtoista mihenkään päästy et me jouruttiin kirkkoonkin ja toommottii eikä se ol elämän varrel mittään ollu pahitteeks. Se ol joka kahren viikon pääst kon pappa ja mamma käve kirkos. Semmonen kauhii kirkkovenekin (kylän) rannas ko sinne menivä sit ruokaa fölii ja soutaten menivä ja se ol jollain taval oikein juhlameininki ja sit orot oikein et kosk pääsee kotei kaik vanhemma kakara ja määkin pääsin vain joka toinen kert ja se ol olevanas oikein juhlameinink vaik en mää kaiket siit kirkost mittään sen enempää ymmärtänt mut ko se ol vaan ko pääs siihen veneeseen ja siin venees sai syörä ja tommosel taval." (H19/95.)

Huomionarvoista on haastateltavan miellelyhtymä: hän yhdistää "yhteisömeiningin" ensimmäiseksi yhteiseen kirkkovenematkaan. Lapsen mieleen on jäänyt voimakkaana positiivisena tilaisuutena veneessä olo yhdessä kyläläisten kanssa.

Mikä tekee matkanteon niin tärkeäksi osaksi saaristolaisuutta? Miten matkustamisessa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet luontosuhteeseen?

Kokemukseni mukaan matkan täytyy myös kestää jonkin aikaa, ennen kuin maisema valtaa mielen tai luonnonympäristö työntää mielen sisäisen tajunnanvirran tieltään. Huomion arvoinen seikka on, että paitsi purjeveneeseen, myös vanhanmallisen ns. "put-put"-keskimoottoriveneeseen kulkurytmi on erilainen kokemus kuin nopean nykyveneeseen. 6 – 8 solmun vauhdilla etenevä puuvene noudattaa aallon rytmiä ja ajo sopeutuu meren keinuntaan. Vaihto tällaisesta veneestä yhtäkkiä nopeaan veneeseen tuntuu kuin astuisi lentokoneeseen, eikä mereen saa enää minkäänlaista tuntumaa. Tässä on kyse meren tunnusta, sen alituisesta läsnäolosta ja tarkkaamisesta.

Pitkä tasainen matka merellä on mietiskelyä myös yhdessä toisten kanssa. Ei paljon puhuta eikä moottorin säksättäessä voikaan puhua. Ollaan kuitenkin yhdessä. Tajunnan virta kulkee maiseman vaihtumisen myötä, kukin on yksinään ja toisaalta toisten läsnäolo on reaalin. Aika, kiireettömyys ja yhdessä istuminen meriluonnon keskellä, matkalla johonkin, pelkistää ihmisten yhdessäolon tietoisuuden eteen. Tilanteen erityislaatuisuuden huomaa selvästi, kun veneessä istuu tähän olotilaan tottumaton henkilö: hän on vaivautunut eikä tiedä miten hänen pitäisi olla.

Yhteenvedona voi tässä vaiheessa todeta, että saaristolaisen luonnonympäristöä hallitsee meri ja että eläminen paikallisessa luonnonympäristössä on elämistä etenkin meren kanssa ja merestä.

Merellä kulkemisen ja selviytymisen taidot ovat saaristolaisen arvostetuimpia ominaisuuksia, ja niiden oppiminen vaatii omakohtaista paneutumista suureen luonnonelementtiin ja aktiivisen subjektin roolin ottoa, toisaalta ehdotonta yhteistyötä ja apua. Elämiseen meren kanssa liittyy riippumattomuuden ja vapauden kokemus. Mereen yhdistyvät henkistä tasapainoa suojaavat

mielikuvat. Meri on osa ihmisen sisäistä henkistä rakennetta, verrattavissa uskonnolliseen hartaudenharjoitukseen ja rentoutumiseen – jo pelkkä meren näkeminen riittää rauhoittamaan saaristolaisen mielen. Merta kunnioitetaan ihmistä suurempana ja väkevämpänä ja rakastetaan kuin emoa, elannon antajaa. Meri luo myös maailman avaruuden ja rajattomuuden tunnun.

Anja Tuomisto toteaa suulliseen perinteeseen pohjaavassa tutkimuksessaan, että myös Velkualla keskeisimmät paikallisen ihmisen hahmottelut liittyvät merellä kulkemisen taitoihin ja paikalliseen tietoon ympäristöstä. Koulumatkojen kuvauksissa korostetaan soutamista ja jäätä pitkin kulkemista. Lapset oppivat selviytymään meren vaaroista. Merellä liikkumiseen liittyvää kyvykkyyttä, sankaruutta ja selviytymistä tuodaan mielellään esiin. Hukkuminen ja jäihin tippuminen ovat kerronnassa ääritilanteita, joille on aina jokin selitys. Taustalla on käsitys, että paikalliselle ihmiselle ei satu tällaisia onnettomuuksia, vaan he pärjäävät merellisissä olosuhteissa.¹⁰⁰

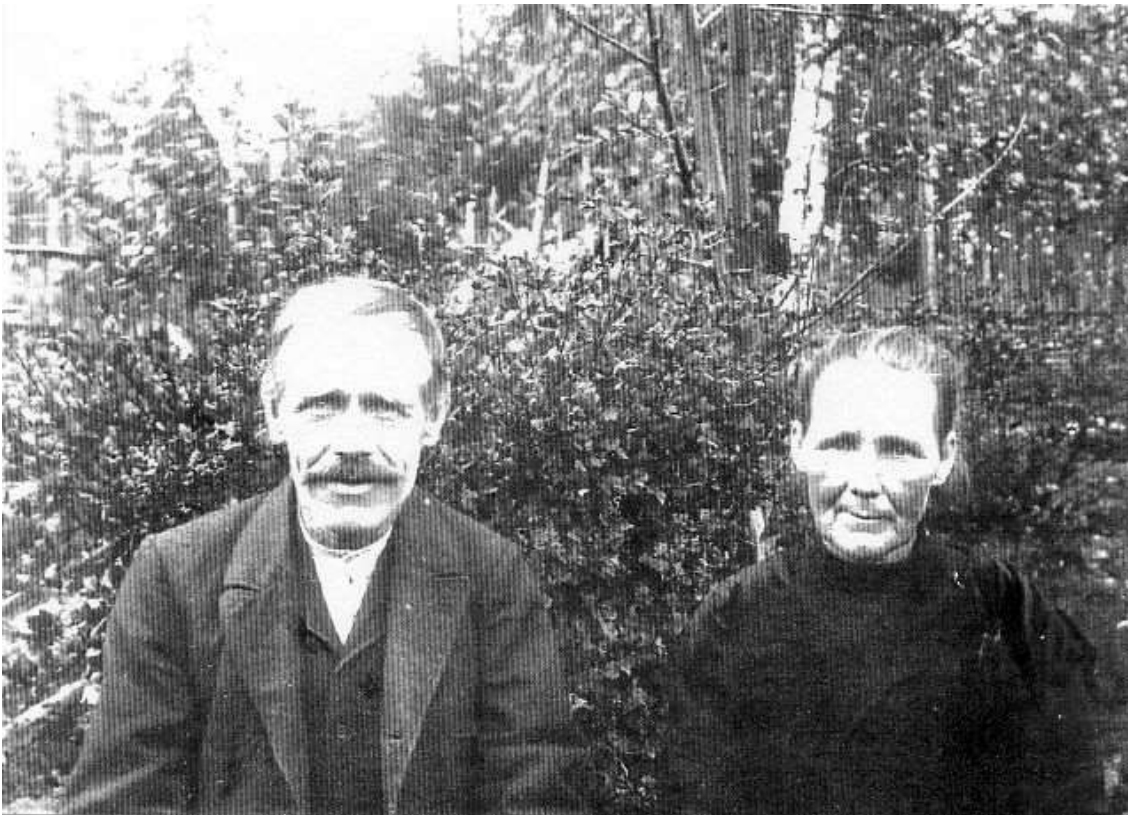
¹⁰⁰ Tuomisto 1997,135,136,137.

6.VASTAVUOROISUUS, RIIPPUVUUS JA YHTEISYYS

Millainen on hyvä ihminen?

Esitin haastateltaville kolme eri kysymystä: Millaisia ominaisuuksia ihmisessä on täällä arvostettu?; Millaisia ominaisuuksia ihmisessä itse olet arvostanut?; Millainen on hyvä ihminen?

Hyvän ihmisen määrittely ja arvostettujen ominaisuuksien määrittely kertovat yhteisössä selviävistä ihmisistä – ihmisistä, joista pidetään.

Kuva 11. Vartsalan postinkantajapariskunta 1940-luvulla.

Kysymys hyvästä ihmisestä ei tosin ole lainkaan sama kuin kysymys siitä, millaisia ominaisuuksia ihmisessä arvostat tai muut arvostavat.

Ongelmallista on, että useassa haastattelussa tulin yhdistäneeksi kysymyksen hyvästä ihmisestä toiseen kysymykseen, joka sekään ei ole sama asia, nimittäin kysymykseen "millaiseksi soisit lastesi kasvavan?", jonka arvelin aluksi konkreettisuudellaan helpottavan haastateltavan vastaamista. Nämä kysymykset eivät kuitenkaan välttämättä johda samaan vastaukseen. Vanhemmat toivovat lastensa pärjäävän maailmassa. Hyvä ihminen ei välttämättä ole sellainen, joka pärjää. Arvot eivät välttämättä pidä yhtä sen kanssa, mitä tosiasiallisesti tehdään. Ihminen ei ehkä tosiasiallisesti voi elää sosiaalisessa todellisuudessa tällaisena hyvänä ihmisenä.

Hyvän ihmisen määrittely on vastaus kysymykseen, millainen ihmisen pitäisi olla. Vastaus ilmentää pyrkimyksiä, ei sitä millainen hän todellisuudessa on tai mitä hän todellisuudessa tekee. Kysymys arvostetuista ominaisuuksista sen sijaan antanee vastauksia yhteisössä todella ilmenevistä ihmisten ominaisuuksista.

Seuraava haastateltavan vastaus elämäänsä tyytyväisestä ihmisestä on filosofinen vastaus.

" – Niin minkälaisia luonteenpiirteitä lapsiin pyrittiin kasvattamaan, minkälaisia ihmisiä pyrittiin kasvattamaan lapsista ennen?

Varmaanki täytyy ainaki ol rehelline ja vanhemppe ihmissi täytyy kunnioitta, sillo viäl voitti omi vanhemppeki teititellä ja. Nää on kyl sit mä ei oikke osaa näihin kunnol vastata.

– Se vaan miltä ittestä tuntuu niin se. Mites jos ajattelis semmosta, että minkälaista ihmistä pidettiin hyvänä, mikä oli hyvä ihminen, niin minkälainen se oli siihen aikaan?

Kai se lasten miälest ainaki sit semmone ol mikä ymmärs lapsi eikä kauhiast käsittäny pois jos jonkus meni vähä iso ihmisten tiäl ni sit sai olla lapset. Joku sit taas ei kärsin ollenka lapsia. No sillo lapsi oli joka paikas ja paljon, ettei niil paljo. Tämmössi ko nykyaikan niit o vähä ja niil o kaikki, mitä voi vaan ajatel. Tämä o ny kyl ni semmost, mä en varman tair oikke ol hyvä vastaaja.

– Entäs noi tota, muuten niitä ominaisuuksia, mitä ihmisissä oli, mitä ominaisuuksia arvostettiin ihmisissä?

No varma se, et kuka ol hyvä tekemä töitä ja kuka kerkes paljo ja mää luule ny, et ahkeruutta ja osaamist arvostettiin.

– Entäs mikä sit sen jälkeen oli, mikä oli semmosta tärkeintä? Sitä täyty iha ajatella, ei ol tullu koska pistetty asioi tämmösse tärkeysjärjestykseen. Kyl se sillon mä luule, et se tyä ol kaikist tärkkein, ei sillo ollu paljo vapaa-aikoja ja, mä ny tarkotan semmossi ko ol niinku toisen töis, ni sillon kyl oltti ahkerast koko päivä liikkel, eikä naisväelläkkä, must tuntu, et miähet pääs helpommil. Ku jos oltti jossa ulkotöiskin niin naisil ol kaik ne askareet sit viäl, täytys karja hoitta, huusholli ja, kyl kello varmaan sillon siin likemältä kahdeksan ol ennenku naisväel tul ehto. Sit tehti niit puhdetöit ja ei sillo ment ostama kaupast mittä, et sukakki ne iha, lamppa keritti ja kehrätti lankka ja siit kudotti. Tiätyst suvel sit ol semmossi kaupast ostetui pumpulsukki.

– Entäs mitä ominaisuuksia te itte olette arvostaneet ihmisessä? En tiedä.

– Mitkä on niinku tärkeimmät?

No mää ny ajattelen, et tommonen, että on tähä osaas tyytyväinen eikä kauhian paljon vaadi keltään mittään. Tota mä ain ole kans pitäny tärkkiän, et osaa auttaa ihmissi, semmossi ko jotku tarvittee, et huamaa ne heiän tarpees ja auttais siin misä voi ja mitä katto tarpeellisen. Ei sillo mun nuoruudessan sitä appu saan, ku on nämä kodinhoitajat ja kaik tämmöset, mitä enne ei ollukka, et se ol niinku sitä palkattu apua. Et enne se ol iha vapaehtost ko

jotta viätti sauna, ja mä ny tarkota semmossi vanhoi ihmissi, mik ei ite enä oike pärjänny.

– Oliko se tavallista täällä kylässä auttaa toisia?

No kyl mun mielestän, et kyl niit vähä huomattiin niitä, kuka ol avun tarppes, tietyst niitaki ol kun ei korvatas hörättän." (H8/93.)

Kuva 12. Räätäli.

Haastateltava väisti ensin hyvän ihmisen määrittelyn hahmottelemalla asian lapsen kannalta (aiemmin oli ollut puhetta lapsista), mutta vastaa sitten määrittelemällä arvostamiaan ihmisen ominaisuuksia. Hän korostaa tyytyväisyyttä siihen, mitä on saanut ja toisten huomioimista. Oikeastaan alussa esiin tullut lapsen näkökulma sisältää saman ajatuksen: hyvä ihminen huomioi lapsen lapsena.

Haastateltava osoitti myös arkielämässä arvostavansa toisten huomioimista: kun menin bussissa juttelemaan hänen kanssaan, hän oikein erikseen totesi, kuinka mukavaa on kun huomioidaan.

Kysymys on tässä nähdäkseni varsin tärkeästä merkityksenanto-tapahtumasta: huomioiminen tapahtui nyt ilman, että toinen oli työn (haastattelun) objektina. Haastateltava huomioitiin omana itsenään, haastateltavan roolin ulkopuolella. Sen, että haastateltava erikseen minua ensimmäisellä kerralla kiitti tästä huomiosta, ymmärsin tarkoittavan, että hän oletti minun kuuluvan sellaiseen maailmaan, ettei hän minulta sen jäsenenä odottanut huomioimista, vaan se tuli mukavana yllätyksenä. Kysymys tässä oli kahden erilaisen maailman kohtaamisesta, yhteisöihmisen ja suoritusihmisen törmäyksestä.

Pohdin tätä tapausta hieman tarkemmin, koska mielestäni siinä pelkistyy hyvin se mentaliteetin muutos, joka on tapahtunut haastattelemieni ihmisten elinaikana. Vanhat saaristolaiset havaitsivat eron itsensä ja toisten välillä. Kylän yhteisyydessä kasvanut ihminen kokee tavassa kohdella toisia ihmisiä suuren eron entisen ja nykyajan välillä. Nykyajan välinpitämättömyys on hänelle vierasta. Tunsin haastateltavan sanoissa jonkinlaisen haikeuden ja samalla kiitoksen minulle, koska minä nuoremman sukupolven edustajana ja päämääräorienteista työtä tekevänä käyttäydyin varmaankin toisella tavalla kuin hän oli minulta odottanut. Nuorempi polvi ei enää tule juttelemaan noin vain ilman asiaa, vain vaihtamaan kuulumisia ja nauttimaan yhdessäolosta. Sana "huomioidaan" tarkoitti, että huomioin

hänet myös ihmisenä, en pelkästään tutkimukseni takia. Toisen huomioiminen itsenään on merkityksen, arvon antoa hänelle omana itsenään, se sisältää moraaliperiaatteen, jonka Immanuel Kant muotoili "käytännöllisessä imperatiivissaan": "toimi niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoitusperänä eikä koskaan pelkästään välineenä". Ihminen on siis käsitettävä tarkoitusperäksi eli päämääräksi sinänsä eikä välineeksi jonkin toisen tarkoitusperän saavuttamista varten.¹⁰¹

Tämä toisen huomioiminen on vastakkainen kilpailuyhteiskunnan suhteille, Tönniesin kuvaamille Gesellschaft-suhteille, joissa viedään ihmisen merkitys sinänsä itsenään.

Ferdinand Tönniesin klassinen teoria kahdesta erilaisesta tavasta, jolla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään, jäsentää hyvin tätä eroa entisen ja nykyisen välillä.

Tönniesin mukaan tahto luo kaikki ihmisen sosiaaliset suhteet. Gemeinschaft ja Gesellschaft ovat kaksi mahdollista tapaa, joilla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Olemuksellinen tahto, joka on integroitunutta ja jossa tavoitteet ja keinot ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa, johtaa Gemeinschaftiin ja rationaalinen tahto, joka on ajattelun määräämää, Gesellschaftiin. Kaikki läheinen, yksityinen, jakamaton eläminen on elämistä Gemeinschaftissa. Olemuksellinen tahto on ihmisen alkuperäinen asenne ja suhtautumistapa ja perustuu yhteisyyteen. Ihmiset liittyvät toisiinsa, koska he pitävät suhdetta arvokkaana tavoitteena itsessään. Tönnies erottaa kolmen tyyppisiä Gemeinschaft-suhteita: sukulaisuus, naapuruus, ystävyys.¹⁰²

Gesellschaft-suhteet perustuvat sopimukseen ja lakeihin. Ihmiset jäävät vaille läheisiä keskinäisiä suhteita, kukin on itsenäinen ja eristäytynyt ja suhteet muihin ovat pingoittuneet. Kajoamista toisten asioihin pidetään vihamielisenä tekona ja negatiivinen asenne toisia

¹⁰¹ Kant 1931,120.

¹⁰² Tönnies 1974,37-50; Rannikko 1982,58,60.

kohtaan tulee normaaliksi. Toiselle ollaan valmiita luovuttamaan jotakin vasta kun saadaan samanarvoinen vastapalvelus. Tönnies (1974,87) viittaa Adam Smithin toteamukseen, että jokaisesta ihmisestä tulee jossain määrin kauppias. Gesellschaftin voimistuminen liittyy Tönniesin mukaan aina kaupan ja tavaravaihdon kehitykseen, eikä nykyajan länsimainen kapitalistinen henki ole hänen mukaansa muuta kuin suuressa mittakaavassa esiintyvää kaupallista henkeä. Kunkin ihmisryhmän pyrkimyksenä on omien etujen saavuttaminen ja kukin tukee muiden toimintaa vain siinä määrin kuin se edistää omia etuja. Yhden tappio on toisen voitto. Kaikki sopimuksiin perustuva Gesellschaft-elämä voidaan Tönniesin mukaan ymmärtää analogisena tavaravaihtoon perustuvalla tilanteella. Sen ylin sääntö on kohteliaisuus, jossa jokainen näyttää tarjoavan hyvää kaikille muille ja pitävän kaikkia muita itsensä arvoisina. Todellisuudessa jokainen ajattelee vain itseään ja yrittää puolustaa etujaan kilpailussa muita vastaan.¹⁰³

Toisen huomioiminen omana itsenään ei mahdu Gesellschaft-suhteiden raameihin.

Tämä länsimaisessa yhteiskuntafilosofiassa pohdinnan alaiseksi noussut ihmisten välisten suhteiden laadun kahtiajako kuvaa hyvin myös yhteiskunnassa tapahtunutta muutosta paikallisyhteisöissä vallitsevista suhteista keskusorienteisiin kapitalistisen talouden markkinamekanismeille alistaisiin suhteisiin.

Suuri muutos ilmenee pienessä episodissa bussissa.

Palatkaamme haastatteluaineistoon, arvostettujen ominaisuuksien määrittelyyn.

Toinen haastateltava (H13/94) lieventää kuvausta osaamisen arvostuksesta sillä, että jokaista arvostettiin jossain suhteessa, jokainen oli jossain asiassa hyvä:

¹⁰³ Tönnies 1974,74-90; Rannikko 1982,59,60.

" – Millä perusteella siihen aikaan ihmisiä arvostettiin? Mikä oli tämmönen hyvä ihminen?

Kyl se ol kaikil tavalline, et en mäa tiär, et ei sitä, ei niit huanoi ihmissi ollukka. Tiätysti mikä ol tämmöne erikoise hyvä käsityätaitoine, et jos tehti vene taik jotta ni hän sai oma arvostukses. Mut toisel ol taas sit joku toine hyvä puali, et ei sil semmost annettu, semmost tuomittevaa, et ei se pyst yhtä mihenkäs.

– Onko tämä ihmisten arvostus jotenkin muuttunut teidän aikana?

On se muuttunu ja pakko se on muuttaa, et nykyaikan, ei vaik on tuttavaki ni oikeastas voi luatta siihe, mikä sillo oli niin täysi luotettava, toine ihmine naapurist. Mut se on tiätyste, et ihmise o aika paljo sekaantuneet, jok pualelt tulee, ajatella nyekin piäni kaupunkei, Uuskaupunkiki ko siäl ny on tullu tätä vierast porukka niit on tullu ain Lapist saare ni sinnehä kokkontu tämmöne just, vaikkei se ol kovi suuri tämmöne porukka, mikä sit aiheutta tämmöst epäsopu ni kuitenkin se tule huamatuks.

– Ni ennen pysty luottamaan ihmisiin täällä, et jos oli joku?

Kyllä pystyi, kyl rahalomsas voi jättä pöydän pääl nii ettei sitä, ei sitä tarvinnu lukun taan pistä. Ja maatti myös, ettei koska ollu ovet lukos, et jos joku tuli ni kyl hän pääs sisäl ilman koputtamat.

– Minkälaisia ominaisuuksia te itse olette arvostanut ihmisissä?

No semmost, rehellisyys ainaki o yks, mikä on kauhia hyvä ja olen pyrkimä siihe itekki ja kasvattama oma lapsen siihen, et ne oisiva rehellissi ihmissi ja ei niist ol koska mittä valituksi tullukka mistään että. Se o isäl ja äitil kauhi takaisku ko tule semmonen tiato, et sun poikas on tual varastamas jotta ja varasta jotta ja teke paha ni kyl se viä vanhemmitte miele matalaks." (H13/94.)

Haastateltava painottaa tasapuolisuutta, ihmiset ovat erilaisia ja kaikissa on jotakin arvostettavaa. Hän myös tuo esille, ettei ennen ketään pidetty täysin mitättömänä, ettei hän mihinkään pystyisi. Haastateltavan vastaamista ei tunnu vaikeuttavan se, että haastattelija tulee kysyneeksi kaksi kysymystä yhtä aikaa: Millä perusteella ihmisiä arvostettiin?; Millainen on hyvä ihminen? Muutoksesta puhuessaan haastateltava tuo esiin, että muualta muuttaneiden ihmisten joukko on aiheuttanut ihmisten välisen luottamuksen vähenemisen.

Sivuhuomautuksena ja Lapin asukkaiden puolustuksena täytynee todeta, että samanlaisen arvion esitti samaa ikäluokkaa edustava haastateltava Rovaniemen maalaiskunnasta vuonna 1990: ennen sotia saattoi siellä reppunsa jättää tien poskeen vaikka viikoksi, eikä siihen kukaan varmasti koskenut. Sotien jälkeen tuli muualta ihmisiä ja luottamus katosi, koska varastelua alkoi esiintyä. (H1/90.)

Huomiona voi myös todeta, että haastateltava (H13/94) mainitsee rehellisyyden käsitteen sisältävän ensimmäiseksi sen, ettei varasta. Puhuessaan lasten kasvatuksesta rehellisyyteen haastateltava tuo esiin, että yhteisön julkinen kuva lasten rehellisyydestä on tärkeä: ettei heistä tule valituksia ja että vanhemmille on takaisku, jos tulee tieto, "et sun poikas" on varastanut. Haastateltava ilmeisesti viittaa siihen, että kasvatuksen yhtenä tausta-voimana on häpeän pelko.

Matti Sarmela kirjoittaa Thaimaan kyläyhteisöjä koskevassa tutkimuksessaan, että tiheään asutuissa kylissä ihmisen on pienestä pitäen opittava käyttäytymään siten, ettei häpäisisi itseään eikä perhettään eikä toisi ristiriitoja naapurien välille. Nuortenkin käyttäytymistä ohjaa tietoinen vastuu ja häpeän pelko. Hän myös toteaa thaimaalaisten sanovan, ettei siellä paikallinen ihminen voi koskaan antaa anteeksi sitä, että joku häpäisee hänet julkisesti niin, että hän "menettää kasvonsa". Kyläläiset arvostavat sopuisuutta ja kärsivällisyyttä. Tyyni ihminen luottaa omaan henkiseen kestävyYTEensä ja voimaansa, vaikka elämässä tulisikin vastoinkäymisiä. Thaimaalaisten mielestä mikään ei ole

häpeällisempää kuin menettää malttinsa, antaa suuttumukselleen vallan ja alkaa räjähtää.¹⁰⁴

Haastateltavan (H20/95) vastaus kaikkien kanssa toimeentulevasta ihmisestä on sekin sisällöltään varsin filosofinen. Kysymykseeni, millä perusteella hän itse on ihmisiä arvostanut, vastaa haastateltava, että ihmiset ovat luonnostaan erilaisia. Itseään hän kuvaa sellaiseksi, joka tulee kaikkien kanssa toimeen. Koska hän on kova puhumaan, niin se onnistuu. Hän arvostelee joitakin "bisnes-henkisiä" kalastuksen pariin muualta tulleita lohenkasvattajia ja kalanjalostuslaitoksen hoitajia sillä perusteella, että nämä eivät itse tee varsinaista työtä eivätkä niistä mitään ymmärrä.

Haastateltava tuntuu siis arvostavan päinvastaista: työn tekemistä ja työhön kuuluvien asioiden tuntemusta.

Haastateltava väistää arvostettavien piirteiden luettelemisen toteamalla, että ihmiset ovat erilaisia. Hän kuitenkin jatkaa nostamalla kaikkien kanssa toimeen tulemisen esille, mistä päätellen hän pitää tätä ominaisuutta arvossa. Kaikkien kanssa toimeen tuleminen edellyttää ihmiseltä itse asiassa hyvin hienoviritteistä oppimista erilaisista ihmisistä ja pitkäjännitteisyyttä. Tällaisen ihmisen arvostus kertoo kanssakäymisen luonteesta yhteisössä. Täytyy osata käsitellä erilaisuutta ja välttää ristiriitoja aktiivisella tavalla, toisin sanoen ei vetäytymällä seurasta pois.

Tässäkin haastattelussa tulee esille, että muualta tulleet ihmiset ovat rikkoneet yhteisön arvoja.

" – Minkälaisia ominaisuuksia täällä on ihmisessä arvostettu ennen?

Kyl mä uskon yks kumminkin on rehellisyys. Se on varmasti tääl saaristos, kyl tääl on niin ove auki ollu, et ei voi ajatel et kukka mittä otasis. Jos joku jostain tulee ja hätä on, tai lähdetään pois

¹⁰⁴ Sarmela 2004,121,122.

niin ei mittään ol ajateltukaan ovei pistää kiinne. Ajateltu et jos jollai on joku asia niin voidaan ottaakin semmosis tapauksis ja se tuodaan takas. Semmonen äärimmäinen rehellisyys on yks ainakin. Ja sit semmonen, ei niin kauhiaste toisten aioihin puuttuminen. Et ei ihmetel nii toisen asioi, et jos joku tekee vähän eri taval se annetaan sit tehr ja annetaan sen sit ite, vaik puolin tieretäissinki et mahtaak tämä ny olla, et uskallaks sä tommost ruvet tekemän, ko poikkeavaste rupee jotain muut, tekee jonkun yrityksen tai suunnittelee, niin annetaan vapaaste. Et ei sitä men puolin neuvoman siin. Et ajatellan näin. Ja semmonen rehti, et kaikitten kans ois väleis, et ei pidä millän taval et räyhäsis, et hyvis väleis kaikitten kans oils. See on niinku ihmisenäkin edessäs niin on sen mukasest sit et toisen kans täytyy ol vähän eril taval kun toisen.

– Mitäs ominaisuuksia sä itte olet ihmisessä arvostanu?

No mun täytyy sannoo et tämmönenkin on yks kumminkin et et ois semmonen välitöin et puhus asia niinku oo etei ois eres ihan eril taval, et pienen ajan takka, vaik se tuntu simmoselt kauhia makkialt, et puhelee ja on kauhiasti, mut sit kumminkin jonkun ajan takka se on ihan eri. Ois semmonen et ois sanans takan sit, mikä on. Et siihen voi luottaa. Se on sitä rehellisyyt sit siin suhtees kans. Ja sit jos joku harmittaa tai joku o semmonen nii ei sitä men heti toisel näyttämään et osaisis itsehillintää. Et ei ois tämmöst et toisel kerral, et kummosel pääl sattuu olemaan. Et semmostakkaan mää en oikeen tyk, kon toisel kerral kun menee sen tyjö, niin se on ihan eri, ja toisel kerral, jos sil on huono päivä, niin se on ihan eri. Et vois is ain ajatel et, mää kumminkin tykkään semmosest. Et sen ymmärtää et jokaisel on ain omii vaikeuksii ja ei sitä sit toisil voi, mut sais sen näin olemaan et ei sitä sit purkas sitä kiukkuas toisil.

– Oliko nämä semmosia, mitä sinun vanhemmakkin arvosti?

Kyl mää uskon et hekki näin oil." (H14/95.)

Haastateltavan tavasta vastata jälkimmäiseen kysymykseen voi päätellä, että hän on itse kohdannut sekä vastauksen alkuosassa esiin tulevan epäluotettavuuden ilmiön että vastauksen loppuosassa esiin tulevan ns. "toisaikaisuuden" ilmiön ja pitää niitä epätoivottavina.

Kyse ei siis ole piirteistä, joita yhteisössä ei esiintyisi.

Lupausten pitäminen ja rehellisyys ovat moraalialueita, jossa toiminnan sujuminen yhteisössä on tärkeä arvo. Näiden periaatteiden noudattaminen, samoin kuin toiset huomioiva itsehillintä, lisää yksilöiden toiminnan ennakoitavuutta ja siten yhteisön kiinteyttä.

" – Entäs ihmisluonne, onko siinä tapahtunu joku muutos, jos vertaa tätä omien vanhempien sukupolvea?

No toi toisist välittäminen on yks semmonen.

Tämmönen rehellisyyski on karonnu, kyl täytyy pittää jo melkeen ove jo kiinne...täsä kun ol tämmönen, ko pit tämmössi lohialtai, niin häneltäki hävis lohei ja tämmöst jotain. Et ei ennen vaan semmost ois ollu, et kyl se ihan niin on et tieret mikä toisen on niin ei siihe mentty ja kajottu." (H14/95.)

Nuorempaan sukupolveen kuuluvan haastateltavan mielestä vartosalalaisten arvostukset eivät ole niin "rahan perässä" kuin jossain muualla. Nuoremmat sijoittavat rahansa koteihinsa, koska siellä oleskellaan syksy ja talvi. Haastateltava kehuu saaren nuorilla olevan "näettejä koteja". (H22/95.)

" – Millä perusteella itse toisia ihmisiä arvostat?

Kyl mä olen aika suvaitsevainen, ihmiset saa olla sellasii ku o. Jokaises on jotain hyvää ja huonoo.

– Mut minkälaisia ominaisuuksia sä arvostat ihmisessä, vai arvostatko sä sitä suvaitsevaisuutta, vai mitä?

Mä arvostan semmosta et tulee toisten ihmisten kans toimeen. Semmosta mä varmasti arvostan kaikist eniten. Mä tykkään semmosist ihmisist kenen kanssa on helppo jutella ja ova semmosii kansainvälisii tyyypei ja se juttu rönsyilee, voi puhella monennäkösist asioista. Ja sit mä arvostan semmost luotettavuutta. Et jos joku ihminen pettää mun luottamuksen, niin en mää sitä koskaan kyl unohda. Et mä tykkään et semmoset ihmiset mihin voi luottaa, ne on kyl kullan arvosiii." Haastateltava sanoo myös, ettei hän voi sietää joustamattomuutta. " – Millainen on hyvä ihminen? Rehellinen."

...

Empaattinen "semmonen että paitsi et se tulee toisten ihmisten kans toimeen, niin se osaa haistella vähä et miten sil toisel menee". (H22/95.)

Tämä 50-luvulla syntynyt haastateltava puhuu ihmeen samoista asioista kuin edellä esiin tulleet vanhemman sukupolven edustajat: jokaisessa ihmisessä on hyvää ja huonoa, kaikkien kanssa on hyvä osata tulla toimeen, rehellisyys on hyvän ihmisen piirteitä ja se, että osaa lukea lausumattomia viestejä, kun joku tarvitsee jotakin, osaa "haistella". Sanomattakin on selvää, että tämä viimeksi mainittu edellyttää ihmiseltä varsin hienoviritteistä huomiokykyä. Vanhempi haastaeltava kuvasi samaa asiaa aiemmin esille tulleessa katkelmassa sanoin "et huamaa he heidän tarpeensa" (H8/93).

Kuten luvun alussa jo totesin, hyvän ihmisen määrittely on haastateltavan kannalta ongelmallista – siihen sisältyy tavallaan koko elämä. Hyvän ihmisen määrittely on ihmisen vastaus kysymykseen, millainen ihmisen pitäisi olla, jotta keskeiset hyvän elämän periaatteet toteutuisivat eli jotta toteutuisi se, miten pitäisi olla. Haastateltava ei ehkä ole tullut koskaan ilmaisseeksi sanallisesti keskeisiä

elämänarvojaan, vaikka toteuttaisikin elämisessään joitakin niistä. Toisin sanoen se, mitä ei sanallisesti vielä ole hahmotettu, on kuitenkin olemassa mielessä ja elämässä ehkä toteutuvaa. Vastaukset kysymykseen hyvästä ihmisestä ja haastateltavien itse arvostamista ominaisuuksista kuvastavat sitä, miten haastateltavien mielestä asioiden pitäisi olla – eivät sitä miten ne todellisuudessa ovat. Kysymys muiden kyläläisten arvostuksista kuvastaa enemmän todellista asiaintilaa ja haastateltavat tuntuvat vastaavan kysymykseen siten, että todelliset asiantilat vastaavat arvostuksia, esimerkiksi ihmiset kylässä arvostavat rehellisyyttä ja myös ovat rehellisiä. Huomattava on, että omat arvostukset ja käsitys muiden arvostuksista asettuvat useimmiten samoihin asioihin.

Entä onko edellä sanottu ristiriidassa sen kanssa, että tulkitsemme hyvän ihmisen määrittelyn jatkossa kuvaavan yhteisön ilmapiiriä? Minkä on yhteisössä vallitsevien arvojen suhde tosiasialliseen käyttäytymiseen? Yhteisössä vallitsevat arvot ja yhteisön jäsenten tosiasiallisen käyttäytymisen sisältämät periaatteet ovat molemmat osa yhteisön ilmapiiriä. Ensimmäiset sisältävät kontrollin, kiitoksen ja paheksumisen periaatteet, joita jälkimmäisiin sovelletaan. Jos käyttäytymisen periaatteet ovat kaukana tai lähellä vallitsevista arvoista, tämä on yksi piirre ilmapiirissä. Jos yksilöiden omat arvot ja yhteisössä vallitsevat arvot ovat kaukana tai lähellä toisiaan, tämä on myös yksi piirre ilmapiirissä.

Haastateltavat eivät näytä haastatteluissa tekevän samanlaista periaatteellista eroa kysymysten välillä kuin minä. Huomiota kiinnittää myös se, että vastaukset eri kysymyksiin ovat varsin lähellä toisiaan. Useimmat kertovat itse arvostavansa samoja asioita kuin yhteisön ihmiset yleensä.

Sain huomata, että haastateltavat osasivat aika hyvin ilmaista itseään sanallisesti, ja että he vastasivat mielellään vaikeisiin abstrakteihin kysymyksiin, mikä osoittanee mieltymystä ajatteluun ja keskusteluun.

Haastateltavat tuntuivat arvostavan etenkin sosiaalisuuteen liittyviä taitoja: että ihminen osaa huomioda muut, tulee toimeen monenlaisten ihmisten kanssa, on suvaitsevainen ja puhelias. Tämä kertoo kanssakäymisen tärkeydestä ja myös sen luonteesta sen pohjalta, mitä ominaisuuksia tämä kanssakäyminen edellyttää. Rehellisyyden arvostus osoittaa, että keskinäisen luottamuksen säilymistä pidetään tärkeänä.

Vastavuoroisuus ja keskinäinen riippuvuus

Kysymykseeni, onko suhtautuminen toisiin ihmisiin muuttunut, haastateltava vastaa:

"Kyl se on muuttunu kauhian paljonki, et ihmiset oli sillon suhteutuvaissi. Jos oli talkotyöt tai mitkä tahtos ni kaikki ol avuliai. Eikä koskaan ollu siit rahast kysymys, et ny se palkka makseta. Et kyl päivä tehtiin ihan mielihyvin ko syötiin ja tehtiin töitä." (H13/94.)

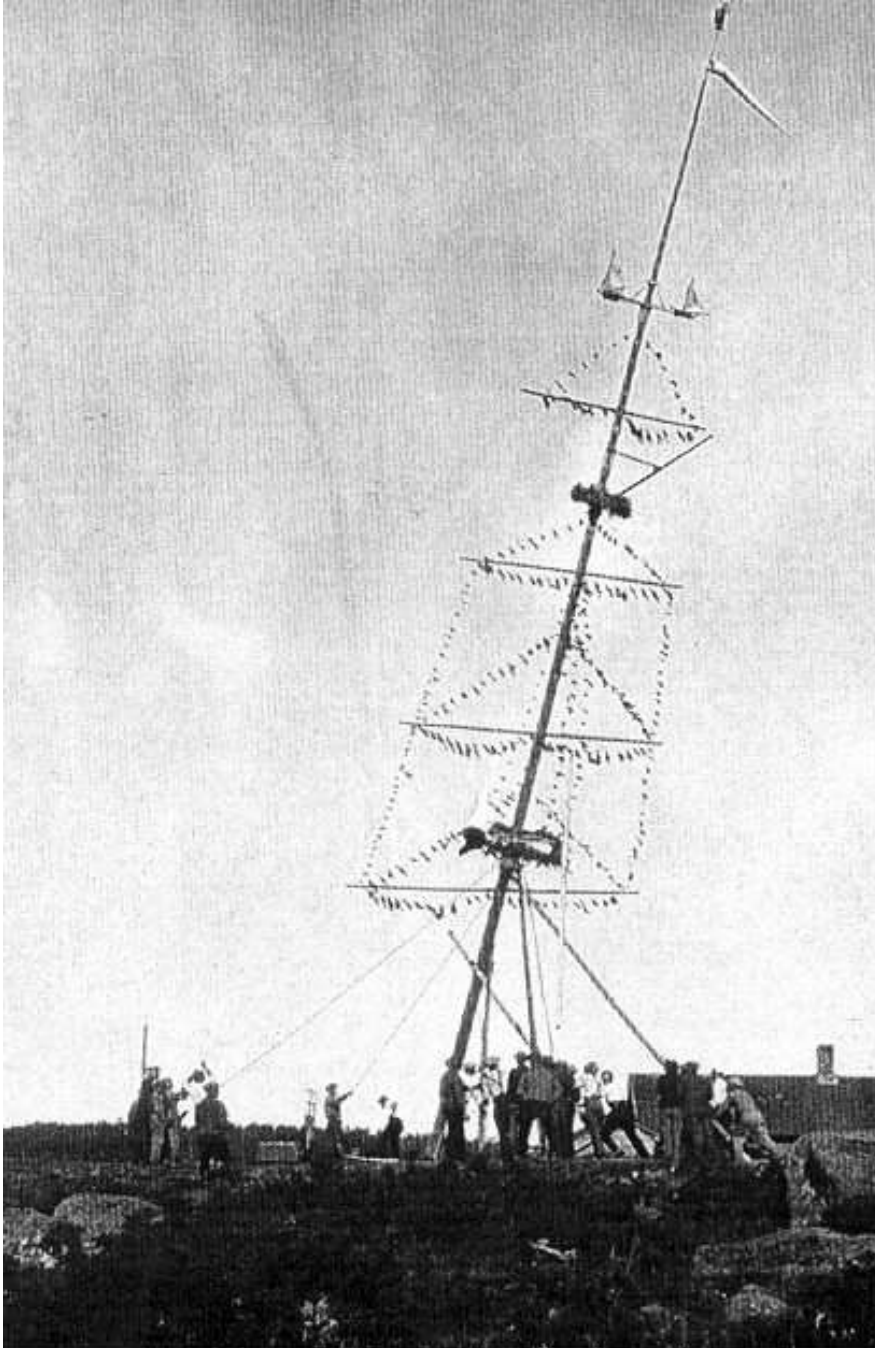
"(kylässä) ol kumminki, mä muista, et siäl ol semmost, et siäl ol kaik niinko yhtest melke, taik semmost, et ne ko sin men kaik ne asukka mitä siäl oliva.

– Ai miten oli?

Oliva ni ko yhtessi, et ne oli kaik niinko semmossi omassi ko siäl o, kaik ko toine aut toist ja toine toist." (H5/93.)

Haastateltava on tullut nuorena tyttönä rannikolta saaristolaiskylään veljensä taloutta pitämään. Sittemmin hän on mennyt yhteen

paikallisen miehen kanssa. Hän puhuu yhteenkuuluvuudesta kylässä verraten sitä isoon perheeseen, jossa kaikki ovat omaisia ja auttavat toinen toistansa. Haastateltava kuvaa yhteistunnetta, hän kertoo siitä hartaasti ja kaivaten.

Kuva 13. Juhannussalko eli maistonki nostetaan, koristellaan ja lasketaan kylän yhteisin ponnistuksin.

Toinen nuorena pikkutilan emännäksi sisämaasta naitu haastateltava kertoo:

" – Mites silloin kun te tulitte tonne (kylään), se kylä, niin tota minkälainen se oli ilmapiiriltään, saattoiko siellä vapaasti puhua? Juu, juu ihan tällä tavalla näin, ne oli kaikki, niinku mulle oli tällai niinku vierasta, että ne oli kaikki niinku yhtä perhettä ja jos jossain oli sairautta, kyllä ne emännäkki vaan kävi kattomassa ja aina ei ne tyhjin käsinkään menny, että aina jottain oli vähän mukana, että noin. Kyllä ne oli kauheesti, että ei niinku (kotikylässä mantereella) niin siellä onkin paremmin sitte sillä tavalla kukin on, ei ne sekaannu toisen asioihin, että kukin hoitaa vaan niinku omansa sitten että.

– Niin (kotikylässä mantereella) oli tämmöstä?

Juu, juu että noin ei se ollut tämmöstä niinku yhteistä, että kyllä täällä se yhteishenki oli silloin, minusta se oli oikein hyvä. Että se on kadonnut kaikki.

– No sekaantuko ihmiset toisensa asioihin sitten kans?

Juu, juu.

– No ei siinä mitään painostavaa sitten ollut?

No kyllä maar siinä sitten vähän niinku haukuttiinkin, mutta se meni ohitte sitten taas ja oltiin ja tolla tavalla. Ja kyllä maar siinä kun sitä tietäkin tehtiin, niin kyllä maar siinä riitojakin oli ja tällai, mutta ne unohrettiin sitte taas. Ja kun tie päättyi niin pirettiin tanssit ja juhlittiin.

– Saattoiko siellä vapaasti sanoa, ett jos oli eri mieltä jostain asiasta?

Juu ja kyllä ne sanokin, ei siinä mittään, että kyllä maar sitte vähän, mutta se unohdettiin sitte taas." (H11/94.)

Yhdessä eläminen sujuu pitemmän päälle erimielisyyksien unohtamisen menetelmällä. Tämä tulee esille useiden haastateltavien puheessa.

Sama haastateltava kertoo myös:

" – Miten on jos vertaatte sitä kotikylää niin, mitä te olette eniten jäänyt siitä kaipaamaan, kun ootte tänne muuttanut?

No loppujen lopuks kumminkin, kyllä se siellä on vaan sitten jollain tavalla sittenkin, että onko se sitte se, että se oma itsekeskeinen tai tämmönen, kyllä se minusta on tärkeempää sittenki.

– Ai mikä, että sai olla omissa oloissaan?

Niin juu, ettei se välttämättä oo näin sitten, että niinku ollaan tällai niinkun kyläyhteisössä. Että kyllä määkin kannatan vaan sitä, että mää oon minä ja ei noin siihen sovi sitten toisten tulla taikka tällai näin. Mutta täällä se on luannollist, et tietysti toi meri on tehny ihmiset sillai vapaammaks toisia kohtaan, kun ei oo ollu teitä, ei mittään tollai, niin oltu niinku eristettynä. Nii se on ollu paremmin semmosta yhteistä. Mutta siellä kun on oltu ian kaiken näin ettei oo ollu toisesta sillai riippuvainen, niin tää on mun ja ei sun tartte tulla tähän näin niin. Että ne ellää kukin omaa elämänsä siellä ja ovat täysin tämmösiä näin, semmosia niinku sillai oman ittensä itsenäisiä, ettei siinä tarvita naapuria tai näin. Ei silti, ei siellä riitoja oo eikä tämmösiä, eikä sielläkään mennä sitten tällai kylään sitte, täytyy olla joku asia, mutta ei siellä oikeen oo vielääkään sitä tapaa, että käytäs vaan noin tosa naapurissa istumassa iltaa ja, jollei mittää, sitte täytyy olla asiaa." (H11/94.)

Haastateltava vertaa kanssakäymistä saaristolaiskylässä ja sisämaan kylässä, josta hän itse on lähtöisin. Hän selittää saaristolaiskylän

tiivimpää kanssakäymistä meren avulla: meri luo kylän eristyneisyyden ja ihmisten riippuvuuden toisistaan.

Tarkoittaako haastateltava tässä vapaudella vapautta johonkin (puuttua toisten asioihin) vai ihmissuhteiden välittömyyttä (enemmän asioita saa ilmaista, vähemmän kieltoja on siis tähän suuntaan eli on vapautta rajoituksista) – on vaikea arvioida. On mahdollista, että haastateltava on juuttunut "vapaus"-sanaan, koska käytti sitä aiemmin puhuessaan merestä (luku viisi) ja käyttää laiskuuttaan samaa sanaa toisessa merkityksessä. Tai hän mieltää meren luoman "vapauden" sosiaalisessa kanssakäymisessä ilmenevään "vapaampia toisia kohtaan" samaksi vapaudeksi. Tällöin vapaus voitaneen tulkita välittömyydeksi, jolla on positiivisempi lataus kuin puuttumisella toisten asioihin.

Kylässä syntynyt haastateltava mieltää asian toisin:

"Toisenkaut voi olla parempiki kutei niin kauhiasti ol naapurin kans liialoisesti, et paremmin välit pysyvä ja oo et se on yks semmonen et mää tykkän et on semmotten sopeva, niinkon sekannu toisten asioihin tai, siin tulee helpol semmost vaa et jollei toinen tykkä siit et se ain on. Sopivas suhtees mä ajattelin.

...

Kun siirtolaissi tuil ne oli Karjalast tai sielt Seiskarist päin, ne oli luonteltas vilkkaampii, tunnu et heil ol erilaine juur tämä kyläskäymine, et siihen aikaan puolin paremmin, ne kun täsä meiän naapuris asu seiskarilaise, niin he kyl et se ol kanssakäymisis kyl et monta kertta päiväs ol jotain tämmöst. Yhtäkki tulti jotain puolin kysymään lainaks jotain ja tarvittin jotain nii enemmän. Siihen aikaan kyl enemmän tarvittiin kyl semmost, et jollei sil hetkel ollu saatavil, et oil loppunu joku määrätty kun tarvittiin ruuanlaitossa tai jossain, niin tultiin ykskaks, et mää tuon sit takasin ku mää menen. Nyy ei niinkän helpol men, et jokasel on ja jos on puut nii ajatellan et kyl se niinkin menee et en mää viit lähti." (H14/95.)

Tämä kylässä syntynyt haastateltava kertoo myös, että toisten asioihin nimenomaan ei puututtu ja tällaista ominaisuutta ihmisessä arvostettiin. Hän on tässä mielessä kokenut asian eri tavalla, kuin edellä asiaa kommentoinut sisämaasta kylään nuorena muuttanut haastateltava. Paitsi paikalliseen syntyperään liittyvää erilaisuutta, eroa on myös haastateltavien sukupuolella, kylässä ja sosiaalisessa asemassa. Kylät voivat tässä asiassa tietysti poiketa ilmapiiriltään toisistaan. Toisaalta voi olla, että kylässä pienestä pitäen kasvanut ei koe näitä asioita samalla tavalla kuin muualla kasvanut – se mikä jälkimmäisen mielestä on toisen asioihin puuttumista ei kylässä kasvaneen mielestä ehkä ole sitä, vaan jotakin muuta. Toisaalta sosiaalisella asemalla voi olla merkitystä: kylässä kasvanut on talollisen poika, muualta tullut on talon palvelija, jolla on oma mökki maatilkkuneen.

Keskinäisen kanssakäymisen korostaminen entistä aikaa luonnehtivana asiana on keskeinen haastatteluissa toistuva teema. Haastateltavat muistavat yhteisön tiiviyn ja kanssakäymisen intensiivisyyden, yhteishengen, yhteenkuuluvuuden ja haluavat tuoda sen esille – se on jotakin sellaista, mitä he ovat jääneet kaipaamaan entisessä elämässä. Otan tähän uudestaan jo matkakaipaileiden yhteydessä (luku viisi) esiin tulleen katkelman:

"Mut jollain taval mä ajattelen et kyl sekin aika vaan kivaa ol. Et kyl meil varmaan paremp lapsuus ol mitä nykyajan lapsil ko ajattelee. Ei meilt mitään puuttunu ko jalkine ja tommossi ei me ollu niin hienoi sit ko muite ihmiste oliva. Mut kyl meil ain vaa vaatet ol ja sit odotettiin sit isopappatta kon se tul niin sit ol kon juhlat ko see toi ain kaikenkaltassii.

– Mikä siinä oli parempaa verrattuna nykyajan lasten kasvamiseen?

Ol paljon enemmän se yhteisömeininki. Ettei ollu tommost luokkaa. Ko sunnuntaisinkin oltiin, mut ei me ennen yhtoista mihenkään päästy, et me jouruttiin kirkkoonkin ja toommottii eikä se ol elämän varrel mittään ollu pahitteeks. Se ol joka kahren viikon pääst kon pappa ja mamma käve kirkos. Semmonen kauhii kirkkovenekin (kylän) rannas ko sinne menivä, sit ruokaa fölii ja soutaten menivä. Ja se ol jollain taval oikein juhrameininki ja sit orot oikein et kosk pääsee kotei kaik vanhemma kakara ja määkin pääsin vain joka toinen kert ja se ol olevanas oikein juhrameinink vaik en mää kaiket siit kirkost mittään sen enempää ymmärtänt mut ko se ol vaan ko pääs siihen veneeseen ja siin venees sai syörä ja tommosel taval." (H19/95.)

Haastateltava tarkoittaa sanomalla "ettei ollu tommost luokkaa" ilmeisesti sitä, että erilaisten luokittelujen merkitys on kasvanut kanssakäymisessä. Yhteiskuntaluokkaa hän ei suoranaisesti tarkoittane, koskapa toisessa yhteydessä hän painokkaasti toteaa eriarvoisuuden merkityksen vähentyneen.

Huomion arvoista on, että venematkan muistikuva yhdistyy tässä yhteisöllisyyden muistikuvaan. Yhteisöllisyys muistetaan venematkan kautta. Monet haastateltavista muistavat yhdessäolon juuri venematkojen yhteydessä, kuten aiemmin tuli esille matkataipaleiden yhteydessä (luku viisi).

Kuva 14. Heinäkahvilla Laopusissa. Haastateltavan mukaan lasten oli hyvä kasvaa yhteisössä, parempi kuin nykyisten lasten.

Saaristolaiskylän yhteisyyden ilmausta on, että toisten huomioiminen on keskeinen osa kulttuuria. "Lämmin leipä" ja "kotoeväs" symboloivat tätä toisten muistamista ja läsnäoloa. Nykyään tuodaan kylänaapureille tuoretta kalaa.

"Sit ko jottai piroi ol ni hän (kraatari) ol viarai vastaaottamas ja hän sit korjas ne kermapullo. Ko tultti piroihi, ni jokane, kenel ny ol lehmi ja kerma, ni toiva pitotalo kerma, kermapullon, niinku tuliaisiks. Ja sit ku viara läksi, ni hän aut viaral sit vaattet pääl ja sit hän hak pussei, paperi, et he saiva. Ko enne vanha, no kaik otetti mitä prikkal oli, mut ei niit millä kaikki jaksan syämä, ni ne pistetti vähä. Kenel ol nenäliin ja kenel ei sit oike mittä ol, ni sit pyydetti, et Emil toi pussin taik jotta paperi, et saatti kotoeväs

siihe käärit. Ja sit hän vei sen kermapullon ja kyl hän aika hyvi muist, taik ainaki sin päi, et kenelt pullo ol. Ni pullo ol sit varma tyhjennet ja vähä virutettuki. Ja sit jokane saiva pullos fölisäs ko läksivä kotti. Ja se kotoeväs ol aika tärkkiä niil ketä kotonakki ol. Ja mä muistan, ku pappaki sit jostan tul ja vaik ne piparkako ol iha murenin tual taskunpohjas, mut kyl ne nii hyvi oliva ja kyl niit sit ain odotetti." (H8/93.)

Kuva 15. Talon lapsia pyhäpuvuissa.

"Kotoeväs" lienee ollut yleinen muuallakin Suomessa häitten ja hautajaisten yhteydessä. Poissaolevat yhteisön jäsenetkin huomioitiin ja he pääsivät osallisiksi juhlaherkuista. Samaa yhteisön jäsenten

muistamista ilmentävät lämpimäisten lähettäminen naapuriin, kun leivottiin, ternimaidon lähettäminen lehmän poikiessa ja vasta riihitettyjen uutisjyvien anto sellaisille, joilla ei viljaa ollut. "Ko siihen aikaan se antaminen ol suuremmas vauhris kon se nykyään on" (TYSKÄ 1120/68).

"No kyl mar sillo oli siihe aikka, mä tiär, sillo ihmise oli paljo ystävällisemppi yleensä. Ko leivotti, ni viätti lämmint leippä toisse paikka. Ei nykyän enää semmost, tai ko ei kukka paljo leivokka enä. Mut ain leivotti ja viät, sanotti lämmiäks leiväks. Et kyl sillo ol paljo semmost yhteismeinikki enemmän ko nykyään, mut se o se kans, kun ei tääl olekka paljo kettä enää ja ihmise o hyvi vähis." (H5/93.)

Haastateltava muistaa ystävällisyydestä puhuessaan ensimmäiseksi lämpimän leivän tradition.

Haastateltava (H14/95) kertoo, että lämmin leipä annettiin mukaan koulumatkalaisillekin. Nykyisin verkko- ja troolisilakkaa sekä savusilakkaa tuodaan naapureille. Troolisilakkaa kyläläiset voivat itse hakea laiturilta veneen tullessa rantaan. Tästä yleensä sovitaan etukäteen rantaan tulon ajankohdan tarkistamisen takia ja jos lasti puretaan muualle.

Anteliaisuus saattaa liittyä johonkin vanhaan käsitykseen, että onnen pitämiseksi elinkeinoissa täytyy saatua hyvää jakaa. Jakamisella on ollut myös varallisuutta tasaava vaikutus, koska talot veivät enemmän köyhemmille. Jouluna isot talot tarjosivat alustalaisilleen runsaan jouluaterian, jota odotettiin joululahjana ja jonka veroista ei muulloin saatu (H19/95). Pienemmillä taloilla, kuten Vartsalan taloilla, tällaista tapaa ei ollut. Toisaalta tasa-arvoisten ruokakuntien kesken jakaminen toimii esimerkiksi pyyntionnen tasaajana, millä seikalla on niukkoina aikoina ollut suuri taloudellinen merkitys. Nykyään jakaminen lähinnä lisää ruokapöydän monipuolisuutta.

Huomioitteni mukaan anteliaisuus aiheuttaa selvästi molemminpuolista tyytyväisyyttä. Kyläläiset näyttävät olevan myös varsin ylpeitä tästä vanhasta tavasta ja pitävät sitä mielellään jossain määrin yllä, vaikka sen varsinainen taloudellinen merkitys on useimpien kohdalla jo kadonnut.

Kun yhteisyys, yhdessäolo, yhteenkuuluminen ja kanssakäyminen ovat se suurin ero, mikä haastateltavien mielestä on entisen ja nykyisen elämän välillä, niin lämpimäiset, "lämmin leipä", tuntuu olevan tämän yhdessä olemisen, elämisen ja tekemisen tärkeä symboli, jota haastateltavat, sekä naiset että miehet, tuovat esiin. Asia näyttää pieneltä, mutta sen merkitys yhteenkuuluvuuden siteiden ylläpitäjänä vaikuttaa olleen varsin suuri.

Kun pyydän haastateltavaa vertaamaan eri kylien ilmapiiriä toisiinsa, hän sanoo, että Vartsalan puolella, jossa yhteydet olivat huonommat ja ovat sitä vieläkin, on "totuttu olemaan omakeskeisemmin. Kun ei ole kulkuyhteydet ollu, paha mihenkäs muual, ei ole mihenkäs päästy, niin on jourut turvautumaan toinen toiseen enemmän." (H14/95.)

Huvittavana yksityiskohtana mainittakoon, että vartsalalaisen mielestä Vartsala on myös vehmaampaa ja hedelmällisempää kuin muu Kustavi, koska se on "etelämpänä" ja meren keskellä (H14/95).

Kivimaalle on tullut enemmän väkeä muualta. Vartsalassa ne, jotka siellä vielä asuvat, ovat enimmäkseen kanta-asukkaita. Kivimaalaiset ovat enemmän erillään toinen toisistaan kuin vartsalalaiset.

Mentaliteetti kylissä on erilainen ja on ollut haastateltavan käsityksen mukaan sitä myös vanhastaan. Syynä tähän hän mainitsee kirkonkylän aseman liikekeskuksena. Kirkonkylän mentaliteettia hän kuvaa "yökortteerin" löytymisen vaikeudella, jos sään tai muun syyn vuoksi pitää jäädä kirkolle.

"Ne ova ne muutama harva paika misä on voinu mennä pyytämään yösijaa ja tämäntyypistä, et puolimiten on sanottu, et ei heil mittän semmost tila löydy.

...

Tääl on mahdollisuus, kun joku tulee, niin heti ja sit ennenvanhaan kumminkin, jos ol syömisen aik tai joku tämmönen, nii ku vieras tulee, nii kosk sää ole viimeks syöny, täsä on ny ruokaa, tuleks sä syömään. Et vaa ko sisäl mene ni, jos ol leipomise aik, ni annetan lämmint leippä maistaa kumminki, jollei melkein mukanki jo.

Et ei ne ol simmosi itsekkäi, et se ol vaa et ite saadaan, et annetaan toisil kans helpol.

– Mistähän se johtuu et tämmösessä kirkonkylässä on erilainen se mentaliteetti?

Ne ei ol joutunu niinkän turvautumaan, kun ne ain liikenneyhteyksien varrel. Toinen sillon, kutei päässy täält kulkemaan eikä ollu autoi ei tämmössi, siin ol semmosen tähdenki riippuvaisemp toisist enemmän. Ja se kasvaa sit vaa, et jos vanhemmil on semmonen henki, niin se tulee lapseen mukan kans." (H14/95.)

Myös haastateltava (H13/94) korostaa vieraanvaraisuutta saaristolaisen ominaispiirteenä. Haastateltava (H14/95) mainitsee iniöläisiä arvioidessaan vieraanvaraisuuden. Se on ilmeisesti se paras määre, minkä voi naapuriyhteisölle antaa.

Toisista huolehtiminen toimii edelleen siinä suhteessa, että esimerkiksi jos yksin asuvaa vanhusta ei moneen päivään näy, niin naapurit huolestuvat ja käyvät tutkimassa tilanteen (H22/95).

Kyselin haastateltavilta myös, olivatko ihmiset ennen, siis aikaisempi sukupolvi, mentaliteetiltaan jotenkin erilaisia. Käytin myös sanaa "mentaliteetti", joka vaikutti useimmille entuudestaan tutulta.

Haastateltava vastaa:

"Se ajattelukyky ol siinä lähipiirissä, nyy on syvällisemmin taik piremältä. Siin ei ollu muust ko näist ihan sen kylän tapahtumist. Nyy piremältä jo tieret, mikä vaikutus sil on, ku jossain joku tapaus on.

– Entäs muita piirteitä, et olisko he ihmisinä eronneet tästä seuraavasta sukupolvesta?

Kyl he semmossi sit taisiva olla et. On seekin, et lapsekki piretti siin koton ja ne oppisi siin siihe työhön ja siihen mukan ain ol...et tämmöse niinku kären tairo ja tämmösekki varmasti oliva, et pystysivä tekemään. Ku siihen aikaan puust tehtiin melkeen kaik, enemmän niinko ammatti-ihmissi, taik heil ol se taito paremmin. Et nykyän se täytyy melkeen hankki melkein niinko kirjoist ja muualt koulusist ja oppii siihe. Ko ihan pikkasen annettiin jo puukko kätteen ja vois veistää jonku pienen kuuton, taik tommosen paatin ja siit sit ain kehitys. Ja oltti mukan ain mis sit oltti, pellol ja tehti mitä sit pystytti tekemään... Ja ihmise oliva keskenäs, kun he oli ain siin lähipiiris toinen toisest, niin siin oli semmonen helpommin, taik täyry osat suhtautuu toise. Kun pienis tilois oltti, varmasti nukutti ja oltti, nii ihan tieretti, mitä siin sit tapahtu yön aikan ja oltti näin. Niin se ol tämmöst, kun jossain laivois tai jossain muualki tämmötti jourutan oleman pienes alas. Niin siin tulee semmonen määrätynlainen henki toinen tois kohtaan." (H14/95.)

Ennen oli taloissa huomattavasti enemmän väkeä: aikuisia lapsia, piika, renki, pikkupiika, tilapäistä väkeä: ojankaivajia, halonhakkaajia jne. Koneellistuminen muutti talojen luonnetta tässä suhteessa. (H14/95.)

Ennen oli kenen kanssa seurustella. Ihmiset kokoontuivat laivan tuloakin katsomaan ja seurustelemaan. Haastateltava vertaa: kaupunkilaiset eivät seurustele keskenään samalla tavalla, vaan elävät toisistaan erillään. Suurimpana muutoksena ihmisten välisissä

suhteissa haastateltava pitää tätä seurustelun ja myös ihmisten loppumista. Kylässä oli ennen joka talossa viidestä kuuteen ihmistä, ei tarvinnut mennä muualle. (H20/95.)

Elämä oli haastateltavan mielestä rikkaampaa nuoruusaikana kuin nykyään, ja hän perustelee näkemystään:

"Vaik se rahan käyttö ol kauhian paljon piänempi, mut sitä ei tarvittu. Sitä oli kotiseudullakin, täsäkin ol niit kyläpaikoi mihen mentiin ja istuttiin ehtookausi. Mikä nykyaikan on kaikki jääny poies. Jos täällä rannikolla nuori tai lapsi niin niil ei oo mittään mahdollisuuksi. Et ne on pakko ajaa sit auton kans kirkonkylään, misä niil on jottain kontakti näihin samanikäsiin. Mikä silloin oli se oli luonnollista kun kyläs oli nuorisoa niin nehän keskenäs olivat." (H13/94.)

Toinen korostettu asia saaristolaiskylän yhteisyydessä on sosiaalisuuden taito, joka tuli esille aiemmin hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä. Se, että tulee toimeen monenlaisten ihmisten kanssa ja että on suvaitsevainen. Tätä monet haastateltavat korostavat.

Omat huomioni yhteisön toiminnasta ovat osittain peräisin Jumosta, kuten jo aiemmin mainitsin. Olen käyttänyt havaintoja Jumosta vain siltä osin kuin ne koskettavat samoja asioita, mistä haastateltavat puhuvat. Tässä on siten pohjana oletus kylien osittaisesta samanlaisuudesta siinä mielessä, että tietyt ilmiöt niissä ilmenevät samalla tavalla.

Yhteisyys, yhteenkuuluvuuden tunne ja riippuvuus toisista ei enää ilmene arkipäivässä sellaisella voimalla kuin ennen, mutta on kuitenkin selvästi läsnä keskinäisissä suhteissa. Se ilmenee ehdottomana ja maksuttomana vastavuoroisena naapuriapuna silloin, kun tarve ilmenee, eikä sitä käytetä kuin tarpeessa. Kun naapuri sairastuu, hänet kiidätetään pitkiäkin matkoja apua saamaan. Kun

merellä joutuu pulaan, kun vene on vedettävä ylös, kun auto ei käynnisty, kun vanha lato on purettava, kun yksinasuvaa vanhusta ei näy pitkään aikaan, kun tarvitsee lämmittely- tai yöpaikkaa, silloin naapuriin voi aina turvautua. Saaristolaiskylän ihmiset ovat kasvaneet pitkien välimatkojen luomaan eristyneisyyteen ja siitä seuraavaan luonnolliseen riippuvuuteen omatoimisuudesta ja toistensa avusta.

Vastavuoroisuus avussa ei toteudu välttämättä siten, että vastalahja seuraa ajallisesti heti, vaan jäädytään siihen tietoisuuteen, että apua saadaan itsekin, kun sitä tarvitaan. Tämä tietoisuus on kylän ilmapiirin tärkeä osa. On väärinkäsitys tarkastella yhteisyyden tätä puolta pelkästään reaalisten tapahtumien perusteella.

Kylän yhteisyyden tämän puolen olemassaolo ei myöskään merkitse sitä, etteikö keskinäisiä ristiriitoja olisi samaan aikaan.

"Kyl mar enemmän siihen aikaan pal semmost naapuriapuu ol mitä nykyään. Tarvittiin appuu niin autettiin ja tämmöst. Nykyään jokainen vähän omakeskeisesti tykkää ol, tehä niinkun ite, ettei niinkään ol riippuvaisii toisista." (H14/95.)

Vastavuoroisuus siis aktualisoituu silloin kun tarve ilmenee, mutta on olemassa tietona, että apua on saatavilla, vaikkei sitä tarvitsisikaan juuri silloin. Näin ollen tätä yhteisyyden puolta ei voi mitata pelkästään sen aktualisoitumisen perusteella. Samaa mekanismia painottaa Antti Eskola vallan suhteen. On tärkeätä huomata vallan potentiaalinen luonne: valta ei niinkään ilmene aina sen haltijan tosiasiallisena vaikuttamisena, vaan mahdollisuutena vaikuttaa, jos niin halutaan. Tästä johtuen valta ilmenee usein vasta ristiriitatilanteessa, jolloin vallan todellinen haltija vie tahtonsa läpi. ¹⁰⁵

¹⁰⁵ Eskola 1973,114,115.

Valta ei siten välttämättä ilmene normaalitilanteessa, mutta se toteutuu siten, että kaikki käyttäytyvät tietäen sen olemassaolon. Samanlainen mekanismi näyttää toimivan naapuriavun suhteen.

Taloushistorioitsija Karl Polanyi esittää kolme taloutta organisoivaa periaatetta: vastavuoroisuus, uudelleenjako ja kotitaloudellisuus. Vastavuoroisuuden periaatteen vallitessa eri tehtävien suorittamiseen valikoituneet ryhmät vaihtavat tarvitsemiaan hyödykkeitä "päittäin". Vastavuoroisuuden periaate edellyttää, että lahjasta seuraa samanarvoinen vastalahja. Uudellenjaon periaatteen vallitessa kysymys taas on vaihdosta, joka ei noudata symmetrian kaavaa, vaan vaihdossa rikkaus kasaantuu jollekin yhteiskunnan ryhmälle tai osaluueelle. Uudelleenjaossa on kysymys hyötymisestä toisen kustannuksella, toisen voimavarojen ottamisesta ilman samanarvoista vastalahjaa, mitä kuvataan myös käsitteellä riisto. Kotitaloudellisuuden periaatteen vallitessa vaihtoa ei oikeastaan ole, vaan tuotanto keskittyy oman kotitalouden sisäisiin tarpeisiin.¹⁰⁶

Polanyin jaotelmassa ei ole lainkaan kysymys vaihdon välineistä, vaan niistä periaatteista, joilla jako tapahtuu.

Vastavuoroisuusperiaatteen alaisissa suhteissa luottamusta vaihdetaan luottamukseen. Tällainen suhde perustuu käsitykseen, että ihmiset ovat samanlaisia ja heitä tulee kohdella samalla tavalla, toisin kuin uudelleenjaossa.

Lahjojen vaihto oli varhaiskeskiajan eurooppalaisella maaseudulla yleistä ja arkipäivään kuuluvaa. Lahjojen vaihto voi Lehtosen käyttämän jaotelman mukaan olla paitsi vastavuoroista, resiprookkista palvelusten, hyödykkeiden tai eleiden vaihtoa, myös uudelleenjakoon tai riistoon johtavaa. Varhaiskeskiajan eurooppalaisessa "lahjataloudessa" uudelleenjakoon johtava lahjojen anto (tässä tapauksessa rikas antoi köyhemmille) oli rikkaan kannalta edullista,

¹⁰⁶ Polanyi 1985; Heiskala 1992.

koska tilanherran oli voitava luottaa alustalaisiinsa siinäkin tapauksessa, että tila joutui hyökkäyksen kohteeksi. Ulkoinen uhka toimi näin sosiaalisten suhteiden muotoutumisen taustavoimana: mitä suuremmat varallisuuserot olivat, sitä suurempi oli anteliaisuuden velvoite. Lahjoitukseen perustuva uudelleenjako oli myös edullisempi vaihtoehto kuin hallitsematon uudelleenjako, toisin sanoen köyhien harjoittama varastaminen ja ryöstely.¹⁰⁷

Omien huomioitteni mukaan vastavuoroisuuden periaatteeseen saaristolaiskylässä kuuluu, että naapurin apua ei hyväksikäytetä so. ei teetetä turhaan eikä ylenmäärin. Tätä hyöty-ajatteluun tottuneen kaupunkilaisen näyttää olevan vaikea käytännössä ymmärtää. Hän ei oivalla ilman opastusta niitä rajoja, joiden yli ei pidä vedättää toista, vaikka siihen alistuttaisiinkin vaieten. Saaristolainen vaikenee ja vetäytyy pois tullessaan väärin ymmärretyksi. Hän ei ryhdy taistelemaan eikä vaatimaan, mutta ei ehkä ole paikalla seuraavalla kerralla. Vastavuoroiseen kylänaapuruuteen oppiminen edellyttää oman tajun kehittymistä vastavuoroisten palvelusten määrän ja laadun arvioinnissa sekä kykyä oivaltaa toisten odotuksia, tarpeita ja toiveita ja myös tahtoa huomioda heitä.

Haastateltavien määrittämissä hyvän ihmisen ominaisuuksissa korostuivat toisten huomioon ottaminen ja erilaisten ihmisten kanssa toimeen tuleminen. Hyvän ihmisen ominaisuuksien määrittelyissä tuli ilmi myös se hienoviritteisyys, mitä henkisiltä kyvyiltä vaaditaan: mm. toisten tarpeiden oivaltamista ilman, että niistä sanotaan. Vastavuoroinen palvelusten vaihto edellyttää myös hienoviritteistä arviointikykyä palvelusten suhteen, jotta tasapaino säilyy eivätkä osapuolet tunne itseään hyväksikäytetyiksi.

Huomioitteni mukaan saaristolainen versio vastavuoroisuudesta perustuu itseasiassa hyvin hienoviritteiseen molemminpuoliseen vastapalvelusten ja vastalahjojen arviointiin sekä suurpiirteisyyden ja

¹⁰⁷ Lehtonen 1990,61-66.

pikkumaisuuden oivalliseen yhdistelmään. Vastavuoroisuuden motiivina ja pontimena on halu pitää yllä hyviä suhteita "omien ihmisten" kesken. "Omiin ihmisiin" lukeutuva saa myös tarpeen tullen nauttia suurta siedettävyyttä. Hän saa tehdä monenmoista, mitä vieraalle ei sallittaisi. Häntä ollaan valmiit ymmärtämään ja palauttamaan mahdollisesti rikkoutuneet välit ennalleen, joskin ehkä kokemuksesta viisastuneina. Ajan valuttaminen tuntuu tässä suhteessa olevan tärkeä metodi. Eikä saaristolainen puolen vuoden tai vuoden jaksoja ota miksikään erikoiseksi ajan kulumiseksi. Pieni murjotus menee vuodessa ohi. Tarve kommunikoida jonkun kanssa ilmeisestikin motivoi ylittämään vihanpidon. Erikoisuutena eräs haastateltava kertoi Uudenkaupungin saaristossa sijaitsevasta saaresta, jossa asui vain kaksi taloutta. Riitaannuttuaan jostain syystä he eivät puhuneet toisilleen mitään vuosikausiin (H13/94).

Vuorovaikutuksen ja erillään elämisen yhdistäminen on tärkeä keino pitää naapurisuhteet hyvinä, kuten haastateltava (H14/95) mainitsi. Karjalainen jatkuva päivittäinen kanssakäyminen, jonka erilaisuuteen kiinnitettiin siirtolaisten tullessa huomiota, edellyttäneen erilaista kommunikation tapaa.

Haastateltavat toteavat tavasta hoitaa keskinäisiä riitoja menetelmänä olleen, että annettiin ajan kulua. Pienempi suukopu "Ne ol toisen päivän sit jo unhotettu" ja vakavampi riita "Ne muhisiva niinkaua et ne unhotusi kans" (H10/93). Samoin haastateltava toisesta kylästä kertoi, kuinka riidat melko nopeasti unohdettiin ja yhdessä taas tehtiin ja juhlittiin (H11/94).

Tämä ei tosin välttämättä ole kaikkien kyläläisten mielikuva asiasta. Katkeruuttakin jäi kytemään väärin kohdelluksi tulemisen kokemuksista. Tämä näyttää liittyneen tiiviisti varallisuuseroihin. Palaan näihin asioihin eriarvoisuuden käsittelyn yhteydessä.

Kaikilla haastateltavilla tuntuu kuitenkin olevan vahva pyrkimys sovitteluun ja asiain näkemiseen valoisammalta puolelta. Tämä on pienessä yhteisössä elävältä ihmiseltä vaadittavia ominaisuuksia.

Hänen täytyy tulla pitkäjännitteisesti toimeen samojen ihmisten kanssa, jotka eivät välttämättä ole samanlaisia kuin hän, ja joita hän ei ole voinut valita ympärilleen.

Luotettavuus ja rehellisyys olivat monen haastateltavan mielestä tärkeitä ihmisen arvostusperusteita. Kuten hyvän ihmisen määrittelyssä tuli esille, ennen saattoi luottaa ihmisiin ja erityisesti omat naapurit olivat täysin luotettavia. Ovet olivat auki ja lompsan voi rauhassa jättää pöydälle. Luotettavuus ja rehellisyys ovat tiiviin yhteisön jäsenten ominaisuuksia. Rehellisyys liittyy myös solidaarisuuteen toista kohtaan. Kun eletään samassa maailmassa, tiedetään, millaisen vaivan takana erilaiset elinkeinojen harjoittamiseen liittyvät kapistukset ovat ja millaiseen hankaluuteen joutuu, jos joku ne vie.

Kuva 16. Kahvitauko elopellolla.

Yhdessä tekeminen ja oleminen on päällimmäisenä haastateltavien mielessä kun he kuvaavat aikaisempaa kylän ilmapiiriä ja sitä suurinta menetystä, mikä oman elämän aikana tapahtuneessa elämäntavan muutoksessa on ollut. Haastateltavien mielestä myös suurin ero vanhassa elämäntavassa nykyiseen verraten on aikaisempi kylän yhteisyys, yhdessäolo, yhteenkuuluminen ja kanssakäyminen.

Kylän yhteisten **taloudellisten yhtiöiden merkitys** kylän sosiaaliselle ilmastolle oli merkittävä. Haastateltavien kertomuksissa tulee

jatkuvasti ilmi tiivis sosiaalisen kanssakäymisen verkosto, naapuriapu ja vastavuoroinen palvelusten vaihto, joka kylän elämää leimasi näiden yhtiöiden aikakaudella.

Koko kylän yhteistyö on työprosessi, jossa periaatteessa kaikki kyläläiset ovat tai heillä on reaalin mahdollisuus olla osallisina joko osakkaana tai työväkenä. Tällaisia yhteistyön kohteita olivat talvinuottoaus, elonkorjuu, suuret purjealukset talonpoikaispurjehduksen aikaan sekä yhteislaitumien aikoina karjanpito.

Yhdessä kalastavat asuvat yleensä lähellä toisiaan. Nopea apu ja intensiivinen yhteistyö eivät ole mahdollisia, jos välimatkat ovat pitkät. Vartsalan kylät ovat ryhmitykseltään kalastajakylä. Kalastajakylä ei ole haja-asutusta.

"Papa sano sil taval, et Norpin kylä ol niin paljon tiihua, kon Kristolt mein katom pääl, nin koko kylän pääs niin et Iisaka ja Lukkari väli ni. Tommone aluspuuks sanottin, ko takarekjetten pääl pistettin, ko jota lehtkuarmaki ajetti. Ni tota, ko semmosen pitkä aluspu ot kättes ni sen kans pääs sit huane väli. Se ol juur kaikkim pisin väli.

Se o sit viimänen talo.

Nii se ol sit se viimänen talo.

Pääs viiren talo katom pääl." (TYSKÄ 22-23/1954.)

Pitkällä seipäällä pääsi siis kylässä hyppelemään katolta toiselle – ehkä hieman liioitellen kuvattuna, mutta lähekkäin talot joka tapauksessa olivat.

Yhteistyö ja riippuvuus on ikivanha kalastuksesta, eristyneisyydestä ja merestä juontuva asiointi ja toimintamalli. Jumossa voi vielä tajuta selvästi, että yhdessä kalastavat troolikalastajat ovat olleet kylän yhteisyyden sielu, toisin sanoen heidän liittonsa on luonut kylään hyvän hengen.

Karjanpidossa kylän yhteistyötä oli kesäiseen aikaan lehmien ja lampaiden laiduntaminen ja hoito lähimetsiköissä ja saarilla niin kauan kuin käytetyt laidunmaat olivat kylän yhteisessä omistuksessa. Isojaon myötä metsät ja saaret jaettiin taloille ja siitä lähtien kesäaikainen laiduntaminen tapahtui talokohtaisesti siten, että myös taloon kuuluvien alustalaisten karja laidunsi talon karjan mukana taksipäiviä vastaan. Lehmät haettiin illaksi kylään lypsyä varten ja ne yöpyivät talon läheisyydessä erillisessä aitauksessa, josta ne aamulla taas ajettiin metsään.

Anavaisten kylässä oli yhteiset lehmälaitumet kunkin kolmen talon ja niihin kuuluvien torppien kesken. Laitumet oli aidattu ja illaksi lehmät haettiin yhtenä laumana kotitarhaan. Poikkeuksellisenä käyttäytymisenä haastateltava mainitsee, että "(Hän) men mettään ja ot nuoran ja toi oman lehmäs vaa kottiin". Syyksi moiseen käytökseen haastateltava mainitsee, että "toi ol ollu sit nii kattelinen". (H5/93.)

Koko kylän lampaat olivat Anavaisilla yhteisellä luodolla. Lampaat haettiin luodolta yhdessä, haastateltava kuvaa tätä "huvireissuksi". (H5/93.)

Haastateltava (H19/95) kertoo lampaiden pidosta Etelä-Vartsalassa. Keritseminen ja "pyydystys" eli kokoaminen olivat juhlaa myös hänen kertomuksessaan.

Tapa laiduntaa kotieläimiä saarissa on ikivanha. Varsinais-Suomessa tietoja laidunsaarista on jo keskiajalta. Syynä saarissa pitoon oli niiden sopivuus laitumiksi, karjan hoidon helppous sekä se, että karja oli saarissa turvassa pedoilta.

Omistuksellisesti laidunmaat olivat Varsinais-Suomessa ennen historiallisia maanjakoja kylän tai laajemman piirin yhteisiä. Saarilaitumiin nähden asianlaita on ollut sama. Saarilaitumien suhteen on vanha järjestys ollut paikoitellen vielä pitkään maanjakojen jälkeenkin voimassa, esimerkiksi Pyhämaalla. (Virtanen 1931,75,77.)

Vielä keskiajalla ja uuden ajan alkupuolella varsinaissuomalainen niitty on ollut taloon heikosti kiinnitetty. Niittyjä on siirtynyt kylältä ja talolta toiselle vaihdossa, niitä on annettu lahjoina ja käytetty maksujen suorittamiseen sekä pantattu.¹⁰⁸

Koelsuussa pidettiin kesällä lehmiä Langstedt-nimisessä saarella parin kilometrin päässä asutuksesta. Aamuin illoin naiset lähtivät veneellä soutaen lypsämään, taloista etenkin palvelijat menivät. Joskus oli miehiä mukana. Haastateltava oli itse myöhemmin moottorivenettä ajamassa ja siskot hoitivat karjaa. Ensin haettiin lehmät ja sitten ruvettiin lypsämään. Jokainen löysi omat lehmänsä. Saari oli Koelsuun neljän talon yhteinen ja siellä oli myös viljelysmaata. Grönviikiläisillä Ströömin toisella puolella oli osuus saareen. (H14/95.)

Lehmien pito naapurissa Ahvenanmaan puolella on ollut tarkemman tutkimuksen kohteena. Lehmiä lähdettiin lypsämään yhtä aikaisesti aamuin illoin, mihin meni parisen tuntia eli toimitus oli iso osa päiväjärjestyksestä. Naiset huutelivat toistensa lehmien olinpaikkoja yli saaren. Joka poukamalle tuli näin oma nimensä, joka karjanpidon loputtua vähitellen unohtui.¹⁰⁹

Vähäväkisten laitumen saanti saattoi olla myös vaikeaa: haastatteluaineistossa on kaksi haastateltavaa, jotka kertovat tällaisista vaikeuksista (H19/95 ja H16/95). Molemmilla oli sukulaisuussuhde taloon, joka ei antanut lehmälle laidunta haastateltavien mukaan "periaatteesta". Haastateltavien perheet joutuivat vuokraamaan laidunta lehmälleen toisesta talosta ja niittämään heinää tieojista. Kun toisen haastateltavan mies sai rintamatoveriltaan sodan jälkeen lahjaksi saaren, ei hän kantanut kaunaa, vaan myös puheena olleen talon lampaat saivat tulla sinne yhdessä kylän muiden lampaiden kanssa.

¹⁰⁸ Virtanen 1941,169,170.

¹⁰⁹ Aaltonen-Lindblom 1996.

Kuva 17. Tyttö hassuttelee Laupusissa.

Vanhemmassa haastatteluaineistossa haastateltavat kertovat monista erilaisista talkootöistä, jotka omien haastateltavieni aikana olivat jo kadonneet tai katoamassa: lehdeksien teko karjalle, vihdanteko, pellavan loukutus, elonleikkuu, teurastus, puinti, perunan istutus ja nosto. Talkoot olivat osittain maanomistukseen tai maan

käyttöoikeuteen sidottuja, osittain keskinäisiin vastavuoroisiin sopimuksiin perustuvia.

Haastateltava (H19/95) kertoo, että vielä hänen aikanaan tehtiin lampaille kerppuja talkoilla kunnan metsästä. Kerput kerättiin pareittain ja kahdeksankin paria oli yhtäaikaan mukana. Lopuksi jaettiin saalis. Talolliset antoivat kerppuja paitsi lampaille, myös lehmille. Haastateltavan aikana oli vielä vihdantekotalkoita ja tällöin piti talollistenkin vihdat tehdä samalla.

Metsolan Valtterin "tappuri" eli puimakone kiersi koko Vartsalan. Työssä tarvittiin seitsemästä kahdeksaan henkeä. Naapurit auttoivat toisiaan. Vuoron perään tappuroitiin kunkin viljat ja herneet. Vilja leikattiin kypsänä ja kuivattiin seipäillä. Ihmiset kävivät pikkupaikoista tappuripäivinä työssä taloissa. He kävivät myös kuokkaamassa perunoita, mikä ennen oli viikon, kaksikin kestävää työtä. Palkka maksettiin perunoina ja rahana. Tehtiin myös esimerkiksi mullinpäiviä eli astutuksesta tehtiin vastavuoroisesti taloon työtä. (H14/95.)

Jumossa tehdään vieläkin talkoilla perunanistutusta ja halkoja. Samoin Vartsalassa on jäänteitä tämän tyyppisistä talkootöistä.

Koelsuussa oli ensin yhteinen traktori, sitten jokainen hankki oman. Perunan nostokone, papulajittelija ja heinänsiemenen kylvökone, joita harvoin tarvitaan, ovat säilyneet edelleen kylän yhteisinä. (H14/95.)

Vartsalassa on nykyisin kylätoimikunnan puitteissa vireää yhteistoimintaa. Talkoisiin riittää lähtijöitä. Yhteisiä tapahtumia vuoden mittaan ovat laskiainen, kotiseutumuseon kevätsiivous, kinkerit, maistongin pystytys juhannusjuhlineen, kappelihartaus talkoineen, pikkujoulujuhla Boriksella, kesätori Vuosnaisten rannassa. Myös retkiä Kustavin ulkopuolelle tehdään ja pesäpallon peluu on aloitettu. Kyläihmisen suvaitsevaista ajatustapaa kuvaa, että haastateltava kertoo olevansa seurakunnan toiminnassa – ei siksi että olisi uskovainen – vaan "kun se nyt kerää kans ihmisii". Vartsalalaisille on tyypillistä, että kirkkokahveilla pöydät notkuvat tarjottavasta.

Samoin on tapana, että vieraalle pitää aina jotain tarjota, vaikka näkkileipää. (H22/95.)

Naisten yhdessä tehtäviä töitä aiemmin mainitun karjanlypsyn lisäksi olivat mm. pyykinpesu muuripatojen ääressä yhteisessä paikassa, pellavataalkoot ja matonkudetalkoot.

Kuva 18. Naisten yhteinen pyykkirupeama Etelä-Vartsalassa.

Kokoavaa:

Yhdessä eläminen ja tekeminen on myös taito. Se liittyy saaristolaiskylässä omavaraisuuteen ja selviämiseen merellisen luonnonympäristön keskellä, mitkä seikat aiheuttavat keskinäisen riippuvuuden. Vastavuoroisuus ja keskinäinen riippuvuus ja siitä

juontuva solidaarisuus ja auttaminen ovat identiteettiä luovia tekijöitä. Hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä haastateltavat toivat esille arvostavansa toisten huomioimista, suvaitsevaisuutta ja kaikkien kanssa toimeen tulemistä, mitkä kaikki ovat rehellisyyden ohella yhteisön kiinteyteen liittyviä arvoja.

Kylän yhteisyys toimii myös puolustuksena ulkopuolisia vastaan. Se kuvastuu vaikenemisena tiettyjen, kylän sisäisiksi asioiksi koettujen asioiden suhteen. Alkuvaiheessa haastattelutyötä huomasin tämän salakuljetukseen ja kansalaissotaan liittyvissä kysymyksissä, jolloin yksityiskohdista ja henkilöiden nimistä vaiettiin.

7. ELÄMINEN OMASSA LÄHIYMPÄRISTÖSSÄ

Eläminen omassa lähiympäristössä ja sen sisältämissä merkityksissä

Ossian Kuusisen haastattelijoille kuvaama vanhojen sukupolvien, toisin sanoen 1800-luvun sukupolvien, maailma oli vielä tiiviisti ankkuroitunut läheiseen luonnonympäristöön. Suhteen kiinteys ilmeni sen henkisyydessä: ihmisillä oli henkinen suhde puihin, kasveihin ja ympäristön eläimiin. Kerrottiin tarinoita esimerkiksi suurista merikäärmeistä ja vietiin navetan käärmeelle maitoa. Ympäristön kansoittivat haltiat ja tontut. Ossian Kuusinen huomioi nykyihmisen vaikeuden ymmärtää entistä maailmaa:

"Ei nykyise ihmise osaa ollenka ajatella vanha ihmiste ajatustapaa. Ei ne siihen pääse kute elä sitä tunne-elämää ku ne ova eläne. Ei ne pääs siihe sisälle vaik ne kuin koittaisi." (TYSKÄ 911/1967.)

Ossian Kuusisen lapsuudessa vanhoilla ihmisissä oli vielä ajatusmaailma, josta Ossian käyttää nimitystä "vanhan ajan ajatusmaailma". Vanhat eivät enää halunneet nuorille siitä juuri puhua, koska eivät halunneet sitä pilkattavan. Vanhat pitivät sitä pyhänä asiana. Ossian Kuusinen kertoo tästä maailmasta: Ihmiset asuivat monenlaisten henkien keskellä. Puilla on sielu kuten ihmisillä, ne voivat tuntea mielihyvää ja mielihyvä. Henkinen osa puuta voi irtautua ja vaikuttaa ihmisten elämään. Suurella puulla on voimakas sielu. Joka huoneessa (tarkoittanee rakennusta) on huoneenhaltia ja

tulenhaltia on piisissä. Siihen aikaan oli tuvissa avotulipiisit, jotka olivat myös valon lähteinä. Tulta kunnioitettiin, sitä sanottin valkiaksi, koska ei haluttu sanoa tuleksi kovin usein, ettei loukattaisi haltiaa nimen liiallisella käytöllä. (TYSKÄ 911/1967.)

"Ja se vanhanajan sielunelämä ol semmost ko henkei uskottiin viel minun lapsuudessani ja aikasemmin, se ol viel voimakkaampi. Monenkaltasii semmossii henkivalloi ol ko oikein maailman komensi." "Kaik oli jonkunkaltase semmose olenno. Jos oli kuolemaki esimerkiks niin se oli semmone ko se kävel talost taloon ja ot yhden sielt toisen täält. Samal taval taudi ol semmonen olento ja se kulk ain ja otti yhden sielt toisen täält ja vanhampan ajan viel ei minun lapsuudessani yritettii niit sit loitsuil poistaa. Mut kyl vanha viel osasi kertoo niit. Se ol semmone sit et taudejakin manattiin poistumaan. Niit houkuteltiin sil taval et muual sit kaikin tavoin on paljon parempaa et sopeisis jonkis muual muuttaa, et monenkaltasil houkutuksil sitä koetettiin sil taval poistaa. Ja jollei sitä saatu sil taval poistumaan niin ruvettiin uhkaamaan sitä niin, et koetettiin sit pakol poistaa ja jollei oma loitsu auttanu nii sit luvattii Ukko Ylijumala viel huutaa avuks et siit tokentuu täytyy. Et se uskomine ol semmost sit. Ja niit ol semmossi haltioi kon asus joka talos ja ne pidit semmost ... vähän, mut en mä tiedä jos ne mittän paha koskaan tekivä, mutta ne oli semmossii vaativaisii et kaik täyry olla kunnos. Esimerkiks jos puitakin pienennettiin niin ei sitä kirvest saanu siihe pölkyn päälle jättää kon sanottii et se tekee haltian levottomaks ja se vois yöl alkaa nakuttamaan puit kon se kirves siin ol. Ja ettei toiset saanu nukkuu. Et täyry kaik pittää semmoses kunnos. Ja jos ol naishaltii niin se ol vaativaisempi ain mut jos ol mieshaltii niin se ol vähä semmonen paremp sit."

" – Mist se sit tul, et oliko se mieshaltia vai naishaltia?

En mä tier, mut jostain se sit tul. Kerran kon laivaakin rakennettiin niin laivanrakentajat kuuli semmost yäl semmost riitaa ja elämää laivan rakennuspaikalt ja viime se pääarakennusurakoitsija sit meinas et häne täytyy mennä kuulostelevaan et mitä se sit o. Siel ol kaks haltiaa ko riiteli siit sit et kumpa siel laivas ol saa. Kutei kaks tietyst sit sopinu ku oli yht riitassii ku ihmisekkii. Se mestar kysys sit ensmäsel, et koskas sää olet tähän tullu? Sillon kun kölipuu ojennettiin sillon määhän tulin. Hän kysys toiselt, koskas sää tullu olet? Sillon kon kölipuu metäst kaadettii, määhän jo mukana olin. No sinä kos ole enne ollu niin sinä kaiket siin sit ol saat. Et toinen saa mennä hakemaan ittelles tois paikkaa. Et semmost se haltian tulo sit ol."

"Riihes ol kans ain semmonen ja kaikel se ol samal tulenhaltia kon yleensä palvottiin. Et ko yksikin mies men jälkeen illallisen viel kattomaan riihel et jos on liika paljon tullu kuumut et rupee riih palamaan. Men kattomaan riihenovest ja siel ol pien äijä sit siel pesän eres ja punanen semmonen titlakiks sanottii, semmonen suippopäinen istus siin. Isänt sano: jaa, tääl onki valkiankorjaaja, ei minun olis täytynt tullakaan. Niin jollen määhän täälk olis ollu niin sun riihes olis aikaa palanu, sanos se. No pid sit huolt vastaki. Et semmossi ne riihehaltia oliva." (TYSKÄ 1120/1968.)

Aiempi Ossianin lausahdus, etteivät nykyiset ihmiset pääse sisälle vanhojen sukupolvien ajattelutapaan, kaipaa pohdiskelua. Mitä Ossian tässä ajaa takaa? Hän nostattaa vanhan maailman arvoa ja ainutkertaisuutta toteamalla, etteivät kuulijat sitä millään voi ymmärtää.

Ossian ehkä torjuu valistusaatteen ja kehitysuskon kasvattaman nykyihmisen hellimän kuvitelman, että hän helposti saa kaiken vanhan haltuunsa, koska kaikki vanha on kehittymätöntä siinä lineaarisen historiallisen ajattelun janassa, jossa hän itse edustaa kehittyneempää,

älykkäämpää, todellisuustajuisempaa – ei toisenlaista ja yhtä suurta. Seppo Knuuttila puhuu "tyhmän kansan teoriasta", joka jäsentyy päättyneen, sulkeutuneen menneisyyden kategoriasta ja olettamuksesta, että kansankulttuurissa ilmenevät henkiset pyrinnot ja saavutukset voidaan johtaa korkeakulttuurin piiristä ja selittää tyhjentävästi nykyisen tietämyksen valossa. On vain osattava tulkita yksinkertaistumisen, karkeistumisen ja muuttuvien merkitysten prosesseja. Kansa on näin sekä tutkimuksen kohteena että kulttuurinsa subjektina "luita ja ytimiä myöten läpinäkyvä".¹¹⁰

Ossian torjuu tämän mentaliteetin ja vastustaa sitä, mitä tulkintaa puoltaa hänen kommenttinsa, etteivät vanhat enää hänen nuoruudessaankaan aina ilmaisseet nuorille maailmankuvaansa, koska tiesivät joutuvansa pilkan kohteeksi. Hänen suhtautumisessaan haastattelevaan maisteriin kuvastuu muutamien kohdoin myös selvä sääli ymmärtämys, kun toinen ei millään tahdo tajuta, mistä on kyse (TYSKÄ 25,26/54). Ossian tietää olevansa puheena olevassa asiassa asiantuntija ja tietävänsä enemmän.

Ossian Kuusinen lienee oikeassa siinä, että nykyaikaan kasvaneen ihmisen on vaikeata todella ymmärtää sitä maailmaa, jossa aiemmalla vuosisadalla eläneet ihmiset elivät. Oikeastaan kysymys on maailmasta, jossa luonnon keskellä elävät ihmiset elävät. Myöskään tieteen teoriarakennelmat eivät tavoita tätä maailmaa, jos ne sivuuttavat ontologisen ongelman so. ongelman todellisuuden sisällöstä ja rakenteesta ja mitä nämä erilaiset maailmankuvat voivat siitä kertoa ihan oikeasti ja mitä se merkitsee meidän elämämme kannalta. "Oletteko tulleet ajatelleeksi, että se varjojen maailma, josta lähes kaikki kulttuurit kertovat, on ehkä olemassa?", jäi mieleeni erään kanadalaisen antropologin kommenttina tämän asenteen ongelmasta arktisten kansojen uskontotieteilijäin konferenssissa Helsingissä vuonna 1990. Tässä asenteessa tulee esiin Gadamerin tarkoittama

¹¹⁰ Knuuttila 1994,26.

tekstin ymmärtäminen: kysymys on siitä, että asetumme tekstin kirjoittajan näkökulmaan, yritämme myöntää kirjoittajan esittämän ajatuksen oikeaksi.¹¹¹

Karstenin mukaan luonnonkansain, so. pyyntielinkeinoista ja keräilystä elävien kansain, luonnonkäsitykselle on tyypillistä paitsi epäorgaanisen ja orgaanisen luonnon välisen rajan häivyttäminen, myös ihmisen ja eläimen välisen rajan häivyttäminen. Eläimet eivät edusta alempaa astetta luonnon kehityksessä vaan ne käsitetään ihmisen kaltaisiksi. Luonnonihmisestä tuntuu luonnolliselta, että eläimillä ja kasveilla on sielu ja että kaikki mikä koskee ihmisen sielua, koskee myös eläimen sielua.¹¹²

Ossianin kuvaama luonnonympäristön henkistäminen haltioineen ja luonnonolentojen sieluineen merkitsee tiiviimpää omassa lähiympäristössä elämistä siinä mielessä, että suhde luonnonympäristöön levittäytyy useammille henkisille alueille ja sisältää enemmän ulottuvuuksia kuin maailmankuva, josta tämä henkistäminen puuttuu. Luonnonolentoista tulee tasa-arvoisia ihmisen kanssa, ne ovat vakavasti varteenotettavia myös moraalisessa mielessä ja pelkoa ja turvallisuuden tunnetta luovia elämänkumppaneita. Haltioiden kautta lähiympäristö ohjaa toiminnan moraalialueita, tulee ihmisen pään sisään.

Haltioiden ohessa myös villit eläimet saattoivat suojella taloa ja sen elinkeinoja. Esimerkiksi navetoissa oli rantakäärmeitä, joille annettiin maitoa vastineeksi karjan hyvinvoinnista, jota käärme suojeli (TYSKÄ 1125/68).

Saariston ihmiset ovat eläneet pitempään pyyntielinkeinoista kuin mantereiden asukkaat. Pyyntielinkeinojen harjoittamisesta kumpuavan luonnonkäsityksen voi olettaa vaikuttaneen viime vuosisadan alun saaristolaisien ajatusmaailmassa. Saaristolaiset määrittelevät myös

¹¹¹ Gadamer 2002.

¹¹² Karsten 1931,39,40.

haastatteluissani mielellään edelleen itsensä lähempänä luontoa eläviksi verrattuna mantereen asukkaisiin. Mereen kytkeytyy voimakkaita vapauden ja riippumattomuuden tuntemuksia, jotka heijastuvat myös yhteisön sisälle. Luonnon ja sen tasapainon kunnioittaminen on tärkeä arvo myös tämän päivän vanhemman polven kalastajien keskuudessa.

Kuva 19. Kaavella eli lintuja metsästämässä vedessä kelluvien puulintujen avulla.

"Noit muuttolinnui ja kaikennäkössi tämmössi, niit tunteekin paremmin ja tietää ja kasvei ja kaik. Kyl se sil taval niin paljo erilainen on ko semmonen ko jostain muualt tule. Se tääl elää, kyl se erilaisest o, se on niinko luonnost, paljo niinko semmose ko

luonnon lähel elävä kyl ne ova sit erilaissi, kyl mä niin ajattelen." (H14/95.)

Oman luonnonympäristön omakohtainen kokeminen ja ymmärtäminen on saaristolaisen ihmisen henkinen pyhäkkö, hänen henkisessä sopeutumisessaan siihen on hänen viihtymisensä salaisuus – tällainen ajatustapa tulee haastatteluissa esille. Oman luonnonympäristön kokemuksellinen läheisyys avaa uuden maailman, joka mahdollistaa viihtymisen "eristyneisydessä" ja "tapahtumattomuudessa", mitkä laatumääreet näyttävät värittävän kaupunkilaisen mielikuvaa saaristolaisen ja yleensä maalaisen elämästä.

Haastateltava (H22/95) jakaa ulkopuoliset ihmiset kahtia: niihin, jotka ymmärtävät saaristoluonnon vuotuiskierron suuruuden ja niihin, jotka käsittävät vain kesäsaariston. Kaupunkilaiset eivät ymmärrä saaristoluonnon vuotuiskiertoa: että jokainen vuodenaika on kaunis omalla tavallaan. Haastateltavan mukaan suurin osa kaupunkilaisista ajattelee, että saaristossa on hienoa kesällä, mutta olisi kauheata joutua olemaan täällä talvella, kun on pimeää ja kylmää. Saaristolaisen näkökulmasta juuri vuotuiskierron seuraaminen on keskeinen osa omaan ympäristöön sopeutumista ja siinä viihtymistä.

Tämä kuvastaa myös asenteen eroa: vuotuiskierron seuraaminen on tärkeä asia – se on jo merkki paneutumisesta ja pitkäjänteisestä asennoitumisesta ympäristöön.

Kuva 20. Lapsi kesyn lampaansa kanssa.

Vuotuiskierron seuraamisessa kuvastuu myös ajan erilaisuus: vuodenajat seuraavat syklisesti toisiaan ja toisaalta saaristolaisella on aikaa seurata luonnon tapahtumia. Että on aikaa johonkin merkitsee, että on tilaisuus kokea siinä jossakin enemmän. Siten luonnonympäristö saa enemmän merkityksiä.

" – Onko nämä jotenkin muuttunu sinun elämän aikana nämä asiat minkä perusteella täällä on ihmistä arvostettu?

Kyl mar si hiukan ol. En mä tiedä jos tääl ihan nyt, mut kyl mar se täälläkin helpol monta kertaa menee siihe materiaalin puolin, taik melkeen semmotte sanotaan et mitä omistaa ja on semmonen vähä, niin se on niinko helpommin. Et jätetään semmose taka-alalle vaik ois kui muuton, nii jollei sil ol mittän eikä ol tämmösis riennois mukaan, taik sitä mammona koitta nii kauhiast kokkoo. Semmossi määrättyyn pistee ast kumminkin ollaan niitten kans. Et ehkä se on menny semmoseks, hiuka enemmän. Se tuntuu yks se

kiireki juur aiheuttaa. Tarttis niin monen paikka kerjetä. Tietysti se on muuttunu kireemmäks kaik tämmöse verotukse ja kaik muut tämmöset, ihmisten täytyy kans jostain sitä elantoas saad kas. Enne ol enemmän, ei se ollu niin, jollei ollu niin tuloja, ei ollu niin paljon menojakkan tavallas. Nyy on aina joku kuitti ja lappu tulos et täytyy maksaa, tietysti ne jostain täytyy saara kans, koot sitä rahaa. Et ei kerjet niinkän. Sillo ol seki yks ko kaik työt peltotyöt ja muut tehtiin hevosten kans, se ol semmost jo siinäkin asiassa et hevose on niinko inhimillise, jo puhelti niitte kans ja oltti. Hevosten täyry ant välil levät ja siin levätti ite kans samal. Mut ny ollaan traktoreitten kans ja kuulosuojaimet korvis viel niin ei kuullakka mittän vaik joku sanosiski sivul niin se täyty kokonas se traktor pysäyttää ja jonkun sanan siin kerjetän puhelemaan ja taas koval metelil. Siin kerkes, hevose toppasi jo kun näki et joku tulee et nyy se isänt puhelee jonku sanan nii se ol tämmöst. Se ol erilaisempaa. Mut ei nyy helpol tuol maanteilläkä kukkan rup kun toinen tule traktoril vastaan niin traktorias pysäyttämän jollei melken mitän asiaa ol. Mut se ol hevosekki siihen tottunu et pysäytetä ja mielelläs toppasiki niin saiva levät niin puheltti joku sana et se ol niin, päivän mitas näk ihmissi kymmenitten kans ol puheis mut nyy voi ol ihan yks kaks joskus, et jos jossain pellollakki ollan hommis nii joku isomp oja on välis niin ei siin sit voida ku ihan tulla sit saman aika vähän vastuksin niin voi sit senverran topat et kysytä jotain et joko maa on siin kunnos ja joko sää paljo ole kylvän et. Sillon puhelti enemmän.

...

Sama se on koululaisillaki. Sillon kun koulu käytti niin tämä koulumatkakki oli jo semmost luontopolkua koko koulunkäyminen. Ku tästäki ol matkaa tommonen viis kilometri puolimittes, ennenkun mä pääsin, täs ol semmossi veräjiiki jo välis nii ei ny juur kymment ol muttei paljon puuttunu ja avat ja niitten takan ol lehmii ja hevossi ja kulkki siit läpitten tai jostain

välist, jotain semmossi peljättiin vähän jotain mullikoi niin täyry mennä jostain airanraost ja kiertää. Ja nähtiin kaikennäkössi metän elävi ja katotti niit ja ihmissi ku ne oli pellol töis ja ne kyselivä vaa sit tommotte, se ikäsilt lapsit kysytti jota, et mitäs koulus kuulus ja jäikös joku laiskal ja mitä teil koton kuuluu ja sit mentti jonkkus sisälleki ku näit taloi täs on niin puolin tiedettiin et siel on leipomuspäiv tänän niin mennäs vähän sisäl niin saatiin lämmin leippä kätten ja tultti. Nykyän se on paljon kiirullisemppa kaikel taval, muut ko kovaste vaan mennään." (H14/95.)

Haastateltavan kerronnassa tulee esiin toiminnan kiireettömyys siinä mielessä, että aina oli aikaa seurustella työnteon tai matkanteon ohessa. Hän viittaa myös hevoseen, jonka kanssa peltotyöt tehtiin ja jonka rytmin mukaisesti menttiin ja levättiin. Myös hevonen tiesi isäntänsä tavat ja pysähtyi vastaantulijan kohdalla itsestään seurustelua varten.

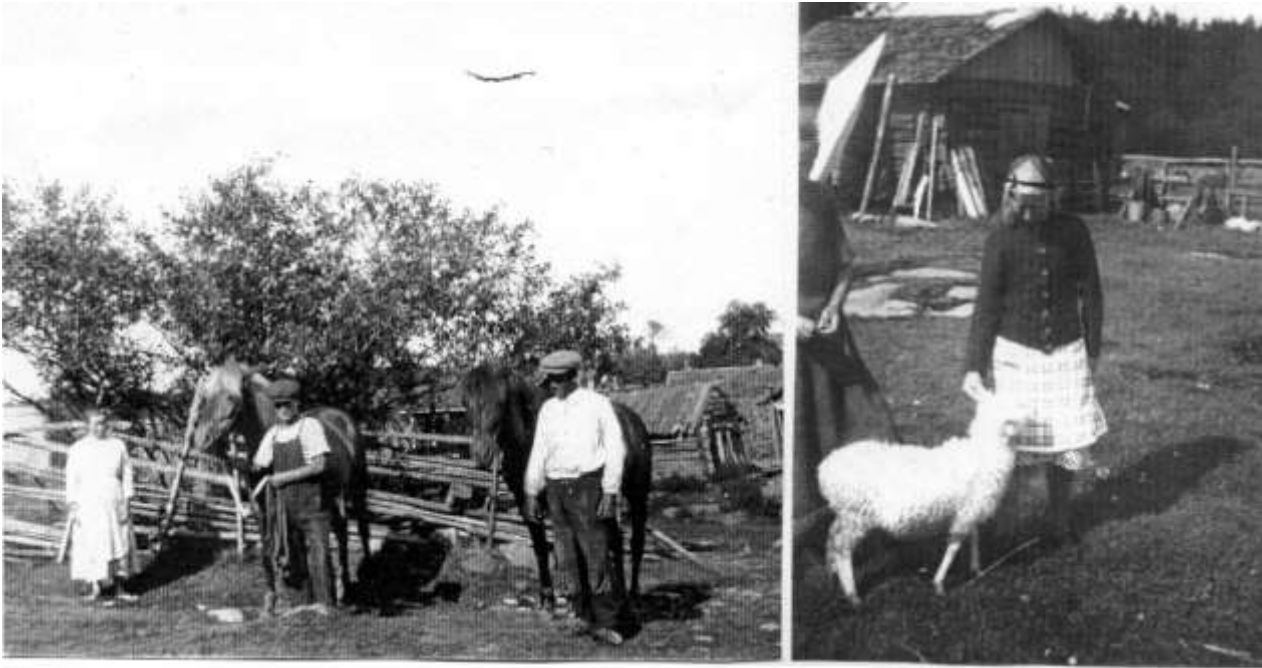
Tällaisen kiireettömyyden merkitys vaikuttaa varsin keskeiseltä. Myös monet saamelaiset pitivät sen menetystä keskeisenä muutoksena luontaistaloudesta rahatalouteen siirryttäessä. Inarin saamelainen totesi haastattelussa vuonna 1985: "Tänä päivänä ei saamelainen voi lähteä kahdeksi viikoksi järvelle ajattelematta: no tuohan nyt erääntyy! Tämä vie mielenrauhan ja tuhoaa saamelaisen kulttuurin." ¹¹³

Mitä suurten eläinten läheisyys, niiden kanssa eläminen merkitsee? Nythän isoja eläimiä ei taloissa enää ole, ihmiset eivät enää elä niiden kanssa. Mitä isojen eläinten kanssa eläminen merkitsee? Asia liittyy elämän perusrealiteettien hahmotukseen, minkä saatoimme omakohtaisesti todeta hevosten tullessa perheeseen. Eläinten kanssa eläminen ei ole sitä, että niitä vaan on, vaan ihminen joutuu koko persoonallisuudellaan kohtaamaan toisen elollisen persoonallisuuden, kommunikoimaan erilaisuuden kanssa. Isot eläimet eivät ole fyysisellä

¹¹³ Lettinen 1995,118.

voimalla hallittavissa, isoon eläimeen on pakko paneutua. On opittava lukemaan mielentiloja ja ennakoimaan reaktioita, on opittava vastaanottamaan ja lähettämään viestejä koko olemuksellaan, muuten ison eläimen kanssa ei pärjää. Tämä vaatii jatkuvaa huomioimista ja keskittymisharjoittelua, esimerkiksi oman pelon hallintaa, jotta se ei tarttuisi eläimeen vaaratilanteessa. Isolla eläimellä on myös rauhoittava ominaisuus – ei ole sattuma, että ratsastusta käytetään nykyään terapiana.

Luvussa viisi tuli jo esiin meren voimien ehdoilla toimivan ihmisen keskittymisen tapa: on oltava yhtäaikaan rento ja valpas. Samanlaista keskittymisen tapaa vaatii isojen eläinten kanssa toimiminen. Voimien säästäminen ja kestävyys sekä pientenkin ympäristötekijöiden havaitseminen edellyttää rentoutuneisuutta, toisaalta itseä suuremman voiman hallinta edellyttää alituista valppautta, jotta ehtii reagoida hetkeä ennen kuin voimakkampi reagoi ja ohjata liikettä haluamaansa suuntaan. Täytyy osata herkistyneesti havainnoida ympäristöä ja samalla omata hyvää itseluottamusta. Täytyy osata hallita mukautumalla. Luonnossa elävälle ihmiselle tämä keskittymisen tapa on osa hänen arkipäiväänsä ja elinkeinojaan. Hänen mentaalinen virittäytymisensä on erilainen kuin keinotekoisessa maailmassa elävän ihmisen.

Kuva 21. Tyypillinen poseerauskuva hevosten kanssa, usein mukana on myös koira. Lammas käyskentelee pihalla – ei erikseen eläimille aidatulla laitumella.

Haastateltavien näyttämässä valokuvissa ihmiset ja eläimet ovat usein yhdessä. Hevosten tuominen perhepotrettiin oli yleinen tapa. Pientaloudessa eläimet olivat persoonallisuuksia, joihin kiinnyttiin kuten perheenjäsenen, vaikka ne olivat samalla hyötyeläimiä. Ne olivat osa perhettä ja sosiaalista ympäristöä ja niiden edesottamuksia seurattiin jatkuvasti. Toisaalta tällaisten kuvien asetelma saattaa tarkoituksellisesti myös korostaa miesten sosiaalista asemaa – hevonen kun oli tärkeä taloudessa ja myös rahallisesti arvokas.

Hyötyeläimet eivät olleet vain materiaalia ihmistä varten, kuten hyödyn maksimoimisen aikakaudella. Etenkin hevonen oli työtoveri siinä missä ihmisetkin, ellei enemmän. Haastateltava (H15/95) kertoi hevosten sotaanotosta Kustavissa toisen maailmansodan aikana. Hevosenottaja joutui riitoihin monen talon väen kanssa, koska "ei see

ny mittään jos isäntä ja poika sottaan joutuu, mut jumalauta ku hevonen vierä ni se sit helvetin kamala paikka ol".

Hevosta ei itse teurastettu, vaan erityinen hevosten teurastaja kutsuttiin paikalle. Nämä teurastajat olivat toisarvoisessa asemassa – heitä ei kutsuttu pöytään syömäänkään, kuten käsityöläiset kutsuttiin, eikä hevosen lihaa syöty. Hevosta pidettiin "pyhänä elukkana". (TYSKÄ 1125.)

" – Miten näitä eläimiä kohdeltiin siihen aikaan?

Kyl niit hyvin piretti, juu ei. Nykyaikan onki semmost ko kuuntele ko kiruttava elukoi. Mä viha ain semmossi ihmissi. Jos kerra eluka otta ni kyl se täyty ruakki. Jos sä kato ny meitä koira kui lihav se o ja. Ei elukka kannat pittä, jos sitä täyty huanoste pittä, en mä kumminka.

– Oliko täällä kylässä ketään, joka ois pitäny huonosti?

Ei tääl ollu semmost.

– Entä nää hevoset, miten niitä kohdeltiin?

Ei kyl ne hyvin pidetti, no se oli sit taas joku tommost ko oli ko pitivä huanommi ko kalojakki ostiva. Josta muhalt tuliva tän, kaloi hevosten kans, tiätyste niil sit ol vähä semmost. Ei kyl paikkakuntalaise tääl pitivä hevoses hyvi ja lehmäs ja juu ei siin." (H5/93.)

Tässä tulee sivujuonteena esiin haastatteluissa toistuva teema: muualta tulleet tekevät asiat huonosti. Tämä voi tietysti pitää paikkansakin, asiantilalle voisi olla seuraava selitys: Kalanostajat eivät ehkä olleet tavallisia kyläihmisiä omissa kylissään, vaan kylän ulkopuolella töitä tekevä ryhmä. Samalla he olivat tällöin oman kylänsä kontrollin ulkopuolella. He olivat myös ehkä enemmän ansaitsemiseen ja tehokkuuteen suuntautuneita kuin muut.

Palatkaamme takaisin ajan kokemiseen:

" – Miten kun ajattelee sitä kylän elämää ja sitä vanhaa elämänmuotoa, niin mitä ootte kaikkein eniten jäänyt kaipaamaan siinä?

No must tuntu, et melkein kaikkea, vaik sillon ol paljon tyät, mut ne ol iha luannollissi asioi, et semmone syke se o vullan pois. Aikamoine pärin käy keväsi ko kaik lähte pellol ja enne vaa vähä hevosii ruakittii. Ja ne pellon tyäkki ne tehdä sit jo huraukses ja semmone vanha elämänmaku.

– Mitä se pitää sisällään?

Kaikki semmost normaali, mitä ny tavallisest o, et mennä navettaan ja mennä pellol ja se ol kaik sitä, mitä nyt ei enää ol. Leivotti suuri leipomuksi syksysi ko leivotti hapantleippä. Se ol joka paikas sama.

– Oliko elämä jotenkin kiireettömämpää, kun nykyään, vai oliko kiireisempää silloin?

No meikäläistäki ajattele ni kyl se enne kiirullisemppe ol, ny o sit kaik kiiru pois jo kun ei mittä ol mitä välttämät täytyy tehdä.

– Mut, entä noi niinku työikäisten ihmisten?

Kyl mar nykyisi enemmän vaadita, enne tehti kaik tyät niinku koton, ny o semmone hätä lähte aamul töihi, niil ku töitä on.

– Mites toi työn tekeminen, tehtiinkö se työ toisella tavalla kuin nykyään, kaikki ne askareet mitä tehtiin päivän mittaan ni?

Ny o kaik kone, kone teke kaik, ei enä tehd niinku enne, sillo ei paljo. Mahdok muut konet niinku tääl sisätiloissaka ol ko toi kaffemyl tosa, seki ol varma sit aika, miehil sit tiätyst, (mies) tiätä niist miäste asioist paremi.

– Oliko se niinku tunnelma siinä työnteossa jotenkin erilainen tai oliko ote siihen työhön erilainen niinku ihmisillä, onko siinä tapahtunut jotakin muutosta, tai tehtiinkö jotenkin verkkaisemmin tai?

(mies) Pitkii päivii ainaski tehti sillo, eikä sit mittä semmosen kauhia kiiret ollu koska.

– Siinä ehti juttelemaankin välillä?

(mies) Joo ja vähä pääs pyärtänöl istumaanki, silloin piretti kunnon kaffetunni ja vähä sai huilat välil ja muutenki. (H8/93.)

Haastateltava vertaa entistä työn touhun tunnelmaa nykyiseen: "semme syke se o vallan pois", pellon työtkin tehdään nykyään hurauksessa pärinän säästyksellä. Toinen haastateltava kuvaa työnteon kiireettömyyttä, vaikka työpäivät olivat pitkiä. Onko työn kiireettömyys talollisen muistikuva, onko rengin muistikuva samanlainen? Kaksi renkinä ollutta haastateltavaa kertoo seuraavassa entisaikain työnteosta:

"(VL) ja jos se ny puhu niil ni mitä vanha aika ollu ni ei ne usko et kummonen tyä vanha aika ollu o. No mitä perkele niit tehti ehtotyä kahreksa saare niin ko talvisilta aikasim...ehtotöitä juu. Ja aamusi myäs ennen kon töihi mentti ennen kom päivä tuli. (MV) Kuurelt tyä. Ehto kuurelt tyähö täyry ruveta. Ja päivähämys ulos mentti ulkotöihi.

...

(MV) Sitä puutyät sit ehtokauret tehti talo sit.

(VL) Nii. Minullakki ol sillo ko mä trengin oli ni minä joutusi kutoma nuatta ehtopäiv.

...

(VL) Katos ko sillo ol toinen treng ol toi Suuli setä ni oli sillo myäski ni se sit men ja sai tehrä.

(MV) Ja toinen treng ol tallis ja tuati hevossi ja puhrist talli ja krapas ja.

(VL) Juu ja sem pit. Sengi sillo pit olema Anttoni virka sit, Suuli, virka sit se net olis tallin puhristanu see meni ja aamusil ni se tuli talli ni. Sil puamen barttal se istus nin kauva et mä sain tallin puhtaks. Hevosil ensmäiseks ruakka senttä. Isänt vaina ni hän

meni jo se ol neljä aikan ko hän meni ja käve ulkon antamas hevosil heini." (TYSKÄ 22-23/1954.)

Rengin asemassa olleilla ei tunnu olevan yhtä positiivinen kuva työpäivästä, joka kesti pitkään, kuin talollisella. He eivät puhu elämän sykkeestä ympärillään, kuten talollinen. He kertovat työstä mainiten, että sitä tehtiin talon hyväksi ja että he **joutuivat** tekemään.

Haastateltavat painottavat, että työ oli kovaa. Toinen heistä kertoo myös kolmannesta rengistä, joka ei tallissa tehnyt juuri mitään, vaan istuskeli odotellen, että haastateltava sai työt tehtyä. Hän mainitsee isännän sen sijaan osallistuneen työntekoon.

Renkinä myös ollut Ossian Kuusinen mainitsee ihmisten olleen ennen onnellisempia, vaikka työpäivä olikin pitkä, ja se johtui hänen mukaansa ajatustavasta. Omassa haastatteluaineistossani palkollisen tai torpparin asemassa olleet haastateltavat jakavat talollisten tavoin yhteisen kokemuksen entisestä työntekojen tavasta kiireettömämpänä.

Edellä mainittu renkien tekemä entisaikain työpäivän rankkuuden korostus on siis painotuksiltaan aineistossa poikkeus, vaikkakin työn raskaus kyllä tuodaan esille etenkin "taksin" teon yhteydessä.

Ote tutkimuspäiväkirjasta:

" Kulttuurissa ei taidakaan olla tärkeitä se mitä tehdään (työt, tavat ym.) vaan se miten tehdään. Tämä luo sen ilmapiirin, jota vanhat muistavat ja ovat jääneet kaipaamaan, kokevat menetyksen juuri siinä kohdassa. Niinkään ei ole kysymys silloisista arkipäivän askareista nimenomaisesti. Niitä voitaisiin tehdä nyt ja nykyisellä asenteella ja ilmapiiri olisi täysin toinen.

Kiireettömyys, yhdessä tekeminen, ajan anto kanssaihmisille ovat ainakin tätä entistä ilmapiiriä kuvaavia määreitä."

(Päiväkirja.)

Toinen ote tutkimuspäiväkirjasta:

"Aika: kiireettömyys, sitä myös tämä tutkimusprosessi tarvitsee. Ajatukset tulevat ajan myötä, oma kokemus saa ilmaisun. Herkkyys tarvitsee aikaa kypsyykseen ajatuksien kanssa. Aikaa heille ja itselle.

Minä lähestyn samaa aikaa kuin missä he ovat eläneet ja samaa ympäristöä kuin he. Tämä on hyvin tärkeätä ymmärtämisen kannalta. Myös jotta ymmärtäisin itse omaksumaani elämäntapaa. Aika ja ajan merkitys kuvaa kulttuuria oleellisimmillaan. Suhde aikaan ja pienten asioiden tekemiseen: miten valmistan ruokamme, miten astun ovestani ulos aamulla, miten tervehdin vastaantulevaa tuttavaa. Keskitynkö menneisyyteen, nykyisyyteen, tulevaisuuteen kun toimin pienten asioiden parissa. Antaa aikaa toisille yhdessä olemiseen on vastakkainen tapa suoritusorientaatioon.

Tärkeintä elämässä on se aika, jonka me voimme toisillemme antaa.

Harjoittelen vaipumista kiireettömyyteen. Onko haastateltavien kaipaama kiireettömyys vanhuuden luomaa kiireettömyyttä, jolla he tarkkailevat työkäisiä, vai oliko ennen kiireettömämpää? Otan ensin todesta, mitä he kertovat, siis että elämä todella oli kiireettömämpää. Pyrin tällä metodilla ymmärtämään."
(Päiväkirja.)

Tarkastellessaan ajan käsittämisen muutosta 1700 – 1800-luvun Englannissa, E.P.Thompson sanoo:

"Ajan merkitsemistä, joka on modostunut tällaisissa yhteydessä, on kuvattu tehtäväsuuntautuneisuudeksi. Se on ehkä kaikista tehokkain suuntautuneisuus talonpoikaisyhteiskunnissa ja se säilyttää merkityksensä kylä- ja kotiteollisuudessa. Se ei missään

nimessä ole menettänyt kaikkea merkitystään tämän päivän Britannian maaseudulla. Tehtäväsuuntautuneisuudesta on huomautettavissa kolme seikkaa: Ensinnäkin eräässä mielessä se on inhimilliseltä kannalta ymmärrettävämpää kuin ajastettu työ. Talonpoika tai maatyöläinen näyttää seuraavan havaintoon perustuvaa välttämättömyyttä. Toiseksi sellainen yhteisö, jossa tehtäväsuuntautuneisuus on yleistä, ei juuri näytä erottavan 'työtä' ja 'elämää' toisistaan. Yhteisöllinen kanssakäyminen ja työ ovat sekoittuneita – työpäivä pitenee tai lyhenee tehtävän mukaan – ei ole mitään suurempaa ristiriitaa työn ja 'päivän kuluttamisen' välillä. Kolmanneksi niille, jotka ovat tottuneet työskentelemään kellon mukaan, näyttää edellä kuvattu suhtautuminen työhön olevan tuhmaavaista ja vailla kiirettä."¹¹⁴

Ajan mittaaminen ruumiillistaa yksinkertaisen suhteen."Ne, jotka olivat palkollisia, kokivat eron heidän työnantajansa ja 'oman' aikansa välillä. Ja työnantajan on käytettävä hänen työnsä aika ja valvottava, ettei sitä hukata: hallitsevana ei niinkään ole työtehtävä kuin rahaan palautettavissa oleva ajan arvo. Aika on nyt rahayksikkönä: sen ei anneta kulua vaan se kulutetaan."¹¹⁵

"Täyskapitalistisessa yhteiskunnassa kaikki aika on kulutettava, markkinoitava, käytettävä hyödyksi. On sen kannalta uhkaavaa, että työvoima 'antaa ajan valua'."¹¹⁶

Suhtautuminen aikaan on olennainen ja erottamaton osa suhtautumista lähiympäristöön ja oma ulottuvuutensa ja näkökulmansa tarkastella tätä suhdetta. Toiminnan luonne

¹¹⁴ Thompson 1996,162.

¹¹⁵ Thompson 1996,163.

¹¹⁶ Thompson 1996,191.

kulttuurissa liittyy kiinteästi ajankäsitykseen – aika ja liike eivät ole erotettavissa toisistaan. Thompsonin esiin tuoma tehtäväsuuntautuneisuus ei ole sama asia kuin päämääräorienteisuus. Päämääräorienteisessa toiminnassa keskittyminen kohdistuu päämäärään, siihen valmistavan toiminnallisen prosessin ollessa toissijaisena. Tehtäväsuuntautuneisuus kohdistaa huomion toiminnan prosessiin. Kysymys on varsin erilaisista mentaalisista orientaatio tavoista: Tehdä työ keskittyneenä siihen ja kaikessa rauhassa on eri asia kuin tehdä se kiirehtien ja lopputulosta tai työrupeaman päättymistä kuumeisesti odottaen. Edellinen on keskittymistä parhaillaan elettyyn hetkeen, jälkimmäinen tulevaisuuteen.

Päämääräorienteiseen toimintaan liittyy ajan kokeminen eteenpäin virtaavana jatkumona ja huomio on kiinnittynyt tulevaisuuteen. Kulttuurissa, jossa työ rytmittyy luonnon syklistä kiertoa myötäillen, asettuu aikaperspektiivi nykyisyyteen tai menneisyyteen. Kiireisyys jatkuvana elämänasenteena on tällaisessa mallissa vailla rekvisiittaa ja siten mieleetöntä.

Kuten hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä tuli esiin (luku kuusi), eräs vanhemmista haastateltavista sanoi minulle tultuani puhuttelemaan häntä linja-autossa: "Tuntuu niin mukavalta kun huomioidaan." Jäin miettimään tätä hänen sanomaansa, koska siinä tuntui välittyvän jokin suurempikin merkitys, joka kuvasti niiden maailmojen erilaisuutta, joihin me kaksi olimme kasvaneet. Tuntui, että hän itse asiassa vertasikin näitä maailmoja toisiinsa.

Huomioiminen tarkoittaa myös, että minulla on aikaa toista ihmistä varten.

Aika voi olla kulttuurista identiteettiä luova tekijä. Erilaisen ajan tulo koskettaa kulttuurin perusasioita, pieniä asioita, jotka tehdään ja joista elämä koostuu. Mitä kiireisempi, sitä kontrolloidumpi ihminen on yhteiskunnan rakenteiden taholta. Mitä enemmän hänellä on aikaa

läheisille ihmisille ja kanssaihmisille, sitä tärkeämmäksi tulevat ihmiset itsenään toisilleen. Tätä tutkimusta tehdessäni tulin jatkuvasti törmänneeksi havaintoon, että aika ja suhtautuminen pieniin tekoihin on kulttuureja erottava keskeinen asia yksilön elämän kannalta katsoen. Tapa tehdä, tapa olla ajassa, tapa nähdä tekemisensä ja sen kohde ja ympäristö jossa elää, ovat perusasioita, joissa kokemusmaailman suuntautuneisuus ilmenee. Näissä tavoissa ilmenee myös sisäänrakennettuna olioiden ja ilmiöiden arvottaminen – mitä pidetään olennaisena.

Kun yksilöt kokevat, ettei heillä ole enää aikaa toisille, eikä toisilla ole enää aikaa heille samalla tavoin kuin ennen ja että työ on tullut kiireisemmäksi kuin ennen, että kaikki tehtiin ennen toisella tavalla – on tapahtunut ratkaisevia muutoksia elämän hallinnan perusteissa, siinä todellisuudessa, jonka yksilö kohtaa edessään joka päivä.

Mikä tämän ajan on heiltä vienyt ja mitä uusia merkityksiä se on asettanut entisten tilalle? Kysymys, joka heti tulee mieleen, vaikka vastaus ei kuulune enää tämän tutkimuksen piiriin.

Haastateltavat kokevat tämän menetyksen surulliseksi asiaksi, se tuntuu olevan eräs keskeinen ero, jolla vanha yhteisö elämäntapoineen asettuu heidän mielessään paremmaksi kuin nykyinen. Silloin ihmisillä oli aikaa toisilleen, he kävivät toisiaan tapaamassa ilman varsinaista syytäkin, vain nauttiakseen toistensa seurasta. Kun toisten tapaaminen sijoittui jonkin asian yhteyteen tai tavattiin työn lomassa, kuului asiaan vaihtaa muitakin kuulumisia ja ajatuksia so. kiinnitettiin huomiota ihmiseen itseensä.

Kuten meren merkityksen tarkastelussa tuli ilmi (luvussa viisi), eläminen omassa paikallisessa luonnonympäristössä on saaristolaiselle etenkin elämistä meren kanssa. Meri ei ole paikka, vaan maailma. Se luo ihmiselle toisenlaisen ajan luomalla esteitä, jotka tekevät kiirehtimisen turhaksi.

Lähiympäristössä eläminen yhdistyy saaristossa kiireettömyyteen, ajan erilaisuuteen. Tila ja aika yhdistyvät, kuten japanin kielen MA-käsitteessä, joka tarkoittaa samanaikaisesti sekä tilaa että aikaa.¹¹⁷

Lähiympäristössä elämisen asiakokonaisuuteen liittyy myös kysymys paikallisen elämän ulottuvuuksista ja sen periaatteellisesta äärettömyydestä. Paikallisuus ei ole samaa kuin rajoittuneisuus, kuten liikkuvaan elämään kasvanut ihminen helposti kuvittelee. Paikallinen elämä sisältää elämän kaikki olennaiset elementit yksilön kannalta katsoen. Niiden määrä ei kasva liikkumalla enemmän tai kovemmallalla vauhdilla paikasta toiseen, niiden näkemisen tapa vain saattaa näin muuttua. Rajoittuneisuus ei ole fyysisen elämän ilmiö vaan henkinen asenne. Se voi yhdistyä yhtä hyvin paikalliseen elämään kuin liikkuvaan elämään.

Mikrohistorian pyrkimys löytää kulttuurin suuria linjoja yksityistapauksista tulee lähelle samaa asennetta, kuin se mitä tässä tarkoitan ja mikä tässä tutkimuksessa tulee esiin tutkittavien kulttuurisena asenteena omaan tila-ajalliseen ympäristöönsä: elämän syvyys ei löydy yksiköiden lukumäärää kasvattamalla vaan maailmojen määrää kasvattamalla, so. mitä syvyyksiä (ulottuvuuksia, näkökulmia) yksilössä nähdään, mitä syvyyksiä yksilö näkee itsessään ja omassa ympäristössään.

¹¹⁷ Isozaki 1981.

Itseriittoisuus ja omavaraisuus

Hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä (luku kuusi) haastateltava sanoi:

"Entäs mitä ominaisuuksia te itte olette arvostaneet ihmisessä?

En tiedä.

– Mitkä on niinku tärkeimmät?

No määhän ajattelen, et tommonen, että on tähän osaas tyytyväinen eikä kauhian paljon vaadi keltään mitään..." (H8/93.)

Tyytyminen siihen, mitä on, mitä "on saanut", vaatimattomuus ja nöyryys on myös paikalliseen ympäristöön kiinnittäytymistä. Elämään tyytyväisyyttä. Haastateltava puhuu tästä ihmisen tärkeimpänä arvona. Monet haastateltavat kuvaavat tätä samaa piirrettä tärkeänä erona verrattuna entisten ja nykyisten ihmisten ja elämäntapojen välillä, ja myös saaristolaisuuden yhtenä tunnusmerkkinä. Toisaalta uskonnon opetus on ollut saman suuntainen – tyytyminen vähään on vanhan yhteiskunnan merkki. Saaristossa se on ehkä saanut erityisen korostuksen välimatkojen takia.

"Siis semmone aikan ko määhän enä nii muista, ne varmaa sai, ei taloissaka ei sitä puhdast raha paljo ollu, ni ne sai sit jotta tommost sit mitä, tämmöst tuatet ny mitä talois oli palkaks. Ja sitä mä ole ain surrukki niit ihmissi, että just ku täst kaffest ol puhe, et ne ihmiset sit asu jossa tual piänis mökeis. Moniki ol nii pikkane, et siin ei ollu ko se yks huane vaa, ei ollu sauna ei mitään ja sillo ei eläkkei, ja jos he jotta taloihi teki, ni ei taloissaka ollu niinko raha maksa. He ei tosiakaan sitä kaffettaka, ei varma suuri määri,

eikä montta kertta vuades varma puhdast kaffet kyentyn juamanka. Ja sillo viäl, ko määki olin kakar, ni ne kaupastaki ni ost, ne ost, vois iha pualkilo osta sokersantta, se ol hianosokeri, se sokersant. Ja kyl mä luule, et ne tyytyväisi vaa olivat. Mahdetank nykyaikan nii olla tyytyväissi, vaik o vähä kaikki." (H8/93.)

Nuorempi haastateltava kuvaa saaristolaista ihmistä ajatellen, minkälaisia vartsalalaiset ovat: aika realistisia, jalat maassa pysyviä, eivät tärkeile mitenkään ja ovat tasaisia. "Ei ne siihen elämään kaipaa mitään merkillistä, ko ne on tyytyväisiä aika semmoseen tasaseen elämään", vanhojen ihmisten hän tosin epäilee kaipaavan enemmän kanssakäymistä. (H22/95.)

Kanssakäymisen kaipaamisessa on kyse eri asiasta, vanhan kadonneen yhteisöllisyyden kaipaamisesta.

Ossian Kuusinen puhuu tästä asiasta:

"Ei me kokonas ilman ruokaa sentään koskaan oltu, mutta ei ruoka mittän semmost ollu, kun nykyaikan että. Eikä sillo vaadittu sil taval ko nyy. Et ko ol ruisjauhoo ja perunii ja silakkaa, niin ei sillo mittän puuteest viel puhuttu. Mut sit kutei niitäkään ollu, nii sit ruvettii puhumaan puutteest. Et sillo ihmise oli simmosii niin tyytyväisempii ko nyy." (TYSKÄ 1120/1968.)

"Jos on tyhmä tyytymätön on puutos puuttumaton" sanoo kustavilainen sanonta, ja Ossian selittää sen merkitystä seuraavasti: "Ihminen tulee paljon nälkäisemmäksi siit ain, mitä enemmän tavaraa tulee, sitä tarttis ain enemmän, vaikkei sitä tarvittekkää...se tuo näljän tullessas." (TYSKÄ 913/1967.)

Tyytymättömyys synnyttää siis alituisen puutteen vanhan kustavilaisen sanonnan mukaan. Puutteen käsite on tässä sidottu sosiaaliseen ympäristöön, se on suhteellinen, vertailun kautta syntyvä

määre. Vanha puutteen käsite kuvasi enemmän fyysistä puutosta: nälkää, vilua yms., joista seuraa altistuminen sairauksille ja kuolemalle. Uusi puute, jota sananparsi arvostelee, syntyy vertailevasta tyytymättömyydestä.

Tyytyväisyys ja omavaraisuus ovat meren keskellä elävän saaristolaisen ja saaristolaiskylän sopeutumaa ympäristöönsä. Pitkien välimatkojen ja sääolosuhteiden takia ei ollut mahdollista korjata nopeasti oman talouden ulkopuolelta elämisessä tarvittavien tarvikkeiden puutteita tai rikkoutumisia. Oli tultava toimeen sillä, mitä on ja yritettävä korjata itse niillä välineillä ja materiaaleilla, mitä oli saatavilla.

Työn ja taitojen korkea arvostus liittyvät saaristolaiskylässä tähän sopeutumiseen, omassa luonnonympäristössä pärjäämiseen, riippumattomuuteen mantereen yhteiskunnasta.

" – Mikä vartsalaisessa perinteessä on kaikkein tärkeintä? Mää ajattelen et semmonen ihmisen semmonen et tulee vähän kaikitten kans toimeen, ja et on nähnt sit sen verran jomonennäköst et ei se iha enmäise vastoinkäymisse peljästy. Ja pystyy vähän joka alal ottamaan osaa, jos sit on kysees mitä merel tehrään taik mail niin tämmönen." (H14/95.)

Lähes kaikki haastateltavat mainitsevat ihmistä arvostetun ennen sen perusteella, jos hän oli työssä taitava. Kuten haastateltava kuvaa, jos tehtiin vene ja joku oli siinä taitava, oli se arvostettua. Hän painottaa toisaalta, ettei ketään tuomittukaan, ettei hän nyt pystyisi yhtään mihinkään (H13/94).

Viesti lienee se, että erilaisia ihmisiä suvaittiin, vaikka joitakin ominaisuuksia arvostettiin erityisesti. Haastateltava haluaa tuoda esiin, että kaikissa nähtiin hyvät puolet so. ihmiset hyväksyttiin sellaisenaan.

Kuva 22. Naiset verkoilla. Verkonlaskija on tullut evakkoon Seiskarista.

Omavaraisuuteen kuuluu, että ihmisen arvostuksen mitta on, kuinka hyvä työhminen hän on ja kuinka taitava erilaisissa töissä – mitkä piirteet eivät ole saman asian ilmentymiä. Tekijä ja taitaja ovat edelleen arvostettuja perinteen kantajina, esimerkiksi erään paikallisen etevän veneentekijän varmaankin kaikki muistivat mainita haastattelijalle.

Naisten töistä kehruu oli erityistä taitoa vaativaa – varsinkin sitten, kun villavaatteita alettiin teettää konekutojilla, oli kehrättävän langan oltava erittäin tasaista, jottei se tukkisi konetta.

"Ni hän (haastateltavan äiti) ol oike vähä niinku kuuluisa siit lankanteostas, et hän mahrottoman tasast ja hyvä konelankkaki sit kehräs, et ol hyvä kutto koneel." (H2/93.)

" – Millä tavalla naiset piti keskenään yhteyttä siihen aikaan?

No kyl ne ny. Kesäl ol se yhteydenpito nii hyvi semmost, et ol tyätä jokasel niinpal, mut kyl ne talvel joskus sentä ottiva semmonen, et käskivä toinen toissias kylä, mut sit ol ehrottomaste se sukka ain matkas, et laiskanes ei oltu. Mut kyl ne niinko käskivä, et toinen toissias, et tule ny, et keitetä kaffei ja saara jotta puhel. Nii kyl meilläki naapuri tätei kävi ja kyl mammaki sit läks, mut ei kukka ollu koska ilma sukka. Sen mä muistan, et se oli jokasel iha ain se sukka mukan, et ei laiskanes saanu päiväl. Muut ko pyhän. Pyhän ei taas sit. Sil ol se, et pyhä kunnioitetti, ei sillo pyhän saanu tehrä, ko ne välttämättömä tyä. Eläimet ruakki ja ihmisilleki ruakka anta tai laitta, mut ei mittä semmost ylimääräst ei tehty pyhän.

– Enimmäkseen sitten naiset oli ittekseen omissa taloissaan kuitenkin?

No kyl ne olivatten, mitäs ei siin sit kyl. Ei ne paljo sillo, eikä semmost oikke hyväksytykkä tiätty, et meit o ni mone rekke nykysinki viäl nii. Oli semmossi ko, oli nii ja ottiva aika, enmä tiär, mist ne ottiva. Mut niit vähä moititti, kyläluutaks niit sanotti. Ettei se ol mikkä semmone hyväksyty eikä semmone ihan."
(H2/93.)

Ahkeruus tässä tarkoittaa alituista työn parissa olemista, myös seurustelun yhteydessä oli naisten tehtävä käsityötä. Tällainen työ ei toki ollut raskasta, vaan pikku puuhastelua, joka sujui hyvin seurustelun lomassa. Kylän omavaraisuus perustui siihen, että kylän sisällä kukin teki osaamaansa ja vaihtoi omiin tuotteisiinsa tai työpanokseensa.

Omavaraisuuteen liittyvästä korkeasta työn arvostuksesta katsoen seuraava nuoremman haastateltavan vastaus on ymmärrettävä:

" – Millä perusteella vartsalalaiset arvostaa toisia ihmisiä?

Kyl mä uskon et tommosis Vartsalan tapasis kylis semmosii pummei ei kyllä hyvällä silmällä katota.

– Mikä on pummi, onko siellä semmosia?

Ei siel uskalla olla, ne sais niin kauhean hivutuksen. Kyl mä olen joskus ain kuullu et joku ain motkottaa, et taas se, et mil rahal sekin sen kaljakassis ostaa, et semmost varmaan, mitä ei niinko hyväksyttäis, niin on semmonen työtävieroksuva. Et oisko se mitä arvostettais, niinko toisinpäin." (H22/95.)

Eräässä kylän mökissä asui jonkin aikaa muualta tullut työtön mies. Haastateltavan mukaan hänen luonaan kävi "remuporukkaa" eikä vuokrakaan tullut maksetuksi. Hänestä haastateltava kuuli kylässä pahasti puhuttavan.

Kylän perinteisistä arvoista katsottuna on nykyinen kaupunkilainen tekemättömyys käsittämätöntä, vaikka se voikin olla rationaaliala toimintaa suuryhteiskunnan toimintaan suhteutettuna.¹¹⁸ Tällainen ajattelu on aivan vierasta kylän ihmisille. Itse olen saanut seurata, kuinka nurjaa on paikkakuntalaisten suhtautuminen kaupungista muuttaneisiin työttömiin ja varsinkin toimeentulotukea kunnalta hakeviin. Eräästä Turunmaan saaristokunnasta saamani suullisen tiedon mukaan siellä vielä 1980-luvulla sosiaalsihteerit avoimesti varoitti toimeentulotukea hakevaa kuntalaista, että se tulee johtamaan kunnasta uloshivuttamiseen. Näin sitten lopulta kävikin. Ihmiset puhuivat, että tämä henkilö tulee "kunnalle kalliiksi", vaikka kysymyksessä pitäisi olla Suomen kansalaisoikeuksiin kuuluva ja valtion maksama toimeentuloturva vähäosaisille. Tällaisissa esimerkeissä vanhaan omavaraisuuteen liittyvään työn arvostukseen näyttää yhdistyvän sosiaaliseen eriarvoisuuteen liittyvää säälimättömyyttä. Yhtenä selityksenä asenteiden kovuudelle voisi olla se, että vähäosaiset ovat saaristokunnista joutuneet viime vuosisadan

¹¹⁸ Esimerkiksi André Gorz 1982.

aikana lähtemään siirtolaisiksi ja kaupunkeihin ja vain maata omistavat ovat jääneet.

Huomattakoon vielä, että edellä mainituissa esimerkeissä vähäosaiset olivat muualta tulleita. Oman kyläläisen vastaavaan käytökseen ainakin alkoholinkäytön osalta suhtauduttiin ymmärtäväisemmin: hänen työhön kykenemättömyydellään nähtiin olevan tietyt syyt, jotka eivät olleet hänen itsensä aiheuttamia eivätkä hänen hallinnassaan.

Työtä tehtiin tuvassa. Nuotanparannuksen yhteydessä mainittiin tomuisen nuotan tuonti tupaan joulusiivouksen ja joulupyhien jälkeen. Työn jälkiä ei pidetty pahana, vaan ne kuuluivat asiaan. Työn arvostus meni näyttävyyden arvostuksen edelle. Samoin ajateltiin työvaatteista. Vaatetuksesta näkyi työn tekeminen. Sitä ei yritetty hävittää näkyvistä, kuten nykykulttuurissa on tapana. Vieläkin komeillaan resuisilla työvaatteilla, mahdollisimman vanhoilla ja kuluneilla. Ihmisille on tärkeää, että "voi kulkea missä asusteissa tykkää", ja mikä on käytännöllisintä meneillään olevan puuhan kanssa, ajattelematta sitä, miltä toisten silmissä näyttää. Tätä pidetään myös vapautena verrattuna kirkonkylän elämään. Työvaatteet siis tuntuvat symboloivan riippumattomuutta ja vapautta.

Työtä tekevän ihmisen asusteet korostavat myös hänen työyhteisöön ja työkuulttuuriin kuulumistaan. Risaisilla ja loppuunkäytetyillä vaatteilla vahvistetaan tätä perinnettä edelleen.

Kuva 23. **Isäntä** järvellä lasten kanssa. Henkilökohtaista olemisen vapautta arvostetaan edelleen verrattuna jo kirkonkylän elämään, jossa täytyy huomioida tarkemmin sovinnastavat ja naapurit.

Omavaraisuuteen ja monitaitoisuuteen liittyy riippumattomuus ja vapaus.

Haastateltava ymmärtää vapaudella arjen vapautta tehdä oman mielensä mukaan pieniä asioita tarvitsematta koko ajan ottaa huomioon naapureita. Luonnon seuraaminen ja sen mukaan eläminen on myös vapautta. On suuri asia, että on oman työnsä herra, työn voi jättää mielensä mukaan ja jatkaa myöhemmin. (H14/95.)

"Sillo oli pyykki pestävä näi, lautta vasta hankatti ja saippua ja kaik ol oma. Et se keitetti itte ja jostan eläinten jättest ja semmosest huanomast rasvast ja semmotte. Kyl sillo ol et, sillo ol nii tarkka talout et nii.

...

Ei sillo pistetty mittä hukka. Kyl sillo ol nii tarkka ni et...

– Oliko sitä paljon sitä pyykkiä yleensä?

Kyl maar sitä. Nii en mä tiär, ko ny pistetä vaatte pääl, ja toi noi ni, sillo ol tyä nii likast, mut et ei se oikee tultu nii puhtis vaatteis, eiko nii et ny ihmise o puhtai, mut sillo oli. Täyty sanno, et jos aamul lait puhta jonku hame päälles, pualen päivä aikan, tyä ol nii likane, et se ol likane. No ei sitä millä, vesi ol kantamises ja puil lämmitettävä paras ja nii ei niist. Ne oli tosi likassi, ko ne pesti, ettei nykyaja ihmine voi kuvitellakka sitä, mut se ol sen aja, eihän sitä kukka voinu ymmärtä. Helpommi olis kyl käynny, ko ois puhtemma vaatte pessy, mut ei ollu aikkaka ni, niit jatkuvaste pessy olis ja enkä mä tiär, sitä vaatte-varastoka sillo. Et jos se ol nii kauhia suuri, et ni mahdollisuut oli. Kyl mar sit vähä koitetti semmotte men navettanki jotta, ei minu lapsuuessani, ei viäl ollu tyätakejakka. Mut sit, ei sit kaua, kun mä ole jo aikuste kirjois, sit oli tyätakik, ko veretti pääl ni. Ei ne sit kumminka semmotti likastunu. Kyl sen ymmärtä, ne jotka navettas on. Siäl tule kaikenlaist lika ihan." (H2/93.)

"Mun varhaislapsuudessan oikee, kun mä oli aika piäniki, nii pappa teki jotta puuastioi tuvas sitte. Ainaki joulu saak, mut en mä sit niinkä joulu jälkke enää.

– Niinko myytäväksi?

Ei, kyl hän teki, niinko sillo oli kaik eläinten astia ja ne meni rikki, ko ne ain oli niinko märjäs, ja vesi kannetti navetta ja paljonki viätti. Nii no siäl täytys olla semmone saavi. No sit tuatti sisäl. Vesisaavi tuvas. Nii näit astioi, ku niit vaa sit niinko ehtosi teki, nii kyl niit ain kaks kolm sit tarvitti ni tehrä ja siks toiseks niit hevoste. Mä en sit oikee muista, mut kyl hän niit hevoste tyävehkeijäki tek ja kapinei ni. Kyl hän niitäki tek. Kyl meil ol ain sit et, kun mentti vähä isomaksi jo ni, mu harmittiva ne ainase

höylälästu ja sahanpuru, ko ol lattial. Ja kyl niit sit, ettei ny sit, et niitte ylitte kulkit olis, mut kyl ne sit siivotti poies, ettei meill ny semmost ollu, mut se ymmärtä, pöly niist ny hyvä ihmise tule. Jos nykki joutus joku ihmine, et sillo ol kaik käsipelil sit tehtävä." (H2/93.)

Haastateltava (H21/95) valittaa kirkonkylässä asuvien lasten ja lastenlasten hygieniahysteriasta. Nämä puolestaan valittavat, että mummolassa eläimet haisevat ja on likaista. Ristiriita ilmentää erilaista suhtautumista tekemiseen, sillä mitään terveyden kannalta "likaista" ei ollut kyseessä, mikä lienee jonkinlainen faktinen näkökulma likaisuuteen.

Ossian Kuusinen kertoo toisaalta, että puhtaus ruokatalouteen liittyvissä asioissa oli ehdottoman tarkkaa (TYSKÄ 913/1967). Tämä liittyi omavaraisuuteen, ruokatavaroiden säilymisen varmistamiseen. Tuvan puhtauteen ei ehditty kiinnittää erityistä huomiota, koska työtä oli paljon ja tupa toimi myös työhuoneena.

Töiden läsnäolo tuvassa ilmensi tekemisen arvostusta konkreettisesti. Kun työtä tehdään jatkuvasti, roskaa syntyy koko ajan ja siivoamiseen tulee toisenlainen suhtautuminen. Ylenmääräinen siivoaminen tällaisessa elämäntavassa vaikuttaa naurettavalta ja on sitä paitsi toivotonkin yritys. Siivouksen tyyliissä näkyvät merkitykset – mitä pidetään tärkeänä, mitä toissijaisena.

Erilaiset työt myös jakoivat tuvan kahteen osaan:

"Sit tuatti höyläpenkki, misä teht kaik astiat ja joskus niit tais kaksiki olla ko.

– Oliko ne tuolla kans?

Joo, se ol varma ain sit se miästen pual. Ei sillo ollu mittä muavisaavei ei ämpärei ei.

– Ai täs tuvas oli niinko miesten puoli ja naisten puoli vai?

Ni kyl vähä nii oli.

– Oliko lasten puolikin sit vielä?

Ei ollu, lapse oli varma miälelläs sit molemmis, ainaki tual miästen pualel varma paljo jännempä ol, ko siäl ol höylälastui ja sai semmossi vissi laudanpalasiki, mist voi ite sit tehd vähä paioi ja.

...

– Mistä nämä tuli nämä astiantekijät, oliko ne täältä Vartsalasta? Oli ne ja sit tämä (miehen) isoisäki, ni hän ol varma se astiantekijä, ja toi just mitä mä näyti se kaulauskalun, ni sen päällisen ni hän on tehny ja ne kirjaimet o hänen tekemiään ja sentähde mä sen näytinki juur, et kui nätit ne kirjaimet munkin miälest on. Et kyl hän oli ihan taitava astiantekijä, mut hän o sit jo, aika jätti, et kyl niit sit tul toissiki se jälkke, mut mä luule, et kyl hän ol se paras. Ja paljo o semmost astia, misä on niinku näit häne vuaslukujas.

– Kiersikö hän talosta taloon tekemässä sitten?

No mä en sitä oikke usko, et tämä (torpan) paik, se o niinko tämän talo maist ulkon, et hän ol niinku torppar, et hän käve sit tekemäs kaikki.

– Et hän kävi niin kuin vuokranmaksussa?

Nii no enmä, mä en sitäkä sit oikke tiär, kyl kai hänel se palkka maksettiin, mutta ol kumminki kätevä käsistään, ei niitäkä varma jokane pystyny tekemä.

...

Enimmäkseen oli kai vesisaavit ja lypsinkiulut ja kaik tommose lehmätten kepu, mitä lehmilleki ny viätti, tommost no niil keiteti pränneis sit juuriskoi ja mitä siihe sit pistetti jauhoi ja, tää o sit sitä mun aikkatan jo. Ni siin tarvit puuastioi, ei sillon kaupast mittä viäl ämpäreikä haettu ja..." (H8/93.)

Haastateltava, joka on talon tytär, ei tiedä, maksettiinko alustalaiselle palkkaa vai ei, vaikka hän muutoin muistaa tavattoman paljon yksityiskohtia. Talon omavaraisuus perustui alustalaisten työhön, jota

he suorittivat viljelysmaan tai laidunten vuokrana, hevosen käytöstä yms. Koska taloissakaan ei ollut paljon rahaa, korvaus työstä suoritettiin mielummin talon tuotteilla tai työvälineiden ja maiden käyttöoikeuksilla. Haastateltava kertoo yksityiskohtaisesti käsityön taitajien työnteosta ja työvälineistä ja ylistää taitavia tekijöitä, painottaen heidän tekemiensä esineiden tunnistettavuutta.

"Tossa akkunan alla oli hänen penkkis, niinko tää (nainen) ni hän puhui, et ol semmone pöytä oikke, et misä ol laatikoi, mut täl Jalmaril ni hänel ol vaa sit semmone suutarlaut. Mahtaks semmost enä, talossaki sit suutarlaut ol, mut mahtak semmone sit enä ol missä korjos. Ni hän laitoi ja sit hänel ol semmone, misä häne kapines oliva. Eik se mahtanu olla tämmöne niinku vakka, et siin ol kansi ja sit se pantti väärinpuali siihe, et siihe sai kaik tavarat sit, naskali ja suutarveiti ja kaik semmose mitä ny tarvitti, ko nahka leikatti. Ja kyl mar siin ol pinnei ja ol harjaksi ja suutari pikki ko pikilankka tehti. Ja lapse, kakara oli sit, nii vieres sit oltti ko vaa suinki voitti men ja sanotti, et sylvä ja tuuma o suutari ruuma, ku pikilank ol pitkä, et sen täyry saar kätes suaraks ko hän sitä pikilankka pujotti. Se ol niinku kaks, molemmis käsis ol lanka, ko ne pujotetti niinku ristiin, nii et tuli se neulos, sit taas vedetti se suaraks. Mut me ei sit kyl, me toi (veljen) kans sit oltti kakari ja nii nuuka siin istutti, mut me ei, sen mä muista, et mihinkkä ei kajottu suutarin tavaroihin, mut sitä ol nii jännä vaa katto. Ja eikä niit uskallettukka kajot niihi tavari, eikä mittä otta kynssi, ko sit pistetti tiskuri houssu. Mut mä viäl tänä päivänäkkä tiär, mik ne tiskuri oliva, et niit ei vissi ollu olemassaka, mut hän vaa peljätti. Hän ol sit hyvin tommone lapsist tykkävä miäs, ettei hän mittä kiukkune ollu, vaik kakarat tosa viäres oli ja katosi. Ja sit käve kraatar ja, mikä tek miähil vaattei.

– Eikö tämä suutari ollut ihan tästä Vartsalan kylästä?

Joo hän ol Piäskerist kotosin, tual se o yks saari ja häne poikas on tosa tämä... onk tuttu?

– Ei ole.

Eeva muina tääl posti kuljetti ja, hänen vaimons.

– Niin siitä kraatarista?

Nii kraatar tul sit taas eri aikaan, ni hän tul tekemä miäste vaattei ja hän tek sit alusvaatteet, flanellist ja sit kudotti sarssi talvel ja niist tehti miäste vaattei, et hän ol niinko miäskraatari ja se ol kans jännää puuhaa sit. Et sitä jaa täyry nii tarkka seurat sitä, kui se tyä kävi. Mut ei se sit niin, sit oltti jo vähä isomppi ja hän ol sit semmone miäs, et hän tek kauhia myähä ehtol, et hän vois iha kahtentoist astiki melkken tehdä ja hän ol kova kertoma kaikki tarinoi, ja hän sit tykkäs ko hänel ol kuuntelijoi." (H8/93.)

Lapset seurasivat tuvassa käsityön tekoa ja kuuntelivat tarinoita. Kiertävät käsityön taitajat olivat usein myös taitavia kertojia ja välittivät kuulumisia ja juttuja pitäjässä.

" – Entäs kävikö muita käsityöläisiä täällä, et ois kiertäny?

Joo, ei ne siis nii, sit ko ruvetti miesten kankait tekemä, ni siin tarvitti villalankka, ni sit kävi kehräji ja Siiri kävi... hän käve karttamas. Ensi hän sekot niit villoi ja sit käve Miina tualt Koilsust ni kehrämäs. Siin ol aikamoine homma, enneko housukka oli valmi, ko se ensi vaa lamppa seljäst otetti se villa ja kartatti ja kehrätti ja färjättinki joskus ja." (H 8/93.)

Lapset kasvavat työnteon keskellä ja oppivat saman orientoitumistavan siihen. Keskinäinen seurustelu tapahtuu työtä tehdessä, siinä samalla. Tämä on erilainen asenne kuin kilpailuyhteiskunnan työssä, jonka tekemistä lapsi tai ystävien vierailu yleensä häiritsee.

Talon naiset kutoivat itse kangaspuilla.

"Joo kaik nämä matot ja yleensä ennen vanha se kuulu siihe asia, et kaik kartini, onk kartin tuttu? Ikkunaverho, kaik siis kudotti kotona, et se ol mun miälestän iha häppiä, et jos ostetti kaupast."
(H8/93.)

Ylpeys omavaraisuudesta ja monitaitoisuudesta on yhteistä haastateltaville sosiaaliryhmästä riippumatta. Huomionarvoista on, että ollaan ylpeitä omasta ja oman väen sekä kyläläisten osaamisesta. Toisen kyläläisen osaaminen ei ole kateuden aihe, se ei ole itseltä pois, vaan se on osa yhteistä osaamista, jota jaksetaan väsymättä ylistää ulkopuoliselle.

Haastateltava toteaa yhdeksi suurimmaksi muutokseksi elämänsä aikana sen, että ennen kaikki tehtiin omavaraisesti, hyvin vähän ostettiin kaupasta. Nyt kaupasta ostetaan kaikki. (H20/95.)

Käytännöllisyyden ja yksinkertaisuuden kauneuskäsitys liittyy tapaan, jolla työ tehdään suhteessa aikaan ja toisiin ihmisiin. Esineet tehtiin yksilöllisinä alusta alkaen ja esineen käyttäjä tiesi, kuka sen oli tehnyt. Taitavat tekijät kaiversivat omat puumerkkinsä esineisiin.

Käsityössä tärkeä osa työtä oli käytettävien materiaalien tuntemus alusta asti. Useimmat materiaalit saatiin omasta ympäristöstä, korjattiin tietynä aikana vuodesta ja käsiteltiin ja varastoitiin tietyllä tavalla myöhempää käyttöä varten. Materiaalien kauneus tulee myös esille valmiissa töissä, eikä niitä yritetä muuttaa niin, että ne näyttäisivät joltakin toiselta materiaalilta. Työn jälki ja tekemisen mentaliteetti ovat näin sidoksissa toisiinsa.

Omavaraisuuteen yhdistyi tiivis luonnon kierron seuraaminen. Jokaiseen vuodenaikaan liittyivät omat työt, jotka rytmittivät ajan kulun. Haastateltavat haluavat kertoa paljon työselostuksia ja korostavat vuoden kiertoa ja kaiken kotona tekemistä. He myös mielellään painottavat, että mitään ei heitetty hukkaan, vaan kaikki käytettiin tarkkaan hyödyksi: teurasjätteet makkaraksi ja saippuaksi,

räsyet matoiksi ja tilkkuryijyiksi (veneryijyiksi), vanhat verkot ovenedusmatoiksi; vanhat villaräsyet silputtiin ja karstattiin uuden villan kanssa ja kehrättiin langaksi, josta tehtiin hevosten loimia ja peittoja. (H3/93; H2/93; H4/93.)

Sekä monitaitoisuus että kaiken hyödyksi käyttäminen kuuluvat omavaraisuuteen karuissa olosuhteissa.

"Emännät oli siäl uuninkuppes ja laittivat ruakaa ja siivosi ja kirnusivat ja tekivät kaikke, ja miähet oli sit miästen töis. Sillon täytys kaikki tehrä koton. Kirnutti ja kalat sualatti, et kesäks sitä. Kevääl sit kalastetti, nii sitä sualatti sit ja kesä ja sualattu liha. Syksysi tehti se teurastus kaikki ja se sualatti vahvaste ja ain sit pitkin talvee ja kevääll sit ni uunis kypsennetti sitä. Siit tuli sit sitä kesäl, et saatti niinku lihakeitto kesälläki joskus. Mut et syksy oli se varsinaine teurastusaika.

– Se oli miesten työtä varmasti?

Nii miehet, kyl siäl oli naiset. Naiset oli ja otti veren taltte ja kaik nämä sualet ja ko kaik puhdistetti sillo ja kaik rasvat, mitä sit oli puhdas, ni käytetti ihmisravinnoks ja lopuist keitetti saippua ja se oli kaik. Et siin oli semmone järjestys kaikis, et mitä millonki sit tehtii ja ruuaks laitetti kaikki sualetki. Ne puhdistetti tarkka ja liotetti ja sualatti ja niist tehti verimakkara, sillo sanotti perunamakkaraks tääl. Siihen pistetti keuhkot ja sydämet ja kiäli ja hakatti hianoks ja sit perunaa ja ne keitetti ja paistetti ja se oli sit sitä kevättalve peruna. Et perunoitte kans syätti, et se oli semmosta aikakautta. Ja syksyl tuatti rukit ja karstat tупpa ja ruvetti siihen työhön ja kevättalvest kurotti kankat. Sit tuatti kangaspuut ja.

– Siinä meni koko talvi sitten varmasti?

Nii siinä se talvi sit, se oli talvinen tyä sit." (H3/92.)

Sukupuolten välinen työnjako oli toisaalta selkeä, toisaalta miehet olivat paljon poissa. Myös isättömyys – isän poissaolo tavalla tai toisella – oli yleistä. Miesten työ oli ajoittain kaukana kodista kalastuksen, kuljetusten ja merenkulun myötä. Haastateltavien elämään sisältyvät myös kolmen eri sodan vuodet, jolloin miehet olivat poissa. Miesten poissaollessa naiset hoitivat paitsi pihapiirin työt, myös pientä kalastusta ja kuljetuksia. Saattoi myös olla, että perheen molemmat vanhemmat olivat muualla pitkiä aikoja. Silloin vastuu lapsista siirtyi vanhemmalle sukupolvelle.

" – Mistä teillä siinä kotitalossa ni pääasiallinen elanto tuli, oliko se kalastuksesta?

No ei se muut ollukka, jaa no siihe aika ei ko mää oli viäl vähemp, nii ei sillo mittän kaloi kukka ostanu, taik kaik kalasti itte, se oli syätävää kalaa. Ahvenat kuivatti seinustal, ensi sualatti ja sit kuivatti ja talvel syätti.

...

Ja silakka ja, ei sillo ollu muut. Eihän meil ollu ko lampai, lehmä ol sit viimetteks. Kyl se.

– Oliko teillä niinku isä kalasti ja sitte pojat oli siellä mukana? Ei emmä ol isättän ikä nähnykkä. Kuallu enne.

– Kalastiko äiti sitte?

– Isoäiti kans me kalastetti. Minu äitin oli meril, täyry olla sit siäl kokkin.

– Hän ei ollut kovin paljon kotosalla sitte?

Ei ollu, ei ollu muut ko talvel. Isoäitin sit elätti.

– Ja hänen kanssaan sitte kävitte kalassa?

Jo.

– Oliko teillä paljon verkkoja?

Oo ei siihe aikka, sillo sai kalaa, ei sillo ollu nii, neljä viis verkko lasketti eikä meil mittä suuremmi vehkei ollu, se oli

ahvenakalastus ja silakka, ei meil mittä haukki sillo kalastettuka, se oli myähempä sit vast ruvetti." (H5/93.)

Moni haastateltava mainitsee ominaispiirteekseen itseriittoaisuuden, millä he tarkoittanevat itsekseen viihtymistä ja pärjäämistä so. tietynlaista henkistä riippumattomuutta muista. Tämä tarkoittanee myös, etteivät he koe yksinäisyyttä, vaikka ovat yksin. Eristyneessä kylässä täytyy olla toisaalta itseriittoainen, toisaalta hyvin herkistyneesti sosiaalinen – monia asioita täytyy osata huomata ja ymmärtää ilman, että niitä sormella osoitetaan, kuten hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä tuli esiin.

Itseriittoaisuus on osa omavaraisuutta, sen henkinen puoli, osa itsenäistä toimeen tulemistä. Kiinnostava asia sinänsä on, millaisia ominaisuuksia itseriittoaisuus pitää sisällään? Onko se persoonan eheyttä siinä mielessä, että tulee itsensä kanssa toimeen ja tulee siis myös toimeen yksin ilman, että tuntee itsensä yksinäiseksi. Entä liittyvätkö mainitut kaksi ominaisuutta yhteen esimerkiksi siten, että ne molemmat olisivat tulosta jostakin kolmannelta persoonallisuuden tekijästä?

Itseriittoaisuus-sanaa käytetään myös kylän ominaispiirteitä kuvaamaan. Kun pyydän nuorempaa haastateltavaa kuvaamaan, millaisena hän mieltää saaristolaiskylän, hän yhdistää siihen ensimmäiseksi omavaraisuuden ja itseriittoaisuuden. Puhdas saaristolaiskylä on hänen mielestään eristynyt ja talot ovat tiiviisti lähekkäin. Kylä toimii itsenäisesti ja on elinvoimainen. Vartsalan kylät eivät ole enää hänen mielestään sellaisia, ne ovat jo liian riippuvaisia Kivimaasta. (H22/95.)

Tässäkin tapauksessa itseriittoaisuus tarkoittanee myös kylän omavaraisuuden henkistä ulottuvuutta.

Tämän haastateltavan tavoin myös muualta nuorena kylään muuttanut haastateltava painottaa saaristolaisuuden määrittelyssä jonkinlaista eristyneisyyttä:

" – Mitä te ymmärrätte tällä saaristolaisuudella, mikä on saaristolainen?

Ni mä en, mulle se, siihen ihmisen täytyy oikeen niinku tottua lapsesta asti, ku se joka on muualta tullu, niin siitä ei tu oikeeta semmosta saaristolaista eikä sitä henkee, vaikka se olis täällä ikänsä. Se on vaan, ei se oo täydellistä semmosta.

– Mitä se on sitten, minkälaista se on?

No se on vaan semmosta vähän, että täällä ollaan niinku syrjässä sitte vähän muualta ja tällai näin." (H11/94.)

Tarkemmassa keskustelussa eristyneisyys ei kuitenkaan haastateltavan (H22/95) mielestä osoittautunut niin tärkeäksi saaristolaiskylän tunnusmerkiksi eikä esimerkiksi kaupan olemassaolo, mutta sen sijaan elinvoimaisuus ja riippumattomuus. Tämä tuntui käyvän yksiin toisen haastateltavan (H14/95) määrittelyyn, jossa saaristolaiskylä nähtiin ennen kaikkea omasta lähiympäristöstä toimeentulonsa saavana.

Nyt tilat eivät enää elätä ihmisiä, vaan on käytävä muualla töissä. Kulttuurin säilymiseksi haastateltava (H14/95) korostaa sitä, ettei Vartsala muuttuisi kokonaan kesämökkiasutukseksi, vaan että paikallisia ihmisiä pysyisi asumassa. Ja että elanto tulisi tästä ympäristöstä eikä vain käydä täällä nukkumassa.

Monipuolinen omassa luonnonympäristössä selviytyminen ja siinä eläminen edellyttää kasvien ja eläinten tuntemusta. Tähän liittyy luonnonresurssien vaalinta, esimerkiksi laitumien kunnosta ja kalakannoista huolehtiminen, jotta käytössä oleva rajallinen luonnonalue pysyy hedelmällisenä vuodesta ja sukupolvesta toiseen.

Haastateltavat arvostelevat etenkin mökkiläisiä kutuaikojen huomioimattomuudesta ja turhasta pyynnistä.

Hauki oli ennen heinäkuun alusta arvokas. Kahdella hauella ansaitsi jo enemmän päivässä kuin talon työpaikasta. Tällöin tuli ihmisiä sisämaasta taloihin töihin, paikkakuntalaiset kun mielummin kalastivat. Hauet loppuivat Kustavista, kun kesämökkiläiset tulivat. Melkein viidenkymmenen metrin välein on mökki. Ei haukia ihan uistimellakaan loppumaan saa, mutta sen sijaan keväällä nailonverkoilla se onnistuu. Keväällä ei saisi pyydystä, kun hauella on kutuaika. Nailonverkot ovat niin tehokkaita, että haukin, vaikka on viisas, menee niihin, eikä pääse lisääntymään. Kustavissa oli valtavasti haukia ennen. Talvellakin niitä kalastettiin, mutta ei keväällä kutemisen takia ja hintakin oli silloin huono. Kalat vietiin Tukholmaan, pääasiassa juuri haukia ja ankeriaita. Haastateltava, joka on kalastaja, kertoo seuranneensa, kuinka mökkiläiset jättävät viikoksikin verkot veteen, kun menevät itse kaupunkiin. Melkein kaikki kalat verkossa ovat kuolleet, kun sitten tullessaan ne nostavat. (H13/94 ja H20/95.)

Sama haastateltava (H20/95) kertoo myös omista kokeiluistaan kalanpoikasten kasvatuksessa kalakantojen parantamiseksi.

E.A. Virtasen mukaan metsien ja laidunsaarien käytöstä tehtiin sopimuksia siten, että ne eivät kuluneet liikaa vaan olivat vuosikymmenet samojen yhteisöjen käytettävissä. Kylän yhteisten laidunsaarien käytössä on Varsinais-Suomessa esiintynyt tapa, että suhteessa kunkin saaren laitumien runsauteen on määrätty, montako eläintä siellä saa laiduntaa. Kukin osakas sai pitää luodossa eläimiä sen mukaan, kuinka suuri osuus hänellä oli karjaluotoon. Myös ruotsin kielisessä saaristossa laitumien kestävyttä on valvottu eläimien kokonaismäärää rajoittamalla. Talon suuruus on sitten enemmän tai vähemmän vaikuttanut kunkin osakkaan laiduntamisoikeuteen. Virtanen vertaa em. tapaa jakaa laidunoikeus talon saariosuuden mukaan tapaan käyttää yhteismetsää, jolloin hakoa haettiin metsästä yhdessä ja haon määrä oli rajoitettu. Rymättylästä olleen esimerkin mukaan myös kylän yhteinen meriruoko jaettiin niitettynä kuormittain

kunkin talon suuruuden mukaan. Vielä jyrkempi oli säädös, että talo sai ylipäättään pitää taloudessaan vain tietyn määrän karjaa. Uudenkaupungin saaristossa Vekaran luodolla, jossa oli kaksi taloa, oli sovittu, että kumpikin sai pitää kaksi täysikasvuista lehmää ja lammasta. Runön saaren ruotsin kielisten parissa oli säädökset hanhia myöten kaikkien kotieläinlajien määrästä. Poikkeuksellisen karut olosuhteet saarella olivat johtaneet tähän käytäntöön. Yhteisö huolehti näin luonnonresurssien säilymisestä karjan määrää rajoittamalla.¹¹⁹

Yhteismaat, laitumet ja kalavedet edellyttivät yhteistyötä ja kannustivat yhteisiin isompiin hankkeisiin. Resurssien niukkuus, saarien karuus ja laitumien vähäisyys pakotti yhteisön myös sopimaan karjaluvun rajoittamisesta, yhteismetsän käytöstä ym. yhteisistä säännöistä.¹²⁰

Toisaalta ryöstöpyynti on varsin vanha ilmiö Suomen rannikolla ja saaristoissa. Ryöstöpyynti yhdistyy yleensä kilpailuun ehtyvistä resursseista ja markkinaorientaisuuteen. Esimerkiksi hylkeenpyynti Hailuodossa säälimättömine menetelmineen, lihan tuhoamisineen ja liikapyynteineen oli luonteeltaan markkinaorienteista tervantuotannon tapaan.¹²¹

Yhteiset pellot, metsät, laitumet ja kalavedet saivat vähitellen väistyä yksityisomistuksen tieltä, vaikka saaristossa tämä prosessi tapahtui hitaammin kuin mantereella. Uuden ajan maareformit, etenkin isojako, vaikuttivat Suomessa kylien vuorovaikutussuhteisiin syvästi. Kylien varhaisempi itsenäinen asiain hoito alkoi syrjäytyä virallisen hallinnon tieltä. Jakosuhteista katosivat mantereella yleisesti 1900-luvulle tultaessa kyläyhteisölliset piirteet eikä hätään joutuneiden kyläläisten auttaminen ollut enää kylän vaan kunnan asia. Ulla Heino tiivistää muutoksen ytimen: kylien omavaraisuuden kaikkinaisen

¹¹⁹ Virtanen 1931,83,84,87,89.

¹²⁰ Virtanen 1941.

¹²¹ Korpipää 1987,152.

kaventuminen merkitsi sitä, etteivät ne enää pystyneet säätelemään elämäänsä.¹²²

Merellä liikkumiseen ja kalastukseen liittyvät taidot ovat tärkeä osa omavaraisuutta ja riippumattomuutta. Ne ovat luonteeltaan sikäli tasearvoisia, että niiden hankkiminen on periaatteessa ollut ja on edelleen kaikkien ulottuvilla, niissä ei maallinen omaisuus tai asema ratkaise vaan keskittyminen ja harjoittelu. Lähes jokaisella on periaatteessa mahdollisuus opetella näitä taitoja. Rahallinen sijoitus (vene ja verkot) on ollut köyhänkin väen ulottuvilla, kun ne on tehty itse. Näitä taitoja ei ole voinut kukaan pyyhkäistä pois, eikä niiden harjoittaminen ole ollut riippuvaista muista, mikäli ainoastaan omavaraistalous on ollut kyseessä. Yhteisö ei ole voinut kieltää eikä pyyhkäistä pois tämän alan osaamista ja siihen liittyvää arvostusta. Sitä ei voi mitätöidä vielä nykyäänkään suuryhteiskunnan taholta – yhteiskunta ei voi tätä tekemisen mahdollisuutta riistää yksilöltä pois esimerkiksi työttömyyden tai epäsosiaalisen käyttäytymisen johdosta – vaikka rajoitukset ovat kasvaneetkin kalastuksen osalta.

Omavaraiskalastukseen kohdistuva yhteisön perinteinen kontrolli on ollut löyhää. Kesämökkien tulo on luonut uuden tilanteen rajoittamalla paikallisten asukkaiden kalastusalueita, mutta alueiden pienentymisestä huolimatta kalastus on edelleen osa meren suomaa vapautta elannon hankkimiseen. Omavaraisuutta ylläpitävän ihmisen ei tarvitse alentua kokonaan suuryhteiskunnan tarjoamaan "sosiaalipummin" rooliin palkkatyöpaikkojen vähentyessä yhteiskunnasta.

Kalastukseen ja merellä kulkemiseen liittyvät taidot ovat ensisijainen arvostuksen mitta saaristolaisella. Vasta toiseksi tulevat ihmisen saavutukset muilla aloilla. Se, että tulokas, kuten itse olen saanut seurata, tulee mukaan kylän miesten kalastukseen, on se tärkein asia.

¹²² Lehtonen 1990,220; Heino 1983,44-47.

Kaikki tulokkaan muut mahdolliset ansiot ovat toisarvoisia. Menestys suuryhteiskunnassa ei ole mitään todellista paikallisen ihmisen näkökulmasta – pikemminkin se on jotakin tuonpuoleista. Vasta osallistuminen lähielämään ja siinä vaadittavien taitojen oppiminen tuovat yhteisössä arvostusta ja hyväksymistä omaan joukkoon.

Kokoavaa:

Omavaraisuus, itsellään toimeen tuleminen omassa ympäristössä, on saaristolaiskylän keskeinen identiteettitekijä.

Saaristolaisen taidot yhdistyvät lähiympäristöön paneutumiseen. Ne johtavat tietynlaiseen elämän kokonaisuuden hallintaan ja hahmottamiseen, tietynlaiseen mentaliteettiin.

Saaristolaisen taitavuus yhdistyy omavaraisuuteen siten, että hän on tyypiteltyä ajatellen monitaitoinen, osaa tehdä lähes kaiken itse, on suutarina, räätälinä, seppänä, kalastajana, ruuanlaittajana jne.

Kekseliäisyyttä myös vaaditaan, jotta käsillä olevista materiaaleista saadaan konstruoitua kulloinkin tarvittava. Tähän ei liity köyhyyden depressiota vaan oivalluksen ja selviytymisen iloa. Tällainen asenne ilmentää keskittymistä tekemisen puolelle, ei kulissien rakentelun puolelle – so. tärkeää on, että asiat toimivat, ei se miltä ne näyttävät.

Taitojen suuri merkitys ilmenee siinä, että ihmisen arvostus yhteisössä on määräytynyt sen mukaan, millainen tekijä hän on, kuinka kätevä käsistään. Omavaraisuuden taito ja arvostus on kylän selviytymistä omassa luonnonympäristössään kylän sisäisen työnjaon turvin, varsin riippumattomana ulkomaailmasta. Se on myös yhteisyyden voimaa.

Kuva 24. Työn touhussa rannalla.

Saaristolaisen itseriittoa ja omavaraisuus merkitsee siis, että omasta ympäristöstä otetaan tarvittavat materiaalit ja selvittää sillä mitä on, sekä että myös tyydytään siihen, mitä on. Monitaitoisuus ja taitavuuden arvostus liittyvät tähän saumattomasti – merellinen luonnonympäristö on edellyttänyt yksilöltä monipuolisia taitoja.

Eriarvoisuus ja omassa lähiympäristössä eläminen

Tarkastelen tässä luvussa lähiympäristössä elämistä eriarvoisuuden näkökulmasta, toisin sanoen eriarvoisuutta paikallisen yhteisön näkökulmasta.

Eriarvoisuus on aiemmin tarkastellun yhteisyyden vastapoolia, joka aiheuttaa ihmisissä nöyryytystä, kateutta ja katkeruutta, jotka ovat yhteenkuuluvuuden tunnetta hajoittavia tekijöitä.

Kustavista siirtolaisiksi lähteneiden kirjeenvaihto kotipuoleen sisältää kiinnostavia näkökulmia yhteisöön:

Seuraavan kirjeen vastaanottaja on nainen Anavaisilla, lähettäjä nainen New Yorkissa vuonna 1897. Vastaanottaja on lähettäjän sukulainen:

" Ja minä kulin täällä ja tänä suvena että sinä olit kirjoitan tänne yhrellä tytöllä että sinä olet kuullut että minä täällä niin hurja tyttö olen. Mutta en minä tierä vielä mitän että miltä Amerikan hauskuvet ja lystit maistu. En minä kerki hurjasteleman mutta

kuin täyty käreä ahkeran vaan kimpun että saisi hiukankin vanhuurenvaroja ei täällä hurjalla elämällä mitän kokkon saara ja saa sanoa että jos minäkin oisin ollut silloin jo niin rikas kuin minä nyt olen niin minä oisin päässyt paljon vähemmällä haukumisella mutta mitä sillä on väli mitä ...ihmiset tekevät. Ja minä pyrä sin nöyrästi että sinä oisit niin hyvä ja kirjoitaisit minulle että kuka semmoinen ihminen on ollut kuin niin on sinulle kirjoitan että minä täällä niin hurja olen.

Mutta en minä ymmärrä että missä minä hurjantelisin kuin aina olen paikkas ja ei täällä piretä paikkoissa senlaista elämä kuin Norpis ja Anavaitil että yökauret niin reuhataissin."

"mutta ei uskalla mitän puhua kuin sen mies on niin hullupäinen minä sanon viime kerralla kuin sinä minulle kirjoitit siitä asiasta ja se meinasi tulla minun päälleni ja sanoi ettei hän rupe elättämän Kustavin vaivaisia".

(Siirtolaiskirjekokoelma. Rulla 5, kirje I,6 ja II,9.)

Kirje ilmentää kanssakäymisen tiiviyyttä yhteisössä. Vielä toisella mantereella kirjoittajaa kiinnostaa, kuka häntä on kotikylään haukkunut. Hän myös haluaa kontrolloida tilannetta pyytämällä kirjeen saajaa ilmiantamaan tietolähteensä eli samalla valitsemaan lojaliteettinsa ensisijaisen kohteen. Myös taloudellinen eriarvoisuus tulee esiin: häntä ei haukuttaisi, jos hän olisi ollut varakas jo lähtiessään Amerikkaan. Kirjoittaja myös mainitsee, että Vartsalan kylissä "yökauret reuhataan", millä hän tarkoittanee hillitöntä alkoholinkäyttöä. Samoin tulee esiin hänen kertomanaan, kuinka siirtolaisena asuvan ystävättären mies tuomitsee Kustavin köyhät sanomalla "ettei hän rupe elättämän Kustavin vaivaisia". Miksi nämä asiat ovat saman kirjoittajan kirjeissä? Kirjoittaja saa ehkä kompensatiota ilmeiseen sosiaaliseen alemmuudentuntoonsa

viittaamalla Kustaviin jääneiden köyhien tuomitsemiseen siirtolaisten parissa ja kustavilaisten juopotteluun.

Monet haastateltavat kertovat kylän köyhistä. Ossian Kuusinen kertoo vanhan ajan asenteesta:

"Sillon ei ollu minkänkaltast appu yhteiskunnan puolest, että jos ei ne sit eläny niin saiva kual." (TYSKÄ 1120/1968.)

Tämän hän sanoo samassa yhteydessä, kun kertoo lapsuudestaan, miten isä kuoli hänen ollessaan kuusivuotias. Äiti jäi neljän lapsen kanssa yksin. Koti menetettiin isän kuollessa, koska se oli "vanhan miehen kaasi", johon oli käyttöoikeus vain isän eläessä.

Itse monilapsisessa ja vähävaraisessa kodissa kasvanut ja aikaisin kodista piiiaksi lähtemään joutunut haastateltava kertoo orpolasten ja aviotomien lasten huonosta kohtelusta taloissa. Hän kertoo myös:

" – Muutit sä siihen taloon sitten?

Juu mä muutin semmosse. Mun piti ensin mennä lapsenpiikaks Etelä-Vartsala semmosse isomppa talo, mut mä oli kesäl sairastanu keuhkokuumeen ja ne pelkäs, et jos mul o keuhkois jottai vikka ja vaatisiva, et mun täyty men lääkaril ja äiti ei siihe suastunu sit. Tiätyst ei, se ois laival tarvin tul Turkku ja ol kolme vuorokaut siäl, ni milläs hän olis mun kans sit lähtenykkä ja sit mä meni sin vanhal pariskunnal ja oli siäl kaks ja pual vuat. Sit mä tuli Pohjois-Vartsala siihe (taloon). Oli siin sit niinkaua, et mä kävi rippikoulu siit ja. Ja sit mä oli tual (talossa), mut se emäntä ol täys hullu, en mä siäl kaua ollu ja sit mä suutuin ja läksi Ahvenamaal. Kirjoti tätil, et hanki mul paikka, et mä tule täält näi, et mä en jää enää Kustavi.

– Nii sä sitte tulit takasi kuitenkin?

Mä tuli takasi, ko sai sillo jo sit, ko ol tämä sydänvika. Se oli sit, ko lapsen ollu hinkuyskä ja siit jääny joku semmone, et ei se ollu

varsinaine sydänvikaka, mut tuli nii huanovointiseks. Mä oli leipomos ja see ko tätä tyätä (näyttää liikkeen) just tehti ko leivotti paljo ni se ei kestäny sitä." (H3/92.)

Kertomuksessa tulee esiin elämän kovuus, jonka lapsi joutuu kohtaamaan isän kuoltua.

Toinen haastateltava (H2/93) on otettu ottolapseksi oman äidin kuoleman takia. Läpi haastattelun hän tuo esiin ilmeisesti ristiriitaisena tai poikkeuksellisena kokemansa ottolapsen aseman: kuinka häntä sentään kohdeltiin hyvin, vaikka ei ollut oma lapsi. Haastattelua irroitettuna ympäristöstään tarkasteltaessa tällainen jatkuva korostus tuntuu oudolta. Sen selitykseksi tulee ensimmäiseksi mieleen, ettei lapsi ollut rakastettu samalla tavalla, kuin oma lapsi olisi ollut, ja tätä pettymystä haastateltava peittää kiitollisuudella kasvattivanhempiaan kohtaan. Toisaalta muiden haastateltavien (esimerkiksi H2; H3/93; H19/95) kertomukset ottolasten, orpolasten ja vieraiden lasten huonosta kohtelusta tekee kiitollisuuden ymmärrettävämmäksi: siihen oli aihetta, koska hyvä kohtelu ei ollut itsestään selvyys, vaan pikemminkin poikkeus säännöstä.

" – Oliko täällä siihen aikaan ihmisiä, joista voi sanoa et ne oli todella köyhiä?

Oli. Kyl niit ol todellas köyhii. Tuol toi (torppa) se ol todellas köyhä. Siel ol, ko ne perunankuorekki söivä. Ja tämä (talollinen) toi just. Niiren isä kuol keuhkotautii ja sit ne ova niin kuollu keuhkotautii ne lapsekki, et kaks enä elää.

...

Ne vanhemma elivä, et ne pärjäsivä siin, mut ne nuoremma on kaik keuhkotautiin kuollu. Niit ottiva sit talolliset, pitivä niit köyhii ikä (talollisellaki) pirettii simmonen poik ja ei se siel kolme kuukaut ollu, ja se ol juur sillon ensimmäise talven, sillon soran aikan, kon mää tääl olin ja se kuol keuhkotautii. Se siin (talossa)

ison tuvan nurkas vaa, ko siel häne kaap sänky ol, nii ei sitä mittän sit, se makas sit vaa, ei sitä parempi sit hoiret, ko sit annettin jotain tervavet sitä juotettii, et se on muka jotain keuhkotauri lääket. Ja kyl siel (kotikylässäkin) ko siel ol semmonen, ko niit lapsiiki niin paljo ol, ko niilläkin keuhkotautii ol, niin niillekin jotain tervavet. Sit ku mä tulin isommaks, niin mä ajattelin, et oisiks se sit pikiöljyy ollu. Semmost minul on annettu kumminkin, kun mää olen ollu, sokerin pääl tai jonku kerman kans ja se on sit yskänlääket." (H19/95.)

Lapsista kuoli kolme samana vuonna, yksi kurkkumätään. He olivat sijoitettuina eri taloihin. Tytär oli palvelijana. Kun hän tuli niin huonovointiseksi, ettei enää pystynyt töihin, vietiin hänet kotiin, jossa äiti hoiti häntä loppuun asti. Talosta piti ruokaa vietämän heille. Perhe asui lahdenpohjukassa, säilytti pirtua metsässä ja sai siitä vähän rahaa. Isä oli päivätöissä samaisessa talossa, vaikka torpan maa oli toisen talon. Isä sai muonapalkkaa, jauhoja ja perunoita. Lehmää ei ollut eikä itsellä maata, mutta lampaita oli ja he myivät villoja. (H16/95.)

" – Oliko muita?

Se ol se (torppa).

Nuo (talosta) kyl mä luulen, et ne paljo auttiva. Mut niil ei ollu, ko yks flik. Niin se (tyttöki) sanos, et sit kotei mit muut ollu enää ruokaa, niin hän meni sillan päähä ja onkis. Saatiin kalaa.

– Autettiinko täällä näitä?

Kyl ne sit talollise auttiva jollain taval. Et sit ko ne lapse tuliva suuremmaks, mitä ko niitte äit ol, ko se (poika) vois ol vuoreenkaan vanha ko se äit kuoli ja sit se lapse riipotettiin pisi sit et kuka vaa ot. Se (tyttökin) ol tuol huvilas. Ja ruottalaissiinki niit poikii vietiin ko siel oli jotain hejän sukulaissii. Ne ol siel sit semmonen (poika) ja (poika) ol Ävas ja (poika) ol Ekerös. Sukulaise ottiva sit .

– Autettiinko silloin kun lapset asuivat kotona vielä, et vietiin ruokaa ja?

Juu, silloin juur. Sin sit.

– Mites näitä lapsia pidettiin kun niitä otettiin taloihin? Ei kehuttavaste. Et kon täsä minun muistiaikana ol tos (talos) semmonen palvelija se ol oikein juopponainen ...nii se (poika) tul yli pellon meil sit kolmen neljän vanha ja joku lypsytuti vaa jalkain välis ja pitkä housu. Ja sit hän minul sano, et mamma hänel o märät housut ja mää muutin sit, annoi kuiva housut sit ja ruokaa. Semmotte niit talolliset pitivä. Vaik (äiti) ol tuos palvelijana nii ei isänt ja emänt. Päästetän et poik o (äidin) kans pihatoss vaa ja tule sielt ei sukki jalas ei mittää ja jokku kalavirsu ja tos yli pello, voi voi. Ja sit ko hän tuli suuremmaks, nii sit hän misä makas tuol (toisessa talossa) tallivajas jossain kirkrees ja sit kunta toimit see et mikä talo pit halvemmalla. Sit nii toi (kolmas talo) ot see. Ja sielt se käve kouluu ja amul herät kuuren aikaa luoman sont ulos navetast, tommoset työt kaik ja sit vast kouluu. Ja sit ko tul koulust ni mettän marjas ja emänt ottaa marja eikä mittän an. Ja sit ko poik sai vier marja kauppan niin misä raha on. Ja se (emäntä) ja tuol saa kittuu Vehmaal (vanhainkodin vuodeosasto) ny ja saakoonkin kittuu kyl se nii ol semmonen. Toinen flikka kans kon kunta kaiket kaiken halvemmal niit pitivä sit... se pääs, sukulaise toimittiva sen Ruottii joskus hyvään paikkaan ja (tyttö) ei ol ku kerran tääl käyny. Niin rippikouluiäs läks ja se on yhren kerran tääl käyny. (H2.)

Pojan pelastus oli, että hän pääsi toiseen taloon. Kansalaiskoulussa oli kysytty, jos joku halusi vaihtaa paikkaa ja poika halusi. Talon väki ei olisi millään häntä päästänyt, mutta hän lähti ja se oli haastateltavan mukaan hänen pelastuksensa. (H2.)

Kovin hyvää kuvaa ei haastateltava piirrä talollisten köyhäinhoidosta.

Köyhän torpan poika kertoo, että puutteesta huolimatta keskosenä syntynyt hoidettiin torpassa, vaikka äiti kuoli synnytykseen ja lapsia oli liuta ennestään. Vuorokaudet ympäriinsä sai kuumavesipulloja vaihtaa keskosen pitämiseksi lämpimänä, mutta "mies tuli vaan". (H5/93.)

" – Oliko täällä kylässä semmosia tota huusholleja ko ois ollu oikein todella köyhiä, paljon köyhempiä kuin muut?

No ei mää tiärä, no kyl maar joku tommose vanhukse oli ko yksnäise naisekki. Mä muista tosa niämeski oli semmone sanotti (nainen), sil ol aika heikko ja kyl se tommone vanha ihmise ko ne tuli vanhaks ja jollei niil ollu mittä omassi paljo ni kyl se huano sit ol, se ol selvä. Toiste paikka sit täyry, joku viaras hoiti sit ni se ol semmost, kylmar sen tiätä et se huanoma o. Ko ennen sanotti kunnan vaivassiki oli, ne oli talos sit kuukaure ja semmotto kerral. Ei sunka se ihmise eläm ni mukava sillo ol ko toise nurkas o.

– Täälläkin oli taloissa?

Joo kyl sitä ol o enne aika.

– Oliko ne täältä kylästä kotoisin ne?

Juu kyllä, mut kute pärjänny enä, jossan torpas ko ol joku vanha akka ni ei sitä sinnekä voittu antaa kval, et kunta hommas se sit, et se ol niinku jossa talos sit, et sai ruakka ja, et kyl siihe aika ol o semmost hankaluut ja.

– Mites näitä kohdeltiin sitten siellä taloissa?

Mä en sitä oikke tiär et kui sitä mahretti sillo kohrella, en tiär. Kyl mar sen tiätä vähä, et ei sunka se hyvä kaiki aivo ollu, se o iha varma. Kun viaran paikkan täyty men niinku armost.

– Entäs tämmösiä lapsia sitten kun annettiin hyvin nuorina toiseen taloon?

Ei niit paljo ollu, no kyl mar niit sit, joo ei ollu eikä. Kyl ne sit jo tyät tekivä ko ne meni jonkus talo, ei niit muute ollu. Siihe aika piretti lapse koton.

– Oliko siinä talossa, missä te olitte renkinä, oliko siinä näitä?

Lapsi vai?

– Eiku näitä tota.

Ei ei ollu.

– Vanhuksia tai tämmösiä?

Ei, se o sit jo vähä ollu niinku enne minu, et se o ollu jo semmossi viimeksi. Siit o niipaljo aikka. Maailma o parantun severra sit jo, kaik o tullu paremmaks." (H5/93.)

Mainittu ruotulaitos jäänteineen, so. että köyhät ja vaivaiset hoidettiin taloissa kunnan korvausta vastaan, tuntuu haastateltavien kerronnassa olleen yksi vanhan yhteiskunnan suurista epäkohdista. Vähäosaiset joutuivat täysin varakkaampien armoille.

Saaristolaiskylän sopeutuminen luonnonympäristöön on tarkoittanut myös pärjäämistä luonnonympäristössä. Kylmyys, kosteus ja tuulisuus yhdistyneenä ajoittaiseen ruuan niukkuuteen sekä mahdollisiin riehuviin epidemioihin, kuten tuberkuloosiin ja espanjantautiin, on pannut ihmisten fyysisen ja psyykkisen kestävyksen koetukselle. Ne, jotka eivät ole pärjänneet, ovat karsiutuneet pois. Toisaalta fyysisesti vammaisia kylissä oli jo sotienkin seurauksena – vammaisista siis ainakin jossain määrin huolehdittiin. Haastateltava (H5/93) kertoi jo, kuinka keskonen hoidettiin köyhässä torpassa, vaikka äiti kuoli synnytykseen.

Luvussa "omavaraisuus" tuli esiin asenne työttömiin ja toimeentulotukea saaviin. Kova asenne tulee esiin myös vanhassa haastatteluaineistossa. Haastateltava paheksuu alkoholistien "hyysäämistä" kertoessaan siirtolaisten ostaneen Laupusten kartanon alkoholistien parantolaksi (TYSKÄ 916/1967). Tällä haastateltavalla tuntuu tosin olevan kielteinen asenne varsin moniin haastattelussa esiin nouseviin asioihin ja hän on tässä suhteessa poikkeava haastateltavien joukossa.

Suoranaista kurjuutta siis oli kylissä joissakin ruokakunnissa johtuen yleensä suuresta lapsiluvusta yhdistyneenä jommankumman vanhemman kuolemaan tai vakavaan sairastumiseen sekä maattomuuteen.

Toisaalta rutiköyhyys (sekä omien kylien ihmisten että ulkoapäin tulevien) oli sosiaalisempaa kuin nykyisin ja yhteisesti jaettua. Tämä yhteinen jakaminen toteutui henkilökohtaisena kanssakäymisenä ja kohtaamisena.

Vielä pitkään nälkävuosien jälkeen 1800-luvun loppupuolella kerjäläisiä oli paljon, kunnes kerjääminen kiellettiin ja se väheni. Kuten aiemmin kalastuksen yhteydessä tuli esille, rannikon asukkaat pysyivät kalastuksen turvin hengissä nälkävuosien yli ja kalan takia myös sisämaan nälkiintyneet ihmiset tulivat rannikolle.

Vuonna 1873 syntynyt Ossian Kuusinen kertoo: Nälkävuodet olivat seurausta siitä, että kesä tuli niin myöhään – kolme päivää ennen juhannusta meren jää sulii. Eläimet olivat niin nälkiintyneitä ettei maitoa tullut keväällä. Satoi paljon ja hallaa oli joukossa. Paljon nähtiin nälkää. Vuonna 1918 oli melkein samanlaista. Toinen maailmansota ei ollut samanlainen, niukempaa oli silloinkin, mutta ei semmoista. (TYSKÄ 912/1967.)

Kerjäläiset kiersivät talosta taloon, samoin muut vähäosaiset. Myös talolliset joutuivat kohtaamaan köyhät henkilöinä.

Köyhä (poika) asui pikkases vaivases mökis, haastateltava kertoo:

" – Oliko hän järjissään?

Kyllä ja sen tykön juur toi (isäntä) kävi ja sit ko kunnalt siihen aikaan sai jonku määrätyn rahamäärän niin ei hän sit kaikkee antanu, et hän pimit sit ittelles siit. Tääl ol sillon paljon semmosii ko pidettiin, niinkon tämä (nainen) juur, niin hän sai kunnalt kans jotain ja toi ot sitä rahaa ja sitä pimit sit. Mut ikä täälläkin veivä paljon ja mäekin ko keitin jotain perunii ja ahveniini niin mää vein

tälle (naiselle) ja hän ol kauhian mielissäs. Ja siit hän niit sokerei ja luttei kannoki. Mun miehenikin sanos, et ei (haastateltava) sul sitä varten sitä tuo, et sää luttei meil kannu. 'Pirä sinä suusi kiinni, en ole sinul mitän kysynyt!' " (H11.)

Kyseessä oleva nainen pärjäsi itsevarmuudellaan ja topakkuudellaan varakkaampien kanssa, se oli osa hänen selviämistään.

Kunnan rahoittama huolto tapahtui osittain vielä taloissa, mikä oli vanhan ruotulaitoksen jäännös. Sotaväen ylläpidon (vuoteen 1809 asti, jolloin ruotuarmeija Porvoon valtiopäivillä hajotettiin) ja köyhäinhoidon lisäksi ruotulaitos saaristossa hoiti myös postinkuljetuksen Tukholman ja Turun välillä.¹²³

"Kaik ko vanhaks tuliva kaik ne kunnanvaivassii oliva ja ne jossain sit hoidettii...Johkus taloo ne vieti ja jossan uuninpankol ne makasiva sit. Ei siihen aikaan maailmas, kyl silloin pidettii vanhoi ja simmosii saamattomii ihmisii kun ei mittän toimeks saanu, ne pidettiin hyvin huonos arvos ja huono hoito. Mut ny on toisenkaltast ja nyt vanhois pidetän huol jo." (TYSKÄ 1119/1968.)

Yhteisön ihmiset joutuivat kohtaamaan yhteisönsä epäkohdat silmästä silmään. Varakas ei pystynyt eristäytymään ja sulkemaan köyhiä elämänsä ulkopuolelle, vaikka Kustavin isoimmista taloista tätä ehkä jo yritettiin.

Myös kristinusko korosti köyhän ja rikkaan samanarvoisuutta Jumalan edessä ja kirkossa istui koko seurakunta yhdessä, vaikkakin varallisuuteen ja sosiaaliseen asemaan perustuvan penkkijärjestyksen alaisena.

¹²³ Jutikkala 1946,168; Andersson 1999,10,11.

Kustavin isot talot eivät olleet luonteeltaan samanlaisia. Oliko Kustavissa Max Weberin (Weber 1980) kuvaamia kalvinistisen protestanttisen etiikan mukaisia isäntiä, jotka olisivat ahkeroineet samaan tapaan kuin muutkin erottautumatta heistä kovinkaan paljon, mutta omaisuuden karttuessa sitäkin huomattavammin? Sen sijaan mantereen eliitin tuhlaavaista elämäntapaa jäljittelevät isot kustavilatalot menettivät varsin pian suuren omaisuutensa. Haastateltavien kerronnasta saa käsityksen, että myös ensin mainittuja oli.

Kunnarainen oli maa-alaltaan taloista suurin kuudellakymmenellä peltohehtaarillaan. Isäntää sanottiin yleisesti "Kunnaraisten herraksi". "Kyl se piti olla lakki kourassa jos jotain asiaa oli ja sama oli muissa tämmösissä taloissa." Kunnaraisissakin isäntäväki puhui ruotsia keskenään, kun halusivat ettei työväki ymmärrä. Työssä oltiin tekemisissä keskenään (isäntäväki ja palvelusväki), mutta ei muuten. (TYSKÄ 27/84.)

Hattu kädessä piti seistä isännän edessä, eikä taloon sisälle ollut asiaa, kertoo haastateltava (H13/94) Kaurissalon Itätalosta. Isäntäväki ja palkolliset söivät eri tiloissa eivätkä isännät itse osallistuneet varsinaiseen fyysiseen työntekoon. Sama tapa oli useassa Kustavin isossa talossa, mutta ei kaikissa. Esimerkiksi Kunnaraisissa isännät olivat itse työssä mukana ja koko talon väki palvelijoinen söi samassa tilassa (H15/95).

Huomattakoon tässä vielä erikseen, että Vartsalassa tällaisia isoja taloja ei ollut. Puheena olevat Kustavin "isot talot" olivat suuruudeltaan aivan eri luokkaa kuin Vartsalan talot, mitä tulee rakennusten kokoon, pelto- ja metsä-alaan, alustalaisten ja palvelusväen määrään sekä karjan määrään. Isot talot osallistuivat suurten kauppapurjealusten varusteluun ja niillä oli palveluskuntaa niin paljon, että ne muodostivat jo oman yhteisönsä omine meijereineen ym. tiloineen, jotka eivät olleet pienempien talojen

ulottuvilla. Mantereen kartanoihin verrattavia Kustavin isot talot eivät kuitenkaan olleet.

"Se ol nii iso kartano olevanas et. Kaikenmaailman herroi, niit käve ulkomailt ast siel simmossii. Sitä (isännän) aikast meininkii sit. Siel oliva omat puutarhuri ja kaik simmos, opettaja, kotiopettaja. Sit ku se romahtiki niin se romahdus oli niin kamal heil. Ettei työläisil mitää välii piretty ko.

– Miksi se romahti?

Elivä liika komiasti liika loisteliaasti vaa sit. Ei se talo tuottanu niin paljon mitä he...

– Onko täällä muissakin taloissa käynyt samalla tavalla?(talosta) olen kuullutkin.

On täällä näin. (talo) täällä ja sit se (talo). Ne ol samal tavalla. Kun ne ol kapteenei ko ne tommossii laivoi tuol omistiva niin ne ne veivä konkurssiin. Ei ne menestyny, ja mikä haaksirikkoutus ja. Et ne kiinnittivä liiaks. Ja sit takkaajat joutusiva maksamaan ja sit takkaaja ottiva mitä saiva." (H12.)

Isojen talojen loistelias elämäntapa oli valtavana kontrastina ympäröivälle saaristolaiskulttuurille. Isojen talojen suuntautuminen keskuksiin ja merentakaisen elämäntavan ihannoiminen kuvastui talojen arkkitehtuurissa ja esineistössä, isäntäväen tavoissa ja pukeutumisessa. Niiden elämäntapaa voidaan pitää selän kääntönä paikalliselle kulttuurille. Kaikki isot talot eivät kuitenkaan omaksuneet tällaista työstä ja työväestä eristäytyvää mallia, vaan niiden isäntäväki omistautui maanviljelyn opiskeluun alan kouluissa ja arvosti työhön osallistumista ja työssä osaamista omasta mielestään samalla tavalla kuin muutkin. (H6/93; H15/95).

Sosiaalisesta kahtiajakautumisesta suurten kauppapurjealusten aikaan – mikä aika on edelleen kustavilaisten talollisten suuri ylpeyden aihe – kertoo haastateltavan kommentti:

"Kustavis o semmone ettei mikkä, ei tääl mikkä, tääl o nim paljon kahju väkki et.

– Mut eik tääl ne laivat sentä hyvin menny kaik?

Juu, ne oli vanha aikka sillo ensi. Kyl ne meni hyvi päisi mut et, ku miehet tekivä ilman mittän töit siäl, ei ne ymmärtäny sem paremin kävi vaa noitte ja kaikki ja. Semmossi vanhoi kaikenkaltassi ko simmost kalja kon tehti vanha kaljasankoi ni siit keiteti lämmityst ja. Kaik homettunu leevä ja joiva...ko ne ainakis söivä niit sit.

...

Sitä voitaki ni sitä kootti sit vaan ylem paltisem paljo ja suuri saavei täytte ja keiteti sitä ja. Kyl tes see ymmärrät et semmone voiki et se färskäntyny ol. Ja miäsparat söivä kyl minunki isäni senki oil, mut hän men ja läks menemä, hän ymmärs see ja men maihi. Hän men Amerikka maihi.

...

Kui paljo ne tekivä haaksirikkoi. Joka ilta munki isäni sil ol, sil ol oike semmonen sanantapa ko sanotti et se sanos et 'taas haaver vaa'.

...

Mitä tapetti semmossi suuri sonnei ja tämmössi kaikki ne pistettin tiinu ja ajetti suala ja hantteitaki joukko ni ymmärtä simmosen et semmonen kamala liha sit joo on ko semmost syärä vuaskaupal. Ja sit oltti nii kuukai et ei mistäm pualt mailt mittä ostet ko sitä vanha sit vaa syätti mitä oil täält näim pistetty. Ja tosaki ol semmone (talo) siin ol niin ylem paljo...mut ei siäl suolaka raskinup pistä ku nee oli pual märäntyny sit jo ko ne sinne viätti. Ei ne lahnoi ja säynäi ja jotan semmossi ko neet tualt salmes saiva ni ei he ikäm pistäny niihi suola see vertta et meijän kotoväkikki niit sit neep palvelija söivä ni ne olik kauhia.."

(TYSKÄ 917a/67.)

Talonpoikaispurjehdus ei rahvaan näkökulmasta aina tuntunut loisteliaalta: miehistön ruoka oli kehnoa, koska talot nuukailivat säilytyksessä, haaksirikkoja tehtiin yhtenään, millä miehistön kannalta oli tietysti hieman eri merkitys kuin osakkaina olevien talojen kannalta. Haastateltavan mukaan miehistö pysyi kustavilaisissa laivoissa lähinnä ymmärtämättömyyttään.

Usean keskikokoisen talon ryhmä on tyypillinen saaristolaiskylän malli. Kustavin isompien saarten isot kartanot ovat jo toisenlaista, sisäsaariston kulttuuria. Tällaisesta ison talon hallitsemasta kustavilaiskylästä pienten talojen ryhmän muodostamaan kylään muuttanut haastateltava vertaa kylien ilmapiiriä:

"Sillon alkuvuosin ko määkin tääl olin sit ko yksinäs paljon olin yhres flikan kans ko mies siel sodas ol mont vuot poies, niin kyl sen huomias kun kauppankin men niin kyl sit katottii et mitä toi ämmäkin voi ostaa. Nii, et sen oikein huomias, mitä ko he olivat talollissii ja tämä ol tämmönen pikkanen." (H9.)

" – Mites jos vertaatte (kylien) ilmapiiriä?

Ol paljon paree siel. Siel ol nii ilosest semmotte, mut tääl ol sit, ko ol tommotte, niin me oltiin ko jostain iänkaikkisen kaukaa, et me oltiin ko jottain alkuasukkai. Et tul semmonen olo. Mun lapsenikin koulus, kun ne menestysivä hyvin, nii se ol oikein kamalaa. Ne ol niin paljon kattellissii.

– Oliko täällä suvaitsevaisuutta tai suvaitsemattomuutta?
Enemmän ol sitä suvaitsemattomuutta.

– Oliko tässä jotain eroa (kotikylään)?

Ol. Kyl siellä ol et. Mut se ol tietysti, ku mä olin siel ollu niin kauan, et se ole semmost. Ne torpparikin ol sitä samaa astet

olevanas, et oltiin samas, ikä sit talot kohtaan meil ol kaikil viha."
(H9.)

Toisaalta isot talot tarjosivat esimerkiksi runsaan jouluaterian alustalaisilleen joululahjana, mitä Vartsalan talot eivät tehneet, ja jakoivat näin omaa vaurauttaan. Toisaalta sosiaalinen kahtiajako ison talon hallitsemassa kylässä oli selkeämpi kuin pienten talojen ryhmästä koostuvassa kylässä, jota voidaan pitää perinteisenä saaristolaiskylän mallina. Kuten haastateltava (H9) kertoi, ison talon hallitsemassa kylässä alustalaisia yhdisti yhteinen viha taloa kohtaan ja yhteishenki oli alustalaisten kesken hänen mielestään jopa parempi kuin pienten talojen muodostamassa kylässä. Näiden pienten talojen keskinäistä suhdetta hän kuvaa riitaisaksi ja keskinäisen kateuden vaivaamaksi. Haastateltavaa rasittaa uudessa kylässä selvästi muualta tulleen leima – kylään ei ollut helppo päästä sisälle so. tulla hyväksytyksi. Kiinnostava vertailukohta hänen kokemiinsa ristiriitoihin on haastateltava (H5/93), joka on "uudessa" kylässä syntynyt, samassa taloudellisessa asemassa oleva, mutta ei kuvaa talollisten ja torpparien sosiaalista suhdetta yhtä eriarvoisena. Hänen mielestään se jopa ennen oli tasa-arvoisempaa kuin nykyisin – isännät poikkesivat kylässä pienissäkin tölleissä, mitä ei enää nykyisin juuri tapahdu.

Haastateltava (H9) on kokenut talollisten torppariin kohdistuvan mitätöimisen varsin voimakkaasti. Toisaalta tulee esiin kateus: jopa lasten koulumenestyksestä oltiin kateellisia. Juuri talolliset olivat kateellisia, heidän lapsensa eivät kai sitten pärjänneetkään niin hyvin. Haastateltavan välittämä kuva on, että kun pannaan ihmiset samalle lähtöviivalle, köyhätkin menestyvät, eikä varallisuus tuo mukanaan kyvykkyyttä. Haastateltava välittää tätä samaa kuvaa muissakin yhteyksissä pitkin haastattelua.

Kaksi haastateltavista (H14/95; H18/95) kertoi, kuinka koulussa talollisten lapset kiusasivat köyhiä ja kotitekoisissa vaatteissa kulkevia, jotka vaatteet sitten riisuttiin matkalla ennen kouluun tuloa, jos

mahdollista. Toinen haastateltavista on talollisen lapsi, mutta asui kylästä syrjemmällä. Tällainen kiusaaminen liittyy taloudellisen nousun aikaan (palaan asiaan luvussa kymmenen) ja yhteiskunnan muutokseen, jolloin kotitekoiset vaatteet edustivat vanhaa, köyhää ja alkeellista, kun taas kaupasta ostetut edustivat uudenaikaista, vaurasta ja kehittynyttä. Tällainen vastakkainasettelu ei välttämättä liity varallisuusristiriitoihin, vaan saattaa ilmentää kylän keskuksen ja reuna-alueiden välistä arvojen erilaisuutta. Pohdittaessa varallisuuserojen vaikutusta sosiaalisiin suhteisiin haastateltavien näkemys asiaan on arvatenkin varsin erilainen riippuen siitä, millaisessa asemassa he itse ovat kylässä. Luonteenomaista on, että ison talon isännän mielestä köyhiä ei edes ollut, torpparin mielestä köyhiä taas oli paljon. (H15/95; H13/94.)

Toisaalta Kustavin isot talot vaurastuivat merenkulun ansiosta, toisaalta ne olivat melkoisia kombinaatteja muutenkin omine meijereineen. Ison talon hallitsemassa kylässä vallitsi yhden isännän malli. Vartsalassa taas oli usean pikku-isännän malli. Jälkimmäisessä mallissa kaikki tekevät työtä ja ovat kanssakäymisessä työn puitteissa, jolloin ei pääse syntymään eriytymistä luokkien kesken arkipäivän elämässä.

Luokkaristiriitojen kärjistymisen kansalaissodan aikana jäi Kustavissa nykyisten kustavilaisten näkemyksen mukaan melko vaisuksi. Joitakin taisteluita kerrotaan käydyn Kivimaalla vähäisin miestappioin. Toisaalta on muistettava aineiston vinous: köyhempi väki on joutunut suurelta osin muuttamaan muualle.

Suurin osa haastateltavista kieltäytyy muistamasta kansalaissodan tapahtumia Kustavissa, samoin kuin he eivät salakuljetuksestaan suostu muistamaan tarkempia yksityiskohtia.

Seuraavassa haastateltava toisaalta tuomitsee punaiset, toisaalta valkoiset isännät.

“Ku ne pakkoo menivä kansallissodast, juur tämä (isäntä) ja nämä nii ton Ahvenanmaal menivä ruottalaisii, nii venäläissii tul ja (talossakkii) niin köksäl sil ol pikkanon tollanen kahden kukkauden ikkänen vauva tosa vakus niin pistimen kans siihen lapsen tapo. Se on kamala, parhamman lehmän ja tommosen nii otet pihatost ja siat tapettii ja otet ja hevoset otettii ja lähdet.

...

Ja viljakin täyrys korjat, kon ne olis kaik vieny, ne tekis simmosii vanha-aikasii kellareit ja vievä viljan piiloon kun ne punakaartit tuleva. Nii ja mamman yks velikin kun ne punakaartit otis ja vievä Kivimaal. Siin misä kunnantalo ny on niin siin ol semmonen pikkanen sauna. Sin viettii ja koottii niit sin sit ja kuulusteltii ja kuulusteltiin.

– Ketä sinne koottiin?

Tommosii , niinkun (kylästäkin) punaset kokos ihmissii ja niit kuulusteltii sit tietäsik ne täst (kartanon) asiast. Tuolt Kivimaalt semmonen (mies), se simmonen päätekijä ol oikein punasten kätyri.

...

Ja siel ... on semmonen paik kon ... niin siin punaset ja valkose ovat oikein yhteen ottanu ja tapellu. Ja kun me pieni oltiin niin meit aina peljätettiin et siel on niit punaisten hauroi. Niin ko maihin nousiva sit merest ja sit valkoset ottiva vastaan niit ja tappo.

– Olik ne punaset sellasia kun tuli muualta et ne ei ollu kustavilaisia?

Ei ei kun ne tuli muualta. Mut oli kustavilaisia joukos, niinkun just tämä (mies) oli punasten kätyr sit ja se ol kustavilainen ja Kivimaalt.

...

Ja tuolt saares semmonen kun Munakarın saari, sen mäekin muistan kun me niin paljo peljättiin kon veneen kans jonkkus mentiin ko me kalastamas täyry sit ain ol pappan fölis ettei lapsii kottiin jätet. Ja sit ain puheltiin Munakarist. Kun ne menivä punaset Munakariin niin ne taposiva isän ja äitin nähden ampusiva sen pojan. Niin meil lapsil tuli simmonen kauhu et siel Munakarıs kaik tapetaan.

– Oliko se nuori poika?

Tuommonen kuuden-seittemäntoista ikkänen. Kun ei se lähtent heiän mukanas menemään nii sit se ammuva.

– Minkälaista se kuulustelu oli, kidutettiin ko ihmisiä?

Juu ja hakattiin niin paljo. Se mamman (velikin), ei siel mittään ruokaakaan annet.

Kyl se oli ku näin pistetty kädet tuolt seljän takkaa kiinne ja jalois oliva ne kahlee. Ja kustavilaisii ja kiduttava kustavilaissii. Mut niil oli se painostus tietty ku heil oli sit punassii joukos, nii heidän täyry sitä sit ja meinasiva sit ku toi nyt tulee nii tommosel taval kidutetaa nii kyl se sit omistaa sitä ja tätä. Ku tommissii olis tarvinnu omistaa kun ei ollenkaa tietänykään. Ja kaikis viljavarastois ja kaikis, et mihe se isänt ja ne ova menne piiloon et he tapasiva ne.

– No mitäs sit tapahtu tän sodan jälkeen, kun valkoset, mites näille punasille sit kävi ketkä oli tehny tätä?

No en mää tier. Ei se (mies) ei se mit, siin se ol, ja sit se tyväentalo perustettiin. Kyl se simmonen iso jako ol, et ketä siel tyväentalol käve, ne oliva vaan ne punase sit. Eikä meitäkään ikän sinne tyväentalol päästet, kyl se simmonen kamal paik ol.

– Ei näitä mihinkään leireille näitä Kustavin punaisia sit?

En mää muista et niit olis mihkää. Ku niit tapettii, ne tappova niit, ne toiset taas ne vieraspaikkakuntalaiset. Mut ne oli simmottis et ei niist kukkan tietäny mihen ne joususiva, ei niis mitän ikkän sit tullu näkyviin.

– Kuka niitä tappo?

Ne vietiin kottoo eikä ne ikän takasin tullu, niinko silloin sanottiin et muilutettiin. Ei siit ikän sit tullu et mihen ne jourusiva ja kuka ne sit.

– Oliko ne kustavilaisia jotka muilutti?

Kustavilaisia ne oli ku niit ottiva ja tiedä sit mihe ne sit veivä, mut tietyst ne oliva sit vierai jo ko vievä mihe hyvänäs. Ja monta oli tietys semmost kun ei enää uskaltanu tullakkaa takas.

...

Ja tommosten vanhojen ihmisten kimppuun kon ne menivä, ko ne kaik ne penkosiva. ... niminen paikkakin, siel oli kaks vanhaa ihmistä, kaik kun ne tiesivä et se on rikas perhe, nii rahaa rahaa vaa mis rahaa ja sit hakkaava niit. Mut kun ei sitä rahaa löytyny nii sit läksivä vaa ja ikkunat rikotetaan talvisel aikaa.

– Huomasitteko sodan jälkeen katkeruutta ihmisten välillä?

Oli oli.

– Joutuko lapset sitä huomaamaan?

Kyllä. Ja kyl niit perhei. Siin tuli simmonen kahtiajako sen jälkeen. Meilläkin (kylässä).

...

Tämäkin (perhe) niit kohtaan ol simmost katkeruut. Et ne oliva simmosii, et puheliva niille punasille, et see on semmonen ja siel semmost on ja sit ko nämä saiva ne kon oliva oikkeen mää sanon ny oikkeen suomalaisii eikä venäläist meininkii ollu niil mukana, niin ei ne koskaan hyväl silmäl niit kattonu. Ja tämä mamman velikin juur sen tähden vietiin juur kun nämä: see porukka sit et see tietää talon asioista et ottakaa see kiin ja kuuluistelkaa niin kyllä silt tulee ulos. Mut kun toinen ei kerran mittään tietänt niin tämmöse sit osattomat siin kärsimään jourusiva.

– Oliko mamma isommasta talosta?

Ei ko simmosest pienest, mitä heit sit siin oli, viis lasta, ihan simmosest pienest torppari paikast kans. Nii ja nämäkki oli

pienest torpparipaikast vaa mut ku siel oli ykstoist last, juur tämä. Ja ol tätä eri mielt ja ol sitä katkeruut tätä kartanot vastaan sit juur. Ja ol sitä ... porukkaa sit, niinkun kaikenlaissii ihmissii meit on.

...

Ja neekin ko Munakaris ampusiva sen pojan ei nee mittää kon naurus suin läksivä kuulem, see puhel se ..., nee läksivä vaan naurus suin poies. Ei se ollu mittään kon toise ammutaan.

– Oliko ne humalassa?

Ei, ei. Ja sit siel (talossa), kun ne sen pikkusen vauvan ku ne tapova...kaik paika ne rikos vaa ja niitten sapelitten kans hakkas vaa eik mittää, kattila heitettii hellan päält lattial...simmosen ison rautapadanki heittivä lattial, et onk tämä järki-ihmisen hommaa ollenkaan?

– Mistähän se johtuu että täällä Kustavissa ihmiset ei mielellään kerro näistä asioista?

Ko nämä ol juur niit ko nämä (talollinen) ja tämmöse ja ne vaikuttava tääl viel, niinku toi (talollinen), nii ei ne arvaa kertoa.

...

Niin ne oliva oikee simmosii (punaiset) et ne vihasiva oikee näit kans ko mikä oliva paremmas ko he, nii en mä tier mikä kateus heil sit siin ol." (H12.)

Tarkemmin katsoen haastateltava tuomitsee julmuuden, tunteettomuuden ja ilmiannon.

Hän myös yrittää luokitella varsinaiset pahantekijät vieraspaikkakuntalaisiksi – kustavilaiset punaiset olivat mukana pahanteossa, koska vieraspaikkakuntalaiset punaiset käskivät. Kustavilaiset valkoiset eivät haastateltavan mukaan itse tehneet muilutusten julminta osuutta, vaan luovuttivat kustavilaisvangit vieraspaikkakuntalaisten valkoisten käsiin, jotka järjestivät vankien tappamisen. Myös salakaupassa (luku yhdeksän) pahantekijät olivat

vieraspaikkakuntalaisia. Oliko tämä todella näin vai tahtovatko kertojat nähdä tai antaa minun nähdä asian tällä tavoin – tulee väistämättä haastattelijan mieleen. Kylän ilmapiiriä kuvaava asia joka tapauksessa on se, että haastateltavien kerronnassa varsinaiset pahantekijät ovat vieraspaikkakuntalaisia.

Haastateltavan mukaan kustavilaisia ei joutunut keskitysleireille asti. Toinen haastateltava taas kertoo erään kyläläisen (toinen kylä), perheellisen miehen, kuolleen Tammisaaren vankilassa (H13/94).

Haastateltava selittää punaisten toimintaa kateudella parempiosaisia kohtaan. Asenne ihmetyttää toisaalta, koska haastattelun kuluessa on käynyt ilmi, että haastateltava itse kokee tulleen perheineen syrjityksi talollisten taholta ja kertoo köyhiä kohdellun huonosti. Miksi haastateltava suhtautuu punaisten toimintaan niin ymmärtämättömästi, vaikka kokee talollisten köyhempään kohdistuvan syrjinnän ja hyväksikäytön voimakkaasti?

Haastateltava esittää selityksen kustavilaisten vaikenemiseen kansalaissodan aikaisista asioista. Kysymyksessä lienee jonkinlaisen rangaistuksen pelko, koska ihmiset "ei ne arvaa kertoa", koska tietyt asianosaiset talolliset vielä vaikuttavat yhteisössä.

Kuten voidaan jo huomata, aineistosta tulee esiin toisaalta kova asenne köyhiä kohtaan, toisaalta naapurien, ja siis myös köyhien, auttaminen. Mitä tämä ristiriita kuvastaa, mistä siinä voisi olla kysymys? Kyse ei ole vain siitä, että lausunnon antajat ovat eri ihmisiä. Myös saman haastateltavan asenteet ovat ristiriitaiset – toisaalta ymmärtämättömyys punaisia kohtaan, toisaalta katkeruus talollisten ylimielisyydestä.

Risto Alapuro tuo kuvatessaan sisällissodan jälkeistä aikaa Huittisissa esiin paikallislehden kirjoittelun muutoksen sen ilmestyttyä keskellä paikallisia punaisten joukkoteloituksia. Kirjoituksissa nähtiin punaisten lyhyen valtakauden Huittisissa kasvaneen "kateuden, itsekkyyden ja valheen valtaan pääsystä". Alapuro tulkitsee lehden kirjoittelua, että kapina oli käsittämätön tapahtuma huittislaiselle

talolliseliitille ja että ainoa mahdollisuus sen ymmärrettäväksi tekemiseksi oli kapinallisten luokittelemine Suomen kansan ulkopuolelle. Sodan jälkeen punaisten toiminta nähtiin maanpetturuutena, vaikka ennen sotaa sitä ei tulkittu tällä tavoin. Nyt oman paikkakunnan punaryssät eivät olleetkaan enää ihmisiä, kuten muut, mikä oikeutti teloitukset.¹²⁴

Samankaltainen näkemys punaisista tuntuu olevan omalla haastateltavallani: punaiset olivat "käytyreit", heidän toimintansa ei ollut suomalaista toimintaa ja heidän toimintansa motiivi oli kateus. Lievennyksenä verrattuna huittislaiseen aineistoon haastateltava näkee oman paikkakunnan punaisten tehneen kauheuksiaan, koska vieraspaikkakuntalaiset painostivat. Samoin valkoisen terrorin varsinaiset hirmutyöt toteuttivat vieraspaikkakuntalaiset.

Huomiotani kiinnitti myös se, että Työväenarkistosta (huomautettakoon, että en käynyt Kansanarkistossa) en löytänyt yhtään kustavilaista muistelmaa kansalaissodan ajalta, vaikka esimerkiksi Pyhämaan osalta niitä löytyi. Pyhämaalainen vuonna 1908 syntynyt haastateltava kertoo myös – kustavilaisista poiketen – pyhämaalaisien kylänaapureiden tappaneen ja kiduttaneen hänen punakaartissa kirjurina olleen, tappohetkellä 17-vuotiaan veljensä (Työväenarkisto, Koponen 320/1).

Kustavin torppariolot eivät ehkä olleet yhtä kovat kuin mantereella, mutta kovaksi asetelma alistetussa asemassa olleiden haastateltavien puheissa esitetään. Taksvärkin teko oli kovaa:

"Ko sillo täyry tehr nii valtavaste sitä ko sanotti taksiks, tyäpäivi, vaik maa ol silti talo, mut siin sai peruni kasvatta ja se torppa ol siäl. Mul o tual vanha-aikkane kontraht jossa, se oli neljäkymmentviis naistenpäivä ja kolkkymentviis miästen päivä, täyry tehr. Se o valtava suur, kute maa ikä omaks tullu, ko

¹²⁴ Alapuro 1995,211,212.

se oli vaa talo ain. Perunamaat oli sit ja torppa oli kallion pääl. Ja kyl siihe aikka ol aika hankala ja.

– Kuuluko siihe joku kalastusvesi?

Ei siihe mittän kuulunu, mut kuiva puu metäst. Mut ei tuarei. Ja lehmälairun, semmone siin oli. Ja sit oli erikse, jos pistetti hevose kans peruna maaha, nii sit täyry erikses sit taas tehr hevosest.

...

Ei heini saan, sit täyry ojis niittä, talollisit sai ojist sit, sai heinä, kute ei ite ollu maat, ni ei ollu heinäkä sit, sitä täyty josta koota semmotto sit. Ja jäkälä talveks sit kesäl hakkitti ja lehti tehti ja, ei ollu muuta mahollisuut sit." (H5/93.)

Mainittakoon, että vuonna 1900 Kustavissa oli 32:lla talolla yhteensä noin 94 vuokrattua tilaa, joista osa oli mäkitupia, mutta suurin osa torppia. Näistä yli puolet jakaantui seitsemän talon kesken. Torppien viljelyalat olivat pienet. Isto Kauhanen mainitsee esimerkkinä vuoden 1900 katselmuspöytäkirjan mukaisen keskimääräistä vauraamman torpan Iso-Rahista, jossa peltoalaa oli 2 ha ja niittyä 4,8 ha. Torpilla oli tuohon aikaan yleensä pari lehmää ja kymmenkunta lammasta. Kalastajien torppien viljelysmaat olivat melkein olemattomat. Jos talosta oli vuokrattu kalavettä, vuokra-alue koski yleensä rantavesiä ja rysäkalastusta, jolloin vähäinenkin määrä oli riittävä. Kirjallisia vuokrasopimuksia ei paljon käytetty ennen vuotta 1892, jolloin laki määräsi sopimukset kirjattaviksi. Torpparien verot eli taksit koostuivat etenkin taloon tehtävistä työpäivistä, jotka vaihtelivat näissä sopimuksissa 1 – 3 päivään viikossa. Työpäivän pituus oli 1800-luvulla keskimäärin 12-tuntinen, 1900-luvun alussa 9 –11 tuntinen, työn laadun ja vuodenajan mukaan. Työt aloitettiin yleensä klo 6 aamulla ja lopetettiin klo 19 illalla. Talot olivat yleensä tarkkoja siitä, että vuokrasopimusta töiden osalta noudatettiin. Sairauttakaan ei aina pidetty esteenä työhön tulolle. Jollei mies kyennyt, oli vaimon lähdeittävä. Elonkorjuun ja riihenpuinnin aikaan tehtiin huomattavasti

pitempiä päiviä. Elonleikkuun aikaan ateriat tarjottiin talosta ja elonleikkuu lopetettiin yhteiseen juhla-ateriaan ulkosalla, pitkien pöytien ääressä. Muutoin torpparit saivat huolehtia itse eväistä. Joissakin taloissa torpparit joutuivat myös niittämään ruokoa talolle, ajamaan hevoskyytiä yms. erikseen määrätyllä tavalla. Kun raha oli harvinaista, torpparit joutuivat vuokran lisäksi korvaamaan työllään lähes kaiken, mitä tarvitsivat rakennustensa korjausta ja karjansa hoitoa yms. varten. Esimerkiksi Lypertön Alastalossa torppari joutui laitumesta maksamaan kuusi miehen työpäivää ja lehmän astuttamisesta talon sonnilla kaksi työpäivää vuodessa. Kalastajatorpparit maksoivat vuokransa kaloina tai 1900-luvun puolella myös rahana. Maksu määräytyi kunakin vuonna saaliin mukaan.¹²⁵

Torppien lunastaminen itsenäisiksi tiloiksi alkoi Kustavissa jo 1890-luvulla. Torppia lisäksi autioitui mm. Amerikan siirtolaisuuden takia. Kansalaissodan aikoihin torppia ei enää ollut kuin pitäjän suurimmilla taloilla, mistä johtuen vuosi 1918 ei muodosta mitään jyrkkää kynnystä Kustavin torpparioloissa.¹²⁶

Haastateltava (H11/94) muistelee varallisuuseroja ja taksin tekoa:

" – Oliko siellä suuret nämä varallisuuserot siellä kylässä?
Juu, kyllä ne oli ja kyllä vähän talolliset sitten että noin, että ei ny vaan heiän poikakaan ny menis noitten torppien poikien kans tansseihin, mutta ne meni vaan. Mutta kyllä vanhemmat piti vähän luokkaeroo, että ei se oikein o sopivaa. Mutta nuoret oli ihan vapaamielisiä kyllä jo sillonkin, että noin.

– Tuntuiko se jotenkin muuten tämä varallisuusero sitten?

¹²⁵ Kauhanen 1960.

¹²⁶ Kauhanen 1960.

No ei se sitten sillä tavalla ja paljon oli kyllä sitten yhteistä tollai. Ja niinku taas sitten joulun aikaankin niin ei siel niin piäntä torppaa ollu, kyllä käskettiin taloihin syömään kukin vuorollansa ja näin. Ja jolla ei lehmääkään niin sitte vietiin jouluks puuromaitoo ja tällai, että se oli toisaalta sitte taas tämmöstä ystävällistäki ja tämmöstä yhteistä. Ja kun ne leipovat emännät, jaha ny sinne ja sinne täytyy vierä sitte joululeipää ja kannullinen maitoo ja. Että kyllä ne näinkin muistivat sitte taas että.

...

– Oliko näissä häissä sitten koko kylä?

Juu sinne käsketti, ettei nii huanoo ihmistä ollukkaan että, ettei niitä olisi häihin käsketty.

– Mites sitte ku tuota torpassa oli häät niin pidettiinkö ne siellä talossa sitten jossain?

Juu pidettiin, että noin missä sitten vaan isompi sali oli ja tommonen niin siellä pidettiin ja tanssattiin sitten.

– Ei mitään tappelua tullut lopuksi sitten?

No ei, en mä sitä oo kuullu ainakaan eikä mun aikanani ei siellä mittään tämmösiä pahempia tappeluita ollu, että kyllä se siitä oli tommosta aika siistiä porukkaa, että noin. Ja tämmösiä kylätappeluitaki ei (kylässä) kyllä ollu.

...

Tuli niistä torpasta sitten niinku nainenkin perkaamaan ja tällä tavalla että noin sillä oli joku semmonen laps, että se ny ei pellolla viihtynyt niin kyllä se jäi siihen emännälle sitten tällai että, se meni siinä sitte siinä samassa, mutta ei siellä mittään, kyllä ne vaan oli näitä omia. Ja kun siihen sitten oli pakko sitten mennä niinkun töihin, kun niitten mökkiläisten niinku lehmä oli sitten talon mailla sitte kesät laitumella ja lampaat oli luadossa no niistä tuli taksvärkkpäiviä, ne maksettiin työllä, että ei ne rahaa ottanu. Heille oli se työ tärkeempää niin noin. Sitä mä en muista, kuinka monta päivää se oli sitte niinku lampaista ja lehmästä. Ja sitte

täyty mennä sitte ko se tiato tuli, että nyt tehrään sitä ja sitä niin noin. Lapset oli sitte otettava mukaan, mihinkäs niitä sitten jätti, jollei kotona ollu niinpaljo isoja, että olis sitte pystyny jo nuorempia kattoon. Mutta niinku sitte kun perkaanki mentiin ja tollai niin sitte oli isompia lapsiaki jo mukana sitte perkaamassa. Et kyllä maailma muuttunu, ny ei tehrä ennään, ei oo perkaamisia, ei tehrä mittään, kyllä se semmosta, se oli paremmin semmosta yhteistä, läheisempää mitä nykyaikana on elämä. Ja sillon mentiin ehtoollaki, miehekki meni naapuriin ja puhu toisten miesten kans ja oltiin, eihän nykyaikana mennäkä jollei joku kutsu.

– Joo niinhän se on nykyään.

Juu ettei se oo ollenkaan semmosta näin, no sitten jos jonkun kutsuu, sitte tarttee olla tarjottavaaki, muttei sillon tarvittu mittään. Oltiin ja puhuttiin ja, ei sitä kattottu, mitä se tarjoa ja mitä ei.

– Kävikö siellä kaikki kaikkien luona sitten kylässä?

Kävi, kävi, että se oli kyllä kauheen kiva se yhteisesti tällai, että se oli siellä oikeen tollai niinku koko kyläyhteisö tai tollai, että ei siellä.

– Vaikuttiko siihen nämä varallisuuserot siihen mihin kylään mentiin?

No ei se kaikissa asioissa vaikuttanut, se oli sitte ainoastaan vähä niinku nuorten. Meiän nyt tommose ja tommose kans ja tommosessa porukassa mennee tansseihin ja Tuulentuvalle ja tonne. Mutta noin, ei se näin sitte taas ihan niinkun siinä kyllä oman kylän kesken. Ja kyllä ne oli sitten vähän sillai, että ei sitä sillai näytetty sitte. Oltiin se verran hianoja taikka salaa tommosia noin, että salaystävällisiä tai sillai, mutta noin ei siinä. Ja paljon nuaret tollai kun ei tietä ollu niin ne yhteisesti meniväkki. He menivät kenen veneellä he menivät yli Tröömin sitte taas, he kulki

porukalla, ei sitä sitte kattottu, että oliko se mökistä vai talosta et noin." (H11/94.)

Haastateltava muistaa taksvärkkityön yhteydessä yhdessäolopuolen, hän yhdistää sen varsin saumattomasti kyläläisten muuhun yhdessäoloon.

Samanlaista yhdessäoloa oli elonkorjuussa. Tästä haastateltavat kertovat mielellään.

"(VL)Vanha isäntä sitä mäekin palveli nin hänel oli kahren talon kon see ko sanotti lisakan talo ko hän see osti. Ja sitä ruis-ala sitä oli sit oikee vähä mahrottoman paljo. Ja semmone suur kivi ko siin vanha aitan tykön ni siihe kiven ko tultti siält ... (Rödvikistä)...ni isänt on kiven päl sit ja laski kui monta oli. Seitemänkymmenneljä oli semmosta ko sirppi ol ja sit ol tota piäntä ko sitomas oliva...siin oli aika lauma. Sit illal suuri palkka. Ne isomma ne saiva isomman kaakon kainalos ja semmoses sit ko tyäs oliva nää lapse ni nee saiva sit...semnose pikkase vaa.

(VL)Se om palkka.

– Ei siinä rikastunut?

(VL)Ei siin rikastunu. Mää muistan ko pappa vainakin kerran puhel se oli muutamitten talotte miälest semmone juhlapäivä et no sillo sit oli ko aamul ensiste se oli lohaperuna tavallisesti ja sitte oli viili pääl. Se oli aamul. Ja sit päiväliseks ol tavallisest ni se oli vellingsi ja sitte siihe ensmässe kerttan sin tuatti semmossi kriipauksi siirappi pullost pistetti sit siihe vellingsi fati. Ei mittä muut ols sit jokane ottiva lusikkas kans siält fatist vaa ylitem pöyrä nin tommosel ja siit tul semmonen kompassin kuva pöyräl. (naurua)

(VL)No täm o ihan tosi. Ja illalliseks sit oli väskynsoppa.

(MV)Mut se uunpuuro ja ol et.

(VL)Oli illal.

(MV)Eik se päiväl ollu?

(VL)Ei illal sitä.

(VL)Uunpuuro ja sitä väskynsoppa." (TYSKÄ 22-23/1954.)

Talkoitten ruokajärjestys aiheuttaa haastateltavien (joita tässä on kaksi) kesken erimielisyyttä ja keskustelua, mikä osoittaa, että talon tarjoama ruoka oli tärkeä osa talkoiden seremoniaa. Samasta haastattelusta myös ilmenee, että taloissa oli arkenakin ruokajärjestys, joka kulki viikonpäivien mukaan. Palvelusväkeen kuuluneet haastateltavat muistivat sen vieläkin.

Tarkastellessaan elonkorjuutilannetta 1700-luvun Englannin maaseudulla, E.P.Thompson sanoo:

"On myös totta, että työntekijöiden hyvää mielialaa paransi heidän satoansionsa. Olisi kuitenkin erheellistä pitää elonkorjuutilannetta suorana seuraamuksena taloudellisista yllykkeistä. Kyse on myös hetkestä, jolloin vanhat kollektiiviset rytmit murtautuvat esiin uusien alta. Psykkiselle tyydytykselle voi hakea lisätodisteita kansanperinteestä ja maaseudun tavoista elonkorjuutalossa – esimerkiksi hetkittäisestä sosiaalisten erojen poispyyhkimisestä. Miten harvat nykyään tietävätkään, kirjoittaa M.K.Ashby, minkälaista oli 90 vuotta sitten päästä elonkorjuuseen! Vaikka osattomilla ei ollut suurta osuutta hedelmistä, silti he jakoivat yhteisen saavutuksen, syvän osallisuuden ja ilon siitä." ¹²⁷

Entä miten haastateltavat ovat kokeneet varallisuuserojen vaikutuksen keskinäiseen kanssakäymiseen?

¹²⁷ Thompson 1996,165.

“ – Kävikö täällä ihmiset kylässä toistensa luona ihan riippumatta siitä, että mitenkä isosta talosta oli vai oliko torpasta?

Kyl käytti ja jouluvierais käyttiin ja yleensä ihmissi ol ain jotta kyläläissi, et sit ko TV rupes tulema ni sitt ne väheni. Ja kyl mä muista täsäki, meilläki ni, tais ol iha ensmäine TV koko tääl saarel ja kyl ehtosi niipal ol väkki et kaik tuali kamarist sai laahat tuppa ja sitä ol ehto ehton perä ja sit ko ne läksivä ni mattos koos ja sitä oma elämä ei ollu sit ehtosi oikkiastas ollenkaan. Mut sitä sit vaa tykkäs et kaik oli tervetullei ko tuliva, et ko kerra ol et mitä he voisiva tul kattoma, eikä sillo mittä ni nuuka ollu, jos jalvoi pyhitti taik ei. Et se o nykyaikan, mut se o varma nykyaikan olla jo sentähde nii tarkoi ku et olla ilosi, ko vähä jätetä ton ulos ko ihmise ova ni vanhoi ettei ne jaksa oikei ton menemä enä mattoi pesemä mererannal.” (H8/93.)

Sivujuonteena haastateltava tässä viittaa naisen työn arvostukseen kenkien riisumisen yhteydessä. Hän kiinnitti huomiota myös minun tapaani riisua saappaat eteiseen. Naisten ja miesten työnjako oli toisaalta myös tiukka. Miehet eivät kahvia kuppiin kaataneet. Toisaalta miehet olivat ajoittain paljon poissa ja naisilla oli vastuu taloudesta. Isättömänä kasvaminen on yleistä vanhemman polven parissa.

Köyhemmillä haastateltavilla puolestaan on se käsitys, että talolliset kylästelivät omassa piirissään.

Kuva 25. Postin pariskunta.

" – Oliko siihen aikaan paljon kanssakäymistä ihmisten kesken täällä?

Ol sillo ol, nyt ei enä olekka. Kaik ihmise o tullu niinpaljo, sanota ny päälläs taikka varakkai et ei ne tämmössi paikoihi tul paljo. Ei, siihe aika kävevä taloisännä ja tommose ne kävevä ain, sanotti torppareiks tommossi ko määki oli...

– Oliko tämmöset niinku omistuserot suuret siihen aikaan, tämmöset niinku rikkaus ja köyhyys, oliko ne erot suuret kylässä? No tiätyste semmosil ko raha oli ni ain paremmi oli.

– Vaikutti ne tommoset henkilökohtaisissa suhteissa?

No ei tääl pahemmi kyl se ol vähä semmone ettei tääl ollu semmost oike. Tiätyste ny ittes vähä paremma, talo emännä ain pitivä ittiäs vähä parempan. Enmä tiär, isännä kyl käve ja oliva mut ei tääl ollu mittä semmossi suuri rikkai ihmissi täsä luarol vaik niil talo tiätysti oliki, mut se ol. Ei kyl sillo tul ihmiste kans paremmi toimen ko ny. Ihmise o tullu niinpaljo päälläs ja pitävä ittes paremma arvosen.

– Kävikö nuo niinku talolliset ja tommoset niinku rikkaammat talolliset kylässä torpparien luona?

Juu käve kyllä.

– Vai oliko jotakin semmosta ettei voinu mennä johonkin kylään? No ei pahast, ei tääl semmossi paikoi juur ollu, et kyl sillo joka paikas käyti, ei sillo ollu mittä riitameininki taik semmost."
(H5/93.)

Haastateltavan, joka itse on torppari, kuvaus on ristiriidassa yleisen toteamuksen kanssa, että luokkaerot ovat kaventuneet entisistä ajoista. Ehkä tämä asia on monisyisempi, kuin miltä se ensi alkuun näyttää.

Toinen haastateltava, kalastaja, vastaa kysymykseeni, miten ihmisen arvostus on muuttunut, että ennen talolliset olivat olevinaan parempia ihmisiä. He eivät viitsineet olla tekemisissä "tämmösten" kanssa, paitsi jos töihin tarvittiin. (H20/95.)

Koelsuussa haastateltavan mielestä varallisuuserot eivät vaikuttaneet kylästälyyn. Haastateltavan lapsuudessa ei yleensä käyty paljon kylässä toisten luona, juhlapyhinä kylläkin. Naimattomat kylästelivät enemmän, heillä oli haastateltavan mielestä siihen parempi tilaisuus. (H14/95.)

Luokkaerojen kaventuminen koetaan haastatteluissa yleisesti yhtenä suurena elämän aikana tapahtuneena muutoksena. Ennen talolliset ja torpparit olivat omissa oloissaan ja erottelu oli suuri. Sodan jälkeen tämä asia on muuttunut – luokkaerottelu on vähentynyt, tasoittunut.

Toisaalta esitetään ristiriitaista tämän kanssa: ennen isännät kävivät kaikissa paikoissa, ennen kaikki olivat yhdessä eikä ollut niin paljon erottelua. Onko tässä kysymys kahdesta eri asiasta? Toisaalta voi olla, että erottelua omistusaseman perusteella oli vain joidenkin asioiden yhteydessä, mitkä asiat taas eivät koskettaneet kaikkia samalla tavalla.

Haastateltava (H5/93) on torppari ja köyhistä oloista, mutta ei esitä luokkajakoa niin kovana kuin haastateltava (H9), joka on nousujohteisesta perheestä. Ensin mainittu on myös kylästä syntyjään. Haastateltava (H9) kokee olleensa vieroksunnan ja syrjinnän kohteena kylässä, koska tuli toisesta kylästä. Tosin myös siellä perhettä vieroksuttiin muualta tulleena. Toisaalta voi kysyä, kokeeko haastateltava vieroksunnan voimakkaasti ja kiinnittää siihen erityistä huomiota ehkä sen vuoksi, että on itse nousujohteisen perheen lapsi? Eikö kaikkia jollain tapaa myös vieroksuta ja syrjitä yhteisöissä, jos tekee jotain eri tavalla? Toisaalta haastateltava kuvaa entistä kylän yhteishenkeä voimakkaan positiivisesti. Ilmeisesti tässä nousee näkyviin ristiriitaisia tekijöitä, jotka tulevat haastateltavan mieleen hänen kuvatessaan kylän ilmapiiriä.

Haastateltavat kokevat yhtenä suurimmista muutoksista yhteisössä keskinäisen kanssakäymisen vähenemisen. Tämä koetaan kipeänä asiana, sillä sen seurauksena on myös yksinäisyys.

Kukin koettaa selittää ilmiötä omista lähtökohdistaan käsin.

Ison talon emäntä katsoo syyksi omaan eristyneisyyteensä sen, että hän on muualta tullut ja isoon taloon joutunut. Oma eriheimoinen luonne otetaan selittäjäksi, mutta myös voimavaraksi kestää erillisyyttä ja erakkoelämä. (H17/95.)

Pienen paikan emäntä selittää samaa ilmiötä perheen saamalla ryssäleimalla, liian erikoisella elämänhistorialla, lapsien monilukuisuudella ja köyhyydellä. Hän katsoo esimerkiksi itsellään olevan liian pienen tuvan, josta syystä ei ole voinut kutsua naisia kokoon. (H16/95.)

Samaa eristyneisyyttä, yksinäisyyttä ja sosiaalisen kanssakäymisen vähentymistä, kun kukaan ei käy enää kylässä, valittavat lähes kaikki, myös selvästi sosiaalisesti vahvat ja hyväksytyt henkilöt. Nämä taas selittävät ilmiötä yhteisön muutoksella – "kun ei täällä kettään enää olekkaan" tai että isännät ovat tulleet ylpeämmiksi tai että elämäntapa on muuttunut kiireisemmäksi.

Sosiaalinen syrjintä on vallankäyttöä siinä missä omistuskin.
Ote tutkimuspäiväkirjasta:

"Keitä ne ihmiset ovat, jotka eivät suostu yhteistyöhön haastattelussa, eivät oma-alotteisesti ala kertoa mitä mieleen tulee? Miten he eroavat niistä, jotka kertovat, joilla on sana hallussaan, ovat ilmeisesti tottuneet pukemaan ajatuksensa sanoiksi, eivät ole niin varauksellisia. Millaista valtaa heillä on ollut kyläyhteisössä, millaista toisilla?"

Tuntuu, että harvapuheisuus luo tietynlaista valtaa, ylemmyyttä.

Puhuvaiset ihmiset harjoittavat vallankäyttöä kaltaistensa parissa, mutta ehkä lannistuvat puhumattomien edessä.

Onko mummon vähäpuheisuus katkeruutta elämää kohtaan, välinpitämättömyyttä, epäluottamusta minuun, vieraaseen, vai mistä oli kysymys?"

Tuntui, että hän ei avaa arkkuaan, eikä varmaan ole koskaan sitä liiemmin availlut. Toiset ihmiset elävät antavammin, toiset itseensä supistuvammin.

Voihan se olla puolustusreaktio yhteistön painetta kohtaan – ei "otaa vaarin" juuri mistään, ei ottaa kantaa mihinkään. Voiko se olla ollutkin niin hänen kohdallaan, vai eikö hän vain halunnut kertoa tunnoistaan minulle?"

Ensi tapaamisella hän esitti epäilyn, että muut tulevat arvostelemaan hänen sanomisiaan valhetteluksi. Hän ei ollut

koskaan antanut haastatteluja, tämä oli ainoa kerta ja varmaan viimeinen.

Ehkä menen sinne uudestaan koettamaan, josko jää olisi murtunut?

Jotenkin vain tuli tunne, ettei hänestä tule mitään irtoamaankaan, ehkä hän on elänyt liiaksi paineen alla, taistelee nytkin vieraita vastaan, ettei vietäisi vanhainkotiin." (Päiväkirja.)

Myöhemmin toisessa haastattelussa mainittiin kyseistä henkilöä kateelliseksi ja omissa oloissaan eläväksi. Hänellä oli ollut epäonnea lasten terveyden suhteen eikä hän ollut tullut anopin kanssa toimeen.

Erilaisuus ja sosiaalisen aseman poikkeava korkeus tai mataluus on eristänyt ennenkin jossain määrin. Keskiluokkaiset kansanihmiset ovat muodostaneet omat piirinsä: talollisten piiri ja palkkalaisten ja torpparien ym. piiri. He ovat olleet sosiaalisen kanssakäymisen suhteen vahvoja. Suuren talon varakkuus tai perheen poikkeuksellinen historia on ollut yksilöä sosiaalisesti eristävä tekijä. Kuten ison talon emäntä (H17/95) kertoi, "mä en pääs siihe heiän marttarinkiis", vaikka hän on yrittänyt. Hän selitti epäonnistumisensa ison talon historialla ja siihen kohdistuneella vihalla. Vanhan yhteisörakenteen murentuessa talon taloudellinen asema on laskenut lähes toisten tasalle, mutta perilliset tuntevat joutuneensa sosiaaliseen eristykseen.

Luokkajako näyttää siis olleen Kustavin isoilla saarilla: rikkaat – talolliset – köyhät. Kuten jo aiemmin totesin, perinteisen saaristolaiskylän mallia edustaa malli: talolliset – köyhät. Tähän nähden rikkaiden isojen talojen sosiaalinen eristäminen ja paheksunta voisi myös edustaa perinteisen saaristolaisyhteisön torjuntaa oudoksi ja ehkä järjettömäksi kokemaansa elämäntapaa kohtaan.

Toisaalta on ollut sekoittavia piirejä, lävistäviä ammattiryhmiä ja kanssakäymisen muotoja: Kiertävät käsityöntaitajat ja taloissa yleensä paikan päällä tehtävä työ, jolloin vuorovaikutusta syntyy luonnostaan

työn kautta. Toisaalta yhteiset pyyntiyhtiöt, koko kylän nuotanveto, elonleikkuu ja muut talkoot.

Kirkossakäynti ja juhlat, tanssiaiset ym. – missä määrin nämä sekoittivat luokkajakoa, missä määrin loivat tilanteen, jossa erot kärjistyivät? Haastateltava (H19/95) kertoo, kuinka heitä torpparin lapsina tuijotettiin tansseissa, eivätkä eri kylistä tulleet talollisten lapset tervehtineet heitä, vaikka olivat sukuakin. Tällainen käytös näyttää olleen mahdollista vapaa-ajan juhlissa ja tilanteissa. Yhteisen työn parissa tällainen käytös ei sen sijaan ollut tapakulttuurin mukaista.

Kokoavaa:

"Tosa samasa paikasa siin mäa ole syntyn ja meina viäl kualakki" vastaa haastateltava haastattelijan kysymykseen syntymäpaikasta (TYSKÄ 22-23/1954).

Kommentti kuvaa kyläihmisen asennetta erinomaisesti: hän on sitoutunut paikkaan, eikä aio siitä mihinkään lähteä. Tästä lähtökohdasta suhtautuminen eriarvoisuuteen pienessä yhteisössä saa omanlaisiaan piirteitä: kaikkien kanssa joudutaan olemaan henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa sekä työssä että vapaa-ajan riennoissa. Varallisuuseroihin liittyvä eristäytyminen ei ole kovin pitkälle vietyä edes mahdollista.

Varallisuuserojen vaikutuksesta keskinäisiin suhteisiin haastateltavat kertoivat ristiriitaisesti. Mistä tämä mahtaa johtua? Merestä ja sen merkityksestä ei kerrottu ristiriitaisesti.

Onko haastateltavilla vaikeuksia asettaa varallisuuserojen merkitys oikealle paikalleen kokonaisuudessa? Mistä tämä mahtaa johtua? Ehkä

varallisuuserojen merkitys kyläyhteisön elämän kokonaisuudessa ei sittenkään ole niin tärkeä, mutta kuitenkin asia koetaan kipeänä. Läheisissä keskinäisissä suhteissa elävät kokevat eriarvoisuuden ehkä kipeämpänäkin kuin toisilleen tuntemattomat.

Toisaalta yhteisössä on hyvin paljon kylänaapuruuteen ja fyysiseen ja psyykkiseen voimaan ja taitoihin perustuvaa yhteistyötä ja riippuvuutta, joissa omistuksella ei ole merkitystä.

Varallisuuserot siis hajottavat yhteisöä luomalla ristiriitoja, joista lähinnä köyhemmät haastateltavat kertovat. Ristiriidoista mainitaan 1) omistukseen liittyvä eripuraisuus ja kateus talollisten kesken ja 2) köyhemmän väen huono kohtelu talollisten taholta.

Toisaalta meren keskellä elämisestä johtuva riippuvuus toisista edistää yhteenkuuluvuutta yhteisössä. Tämä riippuvuus on luonteeltaan omistuksen ja sosiaalisen aseman ohittavaa. Se on 1) psyykkistä riippuvuutta siitä, että toinen ihminen ylipäättään on läsnäoleva ja 2) fyysistä riippuvuutta siitä, että toinen auttaa konkreettisella toiminnallaan tarpeen tullessa (vetää jäistä, auttaa veneen nostossa, on mukana nuotanvedossa) sekä 3) taidollista riippuvuutta siitä, että toinen vaihtaa osaamistaan (kengittää hevosen, lääkitsee haavan, korjaa traktorin). Saaristolaiskylän eristyneisyydestä johtuen tämä riippuvuus on kohdistunut kylänaapureihin – avun hakeminen kauempaa on ollut vähintään hankalaa ellei monessa tapauksessa mahdotonta.

Toisaalta vastapooli eristyneisyydelle: kulkeminen merellä ja maailman avaruus

"Viel siihen aikaan kun mä laps olin tääl oli et ihminen kun ei ollu kuninkaan kaupungis käynny niin ei se ihmisest ollenkaan käynykkään. Se pidettiin jollakin taval ala-arvosena, melkeen idioottin." (TYSKÄ 913/1967.)

Meri on merkinnyt myös yhteyksiä ulkomaailmaan – se on toiminut toisaalta eristäjänä, toisaalta yhteyksien avaajana läheisiin yhteisöihin ja kauemmas, aina maapallon toiselle puolelle.

Myös tämä puoli merellä kulkemista on osa saaristolaisista identiteettiä, samoin kuin matkakaupaleiden taittaminen. Yhteydet meren kautta on asia, jonka haastateltavat itse tuovat esille moneen otteeseen.

Merenkulku oli toisaalta vuodenaikoihin ja tiettyihin ihmisiin sidottu, toisaalta koski lähes kaikkia. Kylään tuli merenkulun puitteissa muualta ihmisiä ja luotiin yhteyksiä kauemmaksikin. Myös saaristolaisyhteisöjen harjoittama keskusten määräysvallan uhmaaminen ilmeni merenkulussa.

Ruotsin vallan aikaan kaikki kauppa oli kiinnitetty Tukholmaan ja kaupan suuntautuminen sinne pysyi vallan vaihduttuakin pitkään.

Ossian Kuusinen kertoo, että vielä 1800-luvun puolivälissä rannikon kalakauppa oli Tukholman kalakauppiaitten hallussa. He kävivät sumppujen kanssa ostamassa kalaa täältä. Sitten alkoi tulla suomalaisia sumppuja mukaan ja ruotsalaiset jäivät vähitellen pois. Ruotsalaisilla sumppumiehillä oli tapana tuoda sumppupaattinsa syksyllä Lypertöön, missä ne otettiin ylös. Kevättalvella veneet laitettiin kuntoon ja miehet jäivät kylään koko talveksi tätä odottelemaan.

Keväällä heti kun "vesi veteläks tul" he rupesivat ostamaan kalaa. Sumppumiesten jokatalvisen oleskelun seurauksena Lypertössä kaikki vanhat ihmiset osasivat jonkun verran ruotsia. (TYSKÄ 25-26/1954.)

Kuva 26. Kalanmyyntimatkoilta Tukholmaan.

Kuva 27. Poseerauskuvia erilaisten laivojen kannella tuodaan mielellään esille. Poika isänsä aluksen kannella.

Yhteyksiä lähialueilla edisti vanhastaan postinkuljetus, jolloin mm. postinkuljetukseen osallistuneiden talojen kesken vakiintuivat väärtisuhteet eli vastavuoroisuuteen perustuva auttaminen yösijan, muonan ja hevosten hoidon suhteen väärtitalojen kesken.

Postinkuljetus perustui taitoon kulkea merellä kaikissa vuodenaajoissa ja säissä ja lisäsi vuorovaikutusta siihen osallistuneiden yhteisöjen kesken. Postireitti myös yhdisti paikallisyhteisöjä suurmaailman tapahtumiin.

"Kävi semmosiki, ko täst o tonne Oovaan kahdeksantoist kilometri jäätiät suara Oovan kylä, se o tual Ahvenamaan pual. Ja sillo se ol vanhast, varma siit postikuljetusajasta ni, täl talol oli sit

siäl Oovas semmone talo, mist sai ain yäkortteri ja Oovas oli talo, mist ne väki pääsi, isännät tietyst enemmän, et pääsi tähä, et tääl ol yösija heille.

...

ei he sillo enä posti kuljettanu, mut se jäi niinku siit postinkuljetuksesta semmone vanha tapa, et ko he ny hakiva jotta pahnoi ja heini ja mitä he täält haki, ni jos heiä sit tänne, tonne ne voisiva täsä ol yätä. Ja siält tul semmone, et ol varma toistkymment hevostaki, semmosi pitki jonoi, ko ne vähä niinku haki ittes yhte, ko ne lähtivä hakema rehu elukoil. Ol varma mukavemp sit kulke tual jää yli. Se talvitie, se reimattiin Oovaan ja täs sit taas tost Kalviikist ni, Kalviikis o viäl, taik oli ennen semmone kruunusilta. Se ol semmone, mitä valtio pit kunnos ja siit sinne Kivimaa rantta reimatti kans tiä. Siis semmone, se täyry ol määräty vahvune se jää, et se kest hevose ja. Ja reimamine on semmost sit, et se koetti se jää ja sit lyätti hako pysty.

...

– Osasko he puhua suomea, vai puhuttiinko täällä ruotsia? No mä luule, et tääl puhutti ruatsi, mut kyl mar ne suami osasi puhel, mut kun ei ne puhunu, he oliva se verra ollakses. Et he ei mielellään sit. Kyl ne tietyst kaik ymmärs ja täältäki ain enne vahna ne nuare ni. Ei mun ikäisen enä, menivä sin Ahvenamaal ruattinkiäle oppi. Et kyl sillo vähä sit ymmärretti ja kyl mä muista, et täälläki, muista semmose Pauli, mikä ol Bränholmast kotosin. Semmone nuar miäs, mikä oli tääl suamenkiäle opis, en tiär kuipal hän sit oppis." (H8/93.)

Postinkuljetukseen osallistuneiden talojen kesken vallitsivat vanhat väärtisuhteet, vaikka postin kuljetus oli jo loppunut. Nuorison lähettäminen kielen oppiin puolin ja toisin kertoo hyvästä keskinäisestä luottamuksesta. Myös keskinäiset sukulaisuussuhteet laajenivat ja tansseissa käytiin Kihdin yli molempiin suuntiin.

Haastateltavan mukaan Jurmoon ja Åvaan oli ennen eniten yhteyksiä. Jurmossa oli vartsalalaisia tyttöjä naituina ja jurmolaiset osasivat ennen paremmin suomeakin. (H20/95.)

Usealla haastateltavalla on sukulaisia Iniössä tai Brändössä.

Kalastus ei luonut vakiintuneita väertisuhteita, kuten postinkuljetus. Haastateltava (H19/95) kertoi isänsä ja veljiensä käyneen Iniössä kalassa ja siellä yöpyneen vastavuoroisesti sellaista luona, jotka matkoillaan yöpyivät heillä. Kalastus ja etenkin kalan kuljetus aiheuttivat melko paljon matkantekoa.

Iniöläiset kulkivat talvisin Kustaviin Koelsuun kautta. He ostivat puita taloista ja sahauttivat niitä Grönvikin sahalla. Talvitie kulki haastateltavan talon ohi, Langstetin saaren kohdalta tie meni Ströömin yli. Iniöläiset kuljettivat kalakuormia, rehuja, puutavaraa ja saman päivän aikana meni ohitse yleensä useampikin hevonen. Talvitien käyttö loppui, kun kulkuvälineet ja yhteydet paranivat. Iniöläiset osasivat suomea, mutta eivät yleensä tohtineet sitä puhua. Enemmän he osasivat suomea kuin kustavilaiset ruotsia. Vartsalassa oli muutama ruotsintaitoinen isäntä, jotka haettiin tulkkaamaan, jos alettiin tehdä kauppoja. Joskus iniöläiset olivat yötäkin Kustavin puolella puita kaataessaan. Haastateltava kertoo myös, että talvisin hyvillä keleillä mentiin Koelsuusta potkukelkoilla Iniön nuorisoseuran talolle ("Pirun talolle") tansseihin. (H14/95.)

Haastateltava (H15/95) kertoo porsaskaupasta ahvenanmaalaisten kanssa. Grönvikin saha oli jonkinlainen kauppakeskus.

Kuva 28. Kapteeni perheineen ja miehistöineen aluksensa kannella. "Laina" kuljetti Raumalle halkoja.

Kiinnostavaa on, millaisina tutkittavien kylien ihmiset pitivät muiden saarien ja mantereen ihmisiä ja millä tavalla he vertasivat itseään samalla heihin ja heidän ominaisuuksiinsa.

Muutama haastateltava (esimerkiksi H12/94) tuo esiin, että ruotsin kieliset pitivät itseään parempina kielensä takia, vaikkeivät sitä suoraan sanoneet, mutta sen tuli kyllä tuntemaan. Ruotsin kieliset olivat suomalaisen mielestä myös liian ylpeitä ("ollakseen") puhumaan suomea, vaikka olisivat sitä osanneetkin, kuten aiemmasta katkelmasta tuli esille. Kiinnostavaa on, että jos suomenkielinen ei puhu ruotsia, vaikka sitä ymmärtää, ei hän ole suomalaisen mielestä liian ylpeä, vaan liian ujo sitä puhuakseen.

Toisaalta haastateltava kommentoi:

"Yleensä tykättiin kyl, et ne on aika vieraanvaraisia, et se on oikeen todet, niinko iniöläiset" (H14/95).

Huvittunut suhtautuminen manterelaisiin kuvastuu seuraavasta tarinasta:

Sadalla hevosella mynämäkeläiset tulivat muuttamaan Brändön kirkkoherraa Mynämäkeen. Merestä he eivät paljon mitään tietäneet, huomioi vartsalalainen. "Tääl on lakkiat pelot" sanoivat, kun tulivat Kihtiin.

"Sit ol vähä heiko jää ja yks hevonen meni niitte jäähä ja sit meinasikaik aja sihe ympäril kattoma sit. Ja nämä sit ko täält ova, munkin isän (joka oli lähtenyt ajamaan keskievevarista heitä jään yli) ol luotsi, huutama. Ei meinan millän saada kon kaik menivä kattoman kon hevonen siel...Meinasiva kaik aja saman kuoppa." (TYSKÄ 1121/1968.)

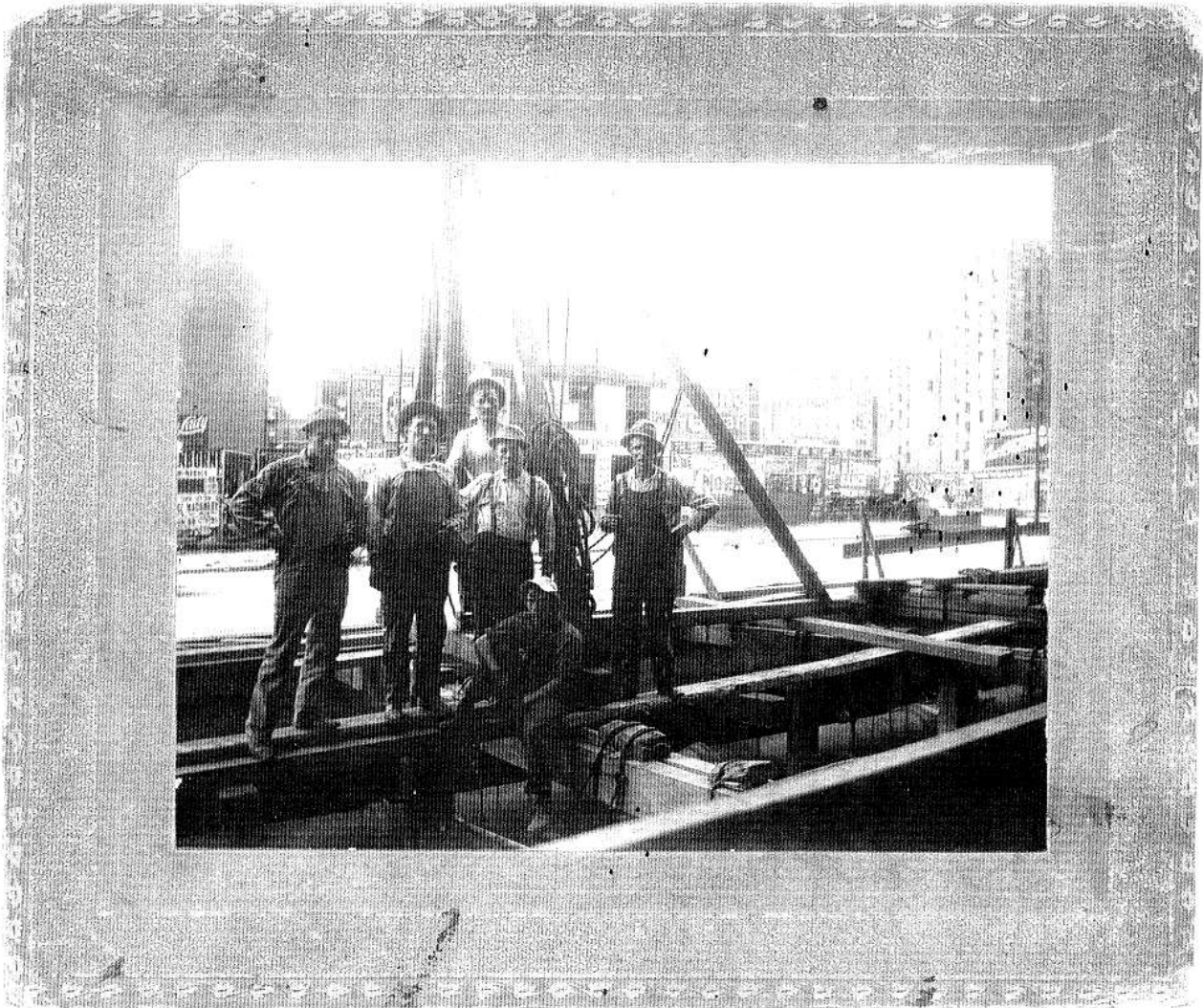
Manterelaiset eivät siis ymmärrä edes olevansa veden päällä ja käyttäytyvät jäällä kuin hölmöläiset.

Sama huvittuneisuus ilmenee myös tarinassa neuvokkaasta iniöläisestä:

"Joku iniöläinen joskus men ammen kans vettä hakemaan jäält ja susilauma jaa tul mut se ol päästánt hevosen kottiin ja kääntánt ammen alassuiten päälles. Susi ol pahan ympärillä mut ei hän sin sisäl päässy ku ol vesiamme pääl." (TYSKÄ 1121/1968.)

Kertomuksessa korostuu iniöläisen neuvokkuuden koominen puoli: iniöläinen kyyristelee vesiammeen alla jäällä ja sudet murisevat ympärillä. Hevonen kuitenkin juoksi kotiin, tarina kertoo, josta

tiedettiin lähteä apuun. Ammeen alla olisi tuskin iniöläinenkään talvisaikaan voinut päiväkausia värjötellä.

Kuva 29. Kustavilaisia merimiehiä tovereineen maailmalla.

Kuten tuli esille, postitireitti avasi vilkkaitakin yhteyksiä ulkomaailmaan. Paljon naurua kylässä sai varmaan kuulla vartsalalainen, joka neuvoi matkalaisille tien Turkuun:

Pellin isäntä oli paremminkin kotomies. Kun Brändön pappilan kuski kävi lumituiskussa talossa kysymässä, mistä Turkuun nykyään ajetaan, isäntä neuvoi: "tost ne on menny vaa meidän riihen sivust." "Hän neuvoi niin paljo vaa ko akkunast näkyy", päivitteli kuski

myöhemmin, vaikka hän oli tarkoittanut laajempaa reittiä, Askaisten kauttako vai mistä? (TYSKÄ 1122/1968.)

"On tässä joskus maailmansodan aikaa, ne o jo nii vanhoi asioi, et ne o iha semmost ko mä ole kuullu. Sata ryssä ollu yätä tässä. En tiädä mitä varten ne sit oli, vissi he jonnekin meni ja vahdit ol sit tual ulkona ja sotakistu ol tosa porstuas, misä heitä sotakassa. Ja sitä tietys sit ja vahditti, ko rahat ol siinä. Ja näitte ryssie fölis tuliva rotat, et rotti ei mun käsittäksen ennemmi tääl sit ollukka ennenko niitte. No heil tiätyst ko sata miäst oli ja kyl niit hevokset kuljetti ja kaikki tommost ruakka ol fölis ja varma täyry rehujakki olla. Ni kyl siäl rotakki sit pääsivä kyydil. Mut nämä o sit semmossi kuulopuhei et." (H8/93.)

Haastateltava tuo esille venäläisten yöpymisen osana postitien varrella sijainneen kotinsa historiaa. Levottomat ajat ja etenkin sotajoukkojen liikehdintä olivat rasittaneet postitien varrella asuvia talonpoikia vanhastaan, jo ennen postitien varsinaista syntyä vuonna 1636.¹²⁸ Kylät joutuivat näin myös olemaan maailmanpolitiikan näyttämönä. Haastateltavat tuovat esille, että muutamat kyläläisistä ovat edelleen USA:n kansalaisia. Myös siirtokarjalaisten tulosta kerrotaan ja heidän osallistumisestaan keskinäiseen kanssakäymiseen kylissä.

Siirtolaisuus loi yhteyksiä merien taakse Amerikkaan ja Australiaan asti. Myös paluumuuttajia oli kylissä: amerikansiirtolaisia, venäjänsiirtolaisia ja karjalaisia. Joistakin haastatteluista saa käsityksen, että paluumuuttajat olivat toisaalta vieroksuttukin ryhmänsä kylässä ehkä erilaisuutensa takia. Selitykseksi vieroksuntaan kerrotaan, että he "olivat niin ollakseen" tai koska heidät luokiteltiin "ryssiksi" (H19/95; H16/95).

¹²⁸ Andersson 1999,7,8.

Toisaalta Amerikasta palanneita oli paljon eri kylissä ja rantautuneilla merimiehillä oli varmasti myös avartava vaikutus kylien ilmapiiriin.

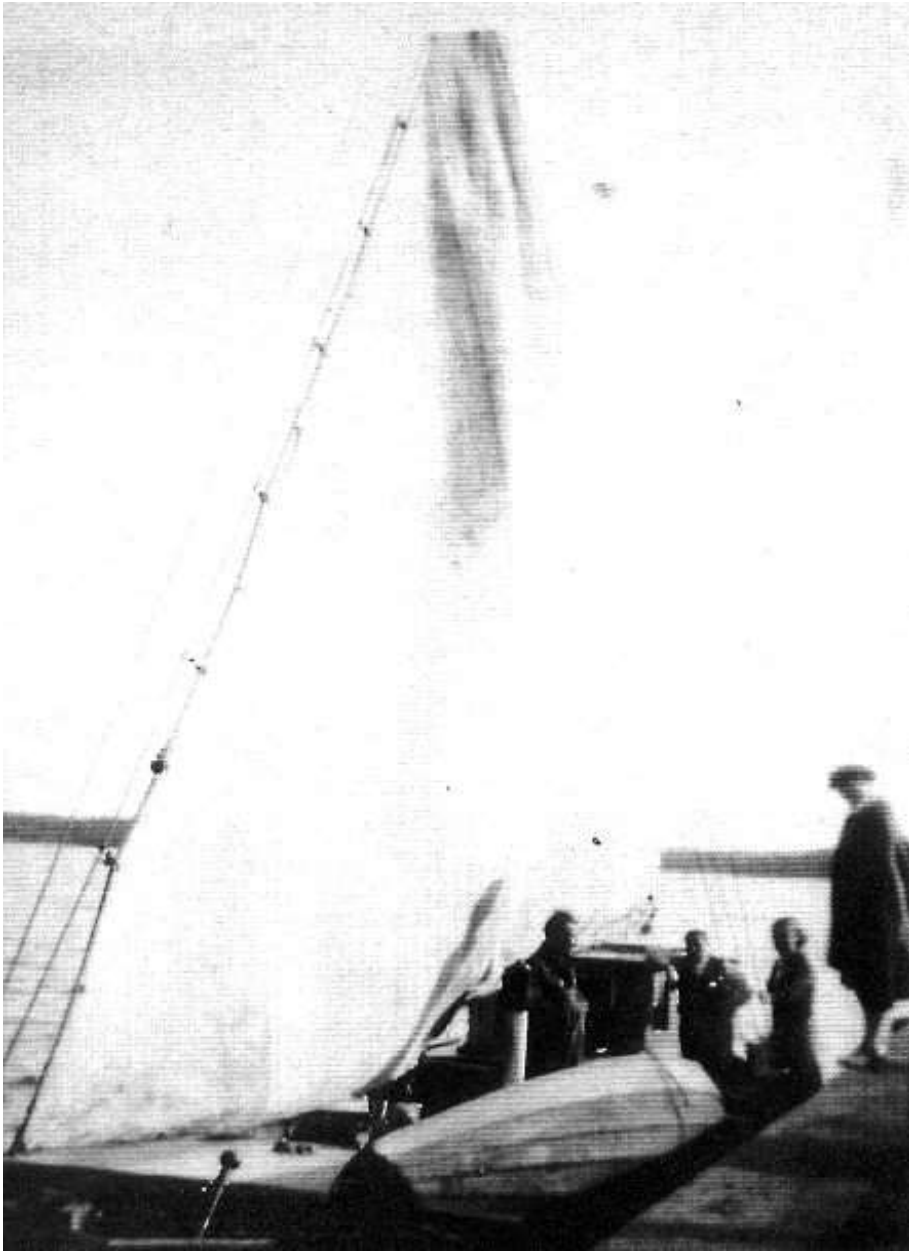
Pojat lähtivät entisaikaan yleisesti laivoihin töihin 13 – 15-vuotiaina yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eläminen paikkakunnalla oli haastateltavan mukaan ahdasta ja pelot olivat pienet. Aina ei poikien ollut helppoa saada pestiä. Kaljaaseihin Turku – Kustavi välille kelpasi 12 – 13-vuotiaskin, 13-vuotias kävi isompiin laivoihin vahdiksi, 15-vuotias jungmanniksi. "Kyl se elämän alku tässä paikoil siihe aikaan sit ol. Ei siin auttanu sit jos ne oli talollisen lapset tai torpparin, kyl ne kaik oli semmosi et kun pääsis vaan". (TYSKÄ 1122/68.)

Merimiehillä oli oma näköalapaikkansa maailman tapahtumiin aikana, jolloin laivastolla oli sodankäynnissä vielä keskeinen merkitys. Näitä tarinoita maissa-olijat varmasti mielenkiinnolla kuulivat, kun miehet palasivat kotiin. Merimiehen ammatti tarjosi myös mahdollisuuden sosiaaliseen kohoamiseen, mikä muutoin oli yhteisössä vähäistä. Monet vuosipalkolliset lähtivät 1800-luvun lopulle tultaessa merille, monet hankkivat siellä varallisuutta ja ostivat tai vuokrasivat maatilan palattuaan takaisin kotipitäjään. Tällä tavalla voitiin päästä itsellisiksi, mikä asema oli arvostetumpi kuin vuosipalkollisten.¹²⁹

1950-luvulla syntyneellä haastateltavalla oli vaikeuksia arvioida entistä elämää. Aluksi hän kauhisteli entisen elämän eristyneisyyttä, kun Turku-matkakin kesti monta päivää. Hän sanoo toisessa yhteydessä, että nuoret elävät niin eri maailmassa kuin vanhat ihmiset, että heidän on vaikea ymmärtää toisiaan. Nuoret ovat niin "maailmankansalaisia", hän sanoo. Maailman erilaisuuden hän selittää johtuvan varmaankin elintason noususta. Ristiriidassa eristyneisyyden teesin kanssa on, että hän toteaa myöhemmin kylässä olleen ennen enemmän vuorovaikutusta ja ihmisiä kuin nyt. Hän puhuu entisen

¹²⁹ TYSKÄ 1126/1968; Kallberg 1981,17-20; Kauhanen 1954.

maailmankuvan avaruudesta ja suvaitsevaisuudesta, paljon kulkijoita kun oli ja kestikievarit ym. (H22/95.)

Kuva 30. Kalanmyyntimatkoilta Tukholmaan. Kannella köytettynä myytäväksi vietävä soutuvene.

Miksi entistä elämää on niin vaikea hahmottaa tällä akselilla?
Toisaalta haastateltava tietää, että kylän yhteydet ympäröivään

maailmaan ovat olleet vilkkaat ja että kanssakäyminen ulkomaailmaan tapahtui henkilökohtaisella tasolla. Toisaalta häneen vaikuttanevat myytit nykyisen elämän valistuneisuudesta, ihmisten yksilöllisyydestä, suvaitsevaisuudesta, avoimesta vuorovaikutuksesta ja "maailmankansalaisuudesta", minkä käsitteen hän esittää positiivisessa mielessä. Vanha aika nähdään tämän opin mukaan takapajuisena aikana, jossa paikallisuus, lukutaidottomuus ja tyhmyys yhdistyvät. Nämä ovat myyttejä, jotka vaikuttavat voimakkaasti sodanjälkeisiin sukupolviin ja joiden läpi entisen elämän kuvaa on vaikea hahmottaa. Selitystä löytyy ehkä myös siitä, että kylän vilkkaiden yhteyksien aika ei ollut osa hänen omaa kokemusmaailmaansa kylässä, vaan hän kuuli siitä kerronnan välityksellä. Hänen aikanaan tapahtui kylän kuihtuminen.

Millä tavalla kylän ulkopuolella kauppaa harjoittavat sitten joutuivat erilaiseen arvomaailmaan kuin mikä kylässä vallitsi?

Kauppan harjoittaminen koski varsin monia saaristolaiskylän jäseniä: ne joilla oli enemmän myytävää tai joilla oli isompi vene ja jotka lähtivät kaupunkiin myyntimatalle, ottivat veneeseen naapureidenkin tuotteita ja toivat kaupungista näiden toivomat tavarat. Tällainen myyntiretki saattoi tapahtua pari kertaa vuodessa, mutta joidenkin kohdalla ajoittain useamminkin. Kalan kuljetus ja halkojen myynti erikoistuivat omiksi elinkeinoikseen. Kiertelevä kalanostaja tuli tutuksi kaikkien lähirantojen kalastajien kanssa ja tiivisti osaltaan yhteyksiä kylien välillä. Toisaalta kaupungin markkinakilpailussa kauppiaalta vaadittavat ominaisuudet – sen paremmin kuin merimieheltäkään vaadittavat ominaisuudet – eivät varmaankaan käyneet yksiin aiemmin nimettyjen hyvän ihmisen ominaisuuksien kanssa. "Kauppiail täytyy ain olla simmassii juanii, ei ne mittää rehellisii ihmissii ol", toteaa Ossian Kuusinen, joka itse harjoitti paljon kaupankäyntiä. (H13/94; TYSKÄ 1120/68.)

Saaristolaisten harjoittaman kaupan ja merenkulun yhtenä piirteenä oli vanhastaan keskusten uhmaaminen. Tämän uhman historialliset juuret ovat keskiajalta asti alkaneissa kaupunkiporvareiden pyrkimyksissä monopolisoida kaupankäyntiä ja kontrolloida maaseudun toimijoita.

Varsinais-Suomen kallioisilla saarilla ja rannikolla elävät talonpojat olivat jo keskiajalla kauppayhteydessä Ruotsin ja Baltian satamakaupunkien kanssa. Maalaisten harjoittama kauppa ja merenkulku oli ristiriidassa alkavan uudenajan katsantokantojen ja merkantilististen oppien kanssa, joiden mukaan kauppa piti saada keskitetyksi kaupunkeihin. 1500-luvun alussa alkoi useita vuosisatoja kestänyt kamppailu kuninkaan, rannikon kaupunkien porvareiden ja maaseudun talonpoikien kesken. Kaikista kielloista ja rajoituksista huolimatta talonpoikaispurjehdus kukoisti, eivätkä porvareiden valitukset saaneet sitä tyrehtymään. Toisaalta talonpoikaispurjehdus oli pääkaupungillekin edullista ja maalaisaatelisto asettui sitä asianosaisena tukemaan. Talonpoikaispurjehdusta ei ehdottomasti kaikilta osin kielletty eikä sille asetettuja rajoituksia hallituksen taholta juuri valvottu.¹³⁰

“Yhden talon pikkupoika oli kattomas ko talon sikoja lastattiin laivaan ja poika ol hyvin haikeana ko, sano et: ‘No kyl sian kelppa, kon pääsee Turkku’. Niit viätti, ne lahdatti siäl sitte.”
(H6/93.)

Tämän vanhan kustavilaiskaskun kertoi talonpoikaispurjehdusurjehdukseen aktiivisesti osallistuneen talon jälkipolveen kuuluva haastateltava. Kasku kuvastaa erinomaisella tavalla talonpoikaispurjehduksen ajan saaristolaisten asennetta keskukseen. Kasku parodioi keskukseen pääsyn ihailua: kaikki

¹³⁰ Haavio 1958; Kallberg 1981,6,7.

tietävät, miten sian siellä käy, paitsi lapsi ja sika itse. Kaskun kertominen kuvastaa periferian ihmisten itsenäisyyttä ja vastakkainasettelua keskuksen kanssa.

Merellä kulkemisen taito ja tottumus avasivat mahdollisuuden omatoimiseen kauppaan. Kaupunkiporvareiden pyrkimykset monopolisoida kauppaa aiheuttivat vuosisatoja jatkuvia riitoja ja totuttivat saaristolaisia siihen, ettei keskuksen säännöistä tarvinnut piitata vaan niitä tuli uhmata ja kiertää. Tämä asenne ilmeni myös salakuljetuksessa, mitä saaristolaiset eivät yleensä pitäneet rikollisena toimintana, vaan elinkeinona muiden joukossa.

Talonpoikaispurjehdus suurilla purje-aluksilla ja salakuljetus olivat tämän meren tarjoaman mahdollisuuden toteutumia ja niissä toteutui voimakasta uhoa suhteessa keskuksen. Nämä kumpainenkin elinkeinomuoto olivat silakankalastukseen verraten erilaisia saaristolaisyhteisön kannalta siinä mielessä, että ne sisälsivät toisella tavalla eriarvoistavia piirteitä. Niissä oli kysymys voitontavoittelusta ja ne sisälsivät pelaamisen elementin. Myöskään kalakauppaan tai pienimuotoiseen talonpoikaispurjehdukseen, jossa saaristolaiset pienillä veneillä veivät omia ja naapureidensa tuotteita myytäväksi keskuksiin, ei näitä kahta elinkeinomuotoa voi rinnastaa. Ne ovat luonteeltaan toisenlaisia. Paitsi voitontavoittelun, etenkin salakuljetus sisälsi myös väkivallan elementin.

Suurten purjelaivojen varsinainen osakkuus ei ollut käytännössä mahdollista kuin talollisille. Köyhemmän väen osaksi jäi työ maissa ja merellä laivanrakennuksen, varustelun ja itse meriliikenteen parissa. Talonpoikaispurjehdus suurilla purjealuksilla – siis itseasiassa kauppamerenkulku – on suurempien talollisten historiaa, jossa rahvaalla on statistin osa, vaikkakin kustavilaisessa julkisuudessa tästä historiasta on tehty kustavilaista historiaa hallitseva osa. Hallitsevan elitiin yksilöt ovat olleet kirjoittavia yksilöitä ja myöhempien kirjoittajien on ollut ehkä helppo nähdä heidät suurina yksilöinä ja samaistua heidän ajatusmaailmaansa. Historiasta on tullut säätyläisten

historiaa, josta luokkaristiriidat ovat unohtuneet – sinänsä eurooppalaisessa historiankirjoituksessa tavallinen piirre (Thompson 1996).

Nuottauksella oli vuosisataiset perinteet, toisaalta myös talonpoikaispurjehduksella pienemmillä aluksilla, kuten isoveneillä (storbåten), jahdeilla, sumpuilla ja kaljaaseilla. Saaristolaisyhteisöillä oli siten valmiudet yhteistyöhön, kun 1800-luvulla kaupan vapauduttua ja purjelaivakauden noustua kukoistukseen tarjoutui tilaisuus rakentaa ja varustaa suuria purjealuksia. Vielä 1800-luvun alkupuolella purjehdittiin pääasiassa jahdeilla ja kaljaaseilla, joihin omavaraistalouden tuotteiden lisäksi saatettiin ottaa myös rahtia. Purjehdustaidot siirtyivät isältä pojalle, eivätkä vaatineet ammattimaista tutkintoa. Kotitarvepurjehdus jatkui jokseenkin muuttumattomana 1800-luvun loppupuolen ajan, vaikka rahdin kuljettaminen tulikin yleisemmäksi. Itämaisen sodan jälkeen rahdin kuljettaminen laillistettiin, jolloin Kustavissakin alettiin varustaa tähän tarkoitukseen soveltuvia laivoja. Rahtipurjehduksen kehitykseen ja ammattimaistumiseen vaikutti Kallberin mukaan voimakkaasti merimieshuoneen perustaminen pitäjään vuonna 1877, tarkoituksena toimia merimiesten pestaus- ja asioimiskonttorina.¹³¹

Suuriin purjelaivoihin liittyvä riski oli toisenlainen kuin esimerkiksi sisämaassa kylien yhteismylly-yhtiöillä. Tottumus merenkulkuun ja mereen liittyvään vaaraan ehkä antoivat saaristolaisille uskallusta varustaa myös suuria purjelaivoja maailman merille senkin uhalla, että ne ehkä haaksirikkoutuvat tai joutuivat sotien aikana takavarikoiduiksi tai merirosvojen ryöstäviksi. Haastateltavan (H6/93) mukaan riskiä pyrittiin tasoittamaan jakamalla omistus tarpeeksi moneen osaan eri talojen kesken.

Riskinotto liittyi myös kieltolain aikaiseen salakuljetukseen, joka sekin vaati paitsi yritteliäisyyttä, myös tietynlaista pelurihenkeä, omaisuus

¹³¹ Kallberg 1981, 13.

kun saattoi huveta kokonaan milloin tahansa, jos paljastui. Salakuljetuksen aikana eräiden kylien kohdalla tekisi mieli puhua myös koko kylän yhteistyöstä.

Myös salakuljetus oli sidoksissa saaristolaisten merimiestaitoihin ja paikallisten vesien tuntemukseen, mikä korostui erityisesti, kun piti liikkua nopeasti virkavaltaa pakoon.

Kulkemiseen liittyy myös muiden kulkijoiden rosvous, jossa erityisesti kärjistyy laillisuuden ongelma periferian kannalta.

Kuten näyttää olevan muuallakin saaristossa, myös kustavilaisten vanhassa kerronnassa kukoistaa merirosvouden perinne, joskaan ei niin voimakkaana kuin ulkosaaristossa. Sen mukaan Kustavin seudut olivat muinoin merirosvojen asuinpaikkana. Lypertössäkin oli kaksi torppaa, jossa heitä asui. Tämä oli siihen aikaan, kun Lypertössä ei ollut yhtään taloa. (SKS kansanrunousarkisto, kerääjä T.Salokannel, informantti Kuusinen.)

Tuntematon matkustaja Kustavista puolestaan kertoi samalle perinteen kerääjälle merirosvojen ryöstäneen merihätään joutuneen laivan.

Salakuljetukseen ja merirosvoukseen kuuluu väkivallan perinne. Toisten henki ei ollut kallis myöskään kertomuksen munankerääjälle, joka ei viitsinyt lähteä pelastamaan merihätään joutuneita luotseja Lypertön vesillä, koska kallisarvoinen munalasti oli vaarassa – hänen olisi täytynyt heittää ne mereen pelastaakseen miehet, jotka sitten hukkuivat. Kertoja lisää, että linnunmunien keruu oli tärkeä osa köyhien mökkiläisten keväistä ruokataloutta ja luotsit oli pantu vahtimaan munankeruuta. Kertomus herättää kuulijoissa kauhistelua, ja sitä onkin ehkä käytetty yhteisössä jonkinlaisena varoitustarinana.¹³²

Väkivallan elementti on keskeinen seuraavassakin tarinassa, jonka K.E.Virtanen on kirjannut Lypertössä vuonna 1937:

¹³² Ahokas 1994, nauha 1.

"Raivosi sota Ruotsin ja Venäjän välillä. Kuriirit kulkivat talvella jään ollessa kestävästä Ruotsista Ahvenanmaan kautta suorinta tietä Suomen mantereelle joutuen tällöin sivuuttamaan Lypertön Pohjanlahteen kurottautuvan uloimman kärjen niinkutsutun Katan-niemen. Oli kevättalvi ja jää peilikirkas. Pari äijää Lypertöstä oli asettunut pyssyineen väijyksiin Katanniemeen, koska olettivat kuriirin olevan tulossa Ruotsista rahoineen. Nuo katalat ihmispedot eivät tällöin erehtyneetkään laskelmissaan. Aikansa varrottuaan he huomaavatkin Lillklyntan läheisyydessä liikkuvan pisteen, minkä kiikarillaan toteavat hevoiseksi, jonka selässä istuu mies. Helppo heidän sitte olikin jo arvata mikä nopeasti lähenevä tulija oli miehiään, joka hieman väsähtäneellä ratsullaan ajoi kohti Katannientä. Jännittyneinä, suut irvissä mälliä pureskellen ja vesitippa nokan päässä kelluen vartioivat katalat kiven takana. Jo vetivät nuo pirut Fliut-lukkoiset tussarinsa vireeseenkin ja kylmäverisesti silmä kovana odottivat he uhrinsa ehtimistä sopivalle hollille. Jopas katseltiin sopivaksi asettaa sormi liipasimeen ja ottaa tulija sihteihin. Kerrotaanpas vieläkin! Vieläkin vain lyhenee holli hiukan hutisee toinen rosvoista. Mut nyt! Pam! Pam! Hevoinen kaatui. Ratsastajan epätoivoinen hätähuuto kiiri ainoan kuulijan, noin puolen peninkulman päässä asuvan Kloskärin-Annan korviin ja sitten – haudan hiljaisuus. Murhaajat olivat jo ehtineet suorittaa kauhean tekonsa. Ratsastaja hevoisineen työnnettiin jäässä olevaan leveään railoon, jonka alla oli 30 sylen syvyys. Tapahtuman kaameat jäljet peitti alkava lumimyrsky ja salaperäisyyden tumma viimeiseen päivään asti kestävä yö kääri sen harmaaseen vaippaansa. Viesti Ahvenasta lähteneen kuriirin salaperäisestä katoamisesta saapui Lypertöönkin. Kaamea kaksinkertainen kom och hjälpa vanhan Kloskärin-Annan kuulemana. Sekä kahden Lypertön äijän leveä

rehenteleminen ennen olemattomilla rikkauksillaan." (SKS kansanrunousarkisto.)

Huomattakoon, että vain Lypertö mainitaan paikannimeltä SKS:n aineistossa tässä yhteydessä. Kertoja eläytyy yksityiskohtaisesti väijytystapahtumaan rosvojen näkökulmasta. Mainittakoon, että Volter Kilven "Alastalon salissa" ilmestyi vuonna 1933, millä näyttäisi olleen vaikutusta tarinan kirjalliseen asuun. Kertoja toimi myös Uudenkaupungin Sanomien avustajana 1930 – 1950-luvuilla.

8.YKSILÖN SUURUUS JA ERILAISUUDEN SIETO

Kuva 31. Postin Mari.

Yksilöllisyys ja paikallinen ihminen

Vuonna 1870-luvulla syntynyt Ossian Kuusinen puheli haastattelijalle vuonna 1967:

"Vanhempaan aikaan, siihen aikaan kun minä nuor olin...ihmiset oli enemmän sellasi yksilöllisiä, jokainen kasvo oman luonteensa ja kykyjens mukaan, mutta ny ihmiset ovat simmossi joukkoihmissii. Kon koulus sit koitetaan et kaikkien pitäis ajatteleman yhtäläisesti ja oleman yhtäläisesti et ihan niinkon simmoset sillit kon ne on larotut tynnöriin.

...

Sen tähren minäkin olen erilainen kon en ole kouluja käynyt, olen kasvanut oman tapaisekseni, oman luontoni ja kehityskykyyni mukaisesti." (TYSKÄ 911/1967.)

Toiselle haastattelijalle hän käyttää ilmaisua "ne kasvo jokainen oman kaltasekses ja siit tuli sit yhdest yhdenkaltanen, toisest toisenkaltanen ja ei minun kaltassii muit ollu, minä tulin omankaltaiseksen" (TYSKÄ 1120/1968).

Mitä Ossian tarkoittaa omankaltaisuudellaan ja erilaisuudellaan? Ei varmaankaan elinkeinojen tai taloudellisten tapojen erilaisuutta vaan omalla tavallaan ajattelemista ja olemista. Samat asiat voidaan tehdä monella tavalla.

Ihmiset saaristolaiskylässä elivät suunnilleen samalla tavalla harjoitettavien elinkeinojen ja siis jokapäiväisten askareiden suhteen.

Vaikka joku oli suutari tai räätäli, oli hänellä kuitenkin kotitarpeiksi juurikasviljelyä, lehmä ja lampaista, kalastusta. Samanlaisuus elinkeinoissa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että "yhteinen elinkeinopohja loi ja ylläpiti samankaltaisuutta miltei kaikilla elämänaloilla" tai että "talonpoikainen elämäntapa tarjosi siis suhteellisen selkeän arvo- ja normijärjestelmän, jonka perustalta syntyi suhteellisen yhdenmukaisia persoonallisuuksia" ¹³³, kuten nykytutkija saattaa erehtyä luulemaan.

Ossian Kuusisen käsitys vanhan ja uuden elämän erosta on varsin toisenlainen kuin mitä jotkut yhteiskuntatieteilijät ovat viime vuosikymmeninä hahmotelleet perinteisen ja modernin ihmisen eroiksi. Steven Lukesin (1973) mukaan individualismi ja käsitys yksilöllisyydestä nykyisessä muodossaan on syntynyt läntisessä Euroopassa vasta teollisen yhteiskunnan kehkeytymisen myötä taistelussa vanhoja valtarakenteita vastaan. Näihin ideoihin liitetään toisinaan käsitys siitä, että myös todellisuudessa ihminen olisi kehittynyt yksilölliseksi vasta teollistuneessa yhteiskunnassa ja että perinteisissä paikallisyhteisöissä elävät ihmiset olisivat olleet siis jotakin muuta.

Jo Emile Durkheim esitti vuonna 1893 ilmestyneessä teoksessaan "Sosiaalisesta työnjaosta" tämän perinteisten paikalliskulttuurien ihmisten kannalta vähemmän mairittelevan ajattelutavan. Durkheim määrittelee ensin persoonallisuuden: "Olla persoonallisuus merkitsee itse asiassa, että on oman toimintansa itsenäinen lähde. Tämän tilan ihminen saavuttaa vain siinä määrin kuin hänessä on jotakin, joka on hänen ja vain hänen ja joka tekee hänestä yksilön, jolloin hän on enemmän kuin pelkkä rotunsa tai ryhmänsä lajityypin ruumiillistuma." ¹³⁴

¹³³ Korpipää 1987,224,235.

¹³⁴ Durkheim 1990,365.

Durkheimin mukaan vasta työnjaon kehittyminen johtaa ihmisen persoonallisuuden syntyyn. "Jaokkeisen yhteiskuntatyyppin häviäminen tekee suuremman erikoistumisen välttämättömäksi, mutta samalla se päästää osittain yksilön tajunnan sitä kantavasta orgaanisesta ja sitä ympäröivästä sosiaalisesta miljööstä, ja tämän kaksinaisen itsenäistymisen tuloksena yksilöstä tulee enemmän oman käyttäytymisensä riippumaton tekijä. Työnjakokin edesauttaa tätä vapautumista. Ihmismielistä tulee kompleksisempia, minkä johdosta ne ovat osittain suojatut kollektiivin vaikutusvaltaa ja perinnöllisyyden vaikutusta vastaan". "Todellisen harhaluulon seurauksena on siis joskus uskottu, että persoonallisuus oli ehjempi kokonaisuus niin kauan kuin työnjako ei ollut sitä järkyttänyt. Kun katsotaan ulkoa päin niiden ammattien moninaisuutta, jonka yksilö silloin sulki piiriinsä, voi epäilemättä vaikuttaa siltä, että hän kehittyi vapaammin ja täydellisemmin. Mutta tosiasiallisesti tämä hänen ilmentämänsä toiminta ei ollut hänen omansa. Hänessä ja hänen välityksellään toimii yhteiskunta, rotu. Hän itse oli ainoastaan välikappale. Hänen vapautensa oli vain näennäistä, hänen persoonallisuutensa lainattu." Ja vielä "henkilökohtaiset tuntemukset olivat silloin erittäin harvinaisia".¹³⁵

Tämän ajattelun mukaan ihmisen persoonallisuus tulee sitä rikkaammaksi ja kehittyneemmäksi mitä enemmän työnjako kehittyy ja ihmisten toiminta erikoistuu. Koko näkökulma on mahdollinen ainoastaan jättämällä kokonaan huomioimatta sen perehtymisen ja paneutumisen vaatimuksen, jonka luonnonelinkeinojen harjoittaminen ihmiselle asettaa. Henkilölle, joka ei tunne esimerkiksi kalastusta, kaikki kalastukseen liittyvä on vain "sitä samaa kalastusta", samoin kuin tietotyöhön perehtymättömälle kaikki sellainen työ näyttäytyy

¹³⁵ Durkheim 1990, 366.

"siltä samalta työpöydän ääressä istumiselta" ja paperien rapistelulta tai näyttöruutuun tuijottelulta.

Elämä kaupunkimaisissa keskuksissa on kulkenut varsin erilaisia latuja kuin saariston periferiassa, joka on vielä pitkään 1900-luvulle asti kantanut vanhan yhteiskunnan tunnusmerkkejä.

Se muutos, josta Kuusinen puhuu, on keskuksen vaikutuksen voimistuminen periferiassa yleisen oppivelvollisuuden kautta. Mielenkiintoinen asia muuten on, että vanhemmat monesti vastustivat lastensa koulunkäyntiä ja rajoittivat sen välttämättömimpään. Syyksi tähän on esitetty lähes aina, että vanhemmat katsoivat lapsia tarvittavan työssä kotona. Mutta mikä osuus tähän nurjaan suhtautumiseen on ollut sillä oivalluksella, että koulu muokkaa lapsista tietynlaisia ja erottaa heidät paikallisesta kulttuurista? Esimerkiksi mustalaisten kohdalla tätä on pidetty suurena syynä koulun vieroksuntaan.¹³⁶ On huomattava, että vaikka koulu olikin suomalainen laitos ja opetti suomalaista kulttuuria, sen opit eivät olleet paikalliskulttuurin mukaisia sen enempää kuin nykyisen koulun opit ovat mustalaiskulttuurin tai saamelaiskulttuurin mukaisia. Koulussa toteutuu keskuksen hegemonia.

¹³⁶ Huttunen 1972.

Kuva 32. Pohjois-Vartsalan koulu. Liekö sattuma, että poikia on kaksi kertaa enemmän kuin tyttöjä?

Usean haastateltavan puheessa tulee esiin vanhan sukupolven erilaisuus, millä vanhalla sukupolvella haastateltavat tarkoittavat viime vuosisadan alku- ja keskivaiheilla aikuisuuttaan elänyttä sukupolvea.

"ennenvanhaan...ol kai paljon enemmän simmossi niinsanotui persoonallisuuksii, ku oliva sit juur tämmössi – mä ole ny juur tämmönen. Niil ol ne oma piintyneee tapas ja oma sanantapas ja tommose." (H15/95.)

Vanhemmalla polvella oli myös paljon kerrottavaa ja heitä oli helppo arvostaa. Haastateltava (H22/95) ei muista Vartsalassa enää yhtään oikein jutunkertojaa, ennen heitä oli.

" – Tunnetko jotain vanhaa ihmistä Vartsalassa jota voisit sanoa että ihan vilpittömästi kunnioitat, onko siellä semmosia vanhuksia, ilman tämmösiä varauksia – mutta?

... ne oli ne vanhat konkarit mitkä siinä 80-luvun vaihteen jälkeen, meiän pappi kuoli 80 ja (mies)...ne nyt olis semmosia et niit olis ihan ilman miettimät voinu sanna et niit kunnioitti. Mut sit jos mä ajattelen tätä ketkä nyt on siin 60 – 70-vuotiaita, kyl siel semmosii ihmisii kenestä mä hirveesti tykkään, mut ei niis ny sil taval oo mitä niis oli ketkä nyt on kuolleet jo.

– Johtuuko se siitä että nää ihmiset on ollu jotenkin erilaisia vai siitä että oot tullu vanhemmaksi ja terävänäköisemmäksi? Nii. Sekä että varmaan." (H22/95.)

Haastateltava selittää sukupolvien eroa vielä:

" – Onko vanhojen ihmisten mentaliteetti, elämänasentoituminen erilainen? Oletko huomannut että siinä olisi jotakin erilaista, että ajat olis jotenkin muuttuneet?

Sillon 70-luvulla pyöri siinä kylässä paljon vanhoja miehiä, (mies) ja meiän pappi ja (mies) ja nämä kaikki. Mä olin itte silloin vielä semmonen kaksikymppi. Mun mielest ne oli hirveen tyytyväisiä. Et vaikkei niil kuitenkaan ulkoset puitteet mitään merkillisiä ollu ja pienel eläkkeellä ne siin kitkutteliva, mut mulla on semmonen muisti niistä etten mä koskaan kuullu et ne ois jotakin valittanu. Ne oli hirveen tyytyväisiä. Ja niil oli niin kauhea se muistojen varasto. Tuntuu sit taas et mun vanhemmat ja nämä jotka nyt vanhenee niin ei ammenna niis muistoistaan sil taval mitä sit taas meiän pappi esimerkiks. Et silloin tapahtus tietysti kans niin kauheesti, et semmoset ketkä on syntyneet ennen vuossadan vaihdetta ja siinä, nii on nähneet ne ja ne muistaa jo kansallissodasta ja kaiken maailman asioista, et ne on ollu jo nuoria silloin. On se Vartsalan ja

muitten tämmösten kylien elämä muuttunut täs nii hirveesti, et niit ihmiset kuunteli mielellään niit heiän juttuja lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Mut sit taas ei välttämättä täs kun nämä seuraavat sukupolvet vanhenee nii ei meil semmosta aarreaittaa ol." (H22/95.)

Haastateltava olettaa, että edesmenneelle vanhemmalle sukupolvelle olisi tapahtunut enemmän, että he olisivat eläneet tapahtumarikkaampaa aikakautta. J.P. Roos kiinnittää huomiota tähän samaan sukupolvien väliseen eroon, joka ilmeni suomalaisten kirjoittamissa elämänkerroissa. Ennen kansalaissotaa syntyneen sukupolven elämäntarinoiden leimaa-antava piirre on kokemusmaailman rikkaus. Toisen maailmansodan kestäessä tai sen jälkeen syntyneen sukupolven elämäntarinoissa taas silmiinpistävää on tapahtumaköyhyys. Roosin mukaan ero näiden sukupolvien välillä on valtava, vaikka verrattaisiin vain kummankin sukupolven saman ikäkauden kokemuksia.¹³⁷

Tässä ei kuitenkaan välttämättä ole kysymys siitä, että toisen sukupolven elämän tapahtumat olisivat tärkeämpiä ja mielenkiintoisempia kuin toisen, vaan sukupolven kyvystä tehdä itsestään tärkeä ja kuvata kokemuksiaan mielenkiintoisina ja merkittävinä. Vanhassa sukupolvessa oli ehkä paljon persoonallisuuksia, jotka arvostivat itseään ja toivat itseään esille. Seuraava sukupolvi oli jo sen verran massayhteiskunnan nujertama, ettei se kyennyt "nostamaan elämäänsä farssin tasoa korkeammalle ja saamaan sille hieman tragedian hohtoa", kuten hiukkasfyysikko Steven Weinberg asian muotoili kirjassaan alkuräjähdyksestä. Hänen mukaansa yritys ymmärtää maailmankaikkeutta on yksi niistä

¹³⁷ Roos 1988,209.

harvoista asioista, jotka nostavat ihmiselämää mainitunlaisella tavalla.

138

Elämän kokonaisuuden pohdiskelu omista lähtökohdista käsin on tätä samaa, Jungin (Jung 1985,346,347) tarkoittamaa uskonnollisen ihmisen tunnusmerkistöä, ja eheäksi persoonallisuudeksi kasvamista. Elämännäkemyksen maallistuminen osuu samaan ajankohtaan kuin "suurten persoonallisuuksien" katoaminen ja tarinankerronnan tavan hiipuminen.

Sivuhuomautuksena todettakoon, että sosiaalinen tarinankertoja ja seuran keskipiste ei toki ole välttämättä hyvän itsetunnon omaava ihminen. Tarve tuoda itseään esille ja "jumalallistaa" omat kokemuksensa voi olla myös kompensatiota omille riittämättömyyden tunteille. Tarinankertojan persoonallisuuden poikkeavuus liittyy siihen, kuinka tavallista tarinointi yhteisössä on. Jos tarinointi on osa arkipäivää ja kaikki voivat siihen osallistua, sen psykologinen lataus muuttune loivemmaksi.

Vanhassa yhteisössä myös vanhuksset olivat osa yhteisöä ja heidän muistiperintönsä siirtyi nuoremmille luonnollisissa arkipäivän tilanteissa.

" – Pidettiinkö tämmösiä vanhuksia arvossa?

No tiätyste niil paremmi arvo annetti ko nuaremmil. Ei ny enä vanhoil paljo annetakka mittä arvo, ne on tavallas hylkytavara jo.

– Oliko näillä vanhemmilla tapana kertoa tämmösiä vanhoja tarinoita ja semmosia?

Oli juu kyllä.

– Oliko oikein semmosia hyviä tarinankertojia?

Ni no en tiärä sit kyl mar ne kaikki oli. Minunki isoäitin viimettes, hän tuli semmoseks, et muisti jota nuaruureaikkaissi meininkei,

¹³⁸ Overbye 1995,284,285.

puhus valla semmossi sit, ko hän oli ollu tual Oolantis nuatal joskus, suvi semmost kesänuatta ol veretty." (H5/93.)

Entäpä jos elämä oli jossain mielessä rikkaampaa ja tarinoinnille otollisempaa entisaikaan? Jos näin on, missä mielessä rikkaampaa se ehkä oli?

Inarinsaamelainen armoitettu tarinankertoja kuvaa ominaislaatuun näin:

"Minä olin siinä onnellisessa asemassa, että minun elämäni on sattunu juuri sillä kohtaa, missä on suuri elämän muutos tapahtunu täällä Lapissa... ja kun minä olen suuren perheen nuorin...siinä oli ympärillä naapureina vanhoja hyvin paljon ja niillä oli tapana kokoontua aina minun syntymäkotiin. Ja ne iskivät tarinaa niiltä vanhoilta menneiltä ajoilta. Minä olin yhtenä korvana siitä asti kuin aloin muistamaan niin minä painoin ne mieleen. Sen takia minua on vielä tänäkin päivänä kiinnostanu ainoastaan ne vanhat ja menneet asiat. En minä nykypäiväisestä niinkään välitä." (TKU 88/7.)

Erikoiset persoonat, kommellukset ja villieläimet, huumori ja jännitys ovat tarinoiden taattuina aineksia. Vanhoissa haastatteluissa kerrotaan esimerkiksi paljon susista, ne ovat osa jännittävää vanhan polven kertomusperinnettä. Ennen susia oli paljon ja ikkunoissa oli luukut, jotka vedettiin yöksi kiinni. Vielä vuonna 1957 susi tappoi Anavaisilla lampaista. Sudet tulivat mantereelta ja uivat saaresta toiseen. Haastateltavat kertovat, kuinka lapset kulkivat susikelloja kilkuttaen yhtenä joukkona kouluun susien takia ja kuinka sudet hyökkäsivät hevosen ja miehen kimppuun näiden ollessa matkalla. Mies päästi hevosen täyteen juoksuun ja piti kädellään loitolla susia. Sudet repivät miehen käden, mutta hevonen jaksoi jättää sudet jälkeen, vaikka oli

reen eteen valjastettuna. Kotiin pääsivät molemmat. (TYSKÄ 27/84; TYSKÄ 1125/68.)

Vaaran läsnäolo on erinomainen mauste tarinoille. Samoin eläinten käyttäytymisen huomioiminen. Tekniikka köyhdyttää tapahtumaympäristöä karsimalla eläviä olentoja siitä pois. Toisaalta tarinankerronnan tilaisuudet ovat vähentyneet elleivät peräti loppuneet ja keskusvetoinen tiedotus ja viihde on passivoittanut ihmiset.

Pedoista ja yhteisistä matkoista on helppo kertoa. Koska vaara oli lähempänä jokapäiväistä elämää, tarinaan oli helppo saada jännitystä. Toisaalta huumori ja komiikka kukkivat ympäristössä kuin ympäristössä. Kertominen jalostuu yhdessäolossa ja kanssakäymisessä, persoonallisuuksien kohtaamisissa – itseään mitättöminä pitävien ihmisten kokous ei synnytä innostunutta kertomista.

" – Onko elämä muuttunut nuoruudenajoistanne?

Sillo elämä oli. Ei nyy enä mittä elämä olekka.

– Mikäs siinä on?

En tiär. Kaik on valla semmost nukkunut.

– Millaista se oli silloin se elämä?

No esimerkiks laivaliike ol et vois ol kymmenen kaljassiki ja joku purjetuslaivaki satamas ja sit ni kahes talos ol neljä viis palvelijaki ja kummasakkin talos ja sitte isäntväki kans ja muut väkki ol sit kans ko kalastus tart paljo väkki ja ko se kannatti sillo viäl."

(TYSKÄ 25-26/1954.)

Jotakin samaa tarkoitti haastateltava (H8/93, luku seitsemän) puhuessaan "elämän mausta", jota ei enää ole. Haastateltavien oma vanheneminen ja elämän supistuminen voisi tietysti olla yksi syy vanhan ja uuden elämäntavan eron kokemiseen tällä tavalla. Jos kuitenkin otamme haastateltavien puheen vakavasti, so. todellisuuden kuvauksena, tulee mieleen, voisiko kysymyksessä sitten olla väen

väheneemisestä ja elinkeinojen kuoleentumisesta aiheutuva ihmisen mitätöityminen? Ehkä ihminen koki itsensä suureksi ollessaan onnistuvien elinkeinojen harjoittamisen ja vilkkaan yhteisöelämän jäsenenä? Suuruuden kokemus liittyisi näin kulttuurin menestymisen kauteen. Sen näivettyessä yksilöt kokevat mitätöityvänsä, olevansa paljon vähemmän kuin edellinen sukupolvi. Ehkä näin? Vai oliko kysymys elämäntapaan ja maailmankuvaan liittyvistä asioista, jolloin entinen elämäntapa ja maailmankuva olisivat tukeneet yksilön kuvaa itsestään suurena ja pystyvänä, kun taas myöhempi vähittäinen muutos kulki kohti suoritusyhteiskunnan tasapäistämistä ja epävarmuutta?

Mitä haastateltavat tarkoittavat "elämällä" ja "elämän maulla"?

Ossian Kuusinen vertaa vanhan ajan ihmisten kieltä nykyihmisten kieleen – ennen sanottiin niin kuin asia on, vaikka kuvaannollisesti, nyt opetetaan valehtelemaan:

"Ihmiset oli toisenkaltasii ko nyy, ne ol simmossii rehellisii ja vähään tyytyväisiä. Se ol sentään aika vähän mitä ne nurisiva sitä elämätäs. Ja asia puhusiva niinko ne oli ei niit mittän kaunisteltu ne oli juur sit nii ku ne tunnettii. Ei se ol nii ko joltain kysytään et mite ole voinu nii ei kiitos hyvin vaa. Nii ei sunkaa kaikkien ihmisten elämä niin ol et sä nii hyväks tuntisi et opetetän kohti jo valhettelemaan. Mutei siihen aikaan ollu sil taval että jos joku kysy et kuinkas ole voinu niin vois sannoo sil taval et niinkon kivi kaivos ja kans pääl ja kivi kannen pääl." Käytettiin paljon vertauskuvia."kuvannollisest ain esitettiin kaik asia." (TYSKÄ 1125/68.)

Ossian arvostelee sovinnaisuutta, joka lähtee toisten odotusten mukaan toimimisesta. Tähän oletettuun odotukseen kuulumattomat asiat pyyhitään keskinäisestä kommunikoinnista pois. Hän rinnastaa sen valehteluun.

Toisessa haastattelussa Ossian toteaa, ennen kuin hän alkaa kertoa vanhasta ajatusmaailmasta haltioineen, että vaikka työpäivä oli ennen kaksinkertainen nykyiseen verraten, niin ihmiset olivat onnellisempia kuin nyt. Tämä johtui hänen mukaansa ajatustavasta, vanhojen sukupolvien henkisestä perinnöstä. Ja tässä keskeisellä sijalla oli ympäristön henkisyys, kuten aiemmin jo luvussa seitsemän tuli esiin. (TYSKÄ 911/67.)

Vanhan maailman tapahtumiseen kuului konkreettisuus, itse mukanaolo ja ponnistelu luonnossa. Hylkeenpyynti on ehkä kuitenkin hohdokkaampaa ihmisen psykofyysisen kokonaisuuden kannalta katsoen kuin tietokoneen ääressä suurenkin kamppailun käyminen. Edellinen on elämää, johon ihminen osallistuu kaikilla puolillaan, jälkimmäiseen pelkästään älyllään ja mielikuvituksellaan. Jonkin esineen teko alusta loppuun itse omin käsin ja materiaalit tuntien, tietäen kenelle esine tulee, on myös hohdokkaampaa tältä kannalta katsoen kuin osallisuus pieneen vaiheeseen persoonattomassa työprosessissa.

Ossianin kuvaaman vanhan maailmankuvan tilallisen ympäristön merkitykset olivat jokapäiväiseen elämään ulottuvuuksia luovia, kun taas rationaalinen materialistinen maailmankuva latisti lähiympäristön: teki puista materiaalia, metsästä peltoa, eläimistä riistaa.

Kuva 33. Merimieslähetysojuhla tai hautajaiset, haastateltava ei ollut varma kummasta on kyse.

Haastateltavat antavat kuvan, että vanhan yhteisöllisen ajan ihmiset olivat persoonallisuksia, kasvoivat omanlaisikseen. Yhteisöllisyys ei siis välttämättä ole ristiriidassa tämän kanssa. Se, että ihminen on tiiviissä vuorovaikutuksessa lähiyhteisössään, osallistuu erilaiseen yhteistoimintaan ja toisten auttamiseen ja ongelmien jakamiseen – ei siis olekaan välttämättä pois hänen oman persoonansa kehityksestä. On virhe samaistaa yksilöllisyys ja itsekkyyys.

Mitä sitten persoonallisuus tai yksilöllisyys on, mitä niillä tarkoitetaan? Ossianin mukaan yksilöllisyys on oman erikoislaatuisuuden toteuttamista elämässä, se on omanlaisensa olemista.

Jung kirjoittaa persoonallisuudesta seuraavasti:

"Varmasti kaikki ihmiset ovat paljossa toistensa kaltaisia, sillä muuten he eivät voisi elää saman harhan vallassa, ja varmasti psyykkinen perusta, jolla yksilöllinen tietoisuus lepää, on yleisesti samanluonteinen, sillä muuten ihmiset eivät voisi koskaan ymmärtää toisiaan. Tässä mielessä myöskään persoonallisuus ja sen omalaatuiset sielulliset ominaisuudet eivät ole mitään ehdottomasti ainutkertaisia ja ainutlaatuista. Ainutlaatuisuus koskee vain persoonallisuuden yksilöllisyyttä kuten jokaista yksilöllisyyttä. Persoonallisuudeksi tuleminen ei ole nerokkaan ihmisen ehdoton etuoikeus. Ihminen voi olla nerokas ilman että hänellä on persoonallisuutta tai että hän on persoonallisuus. Sikäli kuin jokaisella yksilöllä on oma synnynnäinen elämänlakinsa, jokaisella on teoreettinen mahdollisuus seurata tätä lakia ennen kaikkia muita ja siten tulla persoonallisuudeksi, toisin sanoen saavuttaa eheä kokonaisuus.

Koska elämää kuitenkin on olemassa vain elävien yksiköiden, toisin sanoen yksilöiden muodossa, niin elämänlaki tähtää viime kädessä aina yksilöllisesti elettyyn elämään."¹³⁹

Jung kuvaa persoonallisuutta toisaalta suuntaviivaksi, johon ei koskaan päästä, mutta jota kohti kuljetaan. Hän vertaa sitä Taon käsitteeseen: "Tuo vielä löytymätön tie meissä on osa elävää psyykeä; klassinen kiinalainen filosofia käyttää tästä tiestä nimeä "tao" ja vertaa sitä veden uomaan, joka vääjäämättömästi johtaa päämääräänsä. Taon löytäminen merkitsee täydellisyyttä, kokonaisuutta, täytettyä kutsumusta, alkua ja päämäärää ja kaikissa oloissa olevan

¹³⁹ Jung 1991,106,107.

synnynnäisen olemassaolon tarkoituksen täydellistä toteuttamista. Persoonallisuus on tao.”¹⁴⁰

Persoonallisuudeksi tuleminen tarkoittaa omien yksilöllisten ominaisuuksien ja kykyjen kaikinpuolista kehittämistä, oman tien kulkemista, oman sisäisen itsen kutsumuksen kuulemista ja nauttamista. Sinänsä persoonallisuuden käsite on yhtä monisyinen kuin ihmisen olemassaolon eri puolet, mutta keskeiseksi tarkastelukulmaksi persoonallisuuteen Jung asettaa yksilön sisäisen itsensä toteuttamisen, sisäisen äänen, kutsumuksen kuulemisen. Nähdäkseni kysymys on periaatteessa samasta asiasta, kuin Ossianilla "omankaltaiseksi tuleminen".¹⁴¹

“Persoonallisuus on yksilöllisen elävän olennon synnynnäisen omalaatuisuuden korkein toteutus. Persoonallisuus on tulos suuresta elämisen rohkeudesta, kaiken yksilöllisyyteen kuuluvan ehdottomasta hyväksymisestä, onnistuneesta sopeutumisesta universaaliin elämän ehtoihin ja samalla oman ratkaisuvapauden säilyttämisestä”.¹⁴²

Sisäinen ääni on Jungilla täydemmän elämän, avaramman ja laajemman tietoisuuden ääni. “Jos tuo neuroottinen ihminen vetäytyisi autiomaahan ja kuuntelisi yksinäisyydessä sisintään, hän ehkä kuulisi, mitä sisäinen ääni sanoo.”¹⁴³

Yksin tapahtuva luonnonelinkeinojen harjoittaminen, matkataipaleet ja pyynti merellä ja yksinkertainen karjanhoito luonnon keskellä voidaan Jungin kuvaamasta persoonallisuudeksi tulemisen näkökulmasta rinnastaa päivittäin toistuvaksi pienimuotoiseksi

¹⁴⁰ Jung 1991,113.

¹⁴¹ Jung 1991,95-113; TYSKÄ 1120/1968; TYSKÄ 911/1967.

¹⁴² Jung 1991,99.

¹⁴³ Jung 1991,111,110.

“vetäytymiseksi autiomaahan”, vaikkakaan ei kysymyksessä ole erämaahan meno esimerkiksi intiaaniparantajan tarkoittamassa mielessä.¹⁴⁴ Yksin ihminen kohtaa luonnon kasvotuksin, sellaisena kuin hän on. Tällainen luonnonelinkeinojen harjoittamiseen liittyvä kiireettömyys avaa mahdollisuuden persoonallisuudeksi tulolle, mitä yksilö ei tietenkään välttämättä käytä hyväkseen. Mutta olisi ulkopuoliselle tarkkailijallekin outoa olla näkemättä tätä jatkuvasti avoinna olevaa mahdollisuutta.

Miksi eurooppalainen ajattelu sitten alkoi pitää persoonallisuutta länsimaisen teollisen yhteiskunnan tuotteena, yhteiskunnan, jossa nämä hiljentymisen mahdollisuudet ovat silmiinpistävän pienet?

Itse en ole mieltänyt nykyajan taajamien ihmisiä vaivaavan erikoisesti omien elämänlahjojen toteuttaminen, omanlaisuus, vaan pikemminkin ylenmääräinen toisten tahdon mukaan eläminen. Nykyihminen ei halua erottautua muista muutoin kuin hyvin turvallisissa rajoissa. Hän haluaa toteuttaa yksilöllisyyttään samoin kuin muutkin, hän haluaa olla normaali, koko ajan miettien, mitä muut mahtavat hänestä sanoa. Nykyihmisen vapaus on tässä mielessä harhaa. Vilkaistu kaupungissa bussipysäkillä seisoviin kärsivän näköisiin ilmeisestikin tuleviin suonikohjupotilaisiin havainnollistaa tämän “vapauden”: he eivät voi edes istuutua jalkakäytävän reunalle, vaikka jalat särkevät ja vaikka istuutuminen fyysisesti olisi mahdollista.

Tätä jokapäiväisten pienten asioiden tekemisen tavan vapautta haastateltavat korostavat kylissä asumisen vapaudeksi: saa olla miten haluaa ja tehdä omalla ajallaan. Ei ole niin väliä miltä näyttää tai mitä päällensä laittaa.

Henri Broms kiinnittää tähän asiaan huomiota verratessaan läntistä ja itäistä eurooppalaista mentaliteettia toisiinsa. Hän kirjoittaa, että itäisen ihmisen henkisen orientoitumistavan kaoottisuudessa – verrattuna läntiseen loogisuuteen ja tavoitteellisuuteen – on myös

¹⁴⁴ Bear Heart 1998.

vapautta. Suomessa on edelleen enemmän vapauksia kuin Ruotsissa ja Venäjällä on käsittämätön määrä vapauksia (silloisesta) puolueen otteesta huolimatta. Siellä saa tehdä nuotion rannalle, voi myös esiintyä renttumaisesti eikä tarvitse välittää eleganssista.¹⁴⁵

Entä miten ihminen tekee elämästään arvokkaan?

Eiköhän jokaisella ihmisellä ole sisäsyntyinen tarve saada elämälleen ainutkertaisuuden arvo, joka ei ole vaihdettavissa mihinkään toiseen, arvo joka on "suuressa kertomuksessa" Marian ja Joosefin lapsella. Alice Miller on kiinnittänyt huomiota tarinan psykologiseen dynamiikkaan: Jeesuksesta tuli sellainen kuin tuli – ei siksi, että hän oli Jumalan poika – vaan koska häntä kohdeltiin Jumalan poikana.¹⁴⁶ Tätä kaipausta yksilön ainutkertaisuuden palauttamiseen toistavat sadut prinsessasta ja prinssistä erilaisin muunnelmin, tarina rumasta ankanpoikasesta, sikopaimenesta, joka olikin kuninkaan poika ja peri valtakunnan jne.

Vanhoissa haastatteluissa haastateltava kuvaa lastensa syntymää:

"Sillo meilläkin tuli kaks perintöruhtinasta mailman samana vuatena sillon kaksikymment" (TYSKÄ 22-23/1954).

Myös kielen avulla nostetaan oma ja lähipiirin merkitys. Nimityksillä, tekemällä merkityksiä, joita ulkopuoliset eivät ymmärrä. Ossian Kuusinen suhtautuu alentuvan ymmärtäväisesti haastattelijaan, joka ei hänen nähdäkseen tunne eikä ymmärrä eikä osaa kuunnella paikallista murretta. "Mutta kyl on paljon kustavilaissi sanoi semmossi kute muut ymmärräkkä."

Lueteltuaan joitakin sanoja ja haastattelijan pyytäessä lisää, Ossian sanoo:

¹⁴⁵ Broms 1985,201.

¹⁴⁶ Miller 1986,135,136.

"Tuski niit näi yhtäkki sit kans tule ko ei vanha saa niit kirppoma siält ko ne ova ni syvällä. Ei Väinämöinenkä vähäl pelil siält vipuse vatsast kolme sana saanu ko se pantti vähä koval."

"Ja jos minä oikee sitä vanha puhu nin ko nykyaikan ni ette sitä ollenka ymmär.

– Koettakaa kuitenkin puhua sitä vanhaa.

Ei sitä yleensä ny enää käytet. Ei kustavilaisekka sitä enä ymmär.

– Koettakaa nyt. Kertokaa nyt itsestänne jotakin, oletteko kalastaja?

No jos mä ny semmose vanhan kon kaks akka puheli muina nii et

‘Neik nää mihi se meije hei ei mein? Kyl mar mne se va nei.

Reteka meem beel se mu vasten tuil ja sit verejä levest läpitte se mein ja kongeltaak se seljäs oil.’" (TYSKÄ 25-26/1954.)

Ossian paitsi opastaa alentuvan myötätuntoisesti kaupunkilaisherraa, myös korjaa tarkasti kaikki virheet, jotka tämä tekee ja erimielisyyden sattuessa pitää päänsä. Tällainen asenne oppineeseen haastattelijaan, jonka voisi titteleitä palvovassa Suomessa luulla herättävän kunnioitusta ja ehkä pelkoakin, mutta herättääkin sääliä ja huvittuneisuutta, kuvastanee haastateltavan hyvää itsetuntoa, hänen tietoisuuttaan omasta arvostaan.

Kieli korostaa paikallista itsetuntoa: vain paikallisesti ja ajallisesti rajattu ihmisten joukko ymmärtää sitä.

Entä mitkä ovat ne tekijät, joilla ihminen voi luoda todellisesta jokapäiväisestä elämästään arvokkaan sinänsä?

Ainakin yksi keino mitätöidä tämä arvo on ruveta kilpailemaan muiden kanssa. Arvosta sinänsä ei voi kilpailla toisten yksilöiden kanssa. Kilpailla voi vain ominaisuuksien ja suoritusten tasolla. Kilpailussa vain yksi voi voittaa, muut ovat häviäjiä. Samaistumalla kilpailuun ja mittaamalla arvonsa siinä menestymisen perusteella yksilö mitätöi oman arvonsa. Hän omaksuu kilpailuyhteiskunnan

tavan kohdella yksilöä erilaisten ominaisuuksien kantajana, jolla on vain käyttöarvoa, ei arvoa sinänsä, josta Immanuel Kant puhuu. Yksilö omaksuu sisäisen itsensä mitätöinnin osaksi henkistä rakennettaan.

Ongelman avain on ehkä siinä jokapäiväisen tekemisen ja olemisen tavassa, siinä suhtautumisessa itseän ja kanssaihmiin ja luonnonympäristöön, joka yksilöllä on joka päivä edessään. Yksilö ottaa itsensä vakavasti. Paneutuu itseensä, uniinsa, tekemiseensä, ympäristöönsä, käyttää luovaa lahjakkuuttaan elämisessään, syventyy omaan sisimpäänsä ja tahtoonsa, löytää itsensä, kasvaa "itsensä kaltaiseksi".

Entisaikain ihmisen yksilöllistä ominaislaatua kuvasti myös omin käsin – tai ainakin lähiympäristön ihmisten käsin – tehty vaatetus, käyttöesineistö, asumus, vene, työvälineet. Hänen mahdollisuutensa ilmentää yksilöllisyyttään tällaisten tavaroiden avulla oli huomattavasti parempi kuin nykyihmisen yritys tehdä ulkoasustaan ja asumuksestaan persoonallisia teollisesti tai sarjassa valmistettujen tavaroiden avulla. Koska jokainen yritykseen osallistuva esine on sarjatuotannon tulos, on yrityksellä varsin vähän onnistumisen mahdollisuuksia.

Vanhoilla talonpoikaisyhteisöillä oli toisenlainen käsitys esineistä kuin meillä, jotka ostamme, kulutamme ja heitämme pois, kirjoittaa Teppo Korhonen. Kestävämpi suhtautuminen esineisiin ei perustunut pelkästään raaka-aineen arvoon, vaan luultavasti myös syvempään tunnesuhteeseen esineitä kohtaan. Tämä johtui siitä, että kyseessä olivat oman käden tai lähipiirin tutun henkilön valmistamat tuotteet, joihin oli uhrattu merkittävä työpanos. Niillä oli todistusvoimaa tekijänsä kätevydestä, ja niiden valmistus- ja saantitilanne saattoi olla ainutkertainen. Esineen henkistä arvoa lisäsi myös sen siirtyminen suvun piirissä polvelta toiselle.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Korhonen 1999,33.

Ihmisillä oli henkilökohtainen suhde esineisiinsä, etenkin työvälineisiin. Puumerkkien veistäminen ja nimikointi omin käsin tehtyyn työvälineeseen oli osa tätä henkilökohtaisuutta. Puumerkki oli paitsi talon merkki, myös oma leima ja tiedotus muille ja se saattoi myös olla samalla onnea tuottava taikamerkki.¹⁴⁸ Se tehtiin haastateltavan mukaan niin tarkasti, että sitä oli mahdoton väärentää, siinä oli yksityiskohtia, jotka tehtiin tietyllä tavalla, mitä väärentäjä ei taas huomannut (TYSKÄ 912/67).

Vaikkakaan tässä tutkimuksessa ei ole kysymys siitä, onko puumerkkiä mahdoton väärentää vai ei, en malta olla huomioimatta, että sama henkilö piirtää puumerkkiään varsin eri tavoin jopa samassa asiakirjassa, kuten sain todeta kootessani arkistoaineistoa kustavilaisista puumerkeistä.¹⁴⁹ Tämä ei tosin poista mahdollisuutta, että jokin tietty näennäisesti merkityksetön ja siten huomaamaton yksityiskohta on todella tehty aina samoin.

Huomioita

Tämän aineiston valossa näyttäisi siis siltä, että haastateltavat eivät olekaan samaa mieltä kansaa tutkivan eliitin kanssa entisaikojen yhteisöihmisen yksilöllisyyden puutteesta, vaan esittävät mylläri Menocchion tapaan harhaoppia.

Yhteiskuntatieteilijöiden käymässä keskustelussa tapa liittää yksilöllisyys historiallisena ilmiönä vasta ns. moderniin aikakauteen, joka lähti kehkeytymään 1500- ja 1600-lukujen Euroopassa

¹⁴⁸ Lettinen 1999.

¹⁴⁹ Aaltonen 1999.

(tarkoitettaneen kaupunkeja) ja näkemys, että aiempien yhteiskuntien ihmisten kyky mieltää itsensä ja toiset yksilöinä oli jokseenkin kehittymätön¹⁵⁰, liittyynee yhteiskuntatieteiden tapaan tarkastella ihmistä pelkästään sosiaalisena olentona, erotettuna ihmisyyden kokonaisuudesta. Tämä näkökulma muuttuu ongelmalliseksi silloin, kun aletaan puhua sellaisista yksilöön liittyvistä asioista, kuin hänen kyvystään mieltää itsensä – jolloin pitäisi tarkastella asiaa myös ja etenkin yksilöstä itsestään lähtien. Yksilön sisäisen todellisuuden konstruointi pelkästään sosiaalisen todellisuuden perusteella on samanlainen toimenpide kuin sosiaalisen todellisuuden konstruointi pelkästään yksilön sisäisen todellisuuden perusteella.

Konseptio modernin ihmisen kehityksestä kohti yhä suurempaa yksilöllisyyttä on sosiologisessa keskustelussa toki asetettu myös kyseenalaiseksi jo 1800-luvun lopulta lähtien erilaisin painotuksin. Sosiologia tieteenä ja toimintana on samalla valistuksen perillinen ja kulloisenkin ajan lapsi, kirjoittavat Ari Haavio ja Seppo Pöntinen kokoavassa katsauksessaan sosiologisesta keskustelusta.¹⁵¹

Erilaisuuden sieto

Erilaisuuden ja poikkeavuuden sieto on eräs näkökulma tarkastella yksilön saamaa persoonallista tilaa yhteisössä.

" – Oliko täällä semmosia ihmisiä ko olis ollu tai jotain yksittäistapauksia ko olis ollu kovast poikkeavia muista?

¹⁵⁰ Kyntäjä 2004,34.

¹⁵¹ Haavio ja Pöntinen 2004.

Noi kyl kai ain joku semmone hyväsuinen kans ol, kenel ol ain jotta sanottava jostakin. No ol kyl Emma. Emmavainaa oli Urjalasta kotoisin ja hän oli papillista sukua ja Emma asus tosa, Emma asus Emmalas, se ol tosa alakoulun alapuolel. Emmal ol häne oma tapas ja hän käve paikast paikka ja ol vähä niinku kotonas, hän men toho hella viäre ja nost kattilan kanne ja kato mitä siäl o. Mut hän ol Emma ja ei kukka hänt sit, ei hänelt ois kukka osannu muunkaltas käytöst vaatiakka.

– Minkä ikäinen ihminen hän oli?

Emma eli, voi kyl tual varma o Emman kuvaki ois. Hän eli yli kahdeksankymmene ja se oli korkkia ikä siihe aikka. Kyl Emma o joskus oli syntyny joskus tuhatkahdeksasataviiskymment ehkä.

– Oliko hänellä perhe, vai asuiko hän yksikseen vai miten?

No hän ol sit jo jääny leskeks tais ol iha kaks kerttaki jääny ja hänel ol tytär, mut oliks se Ruatsis vai Ahvenamaal ja mut Emman kans sit asui semmonen Tilta, et he siin yhdes ja kyl kai Emma sitä Tilta sit vähä hoiteliki ja Tilta ol varma toi (talon) vanhoiemäntti. Voi hyvä ihme kyl ne eli, ettei nykyaikan ihmissi enä semmosis olois pidetäkkään, mut Emma ol tyytyväine vaa, must tuntu, ettei Emma koska valittanu. Ehkä siin ol sit semmonenki perimmäine syy ko hän oli papillista sukua. Mä luule, et sekin sit vaan. Kyl ihmisen olento ja käytös nii ei se yhde ihmise iäs muavaudu, et kyl siin tarvita semmost sukupolvien semmost jatkuvuutta, ja kosk hän kerran ol papillista sukua nii kyl hänel varmaan ol semmossi vanhoi tapoja ja...”

“No Emma ol sillo jo nii vanha ettei hän sit oikeastas mittän tehny. Hän sit vaa kulk paikast paikka ja sai mitä hänel sit annetti. Kerranki hän men ton noi Norpi (taloon) ja ko hänel ei sit mittä tarjottu, ni Emma vaa meinas, että ‘en saanut suuhun enkä silmään, en kuivaa enkä märkää’. Hän ois varma jotta vähä ottanu sit, tais ol vähä jo nälkäki, mut siäl tais ol jotta nuari tyttäri sillo jo, et emänt ol kuallu. Ja ei Emma varmaan kunnastaka saanu ja ei

hän sit kaike nii kerjännykkä, mut ihmise taisiva, ko hän kulk vaa, ei hän kerjäämäs käyny, mut hän kulk vaa kattomas mitä joka paikas tehdään ja kyl Emma sit vaa käsketti pöyttä ja.

– Oliko hän ihan selväjärkinen kuitenkin?

No kyl hän mun miälestän aika selvä oli, ettei hän mikkä, ei hän missä vaihes ollu mikkä epänormaali, vähä suarasanane ehkä ol. Mut ei semmone, et hän ois iha päi silmi sanonu, mitä hän, jos hän ajatteli josta jotta vähä paha ni, ei hän sitä varmaan sillai julkituanu, ettei hän mikkä kova arvostelevaan ollu. No on mul see verra Emmast, et Emma opetti mu tekemä luuda, mut mä ole se jo onnellisest unhottan." (H8/93.)

Emma kurkisti kattiloihin. Hän selvästikin rikkoi käyttäytymissääntöjä, mikä hänelle kuitenkin sallittiin. Emma oli osa tiivistä kanssakäymistä ja toi siihen piristystä ja hupia, jota monet hänestä kerrottavat jutut osoittavat. Samalla häntä selvästikin myös arvostettiin.

Topakka Emma saattoi kurittaa kirkon avulla talonisäntää, joka pimitti itselleen Emmalle kuuluvia, kunnalta saatuja rahoja (H11):

“Hän siäl pappilas sit oli, tais hän vähä huushollatakki siäl jossai ja jottai ja tosa (talossa) ol sit semmone leski-isäntä, naapurist tonne päin, ja sit hänel ol huushollerska tai hän hoiti koko talon, karjan ja kaikki ja. Kyl kai heil jota piänt vispilän kauppa ol ko joku sanoi, että (naisen) sänky ol ensi tuva peräl ja sit se vähitelle vaa siirry ja siirry ja viime se puikaht kamari ovest sisäl. Tää on ny semmost, sanota et kualleist ei saa puhua pahaa, kun ne ei voi pualustautua, mut en mä sit tiär onks se sit nii paha, (nainen) ol kyl kova tekemä töitä ja (leski-isäntä) ol sit kaikis nois kunnasiois ja Emma men sit papil vaan sanoma, ettei se ny oikee sovi, siihe aika kaik ol nii, ois tarvin olla nii jämpä ja kyl sit vaan

Emma sai toimeks, et he menivä kristilliseen. Et ilma Emma ni (naisesta) ei ois tullu (talon) emäntää.” (H8/93.)

Kuva 34. Emma, Etelä-Vartsalan persoonallisuuksia.

Kuten jo eriarvoisuuden yhteydessä (luku seitsemän) mainitsin, Emma pärjäsi varakkaampien kanssa itsevarmuudellaan ja topakkuudellaan. Ihmiset muistelevat häntä ja hänen sattumuksiaan

mielellään ja ystävällisesti. Ei unohdeta mainita sitäkään, että Emma oli perso viinaryypylle, mitä kuvataan jonkinlaisena sankaruutena, naiset kun eivät siihen aikaan juuri alkoholiin koskeneet. Emmen sankaruus tällä alalla tosin liukuu kerronnassa äkkiä farssin puolelle:

"Emmako meil käve. 'Ko minä olen papillista sukua, tieräk sinä! Sinä olet vielä nuori, sinä et tiedä mitään asioista!' Ja toi tieräks tommoses paperis ja lure ja sokerinkappal, ko siel Emmalas niinpaljo ol luttei et se ol ihan kauhii, ko sin meni, niinpaljo rupes kintu polttamaan kun ne luttee kävelivä. Mut se ol kauhii mukava ihminen, mitä hän oli jo vanha. Sit se tek punsi ja äijä juottiva sen juovuksii. Sil ei ol housui sit ja sano: 'Kuinka te miehet luulette niin että, et kyllä minulla on tavallinen takapuoli mutta kyllä minä en sitä teille näytä!' Ja siin samas se muija ol keinustuolin kans pystös ja takapuol näkys. Kyl juopunee naise ova viel hullumpii ku miehe." (H11.)

Ossian Kuusinen kertoo myös hyvin ystävällisesti Lypertön vähämielisestä, Aleksandra Ruusulöövistä, joka oli itse keksinyt nimensä. Hän ei ollut paha, Ossian mainitsee. Hän kiersi talosta taloon ja kehräsi, yleensä jotakin kehrättävää löytyi. Vanhat, jotka eivät enää pystyneet työhön, kiersivät tällä tavoin talosta taloon ja olivat viikon pari aina samassa paikassa. (TYSKÄ 912/1967.)

Koelsuussa oli ilmeisesti kehitysvammainen poika (ja ehkä myös skitsofreniaa sairastava, päätellen omasta sanastosta ja vesikelkan kohtelemisesta hevosenä), joka eli vanhaksi kylässä.

Tämä "Suuli-Suomi" ei tehnyt töitä. Hän veti kuitenkin uistinta, mikä oli varsin yleinen kalastustapa siihen aikaan. Tätä haastateltava ei kuitenkaan ota työnteoksi eikä kerro kalansaaliista mitään. Suuli-Suomi kulki talosta taloon ja toi puita sisälle tullessaan. Hän asui sisarustensa kanssa. Hänelle tarjottiin aina jotakin, kaffetta, voileipää.

Häneen suhtauduttiin hyvin, mutta jotkut "poikaset" kiusasivat. He pudottivat ison kiven vuorelta hänen veneensä viereen, kun hän oli soutelemassa ja sekoittivat hänen piipputupakkaansa tulitikun rikkiä, jolloin se tussahdelti. "Mää otin sen semmoseks, et ajattelin ettei tommost saisis kiusat, vaik ei sitä (so. järkeä) olekaan sit annettu.", haastateltava paheksuu. Haastateltava myös muistaa hämmästyttävän paljon Suuli-Suomen erikoislaatuista omaa sanastoa ja oli selvästikin perehtynyt hänen maailmaansa. (H14/95.)

Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että Suuli-Suomi oli luonnollinen osa haastateltavan lähipiirin ihmisiä ja hän pyrki tutustumaan hänen maailmaansa siinä missä muidenkin maailmaan.

Omassa lähiympäristössä elämisen tärkeä piirre tässä on, että lähiympäristön ihmiset hyväksytään sellaisinaan, toisin sanoen, vaikka ei kaikesta oltaisikaan samaa mieltä tai joku havaitaan vajavaiseksi. Heidät hyväksytään osaksi omaa yhteisöä, jonka kanssa ollaan vuorovaikutuksessa erilaisuudesta huolimatta.

Toinen haastateltava kertoo:

"No kyl tual ol semmone Suuli-Suamikin mikä, hän ol oikeastaan niinko mykkä, kyl hän puhui, mut hänel on kaikist semmoset omat sanat...

– Mites häneen suhtauduttiin kylässä?

No kyl minust iha hyvi, et ko hän tul ni kyl hänel ain jotta annetti, siis tämmöst syätävää ja kaffet ja et kyl ihmiset hänel ystävällissi ol. Tääl ei siis semmost ol ollu, että kettä niinko pahoin kohdellaan, jos vaan ei ollut mikkään näpistelijä tai semmone, mut ei tääl semmossi sit ol ollukka. Et kyl must tuntu, et kyläläiset o iha ollu asiamukaissi kaikki kohtaan." (H8/93.)

Kunhan noudatti vallitsevia keskeisiä normeja, kuten rehellisyyttä, tuli siis hyväksytyksi yhteisössä muunlaisesta poikkeavuudesta huolimatta.

On todettu, että kulttuureissa, joissa metsästys ja kalastus ovat keskeisessä asemassa ja työrytmi koostuu tiiviistä työjaksoista ja lepoaiheista, yksilöiden tilapäisiä henkisiä häiriöitä siedetään yleensä suhteellisen hyvin. Koska yhteisön jäsenten suorituskyvyn ei tarvitse pysyä jatkuvasti korkeana, kuten maanviljelys- ja teollisuusyhteiskunnissa, ei tilapäinen tasapainottomuus merkitse uhkaa yhteisön toiminnalle.¹⁵²

Suuli-Suomen tapauksesta voi varmaan todeta, että samanlaista tilaa saa krooninen henkinen erilaisuus yhteisössä, jossa tehokkuus ei ole keskeisin elämän normi. Tällaisella henkilöllä on oma paikkansa yhteisön sosiaalisessa kanssakäymisessä ja hänen erilaisuuttaan suvaitaan, sitä ei koeteta ajaa pois näkyvistä. Hän saa vapaasti kulkea taloissa ja hänet otetaan ystävällisesti vastaan.

Kustavissa oli omana aikanaanikin tällaisia tuvasta tupaan kierteleviä henkisesti poikkeavia henkilöitä, joita nähdäkseni siedettiin varsin hyvin, vaikka joillakin olikin "se kaljakassi" kädessä.

Sen sijaan, kuten aiemmin luvussa seitsemän tuli esille, "työtävieroksuvia" ja "sosiaalipummeja" ei kylässä hyväksytty – jollei selityksenä yhteiskunnan tarjoaman sosiaaliturvan käyttöön ollut jonkinlainen sairaus ja siitä johtuva työkyvyttömyys.

Haastateltava (H16/95) kertoo muista poikkeavasta pariskunnasta kylässä. Hän kertoo pitäneensä heistä kovasti. Mihin heidän erilaisuutensa perustui, oliko kyseessä heikko äly vai erilainen arvomaailma, siihen haastateltava ei oikein anna vastausta. Hän jättää molemmat ovet auki, ikäänkuin asialla ei olisi kovin suurta merkitystä. (H16/95.)

Tämä asenne on looginen ottaen huomioon aiemmin kuvatut haastateltavien määrittelemät hyvän ihmisen ominaisuudet, joiden joukossa järkevyyttä, älykkyyttä tai kykyä hahmottaa laajoja

¹⁵² Achte ja Schakin 1981; Wallace 1970.

kokonaisuuksia ei mainittu, vaan pääpaino oli ihmisen käytännöllisissä, sosiaalisissa ja moraalisisissa taidoissa.

Haastateltavien kuvauksissa henkisesti poikkeavia löytyy siis koko joukko. Myös fyysisesti vammaisista on mainintoja.

On muistettava, että erilaisuus luonnehtii myös kylän taloudellisesti aktiivista ryhmää: on Amerikan paluumuuttajia ja itärajan takaa tulleita. Useimpien miesten elämänkaareen kuuluvat merimiesvuodet ja sotavuodet. Tällaiset asiat vaikuttanevat suhtautumiseen erilaisuuteen ja poikkeaviin yksilöihin.

Tässä yhteydessä tulee mieleen myös kyläläisten melko kirjavan oloiset perhekokoonpanot. Aviottomat lapset, yhdessä asuvat pariskunnat vailla avioliittoa, suurperheet, joissa talossa asuu useampia sisaruksia lapsineen ilman puolisoita, äiti lapsineen isän ollessa merillä jne. Perhemallien kirjo oli suuri jo vanhastaan, paljon ennen kuin ns. uusperheet yleistyivät Suomessa, mikä kuvanee sekin erilaisuuden sietoa.

Mantereelta tullut haastateltava kuvaa toista kylää:

“ – Mites tommosta erilaisuutta, hyväksyttiinkö sitä, oliko siellä tämmösiä erilaisia ihmisiä, et olis ollu vähän erilaisia kuin muut? No ne meni kaikki vähän niinku, en usko et siäl olis oikeen, kyllä se tartti sitte sopeutua siihen yhteiskuntaan ja olla niinku se sitte siinä vähän, ei siinä oikeen semmonen olisi sitte oikeen menestyny, se olis saanu lähteen.

– Oliko nämä kovin tarkat, nämä sitten, että miten piti olla ja pukeutua ja?

No ei.” (H11/94.)

Mitä haastateltava mahtaa tässä ajatella erilaisuutena, ei ehkä samaa kuin aiemmat haastateltavat? Haastattelu tapahtuu kirkonkylässä, jonne on kaupungista muuttanut joitakin "poikkeavia" yksilöitä.

Epäilen haastateltavan ajattelevan heidän kaltaistensa pärjäämistä kylässä, vaikka valitettavasti en haastatteluhetkellä tullutkaan tätä kysyneeksi. Haastateltava myös puhui paljon ja nopeasti, eikä ollut kovin tarkka sanojen merkityksen muutoksista. Merkitysten tulkinta on vaikeampaa tällaisen haastateltavan kohdalla.

Toisaalta, kuten aiemmin on tullut esille, Kustavissa on ollut muutamia ympäristöönsä nähden poikkeuksellisen vauraita taloja. Ison talon isäntä ja emäntä ovat poikkeavia ja kokevat olevansa sosiaalisen kanssakäymisen ulkopuolella. Itärajan takaa tulleita ryssitellään ja he tuntevat tulleensa ylenkatsotuiksi. (H17/95; H16/95.)

“Keskiluokka” so. pienet ja keskisuuret talolliset ja köyhemmät muodostavat sosiaalisen kanssakäymisen piirin. Kuten tuli esiin, köyhä voi tässä piirissä näpäyttää varakasta uskonnon avulla. Vallankäyttöön on siis muitakin hyväksytyjä muotoja kuin omistus.

9. KAKSI TEEMAA

Tarkastelen vielä saaristolaisyhteisöä kahdesta eri näkökulmasta: viinan salakuljetuksen ja kesämökkien tonttikaupan näkökulmasta. Nämä hahmottuivat omiksi teemoikseen haastatteluissa ja yhteisön piirteet ilmenevät kerronnassa kiinnostavalla tavalla. Nämä kaksi teemaa eivät nousseet haastateltavien kerronnasta spontaanisti esiin kuten nuotanveto, vaan olivat minun asettamiani teemoja.

Teema: saaristolaisyhteisö ja salakuljetus

Haastateltava (H3) kertoo, että oma kylä ei osallistunut pirtukauppaan.

" – Osallistuko vartsalalaise tähän salakuljetustoimintaan?

Juu, mut ei pohjois-vartsalalaise luajan kiitos. Etelä-vartsala- ja koirsuulaise, mut ei Pohjois-Vartsalas ollu et.

...

Kyl mar ne jota semmost pikkukauppaa tekivä näil, mut hyvi hiuka. Ei varsinaisse pirtun trokaukse ni ei pohjois-vartsalalaise osallistunu. Mut niinku mä sano, et kyl jossan paikka sit myytti, et ne ostiva semmost ko se tul kymmene litra kanistereis ni voisiva osta kanisteri ja myysivä jolla, mut et Etelä-Vartsalas oli joka talol. Ne oikke kävivät tualla ulkon ja toivat suuri lastei ja meiänki äiti serkku oli sit oikke semmone pirtutrokari ja hänen käve, en mä

tiärä miten siin oli sit, mut sitä ol varastet ja siin oli jota semmost hämminki ja yks semmone miäs ni hän oli laittanu paperis nii kuntto, et hän läks Kanada. Ennen sitä ko hän läks ni hänen piti tappa se miäs. Mutta sil oli semmose pitkävillase turki pääl, ja se pelasti, et pual sentti sydäme viäre ni se kuula ol pysähtyn. Mut kyl hän sairasti sitä koko ikäs, mut sillo pääsi menemä. Ei sillo ollu mittä semmossi ja se meni Kanada ja ei kukka jälkke ol mittä siit kuullu, et mitä siin olis tapahtunu.

...

– Oliko näitten, jotka sitä pirtukauppaa harjoitti, oliko heidän pakko sitä tehdä, ettei heillä ollut muita ansiomahdollisuuksia? Miksei olis ollu, mut rahan tähre. He rikastusiva kauhiaste siit, se oli halppa.

– Mut ei semmone välttämätön pakko ollu?
No ei välttämätön pakko, mut se oli se aja kiinnostus ja ku sitä joka paikas oli ja oli noi ruattalaise saaristo ja Virost sitä tuatti laivan kanss tonne noi aluevesirajal ja siält ne hakiva sit niil suuril moottoreil. Niil oli semmose pikakulkuse moottori, ne taas ko jakova sitä tääl. Ja kyl tullimiähet siäl oli, mut ei ne niit kiine saanu.

– Käytettiin siellä kylässä itte paljo alkoholia?
No ei, kyllä sitä käytettiin, se oli joku yhret ja samat ihmiset, kyl ne sitä käyttivä, mut ei semmosel taval paljo sentä ko ajattele ja nuaret miehetki, jokunen käytti, mut hyvi vähä.

– Sitä myytiin sitten vaan?
Nii myytti vaa sitte. Et kyl sikses oli..." (H3.)

Haastateltavien mukaan ensimmäiset mottoriveneet ja autot tulivat juuri viinatrokareille, muilla ei ollut rahaa.

Haastateltavan (H6/93) mukaan aiemmin samalla tavoin ensimmäiset maanviljelyn koneet tulivat purjelaivojen päävarustajille, vain heillä

kun oli rahaa – pankkeja ei tuohon aikaan ollut, että olisi voinut ottaa lainaa.

1960-luvun lopussa tehtiin viimeinen pirtukauppa Vartsalassa, josta tapauksesta useampi haastateltava mainitsee tehdyn oikein laulunkin: "Salakuljettaja Heinonen". Talon poika (myös isänsä oli aikaisemmassa pirtukaupassa mukana) joutui "kärsimään" so. vankilaan. Vuosnaisiin tuli pirtulaiva ja aika paljon vartsalalaisia oli hankkeessa mukana. Satamakapteeni sammutti valot, jotta voitiin pimeässä lastata. Helsingissä auto jäi kiinni, jolloin koko vyyhti paljastui. Haastateltava kommentoi: aikaisemmin toimintaa harjoitettiin enemmän oman väen kesken. Tässä hankkeessa oli mukana väkeä laajemmin, jolloin kiinni jäämisen vaara oli suurempi. (H1.)

Oman kylän väki – ja kaiketi haastateltava laskee tähän mukaan myös lähikylien väen – oli luotettavaa ja toiminnan rajoittuminen siihen minimoi haastateltavan mielestä kiinni jäämisen riskin. Tähän huomautukseen liittyynee myös monien kyläläisten vaiteliaisuus nimien ja konkreettisten yksityiskohtien suhteen. Salakuljetus tuntuu olleen jonkinlainen kylän yhteinen salaisuus ja yhteisö suojeli siihen osallistuneita ulkopuolisia vastaan.

Haastateltava (H1) arvelee iniöläisten olleen enemmän mukana pirtukaupassa. Syyksi hän mainitsee vesistön rikkonaisuuden: paikalliset ovat tunteneet reitit ja päässeet hyvin pakoon merivartiota, joka ei ole uskaltanut liikkua kaikilla vesillä. (H1.)

"No se ol tiätyste ko tosa ikä meiänki paikas ko noi tualt ko ne Ahvenamaalt toiva sitä pirtu ni kyl meil ol monta kertta. Neljä viis paatti ol siin rannas pirtulastis ja ko jos ol huano ilmaki. Ja kyl meil pruukkasisa sit noi käyr kans noi merivartiosto tai mitä tulli se sillo ol ko käve. Mut ei ne koska meilt hakenu kun ei meil koska viina ol myytykkään et, et ei se sitä ollu. Mut ain niinko nykki...pruukkava meil käyr ni.

– Kävikö ne tarkastamassa näitä veneitä sitten kuitenkin siinä?

Oisiva varmaste tarkastanu jos ois ollu sillo, mut ei niit ollu sillo sit ja, mää luule, et se ol ja se tarkastus semmost sormitte läpitte kattomist. Et ei se ollu niin kauhia ankara sit se. Molemppi tiätyste ain on, et joku o innostun ja joku ei.

...

– No oliko se semmosta juomista sitten tämä tapaaminen vai? Ol kaike sit, pruukkasiva ko tuliva kerra ni, sit tiätyste siit lastist sit annetti sentään, et joulviin tul ni. Mut ei se, kyl meilläki se juamine ni kyl se ol aika piänt, et jos sillo sit ko se porukka ol ni. Mut eihän semmoste ihmiste luannistan paljo ryyppäminen ko paatil kulkitti ni, et se ol sit semmost olemist." (H8.)

Vaikka haastateltavan isä ei osallistunut salakuljetukseen, trokarit yöpyivät heillä, koskapa koitipaikka oli sijainniltaan hyvä merellä kulkemisen kannalta – siellä saattoi hetken levähtää ja odotella sään paranemista. Heillä poikkesivat muutkin, vaikka paikka oli syrjässä kylästä. Trokarit tarjosivat tuliaisviinaa. Haastateltava korostaa myös salakuljetuksen elinkeinomaisuutta – holtiton ryyppääminen ei käynyt päinsä. Hän kertoo, että kylässä oli juoppojakin, mutta sellaiset eivät pystyneet kaupantekoon.

" – Pidettiinkö sitä hyvänä vai pahana asiana tätä salakuljetusta siihen aikaan?

Ei se täsä rannikol mikkä semmonne ollu, et ei kukka siit mittä semmost merkityst pitäny. Et ol tavallaan niinko toimeentulo jolla ihmisel ja kenel se onnistus. Mut kyl suurin osa siit hävesivä." (H8.)

Haastateltava tuo tässä esiin myös elinkeinon sisältyneen pelurihengen. Etukäteen ei voinut tietää, miten tulisi käymään.

"Ne kun ova sivul, niin ne puoli suhtautu et ova vaa ihan niinku ei tietäsi asiast mittään, vaik melkeen kompastutaan siihen kanisteriin, niin ei sitä sen enempää. Kyl mäekin muistan kun me tultiin mun isän kanssa, niin siel ol semmosii kaso. Ei mul ollu semmost käsityst, mut mun isäin sit ties vähä et on tämmöst. Siin ol haol peitetty, ol mettää hakattu niin ol vähän kuusenhakokaso enemmästi, niin hän ot yhrestä semmosen haon pois, niin siel ol semmonen varsovanlaulu-koppa, mis oil pulloi. Mut ei mee mittään, kun pistettiin kauniisten takasi, mut sen verran vaan katot, et katos pojat on tuonu, et kyl häne tieto siit ol, et tost sitä ol lastattu. Mut ei siit mittään, ne annettiin sit ol tämmöttiin et. Se ehkä ois naapureitten kanssa tullu jotain tämmöstä, et siihe oltiin vaan et sivust seurattiin et ei siihe mittään oikee sit. Et jollei siin it mukan ollu niin sit täyry ol tämmötti." (H1.)

Kyläläisten suopeaan suhtautumiseen salakuljetusta kohtaan vaikutti varmaankin myös persous viinalle, jonka tarjoilu oli tiedossa salakuljettajia autettaessa.

" – Miten teidän mielestä ihmiset täällä Kustavissa suhtautu tähän pirtukauppaan?

Se pidettiin oikein semmosen mut kateellisena. Et se ko onnistus et kyl ne kaik sitä tek, kyl se ol oikein."

(Pirtua oli kätköissä vähän joka puolella kylissä, talviseen aikaan sitä vietiin Tampereellekin asti.)

"Ja kyl kai he kauhian hyvät raha saiva ko veivä. Et ei se ollu mitään vallan torpparien hommaa et kyl se ol talollistenkin pisnest. Ja sentään se on ko sitä ihmetellään kon saaristos ova noin komiat rakennukset mut kyl se on sitä pirtulla tullu. Ja millä tämmösenki saarehen sitä tuis." (H5.)

Aikaisemmin, kun kalan hinta oli hyvä, talot saivat toki silakastakin rahaa. Salakuljetuksesta puhuttaessa moni kuitenkin mielellään liioittelee sen rahallista merkitystä kylälle tähän tapaan.

"Sillon ensmäisen vuoten kun mä olin menny kouluun niin sillon mä jo ymmärsin et jotain merkillist ol, ko tommotti ne tuliva aamuyöst kun päivä rupes valkenemaan kun ne yösis ajo ja sit aina et keitäks perunii ja jota et heiä on niin kova nälkä. Ja me ihmetellään kui mam ruppee niin paljon ruokaa laittamaa ja ko meil ol semmottis et iteki oltiin mielissän ko meil ol ruokaa. Mut kyl mar he mammal maksova. Ku mont kertaa me oltiin syöty kaurapuuroo ja jotain pluttanaa syöty niin näil keitetää vaa perunaa ja tehrän jotain kastiket ja tommossii. Ja me saaraan kattoo sivu suun ku ne syövä. Mut ne kaiketi maksova ja taisiva tuor. Ja sit ko niit tul niin me jäi ulos etei me kult mitä ne puheleva.

...

ja sit ko ne tullit tuliva ja yksitellen tutkitaan. Jo siin pelkää etei muist omaa nimiäs, ku niil killusiva prouninkis sit nii siin ihan ajatteli et toi tappaa ny muu." (H5.)

Haastateltava kertoo, että lapset ajettiin aina ulos, kun salakuljettajia tuli taloon, etteivät he kuulleet mitä aikuiset keskustelivat. Hän sanoo vanhempiansa tällä tavoin myös varjelleen lapsiaan – kun he eivät mitään tienneet, heidän ei ollut mahdollista mitään paljastaa eikä heidän tarvinnut pitää salaisuuksia ulkoista painetta vastaan esimerkiksi tullimiesten kuulustellessa heitä. Tällainen toiminta vanhempien taholta, samoin kuin se, että työssä oltiin selvin päin, vaikka viinaa oli saatavilla koko ajan, tukee päätelmää, että salakuljetukseen suhtauduttiin kurinalaisesti, kuten yleensä elinkeinon harjoittamiseen – se ei ollut mitään holtitonta humalaisten puuhastelua.

"Tuol Anavaisil oli semmonen mies ko poja oliva käyny kysymäs ko hänel ol semmonen navetta, et jos semmonen tilanne tulee niin saisik hänen navettaas tuoda jonkun pullon tai kanisterin tai jotain jos semmonen on. No hän ol sit luvan, kyl mar jos semmonen on et ei kai sit kaike. Hän ol siin luulos et semmost tul, mut ei se ollu ku kaks kol päivää niin pojat tuli sit jo ja sanosi et täsä sitä sit olisis et tuleks näyttämä mihen pistetä. Ja se tul sit täsä viimeses kon kiinne tuliva niin hän jouru kans syytteeseen. Hän ol vanha mies jo, et se ot oikee hänen päälles, kun hän joutu sinne oikeuteen.

...

Hän ny anno, kun tuttavii miehii ol niin ei hän voinu kieltääkään, mut meinas et ei sunkaan semmost tul, mut ei se ollu kun kaks kol päivää. Et kyl mar heil ol sit tieros, et he saiva sit täl taval niit misä he säilyttivä. Mut kumminkin he tulit kiinne sit.

– Mut ei mitenkään pakotettu?

En mää usko et hänt pakotettii. Mut hän ei tohtint sit kieltääkään, kun ol vähä semmonen hyvätapanen mies niin meinas et ei hän voi kieltää ja sit kumminkin se tapahtu niin äkkee." (H1.)

Ehdotonta naapuriapua käytettiin tässä tapauksessa hyväksi, mitä haastateltava syvästi paheksuu. Joidenkin haastateltavien mukaan köyhempää väkeä myös pakotettiin uhkauksin kätkemään viinakanistereita. Kiinni jäädessään kätkijä sai kantaa paitsi kustannukset myös häpeän ja trokarit itse pysyivät paljastumattomina. (H4.)

Seuraava haastateltavan kuvaama tapaus pirtuajalta kuvaa hyvin kylän yhteisen puolustuksen voimaa:

“Se ol pirtuaikakautena juur tämä iniöläistenkin suhde niin paljo et se kalastuksen norkkeil ol sit vaa se meinink. Mut kyl se vaa siihen aikaan ol sekin toinen tulo. Kun se vaan kesäaikaan ol ja sit vaan pimiään aikaan. Se ol heinäkuun lopul ko rupes niit pirtuäijii tulemaan sihe (kodin) nurkkiin. Ne makasiva sit vaa ja niil ol virolaissii naissii mukaan. Ja se Mäkelä ot siel kylästä tämän (henkilön) velje... viinaa hakemaan ja sit (veli) ois tietänt kertoo kaikki niin se heit mereen ja tapo sen (veljen), heit sen pirtulaivan viereen mereen.” (Myös virolaiset prostituoidut heitettiin haastateltavan kertoman mukaan mereen, etteivät he olisi ilmiantaneet.) “Ne oliva niin arvamattomia ja ne ammusiva mont miestä, ne oliva niin röyhkiöi ja sen tähden tulli niit pelkäsiväki ja kaihtiva niit. Ja sama se Mustonen. Ja se (veli) se olis sit jo saannu, se Mäkelä ol sille niin paljon jo velkaa ja ol yks toinen (poika)...se sit taas selit sitä kui se Mäkelä ol tämän (veljen) tappanu ja heittänu ja ihan vaa toinen pyys armoo et ei hän halua sitä rahaa mut älä tap, mut ei, hän heit mereen vaan. Ja sit (poika) ol puhel sil äitil ja se äit rupes puhelemaan sitä ja Mäkelä joutus maksamaan siit mut sen jälkeen ei se (poika) uskaltanu enää Mäkelän kans mennä mihenkään. Ja kun hän tuns kaik reiti ja Mäkelä olis halunnu hänet ja sano et ei hän tap sun et kyl hän sul maksaa. Mut (poikaa) ei saanu sit enää menemään. Kon (poika) otti sen kauhiaks kun toinen pyytää armoa, et ei hän tahr sit rahaa mut älä tap vaan, mut ei, yli puuri vaa. Se jouru maksamaan, mones eräs Mäkelä jouru maksamaan sil (äitil), kon niin paljon lapsii ol ja sittenkin kun (äitin) mies kuol niin jäi ykstoista alaikäst last. Kon joka vuos tul, siihen aikaan ol joka huushollis paljon lapsii kyläs ja joka paikassakki ol.

– Kävikö tämä (äiti) oikeutta Mäkelää vastaan vai miten hän tämän rahan sai?

Ei sunkkaan, mut se ol uskottava kun toise miehe painostiva ja. Se ol uskottava taik (äiti) ois kaik ilmottan. Ei siihen aikaan oikeurel uskaltanu tommosil ruvet ottaman, ois tappan (äitin) viel.

– Se tehos sit kun muut painostivat?

Juu se tehos.”

“Ja sit ko se tul tietoo, et se (poika) ol meren heitetty, niin koko kylä ot siitä niin kauhian meininki, sit ko siel ol kova köyhyys. Kui se (äiti) tulee ollenkaan niitten lasten kans toimeen, niin siit aste ruvettiin niit Mäkelöi oikein paheksu.” (H6; keskustelu nauhoituksen ulkopuolella, Päiväkirja.)

Yhteisön oma oikeus toteutuu tässä jo rikollisluonteisten henkilöiden kanssa tapahtuvassa toiminnassa, joka rikkoo yhteisön keskeisiä normeja. Väkivallan käyttö, oikeuden otto omiin käsiin ja sosiaalisten normien kaikinpuolinen höltyminen käyttäytymisessä ovat klassisia rikollisuuden tunnusmerkkejä. Haastateltavan kertomuksen jatkossa kohtalokin (tai Jumala) puuttuu peliin rankaisemalla Mäkelää oman pojan menetyksellä. "nyt hän tiesi miltä se tuntuu kun lapsensa menettää", haastateltava sanoo. Kertomuksessa on myös paheksuva kuvaus liian mahtipontisesta omaisuudella pöyhkeilystä, miten vaimo mm. huuhtelee konjakissa varpaitaan:

"Heil ol itel Korppoos kauhia kartano, kon kilpapyöräradatkin ol. Ja kaik elokuvateatteri ja kaik ja vallan pirtusta ne sai." (H6.)

Omaisuuudella pöyhkeily on kertomuksessa myös syynä oman lapsen menetykseen. Mäkelä tulee uskoon ja alkaa katua tekojaan. Mammona ei siis kertomuksen mukaan auta ihmistä onnellisuuteen, läheiset ihmiset ovat tärkeämpiä, mikä näkyy siinä, että ihmisen koko maailma romahtaa, kun läheinen ihminen murtuu.

Samanlainen asetelma kuohutti mieliä Velkuassa, jossa rikkaat trokarit tappoivat köyhän ja monilapsisen perheen ainoan

huoltajan. Tässä tapauksessa trokarit olivat paikallisia varakkaita talollisen poikia, jotka myös lahjoivat edellä mainitun huoltajan katoamista selvittämään tulleen virkamiehen. Tapauksesta jouduttiin suorittamaan uusi tutkimus, koska velkualaisten käsitys tapahtumain kulusta oli erilainen kuin virkallisessa raportissa ja he olivat "kuohuksissaan". Uusintatutkimus päättyi kuitenkin samaan selitykseen kuin aiempi: kalastaja oli jäänyt tapaturmaisesti rahtilaivan alle sumussa venettä soutaessaan. Rymättyläläinen lauluntekijä sorvasi aiheesta monivärssyisen laulun, jossa sanotaan: "josko te piiat nyt lapsenne tapatte niin menkä sit Velkuasse, koskei se laki siel niin ankara ole että ulotettais murhajasse".¹⁵³

Moraalinen paheksunta jäikin tässä tapauksessa ainoaksi jälkiseuraukseksi, toisin kuin kustavilaisessa tapauksessa, jossa trokari joutui myös aineellisesti korvaamaan leskelle pojan menetyksen.

Kustavilainen haastateltava jatkaa:

"Thmettelivä pappat et kui pappa ol semmonen vaik toiset tekivä vääryyt et ilmottiva ja tullit tuliva ja löysivä pirtu, etei pappa ikän mittän tehny niil. Et mää oisin sen tappan. Pappa sanos et ei et jos sen henk olis menny niin ei se tekis enää tois kertaa tota. Pappa ol niin semmonen hyväluontonen, mut tierän mää et se jollain taval ol katkera pala ko toiset ilmottiva, mut kon siin ol toisten osuus kans et ei se ollu vallan hänen ja ne saiva jotain ilmotuspalkkioo.

– Tuliko se aina tietoon, kuka oli ilmottanu?

Se tul sit kon köyhyyres oliva, niin se tul jollain taval ilmi. Kyl ne lapse jollain taval ilmottiva ko pappal ja mammal ol niin paljon rahaa ko joku setä ol tuonu.

– Kyseltiinkö lapsilta ihan?

¹⁵³ Tuomisto 1997,22-24,158; Wacklin 1993,2-5.

No ei , mut lapset kertova toisilles...kakaratkkin ko tuliva meil ja see tule ja selittää mul, et ei sul olekaan näin kaunist klänninkii ko mam ja pap kävevä Turus ja ostiva kankaa. Ja ko tierettii et ova niin rutiköyhii niin rutiköyhii etei ne ois millään ollu varaa men Turkuun. Et ne ol jollain taval tommossii tyhmii, et se tul näin äkkii ilmi. Ja kyl se (mies) kun se jälkeempäin ol niin kauhias velas ja tul pappalt pyytämään rahaa lainaks ja mä muistan ko pappa ei antanu sil rahaa lainaks. Ja sanos et sun ois tarvinnu ajatella sitä kolkymment vuot takaperin et näinkin voi viel käyrä. Et hänel ol sit see, et mitäs kylvät niin sitä sinä niität. Pappal ol tämä periaate ja niin se on minulakkii. Jos vääryyt joku tekee minul niin kyl se minun mieles pysyy iänkaikkisest.

...

Sit se meiän naapur ol ihan mahroton. Lapset ain siihen tulemaan ja nuuskimaan jos joku vieras moottor tul rantaan niin tupa tul vierai kakarii täyteen vähä äkkii. Ja sit kottii sit. He asu ihan liki meit.

Mää olin siin kymmenen." (H5.)

Haastateltava paheksuu väkivaltaisuuden ohella erityisesti ilmiantajia, jotka ilmoittivat oman kyläläisen salakuljetuksesta viranomaisille. Kerronnassa ilmenee sama kaava, kuin haastateltavien kerronnassa kansalaissodan ajoilta: siinäkin paheksuttiin lähinnä ilmiantajia, jotka ilmiantoivat omia kyläläisiä vieraspaikkakuntalaisille joukoille ja vieraspaikkakuntalaiset esitettiin myös varsinaisiksi pahantekijöiksi, jotka harjoittivat väkivaltaa.

Suhtautuminen ilmiantoon kylän moraalin vastaisena tekona tulee esille myös seuraavassa:

“ – Se oli aika vaarallista puuhaa tämä?

Oli se vaaralist puuhaa ja kyl paljo muuhal tual pitki ni sanotti et ihmissi tapettinki, jos ne tuli jollan taval kiine, ettei se ollu mikkä

ja hevospara kärsi ko niit kuarmi ajetti talvisinki ja olivat, et kyl tullimiähet joskus. Oli ne meilläki koton käyny ko äitiki joskus sit josta oikee niinku tavallisse kauppa ni osti semmose pikkuse pullollise niinku lehmä varte, jos lehmä poikis talvel ja jos ol kylmä nii sil annetti niinku lääkkeks, vahvaa kahvi ja siihe vähä. Sitä varte hänel oli ain, mut ei ihmissi varte. Ja mä muista, mä oli Ahvenamaal sillo ko äiti kirjotti et oliva tullimiähe käyny ja kaik tarkastane naveta ja kaik. Mut sano et ei ne sit mittä, sil kerral ei hänel ollu mittä. Ei ne löytäny ko se piäne pullo, millä hän ain hak ja hän sano, et hän o tämän kans lehmäläaket joskus hakenu, et hän ol iha selittäny se asia niinko se oli, ei hän siit sit mihinkä joutunu. Tiätyste ne tinkas, et kenelt, ja hän sanos, et ei hän mittän tiär, et ko hän viä pullo ja raha vaa tiättyn paikka ni sitä tule. Et ei sitä, vaik kyl hän se rehelliset osti, mut ei hän uskaltan sanno sentähre, et siin ol, se ol kova laki jos siit tul kiine.” (H3.)

Tässä se, että haastateltavan äiti ei ilmianna salakuljettajia, on kertomuksessa itsestään selvyys, koska salakuljetukseen osallistuvat kyläläiset saisivat kovan rangaistuksen yhteiskunnan taholta. Tätä omalle kyläläiselle ei haluta. Toisaalta aiemmin lainatussa haastateltavan (H5) puheessa tuli esiin, että ilmiantajien tappamista jotkut pitivät myös luonnollisena asiana, koskapa hänen isäänsä ihmeteltiin, kun hän ei sellaiseen ryhtynyt.

Salakuljetus lisäsi alkoholin omaakin käyttöä. Runsas alkoholin käyttö ei ollut kylissä ihan uusi ilmiö, joka olisi tullut salakaupan myötä, kuten aiemmin jo esiin tullut siirtolaiskirje osoittaa:

"Mutta en minä ymmärrä että missä minä hurjantelin kuin aina olen paikkas ja ei täällä piretä paikkoissa senlaista elämä kuin

Norpis ja Anavaitil että yökauret niin reuhataissin." (siirtolaiskirje II.6. vuonna 1897 New Yorkista.)

Viinan käytön varjopuolet lankesivat kylän vähäosaisempien kannettaviksi. Naiset valittavat runsaan alkoholin käytön aiheuttamia ongelmia perheille, se toi kurjuutta, kun rahat menivät viinaan. Naiset eivät juoneet alkoholia tuohon aikaan, mutta heidän päällensä kaatuivat juomisen aiheuttamat taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. (H4.)

Kuva 35. Pirtuvene.

"Mut nykyko menee Kivimaal niin ei siel ol mittään kiinnepistettä. Nuoril on nyy ko he menevä siihe paariin, ko mun mielest saisiva lopettaa molemma, mut se on nykyaikast elämää, se on heiän elinkeinos.

– Minkälaista alkoholinkäyttö oli siihen aikaan?

Kyllä kai niitä juopunei ol, mut ei ne tommosel taval ollu ko nykyään ko monet pitävä viikkoja viikkon pääl. Nykyaikan mää otan kauhiaks kon kuulostelee noit uutissii ko joulaattonkii, ko isäkin voi olla niin juovuksis et tappaa ja tekee kaikenlaisii pahoi. Mut meillä ei pappaa ikinä ollu jouluaatton juovuksis, ei ikimaailmas.

...

– Entäs sillon pirtuaikaan?

No kyl mar sillon niit juopunei ol ja niit kierittel joka nurkas, mut ne ol simmosii menevii ja tulevii et ei ne sit jääny olemaan ja siin juomaan. Meil ko ne tuliva tuolt mist ne sit hakiva sitä priit ja ton mantereel menivä, ja siin talvitten aikaan levättivä hevosia ja kesäl odottiva pimiää et ettenpäin taas läksivä. Muttet ei sitä luonnistanu sit juoda, kyl naapuri olisiva, kyl siit tule hulluu pelii, siin ol niin paljon kattellissii naapurei." (H5.)

Kuva 36. Torpedoa kootaan.

Salakuljetus vaikutti jonkin verran varallisuuseroihin kylässä, sillä jotkut pääsivät sen avulla varsin paljonkin vaurastumaan.

" – Oliko teiän isänne mukana tässä pirtukaupassa?

No kyl mar varmaste vaan. Ko meil ol hyvii paatei jo, sanotaan kaksikymmentäseitsemän, kaksikymmentäkuus vuosluku, silloin ol se suurin pirtumeininki ja silloin tietysti sitä elämää sit alkuun saatiinkin.

– Mites äitinne suhtautui?

Oi voi, se ol kauhiala, hän ei voint simmost ymmärtää. Ei sit voinu ymmärtää mut se täyry ymmärtää vaan.

...

– Oliko se isälle pakko ryhtyä pirtukauppaan vai halusko hän lisätienestiä vai miksi hän siihen rupesi?

No sentähren kon hän sai niilt sit palkan. Hän ol semmosen et ne maksova palkan, ei hän ittelles sitä, hän ol toisen trenkin ja sai välityspalkkaa, kun hän tuns meren ja miten siel ajetaan. Se ol puhrast tuloo eikä ollu mittään menetettävää, niin jos paatti men niin se ol toisten paat, jos tulli sai kiinne.

– Ei hän itte sijottanu siihen?

En muis jos hän ois ite siihen innostunut kans. Mut kyl tulli niinpaljon haki meilt välil et se ol kauhiala. Talolliset nämä (talo) ja (talo), nekin sin sit tuliva, se viin nostettiin ylös sielt, ko se ol niin sokkeloinen paik ettei tulli uskaltanut sinne puhtii men. Se on kaik semmost ruokoo eik sinne uskaltanu ajaa kuin ne määräty ihmiset eikä tulli sit päässy sin menemään.

...

Ja kyl pappallakki ko ol iso vene niin kyl itse ol hakemas tuolt Viron ranniko erelt. Mut jos paatti olis menny niin ne olisiva joutune sen pappal korvaamaan, jos se olis menny valtiol. Et

pappa ol semmonen. Ja tietyste siin hänel oli joku osuus kon hän niin uhkarohkeast omal paatil men. Sillon sit alkuun päästiin ja sen tähren siit (talosta) vähän pala palalt ostettiin et viimetteks enemmän kon puol taloo meil ol...

– Oliko tämä (talo) mukana pirtukaupassa?

No ol kaiketikki. Se ol se vanha-aikkanen meinink juur. Se (isäntä) se ol semmonen..." (H7.)

Arvoitukseksi jää, mitä haastateltava mahtanee tarkoittaa tässä "vanhanaikaisella".

Salakuljetuksessa ilmenee myös isojen talojen keskinäinen valtapeli. Siirtolaiskirjeestä vuonna 1926 talolliselta (joka oli pesänhoitajana) Amerikkaan torpparin jälkeläiselle:

"Pitäisin sen nyt parhaimpana, että (torppa) myytäisiin, sillä huoneet rappeutuvat vaan siinä asumattomassa tilassa ja sattuuhan sitä mitä hyvänsä. Eilenkin sattui sillä lailla, että tullimiehet löysivät sieltä pirtua eli viinaa noin 1000 litraa, en ole siellä (torpassa) käynyt moneen aikaan ja sen johdosta kai viinan salakuljettajat olivat sen valinneet kätköpaikaksi."

"Tiedät kai, että täällä Suomessa on kieltolaki ja sentähden pirtun eli viinan salakuljetusta harjoitetaan suuressa määrässä, minä en hyväksy viinan kanssa tekemisissä olemista missään muodossa." (Siirtolaiskirjekokoelma, kirje III.7.)

Saajan äiti on asunut torpassa, mutta kuollut jo kuusi vuotta ennen kirjeen kirjoittamista.

Melko tekopyhään valoon kirje asettuu haastateltavan (H6) kerronnan perusteella:

" – Yrittikö he pelastaa (taloa) sen kanssa?

No sen kans hän sit koit...Ko tämä (isäntä) men (talon) ja (talon) takkamaan ja he ol koko pahuksii pistivät raha omaan taskuunsa ja tekivä niinko nykyaikan näit konkurssei, valhetteliva ja ite rikastusiva ja (isäntä) men leviäks. Se ol tätä nykyaikaa. Se on toi (talo) ja kui mahtavii ova ja se (talo) ja ne (talo) ne tätä (isäntää) pistivä ja (talo). Ja (isäntä) jourus menemään ja ol viimetteks ihan puti puhdas, kon kerran kaik menivä. Ja ne pistivä taskuihis sit vaa ja valhetteliva ja toinen menee takkaamaan.

– Käytiinkö siitä kärkejä?

Joo, muttei se mittään auttanu, kun (isäntä) on nimen pistäny.

– Oliko (isäntä) itse mukana pirtukaupassa?

Oli oli, hän rahotti ja siit hän sit saiki hiukan, muuten hän olis ihan keppikerjäläisenä joutunu kuolemaan." (H6.)

Haastateltavan mukaan siirtolaiskirjeen kirjoittajan naapuritalo oli siis mukana pirtukaupassa varsin laajamittaisesti, koska yritti pelastaa taloa perikadolta. Tämä perikadon uhan oli puolestaan aiheuttanut muiden isojen talojen (myös kyseisen kirjeen kirjoittajan talo oli mukana) keskinäinen kähmintä kauppapurjealusten liiketoimessa. Perikatoon joutunut talo oli hyväuskoisuuttaan mennyt takaamaan lainat ja muiden talojen väärin valojen takia joutunut maksumieheksi. Haastateltava paheksuu voimakkaasti isojen talojen epärehellistä toimintaa tässä yhteydessä. Sen sijaan hän ei paheksu viinan salakauppaa, vaan vain joitakin sen ympärillä esiintyneitä ilmiöitä. Kirjeen kirjoittajan asenne taas on ehdottoman kielteinen itse elinkeinoon nähden. Sen sijaan – mikäli haastateltavan kertomus pitää paikkansa – hänen asenteensa kauppapurjehdukseen ja siinä ilmenevään epärehellisyyteen on myönteinen.

Myös jotkut isot talot olivat siis mukana pirtukaupassa. Tässä esiin tullut pyrkimys pelastaa talo talonpoikaispurjehduksen loppukauden aikaisista tappioista ei liene mikään erityistapaus Suomen saaristoissa.

Yhteenvetoa

Salakaupan ulkopuolella olevilla naisilla tuntuu olevan kielteisempi asenne kauppaan kuin vastaavassa asemassa olevilla miehillä. Miehet tuntuvat ottavan sen elinkeinona muiden joukossa, mutta itse eivät tulleet siihen ryhtyneeksi (tai eivät kerro omaa osuuttaan, mitä tosin pidän epätodennäköisenä). Naiset tarkastelevat toimintaa enemmän perheen kannalta. Naisten kielteisempi asenne selittyy silläkin, että kielteiset ilmiöt kaatuivat monessa tapauksessa naisten päälle.

Mitä salakuljetus merkitsi kylän yhteistyön ja yhteisyyden kannalta? Epäilemättä se kärjisti ristiriitoja yhteisön sisällä. Alkoholi myös loi niitä. Lisäksi mainitaan kateus, naapuriviha ilmiantojen johdosta, naapuriavun hyväksikäyttö, pakotus ja väkivalta.

Viinan salakaupan taloudellinen merkitys oli suuri – sen avulla vaurastuttiin, paikattiin taloudellista ahdinkoa ja ostettiin uutta tekniikkaa mm. veneisiin. Lieveilmiönä oli väkivalta, vaikkakin voi tietysti kysyä, oliko se lieveilmiö, joka ei ikään kuin olisi kuulunut asiaan, vai oliko väkivalta olennainen osa salakauppaa itseään?

Suhtautuminen salakuljetukseen on ristiriitainen: toisaalta ihaillaan salakuljettajia ja heidän saamiaan voittoja, toisaalta kadelditaan ja paheksutaan. Salakauppaa ei toisaalta yleensä kuitenkaan pidetä rehellisenä oikeana elinkeinona, vaikka se elinkeinona hyväksytäänkin.

Mitä tarkkaan ottaen paheksutaan? Väkivaltaa ja ylenmääräisen alkoholinkäytön sosiaalisia vaikutuksia.

Salakuljetus oli toisaalta yhteisön voiman uhoa keskusvaltaa vastaan, eikä sitä pidetty tuomittavana. Suuryhteiskunnan taholta määritelty rikollinen toiminta ei saaristolaisyhteisön mielestä sitä ollut, mutta siihen liittyvät lieveilmiöt tuomittiin, jos ne asettuivat yhteisön moraalia vastaan.

Isoilla purjealuksilla harjoitettu kauppapurjehdus ja pirtun salakuljetus olivat molemmat harjoittajiltaan pelurihenkeä vaativia elinkeinoja. Koska isot talot eivät monestikaan pystyneet maatalouden avulla rahoittamaan omistajaperheen elämäntapaa, rahaa tuovat elinkeinot olivat välttämättömät. "Elivä liika loisteliaasti sit vaa", paheksuu haastateltava. Sama paheksunta tulee esiin haastateltavien puheessa tonttikaupoista ja eräiden isojen talojen syöksykierteestä niiden yhteydessä. Isojen talojen mantereen yläluokan elämäntapaa jäljittelevä elämä oli kontrastina ympäröivän talonpoikaisyhteisön arvoille.

Eriarvoisuus näytti kärjistyvän tällaisissa hankkeissa, joissa voitontavoittelu korostui laillisuuden kustannuksella.

Toisaalta pirtukaupassa ilmeni myös yhteisön painostus ulkopuolisia, väkivaltaa käyttäviä pirtukauppiaita kohtaan, jos he rikkoivat yhteisön normeja.

Vastustus ja epäluulo saaristolaiskylien ulkopuolisia kohtaan on tullut esiin useassa yhteydessä tämän tutkimuksen myötä. Samanlaisesta vastustuksesta kertoo Marja Holmila tutkimuksessaan pienestä sisäsuomalaisesta kylästä, jossa hän keräsi haastatteluaineistoa vuosina 1978 ja 1996. Tutkimuksen ideana oli ymmärtää vaarallisen-käsitteen kautta eräitä oleellisia piirteitä yhteisössä. Holmila kirjoittaa, että vaaratekijöiden hallinnassa tärkeitä kyläläisten mielestä olivat naisten moraalinen lujuus ja osaaminen, miesten kyky hallita alkoholin käyttöönsä ja kaikkien terve epäluulo ulkopuolisia asioita kohtaan. Kylän kertomusperinteeseen kuuluvissa varoitustarinoissa talojen tuhoutumisen syyksi esitettiin kyseisten ihmisten perinteisestä poikkeavat elämäntavat, "kalliit juomat", aivan

kuten omat haastateltavanikin näkevät eräiden isojen talojen tuhoutumisen syyt. Holmilan tutkimuksessa talonpoikaistoon kuuluvat haastateltavat tarkastelivat yksilön kohtalon muovautumista lähinnä hänen omalla kyvykkyydellään hallita vaaratekijöitä ja ohittivat suuret yhteiskunnalliset linjat, jotka vaikuttivat kylän elämään ja elinkeinoihin. Työväestöön kuuluvat painottivat enemmän yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta yksilön kohtaloa selittävänä tekijänä.¹⁵⁴

Teema: saaristolaisyhteisö ja tonttikauppa

Miltä kaupunkilaiset näyttävät saaristolaisin silmin? Saaristolaiset peilaavat samalla itseään arvioidessaan kaupunkilaisia. Näissä arvioissa tulee usein esille näkökulma "tällaisia me emme ole", mikä johtunee siitä, että kaupunkilaisten luonteenpiirteisiin kiinnitetään huomiota silloin, kun ne joutuvat ristiriitaan omien piirteiden ja arvojen kanssa. Saaristolaisten kaupunkilaiskuvaukset ovat kiinnostavia oman yhteisön ilmentäjinä etenkin juuri tässä mielessä: eli milloin koetaan ristiriitaan joutuminen, milloin kaupunkilaisen käytös loukkaa jotakin yhteisössä tärkeää käyttäytymissääntöä? Mikä se sääntö kulloinkin on, on pohdinnan arvoinen kysymys ja kuvastaa mentaliteettien eroa.

" – Mites näihin kesämökkeihin suhtauduttiin silloin aikaisemmin?

¹⁵⁴ Holmila 2001,16,18,118,119,116.

No ensin se oli niin kauheen suurta ja ihmeelistä ja kunnioitettiin. Nyt niitten kans jo riidelläänkin niin paljon että. Juu juu se oli kauheen arvokasta, tommonen herra saatiin Anavaisille ja, sitten vasta niitä riitoja alko tulla, mutta se että kyllä siinä kesäasukkaillaki vika on, kyllä ne on äärrettömän sitte semmosia itsekkäitä toiset. Ei kaikki, jotka on siinä nyt semmosia kun on kymmeniäki vuosia ollu, mutta nehän ruppee vanheneen. Kauheen kivoja ja ystävällisiä ja tämmösiä, mutta nuoremmat sitte jo mitä ne tommosilla vanhoilla Anavaisten äijillä ja ämmillä väliä pittää, ei ne oo ennää sitte semmosia. Mutta kyllä siinä niinku (naisella), hänellä on, ensin hänen miehensä kuljetti niitä moottoriveneellä ja tollai ja se ystävyys jäi sitten, että vieläkin ne vanhat kaikki. Kyllä (naisella) käy niin paljon joulun aikaan vieraita ja tällai ja tuoraan pakettia ja ne on niitä alkuperäisiä sitte, jotka on ollu, että ne on oikeen mukavia. Sitten on näitä uusia nuoria, eihän ne tämmösistä vanhoista tieräkkään mittään ja tollai niin noin, se on jo sitten juttu erikseen että noin, mutta kyllä siäl paljon riitaakin on kesäasukkaitten kans ollu ja. No sitte ku tuli nää lohet niin noin kyllä ne sitten, en tiärä häiritteekö ne sitten torellisuudessa. Kyllä siäl niin monta kertaa poliisit, nimismiehet juassu, että ne on rumia kattella heiän mökin rannasta tommoset lohialtaat. Mutta ku toisilla on taas siitä eläminenki kysymyksessä ja he on vaan siellä niin noin nyt vaan huviksensa. Niistä on nyt suuria riitoja ollu oikein. Ja kun ne on sitte todella, ne on sitte herroja, joilla sinne on ollu varaa mökkinsä laittaa, niin tietysti ne ei hyväksyisi sitten, että ne on siinä. Ei he niitä vaan oo pois saanu." (H11/94.)

Haastateltava jakaa mökkiläiset kahteen ryhmään: vanhoihin, jotka ovat "oikein mukavia", ja uusiin, joiden kanssa ei olla tekemisissä, ja jotka eivät arvosta paikallisia ihmisiä.

Haastateltava paheksuu mökkiläisten puuttumista lohenkasvatukseen, koska saaristolaisilla on toiminnassaan kysymyksessä elinkeino, mutta mökkiläisillä huvittelu. Hän mainitsee myös, etteivät isotkaan herrat ole saaneet altaita pois. Saaristolaisilla on ollut siis sittenkin enemmän valtaa niiden suhteen, vaikka toinen haastateltava kertookin:

"Suurii pampui on kesämökkiläisis, niil on kauhia painostusvalta." "Sit kon ne tuntee kaik toinen toises...niin kyl se kauhia vaikutusvalta on. Mutei tämmösil ihmisil ole jos se menee jonkun herran tykö niin jo se ihmettelee ja se jää siihen ihmettelemiseen." (TYSKÄ 27/1954.)

Kesämökkiläisillä on siis henkilökohtaisia yhteyksiä keskuksen valtahierarkiaan tai ovat siinä itse korkeissa asemissa – saaristolaisella tällaisia yhteyksiä ei ole, häntä päinvastoin kummastellaan valtahierarkian portaissa, eikä noteerata miksiäkään.

Haastateltavan kuvaus siitä, millaisena kaupunkilaiset haluavat nähdä saaristolaisen:

"Mökkiläisen ihannekuva ois tämmönen just kon menee ja vähän vanha juopunu äijä ja vuotavainen paatti ja istuu siel ahteris ja pumppu jyytää ..." (TYSKÄ 27/1954)

Saaristolaisen tässä kertoma karikatyyri kaupunkilaisen ihannekuvasta saaristolaisesta, kuvaa samalla saaristolaisen käsitystä kaupunkilaisesta ylemmyudentuntoisena, toisten mitätöimiseen pyrkivänä, asioita ymmärtämättömänä ja siten hieman naurettavana hahmona.

"Se just kuvaa sit eroo mikä on kaupunkilaisil ja maalaisil. Mua hävettää aina keväisin ku sen naapuri mökkiläiset tulee siihen ja

me ollaan niinku me ei nähdä toinen toisiamme. Mua hävettää se. Mut tietty he on tottunu siihen, he asuu Liedos jossai ehkä, jos on paljo naapurei...he on tottunu siihen ettei he niitten kaikitten kans ny päivää sano.

– Ai he ei tervedikään?

Ei.

– Eiks he anna tilaisuutta tervehtiä?

Ei.

– Kattelevat muualle?

Joo.

– Joo se on turkulaisten tapa.

Kyl kun aikansa siin seisoo ja kattoo sinnepäin, et joskus mä olen piruuttani siin laiturillaki, mä seison, jos ne on siin omal laituril, mä seison ja katton niin pal, et mä nään yhden ja sit mä nostan käteni pystyyn. Teen kiusaa heil." (H22/95.)

Mikä tällaisen kaupunkilaisten tervehtimättömyyden merkitys on? Sehän ei ole tapana kaikkialla maailman kaupungeissa. Jos tervehtimisen merkitys on huomioiminen, on tervehtimättömyys vastakkainen viesti: merkityksen pois-otto. Kaupunkilaisella ei toki ole niin kiire, etteikö hän ehtisi tervehtiä. Hän katselee vain muualle, ei anna tilaisuutta tervehtimiseen, vaikka on huomannut vastaan tulevan tutun. Ihmettelimme tätä ilmiötä kovasti muutettuumme Turkuun Rovaniemeltä, jossa tällaista tapaa ei ollut. Mikä on tässä näyttämölle pano? Paitsi merkityksen pois-otto, kyseessä lienee myös pelko ettei tervehdykseen vastata. Näinkin voi helposti käydä – tervehdyksen kohde näet siirtää salamannopeasti katseensa muualle. Kun tervehdykseesi ei näin vastata, tuntuu se varsin nöyryyttävältä. Kysymyksessä on loukkaus, josta muutama vuosisata sitten saattoi päätyä käräjille.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Korhonen 1996.

Haastateltava kertoo, että kun mökkiläisten vene syksyllä hakkasi laituriin, joutui hän näkemään vähän vaivaakin etsiessään heidän puhelinnumeroaan ilmoittaakseen asiasta. Puhelimessa kaupunkilainen kyllä kiitti, mutta kun he tulivat korjaamaan veneen pois, eivät mitään poikenneet sanomaan. "Se on sit semmost", jäi saaristolainen ihmettelemään. (H22/95.)

Mökkiläisen käytös tässä oli varsin toisenlaista kuin saaristolaisyhteisön hienoviritteinen alituinen toisten huomioon ottaminen. Kaupunkilainen on myös enemmän omissa oloissaan ja väistää kanssakäymistä. Saaristolainen taas tulee mielellään puhelemaan hetken naapurin kanssa, kun tilaisuus tarjoutuu. Tällainen käytös on osa arkipäivää, ei mitään erikoista.

Vanhan kalastajan kuvaus mökkiläisistä:

"Ens kon tullaan sit on konjakkipullo käres ja ollaan niin kauhian hyvin mut sit kon kaik on kunnos ja rakennukse valmiit ei tarvi mittän apu enä nin kyl sit se ään muuttu kellos, ei sit enää huomata." (TYSKÄ 27/1954.)

Kaupunkilaiset ajattelevat vain toisista saamaansa hyötyä ja ovat niin kauan ystävällisiä, kun on jotakin saamista. Kun mökki on valmis, muuttuu ääni kellossa. Tällaisia luotolaiset eivät ole, vaan ottavat ihmisen ihmisenä.

Kalastajan kanssa ystäväystynyt vanhempi mökkiläinen oli varoittanut haastateltavaa: luotolainen ei sovi mökkiläisten kanssa. Haastateltava toteaa, että luotolaisen ja mökkiläisen ero on uskomattoman suuri. Mökkiläiset ovat tuoneet mukanaan tiukan reviirin vartioimisen rannoille ja maille. Ennen ei ollut niin väliä, minne satunnaisen verkkonsa laski. Mökkiläiset ovat myös tuoneet sen, että ei olla enää tekemisissä keskenään. (H13/94.)

Mökkiläiset ovat kärjistäneet riitoja kalavesien omistuksesta. Kuten aiemmin (luvussa seitsemän) tuli esiin, kesävieraat myös kalastavat kutuajoista piittaamatta ja jättävät verkkonsa heitteille, mitä saaristolaiset paheksuvat (H20/95).

"Minusta sopu oli siihen aikaan, kun määkin oon menny niin se oli kymmentä kertaa parempi kuin nykyaikana, vaikka ei siel oookkaan kettää. Se oli toisaalta kyllä semmosta noin paljon soveliaampaa, että nyt paljon hullumpaa. Vaikkei siel oo kettään, mutta ne ei tuu toimeen keskenänsä. Kai se on sieltä, sielt on kaikki köyhät lähteny ja ne varakkaat oo jääny ja ne ei sovi sitte keskenänsä.

– Oliko mitään tommosia pahempia riitoja tai isompia riitoja niinku kylässä?

No kyllä maar siellä joskus niitäkin oli, mutta ei oikein tollai, että nyt olis ollu, että nyrkkejen kans ja tämmöst, ei siel semmosta mun aikanani ollu, ei enkä tier jos heitillä nykkä on tämmöstä, mutta se vaan, että ei naiset ku he kauppa-autoonki menee nii ei ne päivää toisillensa sano.

– Oliko tämmösistä taloudellisista kysymyksistä jotain riitoja vai mistä ne syntyi?

Rajoista ja sitte kun myyrään, ny kun heitillä on siellä kaikilla nyt sitte mistä myyrä tonttia ja tollai. Ja tonkin mökin tontti se mennee mun puolelleni ja taas otetaan maanmittaria ja taas riidellään ja no ei se ollukka taas sitten nii ja toinen muisti väärin ja taas mitataan ja riidellään. Ja ku he mitä siäl jäljellä o, ni heil on varaa myyrä tonttia ja tämmöstä näin. Niistä on sitte kovat riirat ja jos sinne ny mennee tie, kun ne sitte ruppee vaatiin niitä teitäkin niin noin. Mun puoleltani ei men sinne tie ja kun ei sinne taas sovi sitte mennä sinne mökille muuta ku toisen puolelta ja se on ihan tämmöstä riitaa sitte juuri.

– Koska se alko sitten se riitely, tämmönen riitely?

Kyllä se on ihan melkein, kyllä se on ollu toistakymmentä vuotta siihen aikaan kun näitä mökkejä ruvettiin myymään ja että noin. Kyllä niistä on ja siitä tiemaasta, että kuinka luovuttaa se ja, no en tierä sitte, kun mä en lakia tunne, mutta en tierä onko toisen sitten pakko luovuttaa sitte omasta maastansa sitte tiemaa. Ja sitte venepaikoista, että noin. Ei heiän rantaan tulla, eikä heiän rantaan tulla. Ja ku näistä, kun niillä tarttis olla helikopteri joka ikisellä mennä mökkinsä pihaan sillä."

" – Koska näistä lampaista luovuttiin siellä?

Siit on aikaa jo, no ensin jo siihen aikaan sitte ko ne oli aina kukin talo omassa saarensa piti lampaita. Ko ruvettiin sitten niitä kesämökin tontteja myymään niin ei sitten enää lampaitakaan voitu viedä." (H11/94.)

Kesämökkikauppa siis vaikutti yhteisön sisäisiin suhteisiin yhteistunteen katoamisena ja riitelyn ja kateuden alkamisena. Kaikki haastateltavat eivät toki esitä asiaa näin kärkeväenä, vaikkakin näkemysten suunta on sama.

Haastateltava (H20/95) suree vartin (pilkkasiiven) vähenemistä. Vartti on ainoa lintu, jota hän söisi, eikä ole enää käynyt kaavella sen jälkeen, kun vartin ampuminen viisitoista vuotta sitten kiellettiin. Metsästys ei haastateltavan mukaan ole syynä vartin vähenemiseen, vaan kesämökit. Lintu on arka ja tulee muuttomatkaltaan myöhemmin kuin haahka. Haahka ehtii jo hautomaan, kun mökkiläiset tulevat, eikä se enää siinä vaiheessa hylkää pesää. Ahvenanmaalla näkee pilkkasiipiä enemmän, kun mökkejä on vähemmän. (H20/95.)

Ennen osa ihmisistä marjasti paljonkin. Mökkiläiset poimivat nyt marjat. "Kun ihmise ova loppunu, niin ei se niin hait". Aluksi se oli haitta. (H20/95.)

Ammattimainen verkkokalastus vaikeutui ja loppui kannattamattomana, koska verkkovedet jaettiin mökkiläisille ja

ammattimaiseen kalastukseen sopivat vedet siirtyivät niin kauaksi, ettei entisillä välineillä enää kannattanut siellä käydä (H12/94).

" – Mitä jos ajattelette tätä elämänmuutosta täällä Kustavissa noin kokonaisuutena niin mikä teistä on semmoset suurimmat muutokset, mitä tääl on teiän aikana tapahtunut?

Kyllä ihan tää koko tää yhteiskunnan rakenne ja noin siitä asti, kun tuli kesäasukkaat, sen jälkeen on tullu eripuraisuutta ja tämmöstä, että se kaikki yhteishenki on ainakin, Kivimaasta mää en tiärä sanna, mutta niinku Anavaisilta ja tuolta Vartsalasta, se on hävinny täysi. Se ei oo semmosta sitten, siin on niin paljon kateutta ja tällai. Ei siihen ensin alkuun, ei siel kukkaan toisiansa kadehtinu, joka ikinen työtänsä ja muijat teki taksvärkkejensä taloon ja oltiin ja puhuttiin ja nyt ollaan naamat, toi sai nyt tosta tontista noin paljo ja toi noin paljo. Ja se kateus tuli ja kun se on sitte kesäasukkaidenkin kesken se kateus. Heil on pienet tontit ja mennään sitten kattoon, että seurataan rannalle, jos naapuri mennee kalastaan, että viäkö nyt tuuli ton virvelin ton mun vesialueelleni, kun ne on pieniä tämmösiä sitten. Täältä hävis kaikki se sopu. Ainakin tuolta syrjäkyliltä, eihän täsä ny oo mittään Kivimaalla mittään tontteja ja tämmösiä, mutta niinku noilta oikein noilta syrjäkulmilta, misä on noita kesäasukkaita, niin ne riitelee keskenänsä ja toiset kadehtii sitte, se sai siitä niin paljo rahaa ja se sai siitä ja.

– Mistähän se oikein johtuu, että se kateus tuli siihen?

En tiedä, mutta se yhteishenki hävis niin, sitä ei sitte enää.

– Onko teiän mielestä täällä Kustavissa semmosta nousukasmaisuutta?

Paljon, hyvänen, totta kai, se sen kaikki taitaa vähän niinku pilatakki. On, on, kyllä.

– Miten te kuvaisitte tätä nousukasmaisuutta täällä, minkälaista se oikein on?

On ainakin se, että noin ei siinä toista sillai huomioon oteta niinku ennen vanhaan, minä on minä ja meillä on näin ja näin ja meillä mennään näin eteenpäi ja meillä on nyt tämmönen ja tämmönen auto ja näin että. Se kaikki liittyy siihen tavaraan, omaisuuteen, siihen aikaan ei ollu. Ku ollukka ko hevoset ja reet niin noin, ei siinä ollu mittää kateutta kellään.

– Koska tämä tuli tämmönen nousukasmaisuus tänne?

Kyllä se tuli ihan siitä asti, kun eihän he ollu kettään, eihän ny talollisillakaan mittään rahoja ja ylimääräsiä ollu, vaikka noita saaria oli. Siitä asti ku ruvettiin niitä myymään. Ja siitä asti tuli sitte varallisuutta niin sillon kaikki muuttu.

– Onko se ihan kuuskymmentlukua sitten?

On kyllä.

– Et se on niinkin myöhään?

Juu kyllä, siitä se alko sitten että noin. Sitten rupes tulleen autoo ja tämmöstä näin ja totta kai heillä, no siällä on ny auto jaaha sitte täytyy, myyrään toi tontti ja kyllä mekin auto saaraan ja.

– Oliko siinä niinkun vanhempikin väki siinä mukana, vai nuoremmat?

Juu oli, oli kyllä, meiän poikaki, kyllä se auton saa siinä ku toi toinenki, ja se oli. Ja siitä asti se kaikki sitten. Olihan heillä rikkautta ne saaret, mutta ne ei tuattanu siihen aikaan mittää, ne oli lammaslaitumina ja eikä niistä riideltty. Tai en mä tiiä, jos he niistä nykkä riitelee, mutta noin saaraan sillä sitten, se on täysin siitä muuttunu." (H11/94.)

Haastateltava mainitsee, että ennen kylässä ei kukaan toistansa kadehtinut, kaikilla oli suunnilleen samanlaiset itse tehdyt työkalut ja muut – ei niillä päässyt oikein kerskailemaan. Hän tulee heti mukaan, kun mainitsen sanan nousukasmaisuus. Hänellä tuntuu myös olevan varsin tarkka kuva käsitteen sisällöstä. Muutkin haastateltavat puhuvat tästä samasta ilmiöstä samaan sävyyn.

Mökkitonttien myynti mahdollisti nousukasmaisen elämänmuodon jatkumisen tai alkamisen talollisten parissa. Taloudellisen nousun huuma lienee ymmärrettävä, koska rahantulo alkoi yhtäkkiä ja oli ansaitsematonta, ikään kuin taivaasta tipahtanutta: arvottomat lammaslaitumet olivatkin yhtäkkiä miljoonaomaisuus.

Kulutushuuma ja tonttien myynti koitui joidenkin isojen kustavilastaalojen kohtaloksi (H13/94). Nämä olivat tosin aloittaneet ylenmääräisen kulutuksen jo aikaisemmin kauppapurjehduksen aikoina, kuten aiemmin (luvussa seitsemän) tuli jo esille. Tonttikauppa voidaan toisaalta nähdä kauppapurjehduksen ja salakuljetuksen jatkona saaristolaisille auenneena rahasampona. Tällä kertaa rahasampo tosin koski ainoastaan maanomistajia. Silakankalastusta tähän ketjuun ei mielestäni ole syytä lukea, vaikka se ennen olikin tärkeä rahanlähde, sillä se oli varsin tiukasti ankkuroitunut paikalliseen ympäristöön ja yhteisön sisäisiin suhteisiin, eivätkä sen tuomat rahat olleet yllättäviä tai ansaitsemattomia, vaan olivat suoraan sidoksissa tehtyyn työhön. Siihen ei myöskään liittynyt pelaamista.

Kaikki eivät kiinnostuneet nousukasmaisesta elintasokilvasta. Tonttien myyntiin pakotti myös maatilojen perimyskäytännön muutos, jolloin ne sisarukset, jotka eivät jatkaneet maatilan hoitoa, oli huomioitava uudella tavalla omaisuuden jaossa. Samaan ajoittuu muutto kaupunkiin, joten perintöjen jako tapahtui monesti juuri kaupungissa asuvien lasten hyväksi. Haastateltava (H15/95) toteaa, että Suomessa on paljon kaupunkia rakennettu näillä maaseudun rahoilla.

Yhteenvetoa

Nousukasmainen elämänmuoto mahdollistui maata omistaville tonttikaupan myötä ja jotkut valtasi äkkirikastumisen huuma. Talot saivat helppoa rahaa, mutta kylän köyhemmän väen elinkeinot vaikeutuivat.

Kesämökkikauppa kasvatti yhteisön sisäisiä ristiriitoja lisäämällä eriarvoisuutta: maattomat ja pienipaikkaiset menettivät käyttöoikeuksiaan metsissä, saarissa ja kalavesissä. Maanomistuksen korostuminen on jyrännyt muut elinkeinot, jotka ovat luonnonympäristöstä riippuvaisia: kalastuksen, lampaanpidon, keräilyn. Keskus antoi talollisille oikeuden pilata köyhempien saaristolaisten elämän: tontinmyynti tuhosi marjamaat, kalavedet ja lammaslaitumet. Omavaraistalous romahti. "Kaik ova loppunu", huokaa vanha väki toistamiseen.

Mökkikaupan ja mökkiläisten mukaantulo on osa maanomistuksen korostumista ja se lisäsi eriarvoisuutta yhteisön sisällä.

10. PÄÄTELMIÄ JA POHDINTOJA

Saaristolaisuuden olennaiset piirteet ja saaristolaiskylän malli yksilöllisyyden ja yhteisyyden yhteensovittamisessa

Kaikki haastateltavat kokivat olevansa saaristolaisia, kun heiltä tätä kysyin. Tämän saaristolaisen-määritelmän lisäksi näytti kuitenkin olevan toinen, merkitykseltään syvempi saaristolaisen-määritelmä, johon joidenkin haastateltavien mukaan mahtuivat ainoastaan syntyperäiset asukkaat. Näissä saaristolaisissa on "sitä oikeata henkeä", heissä on sitä "oikein saaristolaisuutta" haastateltavien kuvauksen mukaan. Huomioitava seikka on, että muualta paikkakunnan vanhaan sukuun naitu haastateltava kokee olevansa saaristolainen tällaisessa syvemmässä merkityksessä, koska hän harjoittaa itse merellisiä elinkeinoja.

Merellä tekemisissä olemisen näyttää siis olevan keskeistä. Muualta tullutkin kokee olevansa saaristolainen kaikissa merkityksissä, kun on merellisissä elinkeinoissa itse mukana. Muussa tapauksessa hän on epäilevällä kannalla omasta kuuluvuudestaan saaristolaisen syvempään kategoriaan.

Näyttää myös olevan niin, että merellä paljon työskentelevät määrittelevät saaristolaisuuden – sekä sen sisällön, että sen, ketkä siihen kuuluvat – varmemmin.

Saaristolaisuuden olennaiset piirteet hahmottuvat tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston ja menetelmän mukaan tiivistetysti seuraavalla tavalla:

- 1) Eläminen omassa ympäristössä, so. eläminen merestä ja meren kanssa. Elannon ottaminen merestä ja sen luomassa maailmassa perinteisiin taitoihin ja paneutumiseen nojautuen. Kalastus ja etenkin silakan symbolinen merkitys korostuu tässä yhteydessä. Paneutumiseen liittyen korostuu "oman tajun" ja aktiivisen subjektin rooli. Suhteessa mereen korostuu elannon antajan merkitys sekä meren kaikinpuolinen vapauttava vaikutus ihmiseen. Mereen yhdistyvät suuruuden, kauneuden, voiman, kunnioituksen, turvallisuuden ja vapauden kokemukset.
- 2) Saaristolaiskylän yhteisyyden sisältönä on riippuvuus toisista, yhteistyö, toisten huomioiminen, vastavuoroisuus ja yhdessä eläminen – joskin eriarvoisuudessa.
- 3) Omavaraisuus, riippumattomuus, kaiken tarpeellisen tekeminen oman kylän voimin paikallisista raaka-aineista. Omavaraisuuteen liittyy vapaus tehdä asiat omalla tavallaan ja ajallaan ja henkinen "itseriittoaisuus".

Kylän yhteisyyteen kuuluu tapa elää yhdessä, tehdä yhdessä, viettää aikaa yhdessä, "antaa ajan valua" yhdessä. Yhdessä tekeminen ja eläminen on ollut luonteeltaan positiivista, sitä on eniten jääty kaipaamaan vanhassa elämänmuodossa. Sen katoamisen koetaan olevan suurimman elämisessä tapahtuneen muutoksen omana elinaikana.

Eriarvoisuudesta huolimatta kylän yhdessäolo on herättänyt paljon yksilöä tyydyttäviä hyväksytyksi tulemisen tunteita ja positiivista yhdessäoloa – naapuriapua yms. Kylän yhteisyyteen on kuulunut

ehdoton luottamus naapurusten kesken, mitä tulee omistuksiin; toisaalta luottamus siihen, että saa tarvittaessa apua toisilta, että ei jätetä pulaan.

Haastateltavat korostavat, ettei saaristossa ole samanlaisia isoja taloja eikä luokkaeroja kuin mantereella. Oman yhteisön erilaisuutta tässä mielessä tahdotaan selvästi korostaa.

Vaikka, kuten tutkimuksen lähtökohtia esitellessäni toin esiin, kysymyksenasetteluni painottui mentaalisten asioiden puolelle, monet haastateltavista vastasivat käytännöllisen elämän kuvauksilla.

Haastateltavien kerronnassa korostui pienten arkipäiväisten asioiden tekemisen tavan syvempi merkitys. Kiireettömyys ja ajan anto toisille, luonnon ja eläinten rytmin seuraaminen ja huomioonotto luonnehtivat entistä tekemisen tapaa.

Haastateltavat yhdistävät vapauden pieniin arkisiin askareisiin ja luonnon mukana elämiseen. He kokevat itsensä vapaiksi ja oman itsensä herroiksi arkipäivän askareita suorittaessaan.

Arkipäivän elämisen tapa, tai "jokapäiväisen elämän todellisuus", "jokapäiväinen elämismaailma"¹⁵⁶ on tärkeä näkökulma kulttuuriin yksityisen ihmisen kannalta katsoen. Eläminen rakentuu pienistä arkipäiväisistä asioista ja elämisen tapa siitä, millä tavalla nämä pienet arkipäivään kuuluvat askareet ja asiat tapahtuvat. Millaisia merkityksiä ne sisältävät, mihin muihin asioihin ne yhdistyvät tai suuntautuvat, ovatko palapelin osaset läsnä tässä ja nyt? Tapa tehdä työtä, tapa jolla ihmiset ovat toistensa kanssa, tapa jakaa aika ja antaa sille merkityksiä jne. Pienten asioiden kautta ilmenevät suuret asiat – suhtautuminen elämään, muihin olentoihin ja toisiin ihmisiin. Tärkeää ei ole se, **mitä** tehdään vaan se, **miten** tehdään. Sama asia voidaan tehdä niin monella tavalla: avata ovi aamulla, tervehtiä naapuria, olla lasten kanssa, lakaista lattia. Pysähtyvätkö ihmiset seuraamaan lintuja odotellessaan lossia vai tuskailevatko viivytystä, pysähtyvätkö

¹⁵⁶ Berger ja Luckmann 1994,29-57.

rupattelemaan kylänaapurin kanssa tähän törmätessään vai viilettävätkö ohi traktoria sammuttamatta?

Meren yhdistävä vaikutus saaristolaisyhteisössä ilmenee yhteistyönä kulkemisen ja kalastuksen suhteen.

Meren eristävä vaikutus ilmenee omavaraisuutena ja monitaitoisuutena.

Yksilöllisyyden ja yhteisyyden, vapauden ja toisista riippuvuuden keskinäissuhteessa saaristolaiskylässä on kysymys sopeutumisesta merelliseen luonnonympäristöön. Meren kanssa eläminen, siinä kulkeminen ja elinkeinojen harjoittaminen vaatii toisaalta vastavuoroisuutta, kylän omavaraisuutta, yhteistyötä ja apua – toisaalta monitaitoisuutta ja meriluonnon elementtien yksilöllistä hallintaa, kykyä itsenäiseen päätöksentekoon ja myönteiseen yksinäisyyteen ja näihin kaikkiin piirteisiin liittyvää yksilöllisyyttä.

Kokemisen kannalta katsoen yksilöllisen vapauden ja keskinäisen riippuvuuden omalaatuinen yhdistelmä on saaristolaiskulttuurin ydinaluetta. Miten saaristolaiset sovittavat nämä kaksi näennäisesti ristiriitaista asiaa yhteen, on ollut läpi tämän tutkimustyön kulkenut arvoitus.

Kylän ilmapiirissä ristiriitaiset tekijät vetävät eri suuntiin: toisaalta yhteisyys ja yhdenvertaisuus, jota yhteistyö tukee – toisaalta varallisuuserot ja muunlainen eriarvoisuus, kateus ja katkeruus.

Kuva 37. Etelä-Vartsalan pelimanneja.

Merellisten elinkeinojen harjoittaminen korostaa yksilökohtaista vaihtelevien tilanteiden ja tapahtumaketjujen hallinnan tärkeyttä, osaamista ja selviytymistä, joista ominaisuuksista tulee osa saaristolaista mentaliteettia.

Aktiivinen toimija vai passiivinen ajalehti oman elämänsä ja ympäristönsä suhteen, eli subjektina vai objektina olo, on tärkeä mentaliteettia, elämänasennetta kuvaava asia.

J.P. Roos pitää elämän hallintaa myös keskeisimpänä suomalaisten elämänkerroissa ilmenevänä ulottuvuutena. Elämänkerta-aineisto, jota hän tarkastelee, koostuu elämänkerroista, jotka on kerätty pääasiassa Suomen yleisradion ja Elämäntavan muutoksen tutkimusprojektin järjestämässä elämänkertakilpailussa. Kertojien kannalta elämän avainkysymyksiä oli elämän kokeminen joko sellaiseksi, jossa tapahtumat ovat seuranneet toisiaan ilman että kertojalla olisi ollut niihin otetta, tai sellaiseksi joka kokonaisuudessaan on ollut kertojan vaikutusvallassa. Roos kirjoittaa, että kertojat kokivat jälkimmäisen myönteiseksi ja edellisen ehkä syvimmäksi pettymyksen aiheeksi omassa elämässään. Kertoja ei ole ikäänkuin omistanut elämäänsä, vaan vieraat voimat ovat häntä heitelleet. Elämänhallinta tai sen puuttuminen lyö leimansa koko elämään, se on Roosin mukaan keskeisin kysymys ihmisen elämän aikana.¹⁵⁷

Haastateltavat haluavat tuoda myös esille, että jokaiselle annettiin arvo, jokainen oli jossakin hyvä.

Paikallisyhteisössä elävällä ihmisellä on oma paikka, joka hänelle luonnostaan lankeaa, hänen ei tarvitse lunastaa sitä eikä siihen kuuluvaa yhteisön hyväksyntää suorituksillaan.

¹⁵⁷ Roos 1988,206-208.

Myös erilaisuutta sallittiin varsin pitkälle. Poikkeaville oltiin ystävällisiä sosiaalisessa kanssakäymisessä, kunhan asianomainen noudatti keskeisiä moraal sääntöjä, mm. rehellisyyttä.

Jos kysytään, korostuiko yhteisössä tarve mitätöidä yksilöitä (jokainenhan voidaan mitätöidä jonkin piirteen avulla) vai korostuiko pyrkimys ymmärtää ja sovittaa yksilöiden erilaisia heikkouksia ja nähdä heidän saavutuksensa yhteisön yhteisinä voittoina – kallistuisin tämän aineiston valossa jälkimmäisen puolelle.

Toisaalta eriarvoisuuden kautta tapahtui mitätöintiä ja syrjinnän kokemista. Toisaalta yhteisön jäsenet olivat henkilökohtaisessa kanssakäymisessä ja molemminpuolisessa riippuvuussuhteessa keskenään eriarvoisuudesta huolimatta.

Nämä olivat samanaikaisia ja ristiin vetäviä puolia yhteisössä, molempia tapahtui samanaikaisesti. Aineiston valossa voi kuitenkin tehdä johtopäätöksen, että taloudellinen ja sosiaalinen vallankäyttö ei leimaa yhteisön ilmapiiriä. Aineiston vinous saattaa tietenkin vaikuttaa tähän tulokseen – köyhä väki kun on muuttanut enimmäkseen kylistä pois.

Toisaalta haastateltavat kokevat yleisesti luokkajaon kaventuneen, toisaalta myös yhdessäolon loppuneen. Vaikka siis luokkaerot ilmeisesti tuntuivat ennen jyrkempinä, silti yhdessäolo ja yhdessä tekeminen oli kylässä tiivistä ja positiivisesti virittyntä, koskapa sen perään edelleenkin haikaillaan.

Myös kertomaperinne, tarinoinnin tilaisuudet ja tiivis kanssakäyminen ehkä korostavat yksilöllisiä piirteitä. Kun on aikaa olla yhdessä, yksilöiden erityispiirteet tulevat esiin yhteiseksi huviksi – kertojat jalostuvat taidoissaan, kun kertomiseen tulee paljon tilaisuuksia. Poikkeavista sattumuksista ja käytöksestä saadaan jutunjuurta piristykseksi. Jolleivät yksilöt mitenkään uhkaa toisiaan, erilaisuus on vaaratonta ja suotavaa, kuten haastateltavien myönteisestä tavasta kertoa poikkeavista persoonallisuuksista voidaan päätellä.

Erilaisuus on osa kylän yhteisyyttä.

Sen sijaan eriarvoisuus on selvästi yhteisyyden vastavoima.

Erilaisten lahjojen anto ja toisten hienoviriteinen huomioiminen on tärkeä osa keskinäisiä suhteita. Ne korostavat kyläläisten yhdessä elämistä ja yhteenkuuluvuutta huolimatta eroista ja mahdollisista erimielisyyksistä.

Tärkeä asia on, että yksilö on voinut olla varma, ettei häntä hädän hetkellä jätetä yksin, vaan autetaan naapurien voimin. Tällä tietoisuudella on nähdäkseni erittäin tärkeä merkitys ihmisten keskinäisissä suhteissa, koska se koskettaa olemassaolon perusteita. Yksilöt ovat myös tämän asian suhteen samassa asemassa varallisuudesta riippumatta.

Siitä, että yksilöllisyys ja yhteisöllisyys abstrahoidaan toisilleen vastakohtaisiksi kulttuurin piirteiksi, ei loogisesti pitäisi seurata, etteivät ne voisi olla olemassa yhtä aikaa. Monasti näkee ajateltavan, että tiiviissä yhteisössä elävä ihminen ei voisi samaan aikaan olla yksilöllinen persoonallisuus, vaan vain yhteisönsä "tuote", jonkinlainen torvi, johon yhteisö puhalttaa. Ajatellaan, että kansanrunoilijan lauluimprovisaatio olisi jotenkin vähemmän luovaa kuin esimerkiksi nykyajan jazz-muusikon improvisaatio. Tokkopa jälkimmäisestä katsotaan asialliseksi todeta, kuten Larin Paraskesta, ettei hän montaakaan sävelkulkua ollut itse keksinyt, vaan ne olivat peräisin "vanhoista, hänen lapsena kuulemistaan lauluista, jotka jo ympäristö oli unohtanut".¹⁵⁸

Vanhan yhteisöihmisen mitätöinti kuvastaa nykyihmisen huonoa näkökykyä, se on sellaisten ihmisten mitätöintiä, jotka eivät osaa lukea ja kirjoittaa. Myös vallitseva kertakaikkisen uuden ja ennennäkemättömän myytti estää rinnastamasta nykyelämän ja entisaikain elämän merkityksiä toisiinsa. Modernin elämän ainutkertaisuus voidaan myös nähdä nykyihmisen tapana

¹⁵⁸ Timonen 1982,165.

jumalallistaa itsensä – hän on mielestään jotakin kertakaikkiaan toisenlaista kuin menneet sukupolvet.

Käsitys, että yksilöllisyys ja yhteisöllisyys ei voi olla olemassa yhtäaikaan, perustunee käsitykseen ihmisen henkisen kapasiteetin vakioisuudesta siinä mielessä, että kun ihminen uhraa henkistä kapasiteettiaan yhteisölle (esimerkiksi tekee jotakin yhteisön puolesta), sen täytyy olla pois hänen yksilöllisyydestään eikä niin, että se voisi tukea hänen yksilöllistä kehitysprosessiaan. Kyseessä olisi siis jonkinlainen nollasummapeli, samanlainen kuin käsityksessä onnen vakiomäärästä, joka aiemmin kalastukseen liittyvän kateuden yhteydessä tuli esille.

Myös Kortteinen kiinnitti tutkimuksessaan huomiota vanhemman ja nuoremman sukupolven tarinoiden eroon. Hänen mukaansa perinteisen eetoksen perustana on tilanne, jossa minä määrittyy tietyn kollektiivin avustavaksi jäseneksi: uhrautumalla nousee yhä vahvemmaksi osaksi yhteisöä. Oma vahva asema saavutetaan uhrautumalla, katsomalla itseä toisten kautta. Uuden eetoksen asetelmassa taas se mikä on muille, on itseltä pois ja päinvastoin. Minän ja muiden välinen suhde on nollasummapeli. Nimenomaan tässä on hänen mukaansa keskeinen ero edellisen sukupolven kertomuksiin verrattuna. Koettu yksilöllisten ja yhteisöllisten etujen konsensus on vaihtunut suoranaista antagonismia koskevaksi kokemukseksi.¹⁵⁹

Entä tarkoitetaanko nykyihmisen yksilöllisyydellä verrattuna entisaikain yhteisöihmiseen itseasiassa hänen itsekkyyttään, pyrkimystään vapautua kaikista toisten välittämiseen ja huomioimiseen liittyvistä "kahleista"?

Itsensä antaminen toisille ei sinänsä loogisesti vie omaa yksilöllisyyttä, toisen auttaminen ei sinänsä vähennä omaa energiaa.

¹⁵⁹ Kortteinen 1997,127.

Ihminen voi elää tiiviissä yhteisössä, osallistua yhteistyöhön, ajatella yhteisönsä parasta ja silti olla kokonainen persoonallisuus, yksilöllinen ihminen ja yksityinen ihminen. Tässä on kysymys erilaisista ihmiskäsityksistä.

Marja Holmilakaan ei empiirisessä tutkimuksessaan havainnut, että kyläyhteisö olisi ollut jotakin, johon yksilön henkilökohtainen jatkuvuus, hänen "tavaramerkkinsä", osittain tai kokonaan katoaisi. Päinvastoin: kyläläisten haastatteluja tarkasteltaessa hän havaitsi paikallisyhteisön antavan yksilöilleen viitekehyksen, jossa he voivat luoda omaa henkilökohtaista jatkuvuuttaan.¹⁶⁰

Matti Sarmela kirjoittaa, että käsitys länsimaisesta ihmisestä rationaalisenä ja yksilöllisenä verrattuna aasialaiseen ryhmäänsä sitoutuneeseen ja sen odotuksia noudattavaan ihmiseen on tyypillistä länsimaista omahyväisyyttä. Se kuuluu niihin määritelmiin, joilla halutaan ilmaista, että länsimainen ihminen on jotakin enemmän kuin muut. Thaimaassa kyläyhteisö ei ole suvaitsematon ja omassa elämässään tutkimuksen haastateltavat olivat yhtä yksilöllisiä kuin eurooppalaiset. Jokaisella heistä oli oma käsityksensä uskonnosta ja elämän peruskysymyksistä. Sarmelan mukaan paikallisten ja keskitettyjen kulttuurien vastakkaisuus on juuri siinä, etteivät omaehtoiset kyläläiset tahdo sopeutua organisaatioihin, jotka toimivat menestyksellisesti vain rajoittamalla ihmisen omaehtoisuutta, yksilöllisyyttä ja vapautta.¹⁶¹

Saaristolaiskylässä oli yhteisöllinen elämä, "vapaudet" toisten suhteen. Toisaalta oli oma yksityinen elämä, meri ja omalla tavallaan kasvaminen.

Saaristolaisuudessa korostuu luonnonympäristön yksilöllisen kohtaamisen alue, luonnon-olentona elämisen alue. Ihmisen voidaan

¹⁶⁰ Holmila 2001,138.

¹⁶¹ Sarmela 2004,122.

ajatella elävän tavallaan montaa elämää yhtä aikaa ja jonkin niistä korostuvan hänen kokemusmaailmassaan. Luonnon keskellä elävän ihmisen kokemusmaailma on suuntautunut toisella tavalla kuin kaupungissa elävän ihmisen.

Saaristolainen on "vapaa". Tätä kaikki haastateltavat korostavat esimerkiksi meren yhteydessä. Toisaalta oli sosiaalinen riippuvuus, joka juontui selkeästi riippuvuudesta toisista, joka puolestaan seurasi meren asettamista ehdoista taloudelle ja liikkumiselle.

Kärjistäen voisi arvella, että kyseessä oli monien melko vahvojen yksilöiden yhteistö.

Näkökulmia muutokseen saaristossa

1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa tapahtuneesta kulttuurin murroksesta ja vanhan maailmankuvan väistymisestä on ollut pohdintoja jo aiemmin (luvut seitsemän ja kahdeksan). Samaan aikaan tapahtui useampia haastatteluaineistossakin näkyviä muutosprosesseja, murroksia: ainakin 1) maailman henkistämistä siirryttiin maailman aineellistamiseen, 2) yhteiset työprosessit ja yhteisomistukset vähenivät, 3) yksilöiden suuruus ja kertomisperinne näivettyivät.

Sukupolvien kesken on eroa. Mistä oikein johtuu, että vanhan sukupolven ihmiset koetaan erilaisina?

Myös myöhempien sukupolvien maailmojen välillä on kuilumainen ero, mikä ei tarkoita, etteivätkö yksittäiset yksilöt voisi ymmärtää toisiaan. Jean Renoir puhuu yksilöiden keskinäisen ymmärryksen yhteydessä maailman horisontaalisesta jakautumisesta ja toteaa

helpottuneena, että puuseppien ja eläinlääkäreiden tapaan myös näyttelijät ovat kaikissa maissa samanlaisia.¹⁶² Kysymys on tässä yleisestä orientoitumistavasta elämään, mitä kulttuuri rakenteillaan tukee ja minkä yksittäiset yksilöt ovat omaksuneet enemmässä tai vähemmässä määrin.

Kyläyhteisön hajoaminen ja "yhteisen pyhän" katoaminen ajoittuu samaan kulttuurin murrosprosessiin eivätkä vanhat ihmiset enää halunneet puhua nuoremmille vanhasta maailmankuvasta. Keskus rikkoi sukupolvien välisen yhteyden asettamalla kansanuskon pakanalliseen, epätieteelliseen ja naurettavaan asemaan.

Vanhassa maailmassa kaikki on yksityisen ihmisen ympärillä. Ihminen eli omassa ympäristössään ja jokapäiväisen elämän tarveaineet saatiin siitä ympäristöstä. Parantajat käyttivät kasveja, jotka kasvoivat siinä ympäristössä. Taidot ja tiedot olivat kaikkien opittavissa eivätkä olleet eriytyneet vain institutionalisoitujen asiantuntijoiden hallittaviksi.

Tiiviissä yhteisössä ihmiset jakoivat yhteisen kertomustradition. Se antoi yksilölle mahdollisuuden rikastaa sisäistä maailmaansa ja peilata itseään muihin sekä kertojana että kuulijana. Nyt vastaava traditio on siirtynyt henkilökohtaisesti tuntemattomille spesialisteille ja instituutioille ja informaation virta on yksisuuntaistunut.

Paikallisen yhteisön oppimisen ja keskusvallan kontrolloiman institutionalisoidun oppimisen ja tiedon välillä on periaatteellinen ero: Paikallisen yhteisön oppiminen perustuu omakohtaiseen kokeiluun ja sen kautta hahmottuvaan tietoon omasta ympäristöstä. Institutionalisoitunut yhteiskunta korostaa tietoja, jotka sijaitsevat kaukana yksityisestä ihmisestä ja joita hän ei useinkaan voi itse todeta.

¹⁶² Renoir 1979,227.

Kalastuksen merkityksen muutos on ollut tärkeää saaristolais-identiteetin kannalta. Etenkin silakka oli pitkään saaristolaiskylän yhteisyyden ja selviytymisvoiman symbolina. Kalastuksen asema saaristolaisen identiteetin määrittäjänä on ollut merkittävä.

Kuva 38. Laupusista.

Nykyinen kalastus ei enää voine tätä korvata identiteettitasolla: on aivan eri asia pyytää kalaa, josta saa hyvän hinnan ja jota kaikki haluavat, kuin pyytää sitä nöyryyttävään pilkkahintaan turkistarhoille rehuksi. Saaristolaiset arvostavat itse edelleen silakkaa ruokakalana ylitse muiden. Tätä osoittaa heidän, myös miesten, taitonsa valmistaa siitä mitä herkullisimpia aterioita.

Nykyisin kalastuksessa korostuvat markkinoihin sidottu hyöty ja tehokkuus. Työn oma sisäinen merkitys on viety, tunne siitä, että tekee arvokasta työtä. Samaa merkityksen vientiä suree haastateltava maatalouden osalta, jossa ei ole enää väliä, miten saa maansa kasvamaan ja mitä viljelee, vaan vain se, miten osaa täytellä papereita suuryhteiskuntaan päin (H14/95).

"Nyt on tämä kirjolohi kauhias valtis. Mut nyt o mökkiläisten ja kasvattajien kans ollu erimielisyyttä kun mökkiläinen pelkää et se veden saastuttaa. Mökkiläinen on saastuttanu oman ympäristös kaupungeis ja nyt hän tule tän sit pitämän tämmöst jöötä et rannikko likastetta. Mut kyl mar tämmönen kun tääl ollu on suku kolmesataa vuotta niin kyl sen kans jonkun määrääminen pitäis oleman." (H13/94.)

Kalankasvatuksesta käytävä julkinen keskustelu¹⁶³ on hyvä esimerkki konfliktista, jossa on kyse myös siitä, kuka saa määrätä kulttuurisen säilymisen ehdoista.

Kalastuksen merkitys saaristolaisille muistuttaa poronhoidon merkitystä saamelaisille. Kalanviljelystä elantonsa saavien määrä ei ole enää suuri, mutta elinkeinon symboliarvo liittyy kalastuksen alasajoon keskuksen taholta sekä kalastuksen vanhaan asemaan saaristolaisten identiteetissä. Ehkä siksi kalanviljelyn puolustus on raivokasta: siihen yhdistyy keskuksen uhmaaminen, jota keskusta myös mökkiläiset edustavat.

Kalanviljelyn ilmeiset ja osoitetut ongelmat merelle¹⁶⁴ ohitetaan niputtamalla ne keskus – periferia kiistaan. Toisaalta suomalaiseen politiikkaan kuuluu ongelmia ratkaistaessa tapa käydä pienimpien ja heikoimpien kimppuun ja jättää isot tekijät (tässä tapauksessa Itämeren

¹⁶³ Peuhkuri 2000.

¹⁶⁴ Vuorinen 1994,80-82.

isot saastuttajat) rauhaan, koska niiden suhteen katsotaan vaikuttaminen mahdottomaksi. Tämä liittyy sovinnaiseen yhteiskuntakäsitykseen, jossa yhteiskunnan rakenteet otetaan annettuina asettamatta niitä kyseenalaisiksi. Periferiasta katsoen nämä rakenteet näyttävät kuitenkin toisenlaisilta, kuin kaupungista katsoen.

Toisaalta kalankasvattajat eivät ole köyhää väkeä, vaan saariston hyvinvoivaa keskiluokkaa. Heitä kuitenkin puolustetaan melko yhteistuumin. Älähdys johtuukin nähdäkseni em. kalastuksen symboliarvosta ja myös saaristolaisten vanhasta tottumisesta itsemääräämiseen.

Ikänsä kalastuksen parissa työskennellyt haastateltava toteaa, että suurin muutos hänen elämänsä aikana on ollut kalastuksen hiipuminen kannattamattomaksi. Tämä on aiheutettu valtion tukipolitiikalla ja päätöksenteossa kalastuksen niputtamisella yhteen maatalouden kanssa. (H13/94.)

Vertailukohtana voisi tässä olla Norjan kalastuspolitiikka omine kalastusministeriöineen, joka on vaalinut ja säilyttänyt kalastuksen kannattavana elinkeinona läpi yhteiskunnallisen muutoksen, myös periferiassa. Finnmarkenissa kalatehtailla työskennellessäni 70-luvulla havaitsin lähes joka kylässä pienen kalanjalostustehtaan ja vähänkin isommassa kylässä useita. Näistä pienemmät kuivakalan tuotantoon erikoistuneet olivat monasti yhteisyrityksiä.

Kalastaja (H20/95) arvostelee, että silakan jatkojalostus Vuosnaisissa meni pilalle, koska liian iso firma (so. Valio) oli toiminnan takana ja sellaisia ihmisiä, jotka eivät kalasta mitään ymmärtäneet. Valtio perusti hallit aikoinaan, ne siirtyivät sitten Valiolle ja toiminta loppui huonon hoidon takia. Brändön Jurmossa jalostus toimii vielä tänäkin päivänä yksityisellä omistuspohjalla ja asiantuntevassa hoidossa. Samoin Vuosnaisten lohenjalostusfirma olisi täytynyt suunnitella niin, että se olisi pystynyt myös fileoimaan. Kasvattajat perkaavat kyllä kalat itse, mutta fileoinnin takia kalat viedään muualle ja ne tulevat jäädytettyinä takaisin Vuosnaisiin. Haastateltava paheksuu myös sitä, että

kustavilaiset kaupungit eivät ota vastaan kustavilaista kalaa suoraan kalastajilta. Ennen Vaso osti sentään, mutta vei Uuteenkaupunkiin jalostettavaksi.

Suomalaista keskittämispolitiikkaa räikeimmillään edustanee haastateltavan mainitsema tosiasia, ettei lähikaupoista saa lähialueen tuotteita. Tämä on myös keskuksen taloudellisen otteen kiristymisen ilmausta. Se on myös paikallisten toimijoiden voimattomuutta ja ehkä myös ymmärtämättömyyttä yhteiskunnallisten mekanismien luonteen suhteen puolustettaessa paikallisia elinkeinoja. Vuosnaisten lohenjalostuslaitokseen tuli asuinaikanani lohi jopa Jäämereltä Norjasta, koska he olivat saaneet sitä sieltä halvemmalla ja vaikka ympärillä oli yksi Suomen voimakkaimmista kirjolohen kasvatusalueista.

Fär-saarilla yhteistyö on vanha itsestänselvyyks meidän saaristomme tapaan, mutta siellä yhteistyö näytti olevan edelleen arvostettua. Erilaisia paikallisia osuustoiminnan muotoja esimerkiksi kalanjalostuksen alalla oli nykypäivänäkin. Miksi meillä ei ole käynyt näin? Onko valtiovalta politiikallaan estänyt tällaisen toiminnan? Entä oliko suomalaisen saaristolaiskylän yhteistyöperinne jotenkin toisenlaista kuin färinkien kylän perinne? Oliko perinteessä itsessään jotakin, joka johti sen häviöön?

Entä kesämökkikaupan osuus? Onko tonttikauppa hajottanut saaristolaisyhteisön?

Talot saivat helppoa rahaa myymällä tontteja, jolloin paikallisten elinkeinojen kehittäminen ei ollut talollisten kannalta elintärkeää. Kalastus ja maatalous saivat rauhassa näivettyä niin kauan kuin myytäviä tontteja riitti. Tämä on yksi tulkinta. Toinen tulkinta olisi, että tontinmyynti oli ainoa mahdollisuus jäädä saaristoon suuryhteiskunnan taholta alasajossa olevien elinkeinojen näivettyessä.

Ehkä molemmissa tulkinnoissa on jotakin perää.

Outi Tuomi-Nikula kertoo mielenkiintoisesta kehityksestä, joka tapahtui keskipohjalaisten kalastajien perinteisillä kesäisillä

silakankalastuspaikoilla Maakallassa, Ulkokallassa, Tankarissa, Krunnissa ja Ohtakarissa. Kalastuksen taloudellisen merkityksen vähetessä kesämökkiasutus pyrki levittäytymään ulkomeren kalastussaarille. Maakallassa oli tällöin toiminnassa vielä saarella kalastavien vuosisatainen itsehallinto, karinkokoukset. 1960-luvulla kokoukset päättivät kieltää ulkopuolisilta huvilan rakentamisen sekä määräsivät rakennuskannan tyylin säilyttämisestä entisellään aina sisustusta myöten. Tankarissa karinkokoukset olivat hiipuneet kalastuksen vähetessä ja saari muuttui vähitellen kesämökkiasutukseksi. Ulkokallaa on suojellut mökkiasutukselta säännöllisen veneliikenteen puuttuminen. Vielä vuonna 1978 siellä asui alkukesällä pari lohenpyytäjää ja keväisin se on ollut myöhemminkin nuorten hylkeenpyytäjien asemapaikkana. Krunnia uhkasi myös mökkiasutus, vaikkei se ole menettänyt kalastuksellista arvoaan. Vuonna 1960 saarta hallitseva Ruotsalon kalastajain seura päätti, ettei saarelle saa rakentaa kukaan muu kuin kalastusta ammattimaisesti harjoittavat. Tällekin karille ei ollut säännöllistä veneliikennettä. Ohtakari on puolestaan säilyttänyt funktionsa kalastustukikohtana, koska se on niin lähellä mannerta, että sinne voitiin 1970-luvulla rakentaa tie. Tällöin Kalaosuuskunnan auto saattoi päivittäin hakea saaliin karilta ja saaresta kehittyikin moderni siian- ja lohenkalastuspaikka. Kalastajille on rajattu saaresta oma alueensa, jonne muut eivät saa rakentaa.¹⁶⁵

Esimerkki näyttää, että todellista valtaa omaava paikallisyhteisön oma päätöksentekovoima pystyy varsin hyvin ohjailemaan alueelleen vyöryviä muutospaineita. Saman suuntaisesti vaikuttaa elinkeinon elinvoimaisuus. Liikenneyhteyksien puuttumisella on myös suojaava merkitys.

¹⁶⁵ Tuomi-Nikula 1982,161,162.

Maanomistus ja sen aiheuttamat muutosprosessit ovat osa eriarvoisuutta. Keskuksen vaikutus on kohdistunut eriarvoisuutta kasvattavasti so. maanomistusta suosivasti. Maanomistuksesta tuli suurin asukkaita ja heidän selviytymistään valikoiva tekijä saaristossa viime vuosisadalla. Maanomistuksen valikoivuus perinteenkantajiin nähden vaikuttanee nykyisten saaristolaisten arvostukseen oman kulttuurinsa suhteen siten, että selkeästi tietynlainen osa perinteenkantajista on poissa. Maata omistavat ovat jääneet, muut ovat joutuneet lähtemään, ensin Amerikkaan, sitten kaupunkiin.

Huomattakoon, että kysymys ei ollut vain talollisista, vaan myös pienemmistä maanomistajista eli myöskin torpparit ja monet pienipaikkaiset saattoivat jäädä. Sen sijaan suuri väenpaljous taloista katosi, vain omistajaperhe jäi.

Arvojen muutosta on varmaankin tapahtunut tähän valikointiin liittyen. Työn ja työhön liittyvien taitojen arvostus oli vanhan yhteisön keskeinen arvo, toisaalta juuri perinteisten käsitöiden taitajat tai heidän jälkeläisensä ovat paljolti muuttaneet pois. Heidän mukanaan lähti myös tärkeä osa yhteisön eri näkökulmia. Miten suullinen perinne on muuttunut tämän muutosprosessin mukana? Kerrotaan vieläkin paikallista suullista perinnettä paljon tunteneista kiertävistä käsityöläisistä. Tarinoita tai muuta suullista perinnettä kukaan haastateltavista ei maininnut niiden asioiden joukossa, jotka hänen mieleensä tuli sanasta perinne. Sen sijaan edellistä sukupolvea arvostettiin yleisesti juuri tämän kertomisen lahjan takia. He veivät sen mennessään. Myöskään paikkakunnalla viimeisiä vanhoja tarinoita paljon muistava henkilö ei arvostanut kertojaa itsessään niin paljon, että olisi katsonut aiheelliseksi tarjoamani tarinoiden tallennusavun vastaanoton. Sen sijaan hän protestoi julkisesti juttujen korostamista perinteen osana – "kun luullaan, että perinne on vaan jottai semmossi jutui".

Haastatteluaineistosta saa voimakkaan kuvan luonnonympäristön erityisestä sekä aineellisesta että henkisestä merkityksestä haastateltaville. Muuttoliikkeeseen viitaten voidaan tietenkkin myös kysyä, ovatko yhteisöön sitoutuneet lähteneet ja maisemaan sitoutuneet jääneet so. jääneet ne, joille saaristoluonto on tärkeintä. Itseään nuoremman sukupolven lähtöä kaupunkeihin haastateltavat kommentoivat:

“ – Mistä se oli kiinni, että nuoret lähti sieltä kylästä sitten, muuttivat kokonaan pois, oliko se ihan tästä työstä kiinni? Juu oli, työllisyystilanne oli sitten että noin, ja ko he tuli niin paljo sitte vanhemmaks, nii eihän sitä halkooka viittiny sitte ennää hakata. Sitte haettiin vähän parempaa työtä ja siihen aikaan saikin sitte ihan tommosta normaalia työtä. pääsi tonne telakalleki töihin ja tollai niin ne rupes sitte vaan sitte lähtee ja käytiin vaan lomilla.

– Oisko siellä ollu jotain mahdollisuuksia jäädä sinne kylään kuitenkin?

Ei, kyllä se olis ollu sitte ihan sitä samaa, mitä heiän isät ja isoisät, ei ne tyytyny sitte ennään siihen.

– Ahaa, että se oli vähän siitäkin kiinni, ettei heitä kiinnostanu se? Juu ei, nuorista ei tullu oikeen sitte ennää, että ne olis laskennu verkkoja ja tollai, niitä oli semmosia sitte, että ei he ollenkaan kalastuksesta kiinnostanu, he lähti sitte jo muualle.

– Halusko he niinku parempaa elintasoa sitte vai miksi? Juu sentähre juur, sentähren että.

– Et jos ois tienannu paremmin siinä kalastuksessa, niin oisivat voineet jäädäkin?

Juu mutta ei siinä ollu sitte semmosta sitten, ne oli kaikki sitten kalliita semmoset, vene olis tarvinnu olla, verkot, kaikki muut vehkeet. He lähti ennen sitten poies ja, että siihen ei sitte oo jääny, tää (mies), joka tossa ny asuu, joka Anavaisilta on tullu, nii hän kalasti ikänsä, mutta ei hänenkä poikansa siihen kukkaan jääny,

että ei he tykänny sitte jatkaa. Ne vähän koulujaki kävivät, ammattikouluja ja jotakin että noin, niillä jottain tommosta vähän parempaa ammattiakin on ollu nii, ei he, ei kukkaa jääny siihen sitte." (H11/94.)

Haastateltava näkee jäämisen mahdottomaksi, koska "ei ne tyytyny sitte enään siihen". Kalastuksen arvostuksen romahdus ammattina ja sen kannattavuuden lasku tapahtui tuohon samaan aikaan. Kaupungin ammatit ovat haastateltavan kerronnassa "parempia ammatteja", millä muotoilulla hän tuntuu pikemminkin imitoivan nuorten näkemyksiä, kuin esittelevän omaansa.

Myös toinen haastateltava (H13/94) toteaa nuorten lähdöstä, että suoranaista pakkoa muutolle ei ollut, mutta nuoret eivät tyytyneet tarjolla olevaan elintasoon – kaupunki veti heitä puoleensa. Jos nuorten ei ollut välttämätöntä muuttaa, vaan arvot vetivät heitä eli toisin sanoen ei tyydytty samaan elämäntapaan kuin ennen, lienee kyse kaupungin henkisen otteen tiivistymisestä. Samaan ajoittuu massamedian ja kulkuyhteyksien intensiivistyminen.

Myös rahatalouden tulo ajoittuu samaan. Haastateltava (H13/94) korostaa rahan merkitystä muuttavana voimana. Ihmisten luotettavuuskin liittyi tähän. Ennen ei ollut varastettavaa, eikä sellaista janoa saada lisää. Oli myös ihmisten suurempi tyytyväisyys elämäänsä, ja kun itse tehtiin kaikki tarvekalut – mitä sellaisia toiselta viemään.

" – Mites kokiko ihmiset olevansa saaristolaisia siellä Anavaisten kylässä?

Juu kyllä ja he oikein, he tykkäskin, se oli heiän kunnia-asiakin, että oltiin saaristolaisia, ei siinä.

– Pidettiinkö näitä kivimaalaisia saaristolaisina?

Ei kyllä ne oli, ne oli vaan sitä herrasväkkee sitte vaan niin täysin ja parempia ihmisi, jotka täällä oli. Ja se oli kauan kauan, taitaa

vieläkin olla se mieli heitillä, kyllä vanhemmilla ihmisillä kumminkin että noin." (H11/94.)

Jotkut haastateltavista toivat esiin saaristolaisuuden määrittelyssä ristiriitaisen arvolatauksen: toisaalta saaristolaisuutta pidettiin kunniasiana, toisaalta kirkonkyläläiset olivat parempia ihmisiä. Viimeksi mainittuihin yhdistyy samalla ironinen lataus. Ehkä ei ollutkaan kysymys siitä, että kirkonkyläläiset olivat syrjäkylän asukkaiden mielestä parempia ihmisiä, vaan että nämä itse pitivät itseään parempina ihmisinä.

Tämä liittyy arvojen muutokseen ja törmäykseen: periferian arvot olivat ristiriidassa keskuksen arvojen kanssa. Keskuksen otteen kiristyminen näkyi ensin kirkonkylässä. Kirkonkyläläiset suuntautuivat enemmän keskukseen päin, väheksyivät syrjäkyliä ja niille ominaista saaristolaisuutta, korostivat "sitä olemista ja taustaa" haastateltavan (H8/93) muotoilua lainatakseni, eli kulissien rakentelua.

Kyläihmisen hienovaraisesti toisia huomioon-ottava mentaliteetti on vastakkainen Adam Smithin kuvaaman kauppiaas-ihmisen aggressiiviselle haastavalle kilpailu-asenteelle. Kyläihminen vaikenee, vetäytyy ja häviää kauppiaas-mentaliteetin hegemoniassa, jota keskus tukee taloudellisesti ja henkisesti.

Samalla tavalla Ossian mainitsee vuosisadan vaihteessa vanhojen vaienneen maailmankuvastaan, koska keskus teki siitä naurettavan. Nyt keskus propagoi vaihtoehdotonta itse määrittelemäänsä kehitystä ja pyrkii näyttämään kaikki muut vaihtoehdot naurettavassa valossa.

Tässä uudessa ilmastossa kyläihmisen pitäisi vaatia ja tuoda itseään esiin tullakseen huomioon-otetuksi. Hän puolestaan mentaliteetissaan edellyttää, että hänet huomioidaan hienovaraisesti muutenkin, kuten hän kylässä on oppinut tekemään.

Saariston paikallisyhteisöjen murentumisessa on parhaillaan kysymys muutoksesta, joka on tapahtunut ja tapahtuu Euroopassa ja koko

maailmassa paikallisen ihmisen häviöksi. Matti Sarmela kirjoittaa, että "maailmassa on ollut oikeastaan vain kahdenlaisia ihmisiä: niitä jotka ovat eläneet yhteisöissä ja niitä, jotka ovat luoneet organisaatioita. Yhteisöihmisten aikakausi päättyy luontoiskulttuurien tuhoutuessa. Paikalliset ihmiset elivät kylissään hyvyys-uskontoineen lähimmäisineen ja naapureineen. Heitä vastassa ovat jo ammuin olleet organisaatioihmiset, jotka ovat luoneet alistus-uskontoja: kirkkokuntia ja sotajoukkoja." ¹⁶⁶

Pohdinnan arvoista on myös keskuksen tapa tukea joitakin saaristolaisyhteisön ryhmiä. Saamelaisyhteisöä tutkiessani en voinut aika pian olla huomaamatta, että saamelaisten varakkain ryhmä, porosaamelaiset, olivat saamelaisuuden keulakuvana keskuksessa. Heille annettiin keskuksen taholta erityiskohtelu, mutta köyhät jokisaamelaiset eivät keskusta kiinnostaneet. Onko saaristossa sitten vastaavaa?

Keskuksen taholta on saaristossa tuettu ja voimistettu toimintaa, joka suuntautuu keskukseseen päin ja ottaa sieltä mallinsa. Entä paikalliset perinteet ja lähtökohdat? Onko oletettu ihmisten ilman muuta kannattelevan niitä, kun he kerran asuvat saaristossa?

Suoritusyhteiskunnan toimintamallit omaksuneet ihmiset edustavat koko yhteisöä suuryhteiskuntaan päin. Kaupunkilaisten kehittämisvirkamiesten on helppo asioida heidän kanssaan, koska he puhuvat samaa kieltä, uskovat samaan kehitysstrategiaan. Paikallisen ihmisen näkökulma vaikenee, ja se on julistettu menneisyyden haikailuksi. Perinteen vaaliminen on "uskoa vanhan yhteisön autuuteen", kuten Korpipää muotoilee.¹⁶⁷ Miksi perinnettä toimintamalleineen ja työtapoineen ei osata eikä haluta soveltaa muutoksessa? Vertailukohtana voisi olla Torshavnin perinteiset

¹⁶⁶ Sarmela 1989,42.

¹⁶⁷ Korpipää 1987.

ruohokatot ja villapuserot. Ne olivat färinkien mielestä yksinkertaisesti hyviä. Kukaan ei puhunut mitään vanhan yhteiskunnan haikailusta niiden yhteydessä. Miksi Suomessa sitten perinteen arvoon on herätty valtaapitävien taholta vasta sitten, kun siitä nähdään olevan matkailubisnekselle hyötyä?

Muutos paikallisesta omavaraisuudesta ja keskinäisestä riippuvuudesta keskusorientaisuuteen on johtanut aineelliseen ja henkiseen elämäntavan muutokseen ja saaristolaisuuden menetyksiin siinä mielessä, kuin haastateltavat tahtoivat saaristolaisuutta määritellä. On oma arvoituksensa, mistä tämä johtuu, miksi yhteisö ei pystynyt muuttamaan elinkeinojaan omilla ehdoillaan vaan omaksui samalla keskuksen arvomaailmaa.

Entä sitten saaristolaisuuden olemassaolon ja säilymisen edellytykset? Georg Henrik von Wright kirjoittaa:

"Aikamme ymmärtämisestä kiinnostunut tarkkailija ei voi olla huomaamatta, että ihmiset yhä enemmän tuntevat elävänsä 'viimeisiä aikoja'. Tunnelma ei ole samastettavissa suurten katastrofien, maailmanlopun odotuksiin. Kysymyksessä on pikemminkin vaistomainen tunne, että tietty kehityksen suunta, jota olemme pitäneet selvänä, lähestyy loppuaan ja että olemme uuden partaalla, jonka kulkua ja päämäärää emme vielä pysty arvioimaan." (von Wright 1996,8.)

Tarkastellessaan kokoavasti näiden "viimeisten aikojen" piirteitä ja kehitystendenssejä, jotka ovat ajallemme tyypillisiä ja jotka ajavat länsimaista yhteiskuntaa kohti "perikatoa" - Oswald Spenglerin (1963) jo klassista ilmaisua lainatakseni – von Wright toteaa heti alkuun, että kaksi modernin ihmiskunnan vitsausta ovat autoilu ja matkailu. Nämä ovat suurimmat paikalliskulttuureja tuhoavat ilmiöt tämän ajan länsimaissa. von Wright kirjoittaa, että "tieverkoston rakentaminen autoilun helpottamiseksi tarvelee maisemia ja vanhoja

kulttuuriympäristöjä" ja että massaturismi "muuttaa pahimmillaan hymyilevät maisemat romukasoiksi ja vanhan kulttuuriseudun nykyaikaiseksi hotellislummiksi. Kun jokin alue on 'kaluttu paljaaksi', matkailijavirrat kääntyvät uusille seuduille, joita markkinoidaan koskemattomina, neitseellisinä idylleinä." Toistaiseksi.¹⁶⁸

Nämä molemmat, matkailu ja autoilu, ovat asioita, joihin saaristossa nykyään panostetaan keskuksen taholta. Saaristolaiset perinteiset omaehtoiset peruselinkeinot, kuten kalastus ja maatalous, on jätetty heitteille ja alasajoon. Sekä matkailu että autoliikenne ovat keskuksista suoraan riippuvia.

Paikallisyhteisöillä on varmasti olemassa erilaisia toimintamalleja suhteessa suuryhteiskuntaan.

Saaristossa on myös jo vuosisatoja asunut ihmisiä, jotka ovat saaneet elantonsa suoraan suuryhteiskunnasta merenkulun, kaupan yms. muodossa. Suhteet keskuksiin ovat olleet vilkkaammat kuin mantereen erämaissa, jonne yhteydet olivat huonot. Saaristo on periferiana ollut eri tyyppinen.

Erilaisia toimintamalleja pohdittaessa voidaan ainakin todeta, että selän käänntö paikalliselle ympäristölle on saaristolaisuuden vastakohta. Elannon ottaminen omasta ympäristöstä ja eläminen omassa ympäristössä on tässä tutkimuksessa esiinnousseita saaristolaisuuden kulmakiviä. Jotta tämä olisi käytännössä mahdollista, se edellyttäisi tällaisten elinkeinojen tukemista ja kehittämistä – kysymyksessä siis ainakin kalastus, maatalous ja pienimuotoinen käsityöteollisuus.

Matkailijoiden palveleminen pienimuotoisena saaristolaiskulttuuria esittelevänä toimintana on myös toimivien saaristolaiselinkeinojen varassa – täytyyhän myös olla olemassa niitä saaristolaisia, joita

¹⁶⁸ von Wright 1996,323-350.

matkailijat voivat tarkkailla. Muussa tapauksessa tarvittaneen näyttelijäkoulutusta.

Kuulee myös usein toistettavan väittämiä "saaristolaisuuden täytyy muuttua yhteiskunnan mukana" ja että siitä seuraten olisi niin että "se mitä nykyisin saaristossa asuvat tekevät on yhtä kuin saaristolaisuutta", tekivät he sitten mitä tahansa.

Jälkimmäinen väittäminen ilmentää täydellistä kieltäytymistä kaikesta analyysistä. Se on yhteiskunnallisesta todellisuudesta ja valtasuhteista irti repäisty kulttuuri-liberalistinen väittäminen, jonka nojalla on hyväksyttävä kaikki olemassaoleva yhtäläisenä.

Nousukasmaisuus saaristossa ei ole "sitä nykyistä saaristolaisuutta", vaan nousukasmaisuutta, joka on seurausta kapitalistisesta keskusvetoisesta taloudesta.

Ontologian ongelma ja ihmisen kunnioitus

Filosofian opintojeni yhteydessä sain silloiselta apulaisprofessorilta mieleenpainuvan evästyksen, kun ihmettelin ääneen joidenkin opiskelijoiden seminaaritöinänsä tekemiä sitaattikokoelmia ja kysyin, onko tämä lähteiden käyttö nyt sitä, että kaiken pohdinnan pitää perustua toisten ajatteluun: "yliopistossa on sallittua ja jopa suotavaa käyttää omia aivojaan", hän vastasi. Joskin vuosien varrella olen tullut huomaamaan, että tarkkaa tradition seuranta ja tuntemusta painottava kanta asettuu monesti käytännössä tämän kanssa ristiriitaan. Mielestäni tämä ajattelun ja traditiota seuraavan tieteen välinen ristiriita on ollut hankalimpia ongelmia taipaleellani tieteen maailmassa. Suuntautumiseni toisaalta taiteeseen ja antropologisen tutkimuksen erityisluonne ovat varmaan myös kärjistäneet ristiriitaa kohdallani. Ongelma osoittautui tässä tutkimuksessa myös tutkimukselliseksi orientaatio-ongelmaksi, johtuen tutkimusaiheen kokonaisvaltaisuudesta ja sen empiirisyydestä. Pitkittyneet tuskailuni saivat lohtua Martin Heideggerin¹⁶⁹ pohdiskeluista, joiden mukaan tiede ei olekaan ajattelua, vaan ne ovat kaksi eri asiaa. Täten tutkimusprosessissani ilmennyt riitasointuisuus ei johtunutkaan minun kyvyttömyydestäni, hidasjärkisyydestäni tai liian monesta tipahtamisesta hevosen selästä, vaan asiain luonteesta.

Edustamassani sosiaalianthropologisessa tutkimustyylissä, jossa ihmistä tarkastellaan hyvin kokonaisvaltaisesti kulttuurinsa edustajana, ajattelu on pantava peliin ja haastateltavan kohtaaminen lähenee toisen filosofin kohtaamista "sokraattisessa dialogissa", mistä Gadamer puhui.

¹⁶⁹ Heidegger 2000.

Tällainen ymmärtävä menetelmä ei ole tiedettä Heideggerin tarkoittamassa mielessä, vaan lähenee ajattelua ja filosofiaa, vaikka aineiston analyysi pantaisiin jo tieteen kurinalaisempaan muottiin.

Tutkijan ja tutkittavien tasavertaisuuden ongelma oli tämän tutkimustyön keskeisiä pohdittavia ongelmia ja liittyy nähdäkseni ontologian ongelmaan eli kysymykseen todellisuuden luonteesta ja rakenteesta.

Haastattelujen analysointi on tietoteoreettisesti painottunut tapahtuma. Haastattelujen sisällön haltuunotto puolestaan on ontologinen tapahtuma ja asenne, mikä tarkoittaa etupäässä sitä, että haastateltavan sanoman sisältö otetaan sellaisenaan vakavasti so. sen suhde todellisuuteen, sen tämänpuoleisuus.

Tämä vakavasti ottaminen tarkoittaa, että haastateltavan puheen sisältö otetaan varteenotettavana todellisuuden selitysmallina, joka voi olla parempikin kuin haastattelijan oma malli. Myös tutkijan ja tutkittavan eri kielet on otettava huomioon.

Se, että jotakin asiaa ei ilmaista tutkijan ymmärtämällä kielellä tai ei ilmaista ollenkaan, ei tarkoita, etteikö sitä olisi tutkittavalle olemassa. Kohtaamisessa voi olla vihje, jonka merkitystä tutkija ei ymmärrä, kun ei elä samaa elämää.

Sosiologia on monessa tapauksessa jo itsensä määrittelyssä – sivuuttaessaan ihmisen kohtaaman maailman kokonaisuuden ja sen sisältämät merkitykset – samalla jakanut itselleen ihmisyksilön mitätöintiin helposti johtavat kortit. Ihmisyksilön suuruus liittyy hänen suhteeseensa todellisuuteen, millä tarkoitan sitä, että hän on se perimmäinen ja ainoa lenkki, joka voi kytkeä kaikki kielelliset rakennelmat maailman muihin todellisuuksiin ja siihen kokonaisuuteen, jota nimitetään elämäksi. Jos tämä suhde jätetään huomiotta ja sivuutetaan, jääkö ihmisyksilöstä jäljelle mitään, mihin hänen kunnioittamisensa voisi perustua?

Jung kirjoitti, että yksilön nielaisevien suurten ihmisjoukkojen kasautumisen ohella massoitumisen yhtenä päätekijänä on luonnontieteellinen rationalismi, joka riistää yksilön elämältä sen perustan ja arvokkuuden. Sosiaalisena yksikkönä ihminen menettää yksilöllisyytensä ja muuttuu abstraktiksi tilastonumeroksi. Hän voi enää esittää vaihdettavissa olevan ja mitättömän yksikön osaa. Ulkoapäin ja rationaalisesti tarkasteltuna hän on juuri sitä, ja tästä näkökulmasta katsottuna tuntuu suorastaan naurettavalta enää puhua yksilön arvosta tai merkityksestä.¹⁷⁰

Toinen ongelma haastattelututkimuksessa on tietoteoreettisen asenteen sulkeutuneisuus, millä tarkoitan sitä, että se on itse itseään selittävä. Itse itseään selittävä teoria ei salli kohdata haastateltavaa tasaveroisena. Haastattelijan päässä on valmiit selitysmallit, joihin lokahtaa tarina kuin tarina, kuten entisaikain psykoanalyytikolla, joka selitti kaiken potilaan kertoman hänen lapsuuden aikaisilla seksuaalisilla turhaumillaan, etenkin oidipuskompleksin teoriolla.¹⁷¹ Mitään uusia ulottuvuuksia ei ole mahdollista tulla tähän kehikkoon, sillä siinä on jo kaikelle paikka.

Omalta kohdaltani totesin hyvin antoisaksi ja kiinnostavaksi metodiksi "pyrkimyksen luopua ylimääräisistä teorioista". Oli antoisaa taas tutkiskella sitä, mitkä teoriat, ajatukset ja tunteet ovat todella sellaisia, jotka ovat omiani, jotka itse koen tosiksi, ja mitkä sellaisia, jotka olen omaksunut varsin pinnallisesti muilta.

Haastattelijan tulee tiedostaa askel askeleelta omat selkärangassaan olevat maailmanmallit. Näin vuoropuhelu muuttuu kahdensuuntaiseksi, haastattelija joutuu vastaamaan ja epäröimään.

Kuten haastateltavien kertomuksista kävi ilmi, esimerkiksi se, että ihmiset nyky-yhteiskunnassamme etsivät yksilöllisyyttään, ei

¹⁷⁰ Jung 1991,202,203.

¹⁷¹ Miller 1986.

välttämättä olekaan mikään ennenkuulumaton ilmiö, joka olisi seuraus kapitalismin individualisaatioprosessista, jotain "modernia" siinä merkityksessä ettei sitä ennen olisi ollut – vaan ehkä loppujen lopuksi pyrkimystä saada jotakin menetettyä yksilölle itselleen takaisin, jotakin mikä hänelle kuuluu, eli hänen oikeutensa olla "oman tapaisensa".

Jotta kyettäisiin käsittämään tämä ihmisen pyrkimys oikein, se edellyttää paitsi tietoteoreettista, etenkin ontologista näkökulmaa.

Mennyt aika **saattoi todella olla** yksilön kannalta parempaa kuin nykyinen. Tätä mahdollisuutta ei voi mitätöidä sillä huomiolla, että useimmat vanhat ihmiset kertovat tästä ja että se tästä syystä olisi "vanhojen ihmisten tarina" ja selitettävissä heidän vanhenemisellaan tai että se olisi vain "esimerkki toistuvasta ylevän ja paremman menneen maailman katoamis-temasta ihmiskunnan henkisessä perinteessä", vaan se voi olla myös esimerkki todella tapahtuvista aikakausiin päätymisistä ja todellisista menetyksistä.

Fenomenologista otetta käyttävissä tutkimuksissa tavallinen todellisuuden poissulkeminen on ehkä käypä näkökulma monien ongelmien ratkaisemisessa, mutta empiirisessä ihmistieteessä, jossa pitäisi kohdata toinen ihminen tai toisia ihmisiä, fenomenologinen ote aikaansaa ihmisen mitätöinnin jo siinä, että hänen puheensa erotetaan täysin todellisuudesta – jota hän itse kuitenkin katsoo sen kuvaavan – ja tarkastellaan ihmisten puheita vain puheiden joukon osina.

Jos toisen kulttuurin edustaja kertoo pitävänsä puita elävinä olentoina, joilla on sielu kuten ihmiselläkin, ei se ole vain "esimerkki ympäristön henkistämistä" ja sellaisena rinnastettavissa skitsofreeniseen persoonallisuuden osittaiseen ulkoistumiseen, vaan se voi olla todempi maailmankuva (puiden luonteesta) kuin tutkijan oma.

Kertomuksen todellisuuden ongelmaa ei voi paeta vain olemalla ottamatta huomioon sitä. Sisäänrakennettu asenne toiseen ihmiseen on joka tapauksessa olemassa liittyen siihen, miten suhtaudumme hänen puheeseensa.

Ontologian ongelman vakavasti ottaminen ei tarkoita, että todellisuuden rakenteesta pitäisi olla "tosi" konseptio. Keskustelijoilla on siitä eri konseptiot, mutta olennaista on, että todellisuus oletetaan olevaksi ja keskustelijoiden konseptiot otetaan sen kuvauksina.

Gadamerin kuvaama horisonttien kohtaaminen on mahdotonta elleivät osapuolet aseta omaa konseptiotaan kyseenalaiseksi.

Palaan vielä lopuksi paikallisen ihmisen tutkimuksen ongelmaan, joka on tullut esiin jo useassa yhteydessä, ja joka nähdäkseni liittyy edellä kuvattuun ontologian ongelmaan ja tarkastelunäkökulman suppeuteen. Kysymys kuuluu: voiko paikallinen ihminen, kenties jopa lukutaidotonkin, olla henkisesti korkealla tasolla?

Kysymys vaikuttaa näin esitettynä suorastaan typerältä, mutta se näyttää olevan taka-ajatuksena varsin monissa tarkasteluissa. Tämän näkemyksen mukaan pienellä alueella elävä ihminen ei voi olla henkisesti korkealla tasolla, ellei hän sitten ole integroitunut johonkin yhteiskunnalliseen instituutioon, kuten esimerkiksi ortodoksiseen uskontoon. Paikallisessa yhteisössä ja paikallisessa luonnonympäristössä eläminen eivät tämän näkemyksen mukaan voi antaa tarpeeksi aineksia syvään henkiseen tasoon, eikä tällainen ihminen voi esimerkiksi tajuta kauneutta – hyvyydestä ja totuudesta puhumattakaan.

Nähdäkseni tässä on ongelmana kyvyttömyys nähdä paikallisen elämän, kylän ihmisineen ja luonnonympäristön, merkitystasoja, maailman sisältöjä. Ja ehkä myös kyvyttömyys kuulla sitä "pilkan ja parodian kohinaa", joka tarkkailijaa ympäröi ja jossa objekti tekee ironisesti oman katoamistempunsa.¹⁷²

Mitä enemmän ihminen johonkin paneutuu, sitä enemmän siinä jossakin on. Kaikkeus on myös nähtävissä kaikkialla. Suhteutettuna maailmankaikkeuden tai ihmiskunnan suuruuteen, yksityisen ihmisen

¹⁷² Knuuttila 1994,24,25.

tiedostamisen alue on joka tapauksessa pieni. Juoksemalla Louvren läpi ei näe yhtään taulua kunnolla.

Uskontojen historiassa kerrotaan toistuvaa tarinaa, kuinka ihmiset halutessaan syventää tietoisuuttaan ovat hakeutuneet erämaahan. He ovat pyrkineet minimoimaan ihmisen rakentamaa keinotekoisia rekvisiittaa ympärillään, jotta tietoisuus voisi paremmin keskittyä olemassaolon kokonaisuuteen ja olennaiseen. Mikä se sitten lieneekään – mutta tämä kuvataan tieksi sen löytämiseksi. Tästä näkökulmasta katsoen paikalliselta ihmiseltä ei puutu mitään henkisen kasvun välttämättömiä välineitä.

Edellä kuvattu asenne paikalliseen ihmiseen on analoginen eurosentriseen asenteeseen muiden maanosien kulttuureja kohtaan tai asenteeseen menneiden aikojen ihmisten kulttuureihin. Näissä asenteissa on sisäänrakennettuna näkemys ihmiskunnan historiasta jatkuvasti etenevänä kehityksenä, jossa eurooppalainen teollinen sivilisaatio on korkein aste. Muita kulttuureja tarkastellaan enemmän tai vähemmän tämän kulttuurin luomien tärkeysjärjestysten pohjalta.

Mielenkiintoinen kysymys on, millä tavalla paikallisen ihmisen mitätöinti ja toisaalta teesi modernin ihmisen historiallisesti ainutkertaisesta yksilöllisyydestä liittyvät yhteen siinä mielessä, että jokin yhteinen tekijä olisi aiheuttanut nämä molemmat konseptiot. Viittasin aiemmin yhteiskuntatieteellisen näkökulman ongelmallisuuteen (luku kahdeksan) tämänlaatuisia ilmiöitä tarkasteltaessa: sosiaalisen olennon näkökulma ei enää riitä ja tämä tosiasia pitäisi jotenkin myös huomioida. Mistä tarkkaan ottaen oikeastaan on kysymys, olisi kiinnostava pohdinnan aihe, joka vaatisi syvempää tieteenhistoriallista paneutumista.

Tieteen asenne on tiedeyhteisön asenne. Tieteen ihmiset eivät ole yleensä itse paikallisia ihmisiä ja he ovat yleensä myös kaupunkilaisia.

Koulutusta saaneen kaupunkilaisen ylemmyys kuvastuu siinä vaivattomuudessa, jolla hän luulee ottavansa haltuunsa toisenlaisen elämäntavan ihmisen ajatuksineen. Esimerkkejä tällaisista kaupunkilaisista ovat jotkut "sivistyneet" kesäasukkaat, jotka suorastaan pursuavat saaristolaistietoa ja -taitoja, ovat saaristolaisempia kuin saaristolaiset itse (muutaman kesäkuukauden mökillä ollessaan) ja tuntuvat ottaneen haltuunsa vuosisataisen saaristolaisperinteen niin hyvin, että siinä paikallinen asukas jo kuuliaisesti vaikenee. Tämä kaupunkilainen voittaa väittelyt. Hänen kielellinen etevämyytensä väittelyssä palautuu siihen, että omassa ympäristössään hän taistelee ja pyrkii oikeuttamaan olemassaoloaan kielen avulla. Tämä on kaupunkikulttuurin piirre, luonnosta ja sen perusrealiteeteista kaukana elävien ihmisten piirre.

Lapissa ihmiset puhuivat usein etelän ihmisistä, mukaan lukien tutkijat, jotka tulevat aina vain ottamaan heiltä. Tässä ilmenee suoritusyhteiskunnan ihmisen asenne toisiin. Kun suhde on tällainen, eikä vastavuoroista kohtelua tule, vaan asiat vain tallennetaan keskuksen arkistoihin, ei huomioida ihmisiä tasavertaisina vaan tutkimuskohteena, on tuloksena hyväksikäytetyksi tulemisen tunne. Ja sitähan se onkin. On ajateltu vain (tutkijoista nyt puhuakseni) joitakin abstrakteja kansallisia arvoja, tai muuta vastaavaa, välittämättä paikallisista ihmisistä itsessään. Käyttämällä heitä pelkästään objekteina tutkijat ovat mitätöineet heidän arvonsa, ja siten osallistuneet periferian ihmisten häviöön.

Kun asetelma on nykyisin tämä: periferiassa ja paikallisissa kulttuureissa elävät ihmiset ovat häviäjän ja häviävien ominaisuuksien kantajien roolissa, silloin pitäisi olla äärimmäisen varovainen ja pohtia oman moraalinsa perusteita.

Pelkkä ottaminen ei ole neutraalia. Välinpitämättömyys ihmisiä kohtaan on mitätöimistä ja osallistumista sillä tavoin prosessiin, jonka suuntaa ei toki ole ennalta kirjoitettu mihinkään "Suureen Kirjaan".

Yhteenveto

Mielenkiintoni kohteena tutkimusta aloittaessani oli ymmärtää jotakin olennaista siitä henkisestä ilmastosta, minkä sukupolveni on menettänyt ja menettämässä omassa laajemmin ajatellen yhteisessä suomalaisessa kulttuurissamme. Mikä oli se erilainen kokemus yhteisöstä, erilainen suhde toisiin ihmisiin, erilainen elämänrytmi? Mitä se merkitsi yksityisen ihmisen kannalta, miten se kokemus elämästä oli erilainen kuin oman sukupolveni vai oliko se pohjimmaltaan? Kyseessä oli siis mentaalisen orientoitumistavan muutos eikä kysymys ollut pelkästään saaristolaisuudesta. Saaristolaiskylät periferiana ovat olleet viimeisten yhteiskunnallisten muutosten kourissa myöhemmin kuin rintamaat ja siten se muutosprosessi, joka on tapahtunut muuallakin, on ollut myöhemmin nähtävillä ja ihmisten mielissä.

Olen tässä tutkimuksessa hahmotellut saaristolaisen ihmisen omaa kokemusta kulttuurinsa ja yhteisönsä olennaisista piirteistä. Aineistona on ollut kaksi haastatteluaineistoa, joissa haastateltavien elämä on sijoittunut saaristolaiskulttuurin muutosvaiheeseen omavaraisuudesta keskusorienteisuuteen. Tarkastelun painopisteenä on ollut vanha yhteisö elämänpiireineen ja muutos on ollut peilauspintana olennaisten piirteiden löytämisessä. Näkökulmana on ollut yksilön kokemus ja erityisinä mielenkiinnon kohteina hänen suhteensa luonnonympäristöön ja hänen mentaalinen orientaationsa, hänen kokemusmaailmansa suuntautuneisuus sekä kylän yhteisyyden sisältö.

Saaristolaisten itse olennaisiksi kokemat oman kulttuurinsa piirteet nousivat haastatteluaineistosta kahta reittiä kulkien: pohtimalla

haastateltavien voimakkaasti painottaman nuottakalastuksen sisältämiä merkityksiä sekä erittelemällä haastatteluaineiston kokonaisuudessa erityisen painoarvon saaneita asioita. Tukena tiettyjen asioiden nostamisessa olennaisiksi on ollut oma pitkäaikainen osallistumiseni saaristolaisyhteisön elämään ja elinkeinoihin sekä keskustelu yhteisön jäsenten kanssa eri asioiden merkityksistä.

Erilainenkin kokonaisuus olisi toki ollut mahdollinen, koska tutkijan oma suuntautuneisuus vaikuttaa tämän luonteiseen tutkimukseen varsin voimakkaasti. Olen koettanut tehdä oman panokseni mahdollisimman näkyväksi, jotta lukijan olisi mahdollista sitä ainakin jossain määrin arvioida.

Nuotanvedon korostuminen haastateltavien kerronnassa selittyy nähdäkseni sillä, että nuotanvedossa yhdistyvät kolme saaristolaiskulttuurin keskeiseksi piirteiksi miellettyä asiaa, jotka toistuvat pitkin haastattelujen kulkua ja joihin keskityin myös empiirisessä tarkastelussa: eläminen merestä ja työskentely sen ehdoilla, kyläläisten yhteistyön ja avunannon liitto sekä omavaraisuus. Näiden kaikkien tekijäin symboli tuntui olevan silakka.

Saaristolaisuuden olennaiset piirteet hahmottuivat käyttämieni menetelmien ja aineiston pohjalta seuraavasti:

Mentaalinen orientaatio: eläminen meren kanssa

Meri hallitsee saaristolaisen elämää sekä fyysisesti että henkisesti. Merellä kulkeminen ja pyyntielinkeinojen harjoittaminen voimistaa ihmisessä aktiivisen subjektin roolia ja siihen liittyvää itseluottamusta. Meri myös rajaa eristyneisyyden, jossa on tultava omavaraisesti toimeen turvautuen omiin ja kylän muiden ihmisten taitoihin.

Saaristolaisuudessa korostuu luonnonympäristön yksilöllisen kohtaamisen alue, luonnon-olentona elämisen alue. Luonnon keskellä

elävän ihmisen kokemusmaailma on suuntautunut toisella tavalla, kuin kaupungissa elävän ihmisen.

Ihminen suuren luonnonelementin keskellä on sosiaalisen kontrollin ulkopuolella. Yksin olo tällaisessa ympäristössä ja aika ajatella tukee itsenäisen toimijan piirrettä, samoin kuin sitä tukee suuren luonnonelementin arvaamattomuuden aiheuttama vaatimus toimia ja tehdä nopeita päätöksiä.

Luonnon keskellä työtään tekevä ihminen tulee tietoisemmaksi siitä, että hän on osa suurempaa luonnon kokonaisuutta. Tämä seikka nostaa hänen arvoaan suhteessa yhteisöön. Hän tietää, että selviytyy varsin riippumattomana luonnossa, jossa on jatkuvasti luonnonvoimien koeteltavana. Riippumattomuus luo vapauden tunteen, jonka useimmat haastateltavat yhdistävät mereen.

Merellisten elinkeinojen harjoittaminen korostaa yksilökohtaista vaihtelevien tilanteiden ja tapahtumaketjujen hallinnan tärkeyttä, osaamista ja selviytymistä, joista ominaisuuksista tulee osa saaristolaista mentaliteettia.

Arvelen, että juuri aktiivisen subjektin rooliin liittyy se, miksi merellä pyytämisen ja liikkumisen taidot ovat haastateltavien mielestä niin tärkeitä saaristolaisen ihmisen määrittelyssä.

Meren kanssa tekemisissä oleminen näyttää olevan keskeistä myös siten, että muualta tullutkin kyläläinen kokee olevansa saaristolainen kaikissa merkityksissä, jos hän on merellisissä elinkeinoissa itse mukana. Näyttää myös olevan niin, että merellä paljon työskentelevät määrittelevät saaristolaisuuden – sekä sen sisällön, että sen, ketkä siihen kuuluvat – varmemmin.

Kysyessäni haastateltavien mielestä tärkeimpiä muutoksia, joita heidän elämänsä aikana on tapahtunut, monet korostivat matkataipaleiden merkityksen muutosta yhteyksien nopeutuessa.

Saaristoluonto sisältää pitkät välimatkat ja meriluonnon arvaamattomuuden. Saaristolainen sopeutuu siihen: hänellä ei ole

kiire. Välimatkat luovat eristyneisyyttä muista kylistä ja kaupungeista, niiden tarjoamista mukavuuksista: saaristolainen sopeutuu tyytymällä siihen mitä hänellä on.

Tila ja aika kuuluvat tällä tavalla yhteen, ne ovat tärkeä osa elämisen tapaa, tapaa tehdä asioita, elää ajassa.

Merellä kulkemisen ja selviytymisen taidot ovat saaristolaisen arvostetuimpia ominaisuuksia, ja niiden oppiminen vaatii omakohtaista paneutumista suureen luonnonelementtiin ja aktiivisen subjektin roolin ottoa, toisaalta ehdotonta yhteistyötä ja apua. Elämiseen meren kanssa liittyy riippumattomuuden ja vapauden kokemus. Mereen yhdistyvät henkistä tasapainoa suojaavat mielikuvat. Meri on osa ihmisen sisäistä henkistä rakennetta – jo pelkkä meren näkeminen riittää rauhoittamaan saaristolaisen mielen. Merta kunnioitetaan ihmistä suurempana ja väkevämpänä ja rakastetaan kuin emoa, elannon antajaa. Meri luo myös maailman avaruuden ja rajattomuuden tunnun.

Meri on merkinnyt myös yhteyksiä ulkomaailmaan – se on toiminut toisaalta eristäjänä, toisaalta yhteyksien avaajana läheisiin yhteisöihin ja kauemmas, niin pitkälle kuin merta riittää. Myös tämä puoli merellä kulkemista on osa saaristolaista identiteettiä.

Mentaalinen orientaatio: yhdessä eläminen

Yhdessä tekeminen ja oleminen on päällimmäisenä haastateltavien mielessä kun he kuvaavat aikaisempaa kylän ilmapiiriä ja sitä suurinta menetystä, mikä oman elämän aikana tapahtuneessa elämäntavan muutoksessa on ollut.

Yhdessä eläminen ja tekeminen on myös taito. Se liittyy saaristolaiskylässä omavaraisuuteen ja selviämiseen merellisen luonnonympäristön keskellä, mitkä seikat aiheuttavat keskinäisen

riippuvuuden. Vastavuoroisuus ja keskinäinen riippuvuus ja siitä juontuva solidaarisuus ja auttaminen ovat identiteettiä luovia tekijöitä. Hyvän ihmisen määrittelyn yhteydessä haastateltavat toivat esille arvostavansa toisten huomioimista, suvaitsevaisuutta ja kaikkien kanssa toimeen tulemistä, mitkä kaikki ovat rehellisyyden ohella yhteisön kiinteyteen liittyviä arvoja.

Toisen ihmisen huomioiminen on merkityksen ja ajan antoa hänelle. Kun yksilöt kokevat, ettei heillä ole enää aikaa toisille, eikä toisilla aikaa heille samalla tavoin kuin ennen ja että työ on tullut kiireisemmäksi, että kaikki tehtiin ennen toisella tavalla – on tapahtunut ratkaisevia muutoksia siinä todellisuudessa, jonka yksilö kohtaa edessään joka päivä.

Haastateltavat kokevat tämän ajan menetyksen surulliseksi asiaksi, se tuntuu olevan eräs keskeinen ero, jolla vanha yhteisö elämäntapoineen asettuu heidän mielessään paremmaksi kuin nykyinen.

Toisten huomioiminen omana itsenään on keskeinen mentaliteetin piirre myös siten, että oman lähiympäristön ihmiset hyväksytään sellaisinaan, vaikka ei kaikesta oltaisikaan samaa mieltä tai joku havaitaan vajavaiseksi. Heidät hyväksytään osaksi omaa yhteisöä, jonka kanssa ollaan vuorovaikutuksessa erilaisuudesta ja erimielisyyksistä huolimatta.

Saaristolaisen taidot yhdistyvät lähiympäristöön paneutumiseen. Ne johtavat tietynlaiseen elämän kokonaisuuden hallintaan ja hahmottamiseen.

Saaristolaisen taitavuus on ilmentänyt keskittymistä tekemisen puolelle, ei kulissien rakentelun puolelle – so. tärkeää on ollut, että asiat toimivat, ei se miltä ne näyttävät.

Taitojen suuri merkitys ilmenee siinä, että ihmisen arvostus yhteisössä on määräytynyt myös sen mukaan, millainen tekijä hän on, kuinka kätevä käsistään. Omavaraisuuden taito ja arvostus on kylän selviytymistä merellisessä luonnonympäristössä kylän sisäisen

työnjaon turvin, varsin riippumattomana ulkomaailmasta. Se on myös yhteisyyden voimaa.

Saaristolaisen omavaraisuus ja henkinen itseriittoisuus merkitsee, että omasta ympäristöstä otetaan tarvittava ja selvittää sillä mitä on.

Kylän yhteisyys on toiminut myös puolustuksena ulkopuolisia vastaan. Se kuvastuu vieläkin vaikenemisena kylän sisäisiksi koettujen asioiden suhteen.

Kylän ilmapiiriä kuvaava asia on, että haastateltavien kerronnassa varsinaiset pahantekijät kansalaissodassa ja salakaupassa olivat vieraspaikkakuntalaisia. Uhkaa merkitsivät saaristolaiskylien ulkopuoliset ja myös ulkopuolisten mallien mukaan eläminen, mikä asia tuli kauppamerenkulun ja tonttikaupan yhteydessä esille.

Salakuljetus samoin kuin talonpoikaispurjehdus oli toisaalta saaristolaisyhteisön voiman uhoa keskusvaltaa vastaan, eikä sitä pidetty tuomittavana. Suuryhteiskunnan taholta määritelty rikollinen toiminta ei saaristolaisyhteisön mielestä sitä ollut, mutta siihen liittyvät lieveilmiöt tuomittiin, jos ne asettuivat yhteisön moraalia vastaan.

Tonttikaupan vaikutus saaristolaiskylään on ollut toisenlainen kuin viinan salakuljetuksen, vaikka ne molemmat ovat olleet keskusorienteista toimintaa. Tonttikaupan vaikutukset tunkeutuivat rajummin kylän sisäiseen systeemiin sitä hajottaen.

Nousukasmainen elämänmuoto mahdollistui maata omistaville tonttikaupan myötä ja jotkut valtasi äkkirikastumisen huuma. Talot saivat helppoa rahaa, mutta kylän köyhemmän väen elinkeinot vaikeutuivat. Kesämökkikauppa kasvatti yhteisön sisäisiä ristiriitoja. Keskuksen vaikutus on kohdistunut eriarvoisuutta kasvattavasti etenkin siten, että maanomistuksesta tuli suurin asukkaita ja heidän selviytymistään valikoiva tekijä saaristossa viime vuosisadalla.

Keskuksen otteen kiristyminen tuntui vähitellen myös henkisessä ilmapiirissä. Kyläihmisen hienovaraisesti toisia huomioon-ottava mentaliteetti on vastakkainen keskuksen taloudellisesti ja henkisesti tukemalle haastavalle kilpailu-asenteelle. Tässä uudessa ilmastossa

kyläihmisen pitäisi vaatia ja tuoda itseään esiin tullakseen huomioon-
otetuksi. Hän puolestaan mentaliteetissaan edellyttää, että hänet
huomioidaan hienovaraisesti muutenkin, kuten hän kylässä on
oppinut tekemään.

Kokemisen kannalta katsoen yksilöllisyyden ja yhteisyyden,
yksilöllisen vapauden ja keskinäisen riippuvuuden yhdistyminen
saaristolaiskylässä on kulttuurin ydinaluetta. Miten saaristolaiset
sovittavat nämä kaksi näennäisesti ristiriitaista asiaa yhteen, on ollut
läpi tämän tutkimustyön kulkenut arvoitus.

Kylän ilmapiirissä ristiriitaiset tekijät vetävät eri suuntiin: toisaalta
yhteisyys ja yhdenvertaisuus, jota yhteistyö tukee – toisaalta
varallisuuserot ja muunlainen eriarvoisuus, kateus ja katkeruus.

Erilaisten lahjojen anto ja toisten hienoviriteinen huomioiminen on
ollut tärkeä osa keskinäisiä suhteita. Ne korostavat kyläläisten yhdessä
elämistä ja yhteenkuuluvuutta huolimatta eroista ja erimielisyyksistä.

Yksilö on voinut myös olla varma, ettei häntä hädän hetkellä jätetä
yksin, vaan autetaan naapurien voimin. Tällä tietoisuudella on erittäin
tärkeä merkitys ihmisten keskinäisissä suhteissa, koska se koskettaa
olemassaolon perusteita. Yksilöt ovat myös tämän asian suhteen
samassa asemassa varallisuudesta riippumatta.

Monet haastateltavat tuovat esiin näkemyksen, joka on vastakkainen
sen modernin teesin kanssa, että entisaikojen yhteisöihmistä olisi
vaivannut jonkinlainen yksilöllisyyden puute. Sukupolvien kesken on
eroa. Vanhan, viime vuosisadan vaihteessa syntyneen sukupolven
ihmiset koettiin erilaisina, jopa yksilöllisempinä ja henkisesti
rikkaampina.

Nähdäkseni nykyisille sukupolville on pohdinnan arvoista myös se,
että monet vanhat ihmiset katsovat ihmisten ennen olleen
onnellisempia, vaikka elämän käytännöllinen helpottuminen ja
luokkaerojen kaventuminen tuodaankin esille.

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltonen, Elsa, Kustavin menneisyyttä. Kustavi, omakustanne 2002.
Kustavilaisia puumerkkejä. Kustavi, omakustanne 1999.

Aaltonen-Lindblom, Cecilia, Kvinnor och kor. Skärgård 4/1996:20-25.
Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Achte, Kalle, Schakin, Taina, Yleisiä näkökohtia transkulturaalisesta
psykiatriasta. Suomen Antropologi 3/1981:128-141. Suomen
Antropologinen Seura.

Ahlman, Erik, Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä, Gummerus 1976.

Alasuutari, Pertti, Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos.
Tampere, Vastapaino 1995.

Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Sarja:
Hanki ja jää. Helsinki, Gaudeamus 1995.

Alhoniemi, A., Kustavin vanhasta nuottakalastuksesta. Varsinais-
Suomen maakuntakirja 17. Turku, Varsinais-Suomen Maakuntaliitto
1960.

Allardt, Erik, Sosiologia I. Porvoo, WSOY 1983.

ja Littunen, Yrjö, Sosiologian perusteet. Porvoo, WSOY 1972.

Andersson, Jan, Ahvenanmaan postitie. Arkeologiska sektionen vid Museibyrån, Ålands landskapsstyrelse. Mariehamn 1999.

Andersson, Sven, Åländskt skärgårdsliv. Åbo, Förlaget Bro 1945.

Anttila, Veikko, Kyläyhteisöjen kulttuurinen integraatio. Tommila, Päiviö ja Heervä, Ismo (toim.), Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1980.

Rymättylän talvinuottaus muuttuvana elinkeinona 1885-1967. Sananjalka 10. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku 1968.

Bear Heart, Äitini tuuli: intiaanitietäjän elämä ja opetukset. Larkin, Molly (toim.). (The Wind is my mother) suom. Anuirmeli Sallamo. Jyväskylä, Gummerus 1998.

Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas, Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. (The Social Construction of Reality, 1966) suom. Vesa Raiskila. Helsinki, Gaudeamus 1994.

Blomqvist, Ea et al., Sinun saaristosi? Esite. Helsinki, Turku, Helsinki, Nordenskiöld-samfundet i Finland ja Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi yhteistoiminnassa ympäristöministeriön kanssa 1989.

Broms, Henri, Alkukuvien jäljillä: kulttuurin semiotiikkaa. Porvoo, WSOY 1985.

Dalton, George, Talousteoria ja primitiivinen yhteiskunta. Valtonen, Pekka (toim. ja suom.), Kulttuuri ja talous: kirjoituksia taloudellisesta antropologiasta. Helsinki, Suomen Antropologinen Seura 1987.

Durkheim, Emile, Sosiaalisesta työnjaosta. (De la division du travail social, 1893) suom. Seppo Randell. Helsinki, Gaudeamus 1990.

Englund, Harri, Kulttuurien käsitteellistäminen: essee etnografian metodologiasta. Nisula, Tapio (toim.), Näköaloja kulttuureihin: antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja. Helsinki, Gaudeamus 1994.

Eskelinen, Pekka, Rymättylän talvinuottauksen ja nuottakuntien työjuhlien kehityksestä. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, pro gradu -tutkielma folkloristiikassa 1993. Käsikirjoitus.

Eskola, Antti, Sosiaalipsykologia. Helsinki, Tammi 1973.

Gadamer, Hans-Georg, Truth and Method. (Wahrheit und Methode, 1960) transl. Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. New York, Continuum 1999.

Ymmärtämisen kehästä. (Vom Zirkel des Verstehens, 1959) suom. Ismo Nikander. Niin et näin 3/2002: 66-69. Eurooppalaisen filosofian seura.

Ginzburg, Carlo, Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. suom. Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Helsinki, Gaudeamus 1996.

Gorz, André, Eläköön työttömyys!: Kirjoituksia työstä, ekologiasta, vapaudesta. Rahkonen; Keijo (toim.), suom. Risto Heiskala et al. Helsinki, Kansan Sivistystyön Liitto 1982.

Gothóni, René, Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. Viljanen, Anna Maria ja Lahti, Minna (toim.), Kaukaa haettua:

kirjoituksia antropologisesta kenttätutkimuksesta. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997. Helsinki, Suomen Antropologinen Seura 1997.

Tuntematon pyhiinvaeltaja. Porvoo, WSOY 2000.

Grönros, Jarmo, Kaurissalon kalastajat Kustavissa. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, kansatiede, monisteita 17. Turun yliopisto 1980.

Haavio, Ari, Kustavin talonpoikaispurjehdus 1800- ja 1900-luvulla. Turun ylioppilas V. Turun yliopiston ylioppilaskunta 1958.

ja Pöntinen, Seppo, Epilogi: sosiologia tieteenä ja toimintana.

Kantola, Ismo, Koskinen, Keijo ja Räsänen, Pekka (toim.), Sosiologisia karttalehtiä. 3. uudistettu painos. Tampere, Vastapaino 2004.

Harris, Marvin, The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture. London, Routledge & Kegan Paul 1969.

Heervä, Ismo ja Joutsamo, Timo, Kustavin historia. Kustavin kunta 1983.

Heikkinen, Kaija, Karjalaisuus ja etninen itsetajunta: Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Väitöskirja, Joensuun yliopisto. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 9. Joensuu, University of Joensuu 1989.

Heiskala, Risto, Markkinoiden saatanallinen mylly ja nykyajan valtio. Tiede ja edistys 2/1992: 86-98. Suomen Tutkijaliitto.

Heidegger, Martin, Kirje "humanismista" sekä Maailmankuvan aika. (Brief über den "Humanismus" & Die Zeit des Weltbildes) suom. Markku Lehtinen. Tutkijaliiton julkaisu 96, Paradeigma-sarja. Helsinki, Tutkijaliitto 2000.

Heino, U., Kylähistoria eri aikoina. Vuorela, Pertti, Kosonen, Mauno ja Virtanen, Pekka (toim.), Suomalainen maaseutu. Helsinki, Kirjayhtymä 1983.

Heritage, John, Harold Garfinkel ja etnometodologia. (Garfinkel and ethnomethodology) suom. Ilkka Arminen et al. Helsinki, Gaudeamus 1996.

Holmila, Marja, Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa: yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 850. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskityksen (STAKES) julkaisuja. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001.

Honko, Lauri, Folktradition och identitet. Nenola-Kallio, Aili (red.), Folktradition och regional identitet i Norden. Samnordiskt seminarium i Nådendal 1981. NIF publications no.12. Åbo, Helsinki, Nordiska institutet för folkdiktning ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1982.

Huttunen, Kari, Hölttä, Ismo ja Savolainen, Mikko, Raportti Suomen mustalaisista. Helsinki, Gummerus 1972.

Isozaki, Arata, Tila-aika Japanissa – MA. Bell, Marja-Liisa ym. (toim.), "MA" tila-aika Japanissa, näyttelyesite. Helsingin kaupungin taidemuseon julkaisuja 2. Helsingin kaupunki 1981.

Jung, Carl Gustav, Kohti totuutta. Porvoo, WSOY 1991.

Unia, ajatuksia, muistikuvia. Porvoo, WSOY 1985.

Jutikkala, Eino, Suomen talonpoika kautta aikojen. Porvoo, WSOY 1946.

Kalela, Jorma, Historiantutkimus ja jokapäiväinen elämä. Kalela, Jorma ja Lindroos, Ilari (toim.), Jokapäiväinen historia. Tietolipas 177. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001.

Kallberg, Ulla, Kustavin talonpoikaispurjehduksesta 1860-1915. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 8. Turun yliopisto 1981.

Kamppinen, Matti, Homo religiosus intelligens. Kamppinen, Matti et al., Kaaos & kosmos, Osa 1: kognitiivisen kulttuurintutkimuksen perusteet. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:29. Turun yliopisto 1994.

Kannisto, Heikki, Ymmärtäminen ja kritiikki. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja No 2. Helsingin yliopisto 1984.

Kant, Immanuel, Tapojen metafysiikan perustus. Salomaa, J.E., Kantin Siveysopilliset pääteokset. (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten;1785; Kritik der Praktischen Vernunft, 1788) suom. J.E. Salomaa. Porvoo, WSOY 1931.

Karsten, Rafael, Luonnonkansojen uskonto. Porvoo, WSOY 1931.

Kauhanen, Isto, Torpparioloista Kustavin saaristopitäjässä. Varsinais-Suomen maakuntakirja 17. Turku, Varsinais-Suomen Maakuntaliitto 1960.

Kirkinen, Heikki, Kyläkulttuurin tulevaisuus. Kirkinen, Heikki (toim.), Kolme kylää: kertomus erään kulttuurintutkimuksen taustasta, työstä ja tuloksista. (Tutkimusprojekti: Pienyhteisöt kulttuurin muutoksessa). Helsinki, Otava 1984.

Klemola, Timo, Filosofian harjoitus – harjoituksen filosofia. Niin et näin 3/2002: 13-20. Eurooppalaisen filosofian seura.

Knuuttila, Seppo, Kansanhuumorin mieli: kaskut maailmankuvan aineksena. Väitöskirja, Joensuun yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 554. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992.

Tyhmän kansan teoria: näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1994.

Miten sivakkalaiset itsestään kertovat. Hakamies, Pekka (toim.), Kyläläiset, kansalaiset: tulkintoja Sivakasta ja Rasinmäestä. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 114. Joensuun yliopisto 1996.

Korhonen, Teppo, Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa: kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista. Tietolipas 162. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999.

Niiaten, kätellen vai suudellen? Hiidenkivi 4/1996:22-24. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Suomen Kotiseutuliitto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Korkman, Petter ja Yrjönsuuri, Mikko, Filosofian historian kehityslinjoja. Tampere, Gaudeamus 1999.

Korpiää, Seppo, Koskelainen, Osmo, Hailuodosta: sosiologishistoriallinen tutkimus. Oulun yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 13. Oulun yliopisto 1987.

Kortteinen, Matti, Kunnian kenttä: suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 1992. Sarja: Hanki ja jää. Helsinki, Gaudeamus 1997.

Kuorsalo, Anne, Punaisesta elämäntavasta harmaaseen. Kuorsalo, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä ja rosvokapitalismin haaksirikko. Helsinki, Edita 1999.

Kyntäjä, Timo, Yksilö ja yhteiskunta. Kantola, Ismo, Koskinen, Keijo ja Räsänen, Pekka (toim.), Sosiologisia karttalehtiä. 3. uudistettu painos. Tampere, Vastapaino 2004.

Le Goff, Jacques, Mentaliteterna, en tvetydig historia. J.Le Goff & P.Nora (red.), Att skriva historia. Nya infallsvinklar och objekt. Stockholm, Pan/Norstedts 1978.

Le Roy Ladurie, Emmanuel., Montaillou, ranskalainen kylä 1294-1324. (Montaillou, village occitan de 1294 á 1324) suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki, Otava 1984.

Lehtinen, Torsti, Sören Kierkegaard: intohimon, ahdistuksen ja huumorin filosofi. Helsinki, Kirjapaja 1990.

Lehtonen, Heikki, Yhteisö. Tampere, Vastapaino 1990.

Leino, Pentti, Kieli ja maailman hahmottaminen. Hoikkala, Tommi (toim.), Kieli, kertomus, kulttuuri. Humaniora-sarja. Helsinki, Gaudeamus 1987.

Lencquist, Eric, Taivassalon pitäjänkuvaus. Ilmestynyt Åbo Tidningar-lehdessä vuonna 1793. Käännös Eeva Matinolli. Puhti-projekti 1999.

Lettinen, Eva, Ympäristön hallinta ja suomalaisten ja saamelaisten kohtaaminen. Lisensiaatintyö, Turun yliopisto, sosiologia 1995. Käsikirjoitus.

(toim.), Ossian Kuusisen maailma. SEILI Archipelago Research Institute Publications 1. Turun yliopiston Saaristomeren tutkimuslaitoksen julkaisuja. Turun yliopisto 1999.

Mitä puumerkit kuvaavat? Teoksessa Aaltonen, Elsa, Kustavilaisia puumerkkejä. Kustavi, omakustanne 1999.

Lewis, Oscar, Sanchezin lapset. Meksikolaisperheen elämää. (The Children of Sánchez) suom. Pentti Saarikoski. Porvoo, WSOY 1975.

Lukes, Steven, Individualism: Key Concepts in The Social Sciences. Oxford, Blackwell 1973.

Löfgren, Orvar, Fångstmän i industrisamhället: en halländsk kustbygds omvandling 1800-1970. Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen vid Stockholms universitet 1978. Lund, Liberläromedel 1977.

Manninen, Juha, Tiede, maailmankuva, kulttuuri. Manninen, Juha, Envall, Markku ja Knuuttila, Seppo, Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa: aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia. Prometheus-sarja. Oulu, Pohjoinen 1989.

Marx, Karl, Taloudelliset-Filosofiset käsikirjoitukset 1844. Moskova, Edistys.

Miller, Alice, Älä huomaa. Porvoo, WSOY 1986.

Monod, Jaques, Sattuma ja välttämättömyys, tutkielma modernin biologian luonnonfilosofiasta. Porvoo, WSOY 1973.

Niiniluoto, Ilkka, Rationaalinen maailmankatsomus. Pitkänen, Pirkko (toim.), Näkökulmia elämäkatsomuksen muodostamiseen. Helsinki, Gaudeamus 1993.

Tieteellisen käsitteen- ja teorianmuodostuksen perusteita. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja No2. Helsingin yliopisto 1975.

Johdatus tieteenfilosofiaan: käsitteen- ja teorianmuodostus. Helsinki, Otava 1980.

Tieteellinen päättely ja selittäminen. Helsinki, Otava 1983.

Kokemus-kollokvion avaussanat. Teoksessa Haaparanta, Leila ja Oesch, Erna (toim.), Kokemus. Acta Philosophica Tamperensia vol.1. Tampere, Tampere university press 2002.

Oizerman, T.I., Marxin "Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset" ja niiden tulkinnat. Helsinki, Kansankulttuuri 1976.

Orrman, Eljas, Den svenska bebyggelsens historia. Zilliacus, Kurt (red.), "Finska skären": studier i åboländsk kulturhistoria utgivna av Konstsamfundet till dess 50-årsjubileum 1990. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie VII. Helsingfors, Föreningen Konstsamfundet 1990.

Overbye, Dennis, Kosmoksen yksinäiset: tiede maailmankaikkeuden salaisuutta etsimässä. Helsinki, Otava 1995.

Pelto, Pertti J. ja Pelto, Gretel H., Antropologinen tutkimus: kenttätöön oppikirja. (Anthropological Research: The Structure of Inquiry, 1. ja 2. täydennetty painos) lyhennetty suomennos Eija Kämäräinen. Suomen Antropologisen Seuran monisteita 4. Helsinki, Suomen Antropologinen Seura 1980.

Peltonen, Matti, Mikrohistoriasta. Sarja: Hanki ja jää. Helsinki, Gaudeamus 1999.

Pennanen, Jukka, Talviapajilla. Ammattimaisen talvinuottauksen sata vuotta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 445. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1986.

Peuhkuri, Timo, Tiedon rooli ympäristökonfliktissa. Keskustelu Saaristomeren rehevöitymisestä ja kalankasvatuksesta. Sosiologia 1/2000: 30-47. Westermarck-seura.

Pietarinen, Juhani, Descartes ja tunteiden kokeminen. Teoksessa Haaparanta, Leila ja Oesch, Erna (toim.), Kokemus. Acta Philosophica Tampicensia vol.1. Tampere, Tampere University press 2002.

Pipping, Knut, Några sociologiska följder av utveckling i skärgården. Teoksessa Skärgård i omvandling. Helsingfors, Nordenskiöld-samfundet 1974.

Polanyi, Karl, The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. New York, Beacon Press 1985.

Rannikko, Pertti, Gemeinschaft ja gesellschaft Ferdinand Tönniesin sosiologiassa. Toivonen, Timo (toim.), Yhteiskuntatieteiden kentältä. Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 34. Turun yliopisto 1982.

Renoir, Jean, Elämäni ja elokuvani. (Ma vie et mes Films) suom. Eija Pokkinen. Helsinki, Love 1979.

Roos, J.P., Elämäntavasta elämänkertaan: elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliiton julkaisusarja 53. Helsinki, Tutkijaliitto 1988.

Ruotsala, Helena, Muuttuvat palkiset: Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930-1995. Väitöskirja, Turun yliopisto. Kansatieteellinen arkisto 49. Helsinki, Suomen Muinaismuistoyhdistys 2002.

Saressalo, Lassi, Kveenit, tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä. Väitöskirja, Turun yliopisto 1996. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 638. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1996.

Sarmela, Matti, Rakennemuutos tulevaisuuteen. Porvoo, WSOY 1989.

Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. Tietolipas 96. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15. Helsinki, Suomen Antropologinen Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1993.

Kohtalon lait eivät katoa: elämää Pohjois-Thaimaan kylissä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 980, Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Suomen Antropologinen Seura 2004.

Spengler, Oswald, Länsimaiden perikato. Maailmanhistorian morfologian ääri viivoja. (Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte) suom. Yrjö Massa. 3. korjattu painos. Helsinki, Kirjayhtymä 1963.

Steinby, Ann-Gerd ja Waller, Ann Christin, Anni Blomqvist: Storskärs-Majas skapare. Borgå, Söderström 1993.

Stok, Danusia (toim.), Kie'slowski on Kie'slowski. (Kie'slowski on Kie'slowski) suom. Matti Apunen. Helsinki, Like 1994.

Storå, Nils, Fiskets Åland och fiskarkulturen. Skrifter utgivna av Ålands Kulturstiftelse XVI. Mariehamn 2003.

Suoninen, Marja, Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan. *Sociologia* 1/2001:14-26. Westermarck-seura.

Taylor, Charles, Tulkinta ja ihmistieteet. Tuomela, Raimo ja Patoluoto, Ilkka (toim.), Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet osa I. Sarja: Filosofian kirjasto. Helsinki, Gaudeamus 1976.

Thompson, E.P., Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri: valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700- ja 1800-lukujen Englannissa. Suom. Tuomas M.S.Lehtonen, esipuhe Matti Peltonen. Helsinki, Gaudeamus 1996.

Timonen, Senni (toim.), Näin lauloi Larin Paraske. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1982.

Tuisku, Tuula, Nenetsien ankarat elämisen ehdot tundralla ja kylässä: poronhoidon sopeutumisstrategiat ja delokalisoitumisprosessi Nenetsiassa. Väitöskirja, Lapin yliopisto. *Acta Universitatis Lapponiensis* 23. Rovaniemi, Lapin yliopisto 1999.

Tuomi-Nikula, Outi, Keskipohjalaisen kalastajan vuosi: Keski-Pohjanmaan suomen kielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Väitöskirja, Turun yliopisto. *Kansatieteellinen arkisto* 32. Helsinki, Suomen Muinaismuistoyhdistys 1982.

Tuomisto, Anja, "Kyl mää jäiski ollu olen": ympäristön ja paikallisuuden suhteista Velkuan saaristokunnassa. *Lisensiaatintyö*, Turun yliopisto, folkloristiikka 1997. Käsikirjoitus.

Tönnies, Ferdinand, Community and Association. (Gemeinschaft und Gesellschaft) transl. Charles P. Loomis. London, Routledge & Kegan Paul 1974.

Töttö, Pertti, Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere, Vastapaino 2000.

Ukkonen, Taina, Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Väitöskirja, Turun yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000.

Wacklin, Janne, Anton Gröndahlin murhasta kertovat laulut. Folkloristiikan seminaariesitelmä Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksella 1993. Käsikirjoitus.

Vahervuo, Toivo, Kalimo, Esko, Tilastolliset perusmenetelmät. Porvoo, WSOY 1971.

Wallace, Anthony F.C., Culture and Personality. Sarja: Studies in anthropology. New York, Random House 1970.

Weber, Max, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) suom. Timo Kyntäjä. Porvoo, WSOY 1980.

Vilkuna, Kustaa, Varsinais-Suomen kansanomaisesta taloudesta. Varsinais-Suomen historia III,2. Juva, Einar W. et al. (toim.). Porvoo, WSOY 1935.

Winch, Peter, Yhteiskuntatieteet ja filosofia. (The idea of social science and its relation to philosophy) suom. Ilkka Malinen. Jyväskylä, Gummerus 1979.

Virrankoski, Pentti, Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus autonomian ajan alkupuolella (1809 – noin 1865). Väitöskirja, Helsingin yliopisto 1963. Sarja: Historiallisia tutkimuksia 64. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura 1963.

Virtanen, E.A., Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II,2. Porvoo, WSOY 1938.

Yhteisten laidunsaarien kansanomaisesta omistuksesta ja käytöstä Varsinais-Suomen kylissä. Varsinais-Suomen maakuntakirja 4. Turku, Varsinais-Suomen Maakuntaliitto 1931.

Myötäjäismaasta Varsinais-Suomessa. Lännetär, uusi jakso IV. Turku, Varsinais-suomalainen osakunta 1941.

von Wright, Georg Henrik, Ihminen kulttuurin murroksessa. (Att förstå sin samtid: tanke och förkunnelse och andra försök: 1945-1994) suom. Risto Hannula et al. Helsinki, Otava 1996.

Tiede ja ihmisjärki. Suunnistusyritys. (Vetenskapen och förnuftet) suom. Anto Leikola. Helsinki, Otava 1987.

Vuorinen, Ilppo, Itämeren ympäristön tila. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:23. Turku, Turun yliopisto 1994.

Haastattelut ja niihin liittyvä aineisto

Omat haastattelunauhut, Turun yliopiston Saaristomeren tutkimuslaitos, kuuntelu ja käyttö vain tekijän luvalla:

- H1/93 nainen, syntynyt 1910. Kesto 1 tunti.
- H2/93 nainen, 1900. Kesto 1 tunti. Litteroitu.
- H3/93 nainen, 1910. Kesto 1 tunti. Litteroitu.
- H4/93 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia.
- H5/93 nainen, 1910 ja mies, 1910. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.
- H6/93 mies, 1910. Kesto 2 tuntia.
- H7/93. nainen, 1920. Kesto 1 tunti.
- H8/93 nainen, 1910 ja mies 1910. Kesto 3 tuntia. Litteroitu.
- H9/93 nainen 1910. Kesto 2 tuntia.
- H10/93 mies 1910. Kesto 2 tuntia.
- H11/94 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.
- H12/94 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia.
- H13/94 mies, 1910. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.
- H14/95 mies, 1930. Kesto 3 tuntia.
- H15/95 mies, 1920. Kesto 5 tuntia.
- H16/95 nainen, 1920. Kesto 1 tunti. Litteroitu.
- H17/95 nainen 1920. Kesto 1 tunti. Osittain litteroitu.
- H18/95 mies, 1950. Kesto 2 tuntia.
- H19/95 nainen 1910. Kesto 4 tuntia. Litteroitu.
- H20/95 mies, 1920. Kesto 3 tuntia.
- H21/95 nainen, 1930. Kesto 1 tunti.
- H22/95 nainen, 1950. Kesto 2 tuntia.

Yhteensä 45 tuntia.

H1, H2, H3....ovat salanumeron alle piilotettuja yllä olevia haastatteluja. Merkinnät kunkin haastateltavan salanumerosta ovat haastatteluaineiston yhteydessä.

Haastateltavien taustojen jakaumia on esillä luvussa 1.

Ahokas, Teuvo, Tarinahaastattelu Kustavin Kiparluodossa 1994. Haastateltavina Tapani Aapola, Reino Vesili ja Paavo Laaksonen. Kesto 2 tuntia.

Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston haastattelunauhat :

Jos syntymäpaikkana on muu kuin Kustavi, se on mainittu. Kaikki haastattelut on tehty Kustavissa ellei toisin mainita.

TYSKÄ 917a/67. Tyyne Josefiina Österman s.1893. Haastattelijoina S. ja K. Viitanen Koilassa 1967. Myös littera.

TYSKÄ 25,26/54. Ossian Kuusinen s.1870 Lokalahdella ja Fanni Lehmusvaara s.1870. Haastattelijana Osmo Ikola. Myös littera.

TYSKÄ 22,23/54. Verner Lindroot s.1880, Ellen Lindroot s.1880, Mikko Virtanen s.1880. Haastattelijana Osmo Ikola. Myös littera.

TYSKÄ 21/54. Armas Markku s.1890. Haastattelijoina Osmo Ikola ja Jukka Helani. Myös littera.

TYSKÄ 27/84. Paavo Laaksonen s.1917 ja Elli Laaksonen s.1926 Yläneellä. Haastattelijana Maija Pernaja, kotisaassa 1984. Senja Laihonen s.1916. Haastattelijana Maija Pernaja Päivälässä 1984.

TYSKÄ 19/54. Olga Koski s.1869. Armas Markku s.1890. Haastattelijana prof. O.Ikola. Myös littera.

TYSKÄ 24/54. Pohjankukan isäntä ja Mikolan pariskunta. Tiina Holmroos. Haastattelijoina O.Ikola ja Ari Haavio.

TYSKÄ 28/54. Olga Mäntynen s.1980 ja Anton Saarinen s.1879. Haastattelijoina O.Ikola ja Ari Haavio.

TYSKÄ 29/54. Anton Salminen, Taavetti Aaltonen, Erkki Kallio. Haastattelijoina O.Ikola ja Sivula.

TYSKÄ 911/67. Ossian Kuusinen s.1873 Lokalahdella. Haastattelijoina K. ja S. Viitanen.

TYSKÄ 910/67. Toini Sofia Aapola s.1892. Haastattelijoina s. ja K.Viitanen.

TYSKÄ 914/67. Teofilus Valtonen s.1896, Siiri Valtonen s.1900. Ossian Kuusinen. Haastattelijoina S.ja K.Viitanen.

TYSKÄ 915/67. Senja Lahonen s.1886. Tyyne Josefiina Österman s.1893. Haastattelijoina S.ja K.Viitanen.

TYSKÄ 913/67. Ossian Kuusinen. Haastattelijoina S.ja K.Viitanen.

TYSKÄ 912/67. jatkuu.

TYSKÄ 916/67. Tyyne Joosefiina Österman.

TYSKÄ 1122/68. Taavetti Aaltonen s.1887. Hilja Lunden s.1898 kertoo Lokalahden elämästä. Jälkimmäinen haastattelu tehty poikkeuksellisesti Turussa. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1124/68. Severi Likitalo s.1894. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1121/68. Albert Rantanen s.1905. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1125/68. Ossian Kuusinen. Teofil Valtonen s.1896 ja Siiri Valtonen s.1900. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1126/68. Alli Ilmanen s.1893. Kustaa Nurmi s.1889 Lokalahdella. Myös jälkimmäinen haastattelu tehty Lokalahdella ja puhutaan Lokalahden asioista. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1121/68. Armas Markku s.1893. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1123/68. Aina Rautanen s.1895. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1124/68. Armas Kanerva s.1894. Haastattelu tehty Vehmaalla. Haastattelijoina Leena ja Perttu Koillinen.

TYSKÄ 1119/68. Tyyne Österman. Daavid Friberg s.1883 Lokalahdella. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1120/68. Daavid Fribergin haastattelu jatkuu. Ossian Kuusinen.

TYSKÄ 20/54. Olga Koski s.1869. Haastattelijana O.Ikola.

Kaikki mainitut Ossian Kuusisen haastattelut on litteroitu "Ossian Kuusisen maailma" -teosta varten, litteroijana Tuula Särkilahti. Tekijän hallussa:

TYSKÄ 911,912,913 ja 914a. Haastattelijoina S. ja K. Viitanen. Kustavissa 1967.

TYSKÄ 1120b,1125a ja 25. Haastattelijana Leena Koillinen. Kustavissa 1968.

TYSKÄ 25 ja 26. Haastattelijana Osmo Ikola. Kustavissa 1954.

Päiväkirja. Tutkimuspäiväkirja haastattelutyön ajalta. Tekijän hallussa.

Ikola, Osmo ja Alhoniemi, A., Kansakielen näytteitä 2, Kustavin murretta. Suomen kielen seura. Turku 1964. (Nauhoista TYSKÄ 19,25,26/54.)

TKU 88/7. Inarinsaamelainen mies, synt.1910. Tekijän haastattelu lisensiaattityötä varten 1985 Inarissa.

H1/90. Paavo Tikkala s.1910. Tekijän haastattelu radio-ohjelmaa varten Rovaniemen maalaiskunnassa 1990. Tekijän hallussa.

Kuvat

Tiedot kunkin kuvan kohdalla. Haastateltavien antamien kuvien kohdalla tiedot kuvan omistajasta ovat haastatteluaineiston yhteydessä.

Kannen kuva: Kustavin vesiltä, Tertti Pietilä 2000.

Arkistolähteet

SKS kansanrunousarkisto, suullisen perinteen käsikirjoituskokoelma:
Kerääjä T.Salokannel, informantti Kuusinen.
Kerääjä K.E.Virtanen.

Työväenarkisto, muistitiedon käsikirjoituskokoelma:
kerääjä Koponen, Ulla-Maija. Pyhämaa 320/1.

Turun yliopiston yleisen historian laitoksen siirtolaiskirjekokoelma:
mikrofilmit: rulla n:o 5, osa I, kirje 6 ja osa II, kirje 9 ja 6; osa III,
kirje7.

Turun yliopiston kansatieteen laitoksen arkisto:
Kauhanen, Isto, Kustavin torpparioloista 1800- ja 1900-luvulla.
Keruityö 1954. Turun yliopiston kansataiteen laitoksen kokoelmat 107.